

Andrzej Stawarz

**METAMORFOZA MIASTA
GRODZISK MAZOWIECKI 1989-2018**

GRODZISK MAZOWIECKI 2018

Wydawca:

Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim
ul. T. Kościuszki 32a
05-825 Grodzisk Mazowiecki
tel. 22 755 55 34
e-mail: urząd@grodzisk.pl
www.grodzisk.pl

Projekt, przygotowanie do druku, druk:
db Print Polska Sp.z o.o.
ul. Chrzanowska 32
05-825 Grodzisk Mazowiecki
www.dbprint.pl

Nakład: 500 szt.

ISBN 978-83-64209-05-5

WSTĘP

Grodzisk Mazowiecki wkroczył w nowy etap swoich dziejów w latach 1989-1990 w związku z niezwykle doniosłymi zmianami w naszym państwie. Jednym z najbardziej znaczących osiągnięć związanych z demokratyzacją ustroju Rzeczypospolitej okazało się urzeczywistnienie idei samorządności. Niniejsza książka jest próbą opisanie zmian, jakie dokonały się w tym mieście, ośrodku gminy, a od 1999 r. także powiatu, w ciągu trzech dekad na przełomie XX i XXI w. Podzieliłem treść tej książki na dwie części. W pierwszej z nich zawarta została faktografia pracy lokalnego samorządu terytorialnego, który uzyskał w roku 1990 nowe podstawy prawne na mocy ustawy oraz po raz pierwszy od 1939 r. mandat w pełni demokratyczny do sprawowania władzy w mieście i gminie. To bardzo ważne wydarzenie, które dało ogromną szansę na zapoczątkowanie o wiele bardziej dynamicznego i nowoczesnego rozwoju miasta i gminy niż to miało miejsce kiedykolwiek w przeszłości. Zapewne grodziszczanie są dumni z wielu osiągnięć, jakie miały miejsce w mniej lub bardziej odległych czasach. Jednakże z całą odpowiedzialnością można powiedzieć, że dorobek poprzednich pokoleń został w ciągu ostatnich 30 lat skutecznie pomnożony z wielką korzyścią ogółu dzisiejszych mieszkańców. Swój udział w tworzeniu nowego miasta w nowej rzeczywistości, bo tak to trzeba określić, ma zarówno samorząd, jak i obywatele, którzy w kolejnych kadencjach ten samorząd kształtowali, recenzowali i wspierali, mając swój znaczny udział w tworzeniu dochodów budżetowych. Kluczową sprawą stało się po 1989 r. wypracowanie wizji rozwoju miasta i stworzenie takiego prawa stanowionego lokalnie, które skutecznie realizacji tej wizji służyło i należy mieć nadzieję, że będzie służyło w dalszej perspektywie. Jednak należy pamiętać, że bez wybrania ludzi odpowiednio przygotowanych do pełnienia w sposób odpowiedzialny i zaangażowany funkcji w samorządzie nawet najśmielsze wizje i projekty trudno realizować z dobrym skutkiem.

W drugiej części książki znajdzie Czytelnik charakterystykę najważniejszych dziedzin życia miasta i jego mieszkańców. Kolejne rozdziały poświęcone zostały sprawom kształtowania przestrzeni miasta, rozwoju gospodarczego i społecznego, przemian w oświacie, kulturze i sporcie, życiu religijnemu, problematyce ochrony środowiska, a na koniec dziedzictwu. Stosunkowo słabe zaawansowanie badań nad historią współczesną miasta nie pozwala na omówienie szerszego spectrum przemian, jakie dokonały się w ciągu ostatnich 30 lat. Zatem niniejsza pu-

blikacja jest zasadniczo zarysem najnowszej historii Grodziska Mazowieckiego, w niektórych sprawach zapewne tylko wstępem do badań, które zostaną podjęte w przyszłości. Już podczas gromadzenia informacji o współczesnym mieście zorientowałem się, iż Grodzisk Mazowiecki stał się w stosunkowo krótkim czasie miastem niezwykle pod wieloma względami. Zazwyczaj socjologowie i ekonomiści używają w takich wypadkach terminu „atrakcyjność”. Faktycznie kilka opracowań naukowych, powstałych głównie za sprawą badaczy z Wyższej Szkoły Rozwoju Lokalnego w Żyrardowie oraz Szkoły Głównej Handlowej, w latach 90. XX i początkach XXI w. dotyczyło problematyki atrakcyjności Grodziska Mazowieckiego z uwagi na lokalizację, dostępność komunikacyjną, nowe inwestycje itp. Jak się jednak okazuje także i inne względy w coraz większym stopniu zaczęły dookreślać atrakcyjność miasta, skoro inwestorzy, także z kapitałem zagranicznym, tutaj właśnie budowali nowe zakłady, a w coraz większym stopniu przybysze osiedlali się w samym mieście czy na jego wiejskich obrzeżach. Zachodzące w dosyć szybkim tempie zmiany w wielu dziedzinach życia stały się swoistym wyzwaniem, zarówno dla władz samorządowych, jak i ogółu mieszkańców. Z jednej strony wyzwaniem jest ciągle dbanie o coraz lepszą jakość życia całej społeczności w warunkach nieustannego podnoszenia standardów cywilizacyjnych, z drugiej zaś koniecznym stało się ciągle modyfikowanie i unowocześnianie instytucji, które zapewniają mieszkańcom realizowanie ich aspiracji życiowych, wielu potrzeb, w tym związanych z edukacją, kulturą, sportem czy rekreacją, najlepiej na miejscu czy też w bliskiej okolicy miasta. Jest to zadanie o tyle trudne, bowiem Grodzisk Mazowiecki znajduje się bardzo blisko wielkiej metropolii Warszawy, która generuje bardzo wiele ofert we wszystkich dziedzinach życia. Zatem druga część książki, może cokolwiek pośrednio, przybliży Czytelników do odpowiedzi na pytanie – jak to się stało, że Grodzisk Mazowiecki zdołał w ciągu niedługiego czasu znaleźć sposób na przełamanie niegdysiejszego kompleksu bycia w praktyce niemal wyłącznie „sypialnią” Warszawy. Może też ta część książki stanie się pewnym przyczynkiem do dalszych rozważań, dyskusji, jak i studiów naukowych, poświęconych problematyce tożsamości społeczno-kulturowej współczesnego Grodziska Mazowieckiego.

Zasadniczą podstawę źródłową książki stanowią dokumenty archiwalne i materiały informacyjne Rady Miejskiej, Urzędu Miejskiego, Urzędu Stanu Cywilnego, kilku innych instytucji, w tym będących jednostkami organizacyjnymi prowadzonymi przez samorząd gminy. Oparłem się też na tej literaturze naukowej i popularnonaukowej, która dotyczyła w większym czy mniejszym stopniu różnych dziedzin życia miasta. Ponadto nie mogłem pominąć ogromnej liczby informacji zawartych w kolejnych rocznikach miejscowej prasy. Skorzystałem też z wiedzy kilkunastu kompetentnych mieszkańców miasta, którzy udostępnili mi posiadane informacje, w formie pisemnej czy też ustnie. I jeszcze jedno źródło, z którego w coraz większym stopniu korzystają badacze, to strony internetowe wielu różnych instytucji i organizacji, a także zawierające opracowania naukowe w postaci artykułów i raportów z badań.

Książka została przygotowana przeze mnie w ciągu jednego roku. Napisałem ją bardziej z myślą o tych Czytelnikach, którzy kochają swoje miasto i lubią czytać publikacje temu miastu poświęcone, chociaż niekoniecznie książki o charakterze ściśle naukowym. Mając to na uwadze nie zdecydowałem się na syntetyzowanie danych statystycznych w formie tabel i wykresów. Niemniej w samym tekście nie można było w ogóle zrezygnować z informacji statystycznych, np. dotyczących demografii, budżetów gminy, skali pomocy społecznej czy innych dziedzin życia miasta. Zre-

dukowałem w znacznym stopniu ilość przypisów, by nie zakłócać Czytelnikom lektury. Zasadniczo przypisy pełnią rolę odnośników do źródeł cytowanych wypowiedzi i ważniejszych dokumentów, w kilku przypadkach stanowią krótki komentarz. Doboru ilustracji dokonałem korzystając z zasobów Wydziału Promocji Urzędu Miejskiego, Rady Miejskiej, a także Galerii Edukacyjno-Etnograficznej „Radogoszcz”. Ponadto zdjęcia ze swoich zbiorów prywatnych udostępnili: Urszula Sowina i Euzebiusz Sowa, Wojciech Hardt, Andrzej Okurowski.

Książka nie mogłaby powstać bez pomocy jakiejś dzieliło mi wiele osób, służąc wskazaniem źródeł informacji, konsultacjami, podzieleniem się wiedzą o różnych aspektach życia miasta i jego mieszkańców. W szczególności bardzo serdecznie dziękuję Burmistrzowi Grzegorzowi Benedyckińskiemu, Burmistrzowi I kadencji Euzebiuszowi Sowie, Przewodniczącej Rady Miejskiej Joannie Wróblewskiej, Wiceprzewodniczącemu Rady Miejskiej Andrzejowi Okurowskiemu, radnej I kadencji Urszuli Sowinie, zastępcy Burmistrza Tomaszowi Krupskiemu, sekretarz Gminy Marii Grabowskiej, naczelnikowi wydziałów Urzędu Miejskiego – Urszuli Chrzanowskiej, Anecie Caban, Pawłowi Dąbrowskiemu, Janowi Pazio, Łukaszowi Kapuściakowi, głównemu specjalistce Magdalenie Okrasa, podinspektorowi – koordynatorowi Zespołu ds. Rewitalizacji Grażynie Kopeć, dyrektorowi Biura Oświaty Ewie Burzyk, inspektorom Biura Rady Miejskiej Małgorzacie Bugale i Bożenie Marędzia, dyrektorowi Biblioteki Publicznej Dorocie Olejnik, dyrektorowi Ośrodka Kultury Pawłowi Twardochowi, dyrektorowi Ośrodka Pomocy Społecznej Rafałowi Szczepaniakowi, kierownikowi USC Agnieszce Bielanowskiej, przewodniczącemu Rady Powiatu Grodzkiego Jerzemu Terlikowskiemu, wiceprzewodniczącemu Rady Powiatu Grodzkiego Michałowi Śliwińskiemu, sekretarzowi Starostwa Powiatu Grodzkiego Joannie Damaziak, radnemu Rady Powiatu Grodzkiego Wojciechowi Hardtowi, Dominice Rakowieckiej (Samodzielne Stanowisko ds. Promocji Powiatu), proboszczowi parafii pw. św. Anny ks. prałatowi Eugeniuszowi Dziedzicowi, Honorowemu Obywatelowi Grodziska Mazowieckiego Januszowi Sobierajowi, Przewodniczącemu NSZZ „Solidarność” (Oddział w Grodzisku Mazowieckim) Januszowi Grudniewskiemu, specjalistce ds. historii miasta Łukaszowi Nowackiemu, kierownikowi Biura Rejonowego Cechu Rzemiosł Różnych Annie Stasiak.

Mam nadzieję, że lektura tej książki pozwoli Czytelnikom spojrzeć w szerszej perspektywie na zakres, charakter i istotę przemian jakie w ciągu zaledwie trzech dekad dokonały się w Grodzisku Mazowieckim, jak i na terenach wiejskich gminy. Żyjąc na co dzień w coraz szybciej zmieniającej się rzeczywistości, zatracamy niejednokrotnie pamięć o tym w jakim stanie, w jakiej kondycji społecznej, ekonomicznej, kulturowej było miejsce, w którym mieszkamy – przed 10, 20 czy 30 laty. Niech ta książka pobudzi refleksję nad tym co się istotnego wydarzyło, i na ile zmieniło życie społeczności miasta. A może też zachęci wielu Czytelników do dyskusji w poszczególnych środowiskach o tym, jak miasto powinno się rozwijać, by sprostać nieustannie rosnącym potrzebom, aspiracjom i oczekiwaniom społeczności lokalnej.

I.

MIASTO I SAMORZĄD

ODRODZENIE SAMORZĄDU TERYTORIALNEGO

Grodzisk Mazowiecki na progu XXI wieku – bilans otwarcia

Grodzisk Mazowiecki w końcu dekady poprzedzającej początek transformacji ustrojowej pozostawał miastem od wielu lat narastających i trudnych do rozwiązania problemów. W szczególności społecznie odczuwalne były w sensie negatywnym takie zjawiska, jak kryzys lokalnego przemysłu, a co za tym idzie rosnące bezrobocie. Frustrację mieszkańców miasta pogłębiały: złe warunki pracy służby zdrowia, brak szpitala, pogarszający się stan bezpieczeństwa (wzrost przestępczości pospolitej), brak mieszkań i wieloletnie zaniedbania w remontach domów, wreszcie też niemała skala skażenia środowiska. Mocno odczuwalny był zły stan ulic miejskich i dróg na terenach wiejskich gminy. Co najmniej dwie kwestie wyrażały stan mentalności wielu mieszkańców Grodziska na przełomie lat 80. i 90. XX w., gdy bardzo trudno było przewidzieć w jakim kierunku potoczą się zmiany. Po pierwsze, panowało dość powszechne przekonanie, iż w wielu instytucjach miejskich trwają nadal stare „układy” ukształtowane w ramach peerelowskiej, partyjnej nomenklatury. Po drugie, w atmosferze sprzyjającej manifestowaniu wolności okazało się, że mieszkańcy miasta są w nikłym stopniu zainteresowani chociażby poprawą z własnej inicjatywy wyglądu miejsca, w którym od lat mieszkają. Wydaje się, iż to było swoiste minimum nowych postaw, od którego można było zacząć indywidualne i zbiorowe działania na rzecz Grodziska, a tym samym dla wspólnego dobra. Jak wiadomo, miasto było przez wiele lat zaniedbane, w wielu fragmentach zabudowy szare i smutne. Jednak wygląd ulic i posesji na przełomie 1989-1990 szczególnym optymizmem nie napawał. Wiosenny spacer redaktora „Gazety Grodziskiej” ujawnił szpetne oblicze miasta wkraczającego w nową epokę: „(...) połowa Grodziszczan to niechluj i śmieciarze. Gdzie nie spojrzeć, walają się papiery, puszki, rajstopy, torby, butelki i wiele innych bezużytecznych rzeczy. Cały ten brud narasta od jakich dwóch lat”¹. I dalej, autor skonstatował: „Czyżby niektórzy uznali, że jak wolność...”. Brak porządku na ulicach, w posesjach

1 A. Jastrzębiec-Kostka, *Jak cię widzę*, „Gazeta Grodziska” nr 28, 19 kwietnia 1991 r.

z pewnością chluby miastu i jego mieszkańcom, jak i władzom, nie przynosił. Zapewne część zaniedbań leżała po stronie mieszkańców, a część po stronie mało sprawnych służb komunalnych. Być może w natłoku bardzo wielu innych problemów życia codziennego akurat zaśmieszenie miasta aż tak bardzo mieszkańcom, jak i władzom nie przeszkadzało.

Trudno opisać samymi suchymi liczbami obraz miasta końca lat 80. XX w. Z tego względu postaram się więcej miejsca poświęcić opisowi jakościowemu, posiłkując się m.in. wyrażanymi wówczas przez bacznych obserwatorów życia miasta, opiniami i ocenami.

Miasto zajmowało powierzchnię 1319 ha, tj. 13% obszaru gminy (107 km kw.), i to nie zmieniło się do dziś. Prawie $\frac{3}{4}$ powierzchni gminy zajmowały użytki rolne, niecałe 10% stanowiły tereny zalesione, bardzo niewiele było gruntów pod wodami (0,8% powierzchni gminy). Grunty zabudowane zajmowały nieco ponad 13% obszaru gminy, co równało się powierzchni miasta, chociaż zabudowane były w mniejszym czy większym stopniu 33 wsie. Struktura własności nieruchomości była wówczas następująca: grunty należące do osób prywatnych (72%), własność Skarbu Państwa (25,2%) i grunty gminne (2,8%).

Grodzisk Mazowiecki wkraczał w nowy okres swojej historii z charakterystycznym układem przestrzennym, w którym najstarsza, śródmiejska część miasta zachowała układ niemal niezmieniony od wielu dziesiątków lat. Zapoczątkowana na przełomie lat 50. i 60. XX w. budowa osiedli mieszkaniowych stopniowo zagęszczała zabudowę miasta. Powstało wiele nowych ulic, głównie we wschodniej części miasta, natomiast otoczenie nowych bloków pozostawało przez kilka czy kilkanaście lat bardzo słabo zagospodarowane. Dla miasta i terenów wiejskich gminy opracowano wcześniej jedynie plany ogólne zagospodarowania przestrzennego. Ale już w 1990 r. opracowany został plan szczegółowy zabudowy domów jednorodzinnych os. Kresowa.

Gdy spojrzymy na plan miasta końca lat 80. i początku 90. XX w., to zauważymy wyróżniające się przestrzennie quasi-dzielnice miasta: Śródmieście, Łąki, Osiedle Kopernik. Skądinąd wiadomo, iż owe dzielnice, wszakże nie mające administracyjnie wyznaczonych granic, różniły się zarówno funkcjami jakie spełniały wobec miasta i jego mieszkańców, jak też odmiennością zabudowy, stanem infrastruktury technicznej i społecznej, stopniem zagrożeń środowiska naturalnego. Zapewne też w znacznej mierze różniły się pod względem składu społeczno-zawodowego mieszkańców.

Nowy samorząd gminy rozpoczynał swoją pracę w gminie, która wyposażona była w stację uzdatniania wody i stosunkowo niewielką sieć wodociągową (17,6 km, w tym 12,5 km w mieście), oczyszczalnię ścieków z kolektorem centralnym (doprowadzonym do os. Kopernik) oraz sieć kolektorów sanitarnych. Zarówno długość, jak i stan techniczny sieci wodociągowej i kanalizacyjnej nadal pozostawiały wiele do życzenia. Sieć gazowa w całej gminie osiągnęła długość prawie 51,5 km. Drogi i ulice pokryte były asfaltem w stosunkowo małym stopniu (127 tys. m kw.). Zasadniczo cała gmina korzystała z energii elektrycznej doprowadzanej w znacznej mierze zmodernizowanymi liniami energetycznymi niskiego napięcia (w mieście bez ulic Okólnej i Zacisze). Ponadto w mieście istniał cmentarz komunalny, funkcjonowało wysypisko śmieci, urządzono nowe targowisko przy ul. Montwiłła. W dziedzinie komunikacji odnotować warto funkcjonowanie 3 linii autobusów miejskich (podobno rentownych), zlokalizowanie bazy PKS przy ul. Chełmońskiego oraz realizację kładki dla pieszych nad torami przy stacji PKP. Zaledwie trzy skrzyżowania były wyposażone w sygnalizację świetlną. W latach 1989-1990 ustępujące władze zaplanowały i częściowo rozpoczęły inwestycje wodociągowe (16 km), w tym w strefie skażenia dzielnicy Łąki w obrębie 14 ulic (4,1 km).

Miały też być wybudowane dwa kolektory sanitarne. W planach na dalsze lata znalazła się budowa centralnej ciepłowni miejskiej, którą miały sfinansować wspólnie miasto i GZF „Polfa”.

Gospodarcze oblicze miasta zasadniczo definiował przemysł. Główne zakłady produkcyjne, to Grodziskie Zakłady Farmaceutyczne „Polfa”², Fabryka Tarcz Ściernych i Fabryka Grzejników. W powszechnym odczuciu mieszkańców, „Polfa” była głównym „trucicielem” miasta, pozostałe zakłady były mniej uciążliwe. Miasto dysponowało kilkoma zakładami komunalnymi. Ponadto istniały małe zakłady produkcyjne, a w sferze prywatnej przedsiębiorczości działały warsztaty rękodzielnicze, których właściciele zrzeszeni byli w miejscowym Cechu Rzemiosł Różnych. Warto zaznaczyć, iż Grodzisk był wówczas w zachodniej części Mazowsza dosyć znaczącym ośrodkiem spółdzielczości produkcyjnej („Malwa”, Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska) i handlowej (PSS „Społem”). Spółdzielnia Dziewiarska „Malwa” zatrudniała niepełnosprawnych. Sfera prywatnego handlu ograniczona była do cotygodniowych bazarków na miejskich targowiskach (dniem targowym zwyczajowo pozostawała środa) oraz niewielkiej liczby sklepów (warzywnych, spożywczych, techniczno-przemysłowych, artykułów gospodarstwa domowego).

Jedną z bardziej dotkliwych bolączek był zastój budownictwa mieszkaniowego. Co prawda ruszyła w końcu lat 70. XX w. budowa dużego osiedla Grodziskiej Spółdzielni Mieszkaniowej (GSM) o nazwie „Kopernik” (pierwotnie „Wschód”), jednak nie rozwiązało to problemu deficytu mieszkań. W 1990 r. nadal 2500 kandydatów na członków GSM oczekiwało w tzw. lodówce. Nikłe były postępy w przydzielaniu lokali w starych zasobach przez Urząd Miejski, całkowity zastój nastąpił w budownictwie komunalnym. Jeszcze w 1991 r. w Urzędzie Miasta czekało na swoją kolejkę przydziału lokalu mieszkalnego 250 podań. W administracji Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej (mieszkania kwaterunkowe) pozostawały 183 budynki, w których łącznie było 1600 lokali. Natomiast w gestii GSM były osiedla: „Centrum”, „XX-lecie”, „Kopernik” i „Skłodowska”. O ile wcześniej zbudowane osiedla funkcjonowały w śródmieściu, o tyle os. „Kopernik” usytuowane we wschodniej części miasta nie zostało wyposażone w odpowiednią infrastrukturę techniczną i społeczną. Ten stan dobitnie odciskał się licznymi niedogodnościami na życiu codziennym mieszkańców nowego osiedla, które zresztą urastało do rangi największego osiedla w mieście.

Dominantę zasobów mieszkalnych stanowiły prywatne budynki jednorodzinne. W latach 1945-1988 zbudowano w nich łącznie ponad 2 tys. mieszkań. W 1989 r. ogółem mieszkań należących do osób fizycznych (budownictwo indywidualne), wliczając obiekty wzniesione przed 1945 r., było ponad 3,6 tys. Stanowiło to prawie 48% wszystkich zasobów mieszkaniowych w mieście. Natomiast 1/3 zasobów stanowiły mieszkania spółdzielcze (blisko 2,7 tys. mieszkań). Do gminy należało prawie 1000 mieszkań, do Skarbu Państwa nieco ponad 200, zakładów pracy 83, innych podmiotów 11. Łącznie zasoby mieszkaniowe Grodziska na progu nowej rzeczywistości liczyły około 7,6 tys. lokali.

Sytuacja placówek ochrony zdrowia (Zakłady Opieki Zdrowotnej) w pierwszym półroczu 1990 r. stała się dramatyczna w związku z niedostatkiem pieniędzy, co wynikało z braku refundacji części środków przez odpowiednie władze wojewódzkie. Z tym problemem musiał się zmierzyć po

2 Zakłady te stanowiły kontynuację powstałej w końcu XIX w. fabryki chemicznej „G. Krell i S-ka”, zwanej popularnie „octówką”. W 1945 r. zakład przeszedł pod zarząd, a w 1948 r. na własność państwa.

wyborach nowy samorząd. Drugą trudną sprawą było podjęcie kontynuacji prac przy budowie Szpitala Zachodniego. Rok 1989 przyniósł zapoczątkowanie prac związanych z wzniesieniem budynku głównego, w następnym roku uzbrojono teren.

Poza wpisana w kilkuwiekową historię miasta parafią pw. Św. Anny, działalność duszpasterska prowadzona była w trzech nowych parafiach: pw. Miłosierdzia Bożego (os. Kopernik), pw. Przemienienia Pańskiego (dzielnica Łąki), pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy (os. Piaskowa). We wszystkich nowych parafiach budowa kościołów trwała kilka lat. W parafii pw. Przemienienia Pańskiego przez kilka lat wierni korzystali ze skromnej kaplicy, w parafii pw. Miłosierdzia Bożego wznoszona świątynia do 1990 r. nie osiągnęła chociażby stanu surowego, podobnie było w przypadku parafii pw. MB Nieustającej Pomocy. Stopniowy wzrost liczby ludności, powstawanie i zasiedlanie nowych osiedli położonych z dala od centrum, niejako wymusiły organizowanie nowych parafii na terenie miasta.

Początek drogi „ku normalności”

Zapoczątkowanie transformacji ustrojowej w Polsce w latach 1989-1990 przyniosło zwrot życia społeczeństwa w realnym poczuciu wolności. Istotne osiągnięcia tamtych lat wyrażone zostały przede wszystkim w zapewnieniu społeczeństwu autentycznego wpływu na wybór własnych przedstawicieli do parlamentu, odrodzeniu przedsiębiorczości, wolnych mediów po zniesieniu cenzury. Wydaje się, że z punktu widzenia ogółu Polaków niezwykle doniosłe znaczenie miała reforma ustroju samorządów terytorialnych. W odczuciu wielu ludzi w życiu społecznym rozpoczynał się czas „normalności”. Tę zmianę przyjmowano z ulgą, bowiem kończył się czas wszechwładzy „przewodniej siły narodu”, czyli Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Zgodnie z hasłami głoszonymi przez nowe władze Rzeczypospolitej Polskiej, każdy Polak zyskiwał szansę „wzięcia swoich spraw w swoje ręce”. Ów slogan, spopularyzowany w okresie rządów premiera Tadeusza Mazowieckiego, bywał rozmaicie rozumiany. Jednak dla zdecydowanej większości społeczeństwa obce były idee samoorganizacji obywatelskiej (choć w pewnej mierze przełamane w okresie karnawału „Solidarności”) jak i przedsiębiorczości gospodarczej. W praktyce całkowite odejście od gospodarki socjalistycznej, poprzez urynkowanie i komercjalizację wielu sfer życia, przyniosło społeczeństwu kilka lat wyrzeczeń, dalszego zubożenia materialnego (reformy Balcerowicza, wysoka inflacja). Nie wszystkim to się podobało, szczególnie że transformacja ustrojowa znacznie osłabiła wiele funkcji państwa, w tym sferę socjalnej opiekuńczości państwa. Zaczęły też podupadać nierentowne zakłady, co zapoczątkowało spadek zatrudnienia, wywołując rosnące bezrobocie. W tym kontekście ogromnego znaczenia w dziele reformowania państwa nabierało odrodzenie samorządności terytorialnej, przede wszystkim na poziomie gmin i miast, następnie regionów. Tu bowiem istniała szansa stworzenia, w wyniku odpowiednich przepisów prawa, podstaw demokracji lokalnej, jak i stopniowej aktywizacji obywatelskiej społeczeństwa. Odtąd w pełni demokratycznie wybierani przedstawiciele lokalnych społeczności mieli poprzez stosowanie prawa (w tym stanowionego lokalnie) realnie dbać o interesy tych społeczności, realizując wiele zadań służących stopniowej poprawie jakości życia mieszkańców. Wymagało to z jednej strony wyłonienia w nowych wyborach przedstawicieli godnych zaufania, z drugiej zaś zaktywizowania lokalnej społeczności w kierunku

współpracy z samorządami. Obie kwestie nie były łatwe do przeprowadzenia. Po pierwsze, społeczeństwo miało już dosyć rządów ludzi skompromitowanych i uwikłanych w miejscowe „układy”, co wiązano ze swoistą patologią rządów „komuny”. Po drugie, nowe elity musiały się dopiero ujawnić i zgłosić swój akces do wzięcia odpowiedzialności za swoje działania w wypadku wybrania do rad gminnych czy miejskich. W małych społecznościach, gdzie na ogół wszyscy się znali, wydawało się to łatwiejsze do zrealizowania, w miastach średniej wielkości i metropoliach znacznie trudniejsze. Odrodzenie samorządności na poziomie lokalnym nie mogło się jednak dokonać bez istotnych przemian mentalności mieszkańców, sposobu myślenia o rzeczywistości. Zmiana musiała się dokonać w podejściu do kwestii działania na rzecz wspólnego dobra. Dotyczyło to zarówno wyborców, jak i osób kandydujących w wyborach do samorządów.

W istocie można stwierdzić, iż w warunkach transformacji ustrojowej następowała zmiana paradygmatu w relacjach państwo (władza) – obywatele. Na poziomie społeczności lokalnych sprowadzało się to przede wszystkim do możliwości w pełni świadomego i opartego na racjonalnych przesłankach wyboru przedstawicieli do sprawowania władzy, z nadzieją, że nie będą oni służyli jedynie reprezentowanej przez siebie partii, stronnictwu, organizacji, ani też wyłącznie własnemu, prywatnemu interesowi. Zakładano nadrzędność interesów i potrzeb lokalnych społeczności nad interesami partykularnymi. Natomiast wyborcy musieli niejako na nowo wykształcić w sobie umiejętność zapoznawania poszczególnych kandydatów na radnych, jak i własnej oceny efektów ich dotychczasowej działalności społecznej i zawodowej w danej miejscowości.

Ze zmianą paradygmatu w relacjach władza – obywatele zmierzali się w Grodzisku Mazowieckim ci mieszkańcy, którzy byli świadomi zachodzących przemian, w tym realnej demokratyzacji sfery publicznej, jak i dostrzegali czy chociażby przeczuwali szansę na dokonanie znaczącego, może nawet epokowego przełomu mającego zapewnić miastu rozwój poprzez usunięcie zaniedbań i barier, podniesienie na wyższy poziom standardów infrastruktury, zapewnienie mieszkańcom znacznie lepszego niż do tej pory poziomu życia. W dniach przełomu, przechodzenia do nowych realiów ustrojowych, ujawniały się i uaktywniały stosunkowo niewielkie grupy działaczy opozycji z lat 1980-1988. W Grodzisku Mazowieckim impuls do przygotowania się mieszkańców do demokratycznych wyborów, parlamentarnych i samorządowych, dała rzeczywiście dosyć nieliczna grupa opozycjonistów, którzy praktycznie mogli się wylegitymować swoją działalnością konspiracyjną, m.in. w zakresie produkcji i kolportażu publikacji podziemnych (tzw. drugi obiegi).

W wyniku porozumień zawartych podczas obrad Okrągłego Stołu zdecydowano o przeprowadzeniu wyborów do Sejmu i Senatu. Wyzwolono tym samym nową energię społeczną w dosyć krótkim czasie poprzedzającym wybory, których termin wyznaczono na 4 i 18 czerwca (druga tura) 1989 r. Przygotowaniem list kandydatów tzw. strony społecznej, opozycyjnej wobec dotychczasowych władz, zajęła się „Solidarność”. Aby nie tworzyć wrażenia, iż kandydatów na parlamentarzystów będzie desygnował związek zawodowy (NSZZ „S”), Lech Wałęsa zdecydował, że należy tworzyć wojewódzkie i lokalne Komitety Obywatelskie. W Grodzisku Mazowieckim w kwietniu 1989 r. w związku z ogłoszonymi wyborami miejscowi opozycjoniści zorganizowali spotkanie, podczas którego utworzono Obywatelski Komitet Wyborczy „Solidarność”.³ Działacze Komitetu bardzo szybko

3 Autorem deklaracji założycielskiej i inicjatorem powołania Obywatelskiego Komitetu Wyborczego „Solidarność” w Grodzisku Mazowieckim był Wojciech Hardt. Zebranie założycielskie Komitetu odbyło się 15 kwietnia 1989 r. w domu Elżbiety i Andrzeja Potyńskich przy ul. Kilińskiego 7. Obecnych było ponad 20 osób.

przystąpili do propagowania wśród mieszkańców miasta sprawy udziału w wyborach i głosowania na kandydatów z obywatelskich list „Solidarności”. Po wyborach, które nie były jeszcze w pełni demokratyczne (tzw. lista krajowa do Sejmu), ale zakończyły się nadszpodziewanym sukcesem „Solidarności”, Komitety Obywatelskie kontynuowały działalność. Nie inaczej było w Grodzisku Mazowieckim. Tutejsi działacze wyznaczyli sobie zasadniczo dwa cele: działanie na rzecz aktywizacji obywatelskiej lokalnych środowisk oraz przygotowanie się do wyborów samorządowych.

Po wyborach parlamentarnych działacze grodziskiego Komitetu Obywatelskiego „S” uczestniczyli w sesjach kończącej swoją kadencję Rady Narodowej Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki, przysłuchiwali się obradom komisji problemowych tejże Rady, podejmowali działania interwencyjne na rzecz mieszkańców,⁴ uczestniczyli w obchodach rocznic historycznych (1 i 17 września, 11 listopada). Ponadto występowali do władz miasta z inicjatywami, m.in. dotyczącymi zmiany nazw niektórych ulic i placów, wspierali powołanie miejscowego koła Społecznego Towarzystwa Oświatowego oraz lokalnej prasy („Gazeta Grodziska”). W pierwszym numerze tej gazety zamieszczony został wywiad z Wojciechem Hardtem przewodniczącym grodziskiego Komitetu Obywatelskiego „S”. W swojej wypowiedzi W. Hardt zawarł ogólną ocenę ówczesnej sytuacji społeczno-politycznej w mieście: „(...) istnienie nomenklatury w terenie jest faktem. Liczne kontakty z mieszkańcami, zwracającymi się do Komitetu Obywatelskiego, potwierdzają istnienie układów uniemożliwiających prawidłowe i skuteczne załatwianie wielu spraw. Biorąc udział w sesjach Rady Narodowej mogłem się również przekonać o dominacji urzędników nad radnymi. Sądzę, że należałoby to zmienić”.⁵ Przewodniczący W. Hardt zapowiedział wówczas, że Komitet Obywatelski „S” weźmie udział w wyborach samorządowych, wystawiając własną listę kandydatów.

I kadencja samorządu (1990-1994)

8 marca 1990 r. Sejm uchwalił ustawę o samorządzie terytorialnym, którego art. 1.1. stanowił: „Mieszkańcy gminy tworzą z mocy prawa wspólnotę samorządową”.⁶ To stwierdzenie w istocie oznaczało rozpoczęcie procesu budowania demokracji od podstaw w ramach społeczności lokalnych. Ale jakościowy rozwój demokracji na poziomie lokalnym, jak i realne formowanie się społeczności gminy jako wspólnoty od tej pory zależeć miało przede wszystkim od postaw i zaangażowania zarówno ze strony mieszkańców, jak i wyłonionego w wolnych wyborach samorządu gminy.

W marcu 1990 r. grodziski Komitet Obywatelski „S”, świetnie wyczuwający „ducha” owych zmian, ogłosił swoją deklarację wyborczą. Została ona opublikowana na łamach „Gazety Grodziskiej”.⁷ W deklaracji zawarto istotne postulaty i założenia: do lokalnych władz mają zostać wybrani przedstawiciele, którzy „rozwiążą problemy, z jakimi borykają się mieszkańcy”, czyniąc „godnymi

4 1 sierpnia 1989 r. Komitet Obywatelski „Solidarność” wydał „Oświadczenie” w sprawie uczczenia ważnych, sierpniowych rocznic historycznych (1 sierpnia 1944 r., 15 sierpnia 1920 r., porozumienia sierpniowe 1980 r.) gestem odmowy picia alkoholu, który „będzie świadectwem pamięci o tych, którzy walczyli o wolną i sprawiedliwą Polskę” (Archiwum W. Hardta).

5 *Ku normalności*. Wywiad przeprowadził Agenor Jastrzębiec-Kostka, „Gazeta Grodziska” (dalej: GG) nr 1, luty 1990, s. 1.

6 Dz.U. z 1990 r., nr 16, poz. 95.

7 GG, III 1990, s. 1.

warunki ich życia". W związku z tym apelowano w deklaracji o głosowanie na ludzi, którzy zagwarantują odrzucenie „starego systemu” sprawowania władzy, odznaczając się uczciwością, odwagą, aktywnością, odpowiednimi kompetencjami, jak i będą gotowi „konsekwentnie bronić interesów mieszkańców”. Co więcej, kandydaci na radnych powinni dobrze znać i rozumieć problemy miasta, jak również stawiać „interesy wsi na równi z interesami miasta” oraz utrzymywać „stały kontakt z wyborcami”. Zatem KO „S” wyznaczył pewien standard oceny kompetencji kandydatów, jednocześnie zobowiązując się w tej samej deklaracji do wystawienia kandydatów mających rzetelnie pracować w samorządzie gminy. Deklaracja określała też zakres najpilniejszych zadań jakie staną przed nowymi radnymi po wyborach. Tekst deklaracji kończył się swoistym przesłaniem: „Głosując na kandydatów KO „S” zobowiązujesz ich do realizacji programu. Jako współgospodarz i obywatel Grodziska masz prawo do inspirowania i kontrolowania ich późniejszej służby publicznej. Tym samym będziesz kształtował poprawę twojego życia”.⁸

W kolejnych numerach „Gazety Grodzkiej” zamieszczono wypowiedzi kilku kandydatów na radnych. Jedni apelowali do mieszkańców o udział w wyborach z przekonaniem, iż warto dołożyć starań i wysiłków, by „samodzielnie gospodarować na własnym podwórku”⁹, inni deklarowali wiarę w to, iż jako radni będą skutecznie zmieniać „oblicze tego miasta”. Spośród 39 „kandydatów na kandydatów” ostatecznie Wyborczy Komitet Obywatelski „S” wystawił listę zawierającą 30 nazwisk. Do wyborów samorządowych, które odbyły się 27 maja 1990 r. stanęli też kandydaci reprezentujący ruch ludowy (PSL) i środowisko lewicowe. W wyniku wyborów do Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim I kadencji weszło 28 osób: Bogdan Banasiak, Grzegorz Benedyckiński, Wojciech Curlej, Kazimierz Dzikowski, Marek Finkowski, Wojciech Hardt, Jerzy Jachimski, Marek Januchowski, Janina Jaworska, Agenor Jastrzębiec-Kostka, Mieczysław Jankowski, Zygmunt Karkiet, Barbara Macher, Elżbieta Potyńska, Grzegorz Pachulski, Jarosław Redel, Ryszard Szytk, Witold Snopko, Urszula Sowa, Euzebiusz Sowa, Tadeusz Steckiewicz, Władysław Szpilarski, Tadeusz Stachlewski, Henryk Tuszyński, Bogdan Tuszyński, Wiesław Zaborowski, Stanisław Zgódka i Marek Żurawiecki. Bardzo znaczący sukces odniósł Wyborczy Komitet Obywatelski „Solidarność”, wprowadzając do Rady Miejskiej 19 radnych.

Inauguracja I kadencji nowych władz Grodziska Mazowieckiego nastąpiła 7 czerwca 1990 r.¹⁰ Radni podczas sesji w tym dniu przyjęli deklarację: „Inaugurujemy pracę Rady Miejskiej gminy Grodzisk Mazowiecki wybranej, po raz pierwszy, po 50 latach w wolnych i demokratycznych wyborach. Na szczęście mamy już za sobą czas gorzkich doświadczeń, a nierzadko i ofiar. Nastąpił przełom. Wkraczamy w nową rzeczywistość – samorządnej Rzeczypospolitej. Ten fakt zobowiązuje nas do zajęcia obywatelskiej postawy. I choć wiele trudu jest dopiero przed nami, musimy, właśnie teraz, wszyscy wzbudzić w sobie zapał i nadzieję. My, Radni, powołani Waszą wolą jako Wasi przedstawiciele, wyrażamy pełną gotowość służenia swoją wiedzą i zapałem temu dziełu. Realizując zasady ładu społecznego będziemy:

- traktować całość gminy jako jeden łańcuch wzajemnie powiązanych ogniw;
- starać się tworzyć jak najlepsze warunki dla godnej realizacji podstawowych potrzeb ludzkich;

⁸ Tamże.

⁹ J. Jachimski, *Nawiązujemy do tradycji*, GG nr 9, 1990, s. 2.

¹⁰ W uchwale nr 1/1/90 radni przyjęli nazwę organu samorządowego, do którego zostali wybrani – „Rada Miejska w Grodzisku Mazowieckim”.

– popierać działanie wzbogacające i integrujące życie gospodarcze, społeczne i duchowe mieszkańców gminy;

– otaczać opieką tych, którzy jej potrzebują;

– chronić środowisko naturalne oraz krajobraz i ślady naszej kultury;

Chcemy, aby wszyscy mieszkańcy gminy uczestniczyli w naszych działaniach i dlatego:

– posiedzenia Rady będą otwarte dla wszystkich;

– zapraszamy zainteresowanych do współpracy z komisjami problemowymi Rady;

– informując w trakcie spotkań o zamierzeniach i bieżących pracach Rady, będziemy oczekiwali na Wasze opinie.

Do zrobienia jest wiele i tylko wspólny wysiłek może spowodować, że będziemy się czuli pełnoprawnymi obywatelami naszej gminy i kraju”.¹¹

W „Deklaracji” podkreślono nie tylko doniosłość historyczną zmiany ustrojowej, ale też poczucie odpowiedzialności wybranych radnych za efekty swojej pracy na rzecz gminy i jej mieszkańców. Dokument ten dawał ponadto ważny sygnał mieszkańcom do uczestniczenia we wspólnym dziele budowania w pełni samorządnej gminy.

Na przewodniczącego Rady wybrano Jerzego Jachimskiego, na którego kandydaturę zgłosiło 20 z 27 obecnych na sesji radnych.¹² Podczas następnej sesji (13 czerwca) Rada przeprowadziła wybory burmistrza. Na to stanowisko został wybrany Euzebiusz Sowa, który otrzymał w tajnym głosowaniu 17 głosów, a kontrkandydaci (Józef Lewandowski i Tadeusz Steckiewicz) po 5 głosów.¹³ Podczas tej samej sesji wybrano wiceprzewodniczących Rady – Grzegorza Benedykcińskiego i Kazimierza Dzikowskiego,¹⁴ a także powołano na stanowisko kierownika Urzędu Stanu Cywilnego Alicję Wolną.¹⁵ Z kolei na sesji, która odbyła się 21 czerwca uzupełniono skład Zarządu Miejskiego – zastępcami burmistrza zostali Aniela Teresa Pałucha i Witold Konieczny, członkami Zarządu radni – Wojciech Curlej i Władysław Szpilarski. Na skarbnika gminy powołano Elżbietę Koszałkę, a na sekretarza gminy Elżbietę Parafian.¹⁶ Dopelnieniem zasadniczych spraw organizacyjnych było zatwierdzenie przez Radę w dniu 28 czerwca „Statutu Gminy Grodzisk Mazowiecki” oraz ustalenie 7 stałych komisji Rady i ich składu osobowego. Do Komisji Ładu i Porządku weszli: Agenor Jastrzębiec-Kostka (przewodniczący) oraz radni Zygmunt Kakiet i Grzegorz Pachulski, a spoza Rady – Urszula Snopko, Lech Sokołowski i Wiesław Włodarczyk. Do Komisji Mienia Komunalnego: Zygmunt Kakiet (przewodniczący), radni – Bogdan Banasiak, Wojciech Curlej, Marek Januchowski, Stanisław Zgódka, Marek Żurawiecki, spoza Rady – Stefan Gorczyca, Artur Ozimkiewicz i Marek Wawrzyniak. W składzie Komisji Ochrony Środowiska znaleźli się: Jarosław Redel (przewodniczący), radni – Mieczysław Jankowski, Marek Januchowski, Janina Jaworska, Bogusław Tuszyński, a spoza Rady – Andrzej Górski, Jacek Suchowicz, Aleksandra Maciaszek. Z kolei do Komisji Polityki Społecznej weszli: Barbara Macher (przewodnicząca), radni – Wojciech Curlej, Wojciech Hardt, Elżbieta Potyńska, Witold Snopko, Urszula Sowina, a spoza Rady – Jacek Dygas. Nato-

11 Deklaracja została opublikowana na łamach miejscowej prasy (GG, VI 1990, s. 1).

12 Uchwała nr 2/I/90 Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim (dalej: RM) z 7 czerwca 1990 r.

13 Uchwała nr 9/II/90 RM z 13 czerwca 1990 r. Wyniki głosowania znalazły się w załączonym do uchwały protokole wyborów.

14 Uchwała nr 8/II/90 RM z 13 czerwca 1990 r.

15 Uchwała nr 10/II/90 RM z 13 czerwca 1990 r.

16 Uchwały nr 11, 12, 14, 15/III/90 RM z 21 czerwca 1990 r.

miast w składzie Komisji Samorządowej znaleźli się: Grzegorz Pachulski (przewodniczący), radni – Wojciech Hardt, Władysław Szpilarski, Marek Żurawiecki, a członkowie spoza Rady mieli być dokooptowani później. W składzie Komisji Spraw Gospodarczych znaleźli się: Wiesław Zaborowski (przewodniczący), radni – Kazimierz Dzikowski, Marek Finkowski, Ryszard Sztyk, Bogusław Tuszyński, Henryk Tuszyński, a spoza Rady – Krzysztof Szelerski. Przewodniczącym Komisji Wiejskiej został Grzegorz Benedykciński, skład tej komisji uzupełnili radni: Mieczysław Jankowski, Tadeusz Steckiewicz, Tadeusz Stachlewski, Henryk Tuszyński.

Podczas IV sesji Rady Miejskiej został uchwalony Statut Gminy.¹⁷ Zawarto w nim podstawowe zasady ustrojowe gminy wynikające z ustawy o samorządzie terytorialnym. W par. 1 zapisano: „Mieszkańcy Gminy Grodzisk Mazowiecki tworzą wspólnotę samorządową”. Z kolei w par. 5 określono cel gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, tworzenie warunków dla racjonalnego i harmonijnego rozwoju gminy oraz warunków dla pełnego uczestnictwa mieszkańców w życiu wspólnoty”. Statut wyznaczył 15 zadań własnych gminy, których realizacja miała służyć zaspokajaniu potrzeb wspólnoty mieszkańców. W dokumencie określono kompetencje najważniejszych przedstawicieli władz gminy – Przewodniczącego Rady Miejskiej i Burmistrza, jak również radnych i członków Zarządu Miejskiego.

Zarząd Miejski, którym kierował burmistrz, rozpoczął swoją pracę dysponując Urzędem Miejskim jako tzw. aparatem pomocniczym. We wrześniu 1990 r. Urzędowi Miejskiemu nadano nową strukturę, uproszczoną w stosunku do poprzedniego układu: Wydział Organizacyjny, Wydział Finansowy, Wydział Zagospodarowania Przestrzennego, Wydział Gospodarki Komunalnej, Wydział Wiejski, Gospodarki Gruntami i Ochrony Środowiska, Urząd Stanu Cywilnego, Inspektorat Obrony Cywilnej. Ponadto powołano trzy samodzielne stanowiska: ds. obywatelskich, ds. komunikacji, ds. prawnogospodarczych.¹⁸ Zakładano w związku z tymi zmianami, iż każdy interesant będzie „mógł typową sprawę załatwić w jednym wydziale”.¹⁹ Co więcej, burmistrz i podlegli mu pracownicy mieli w swojej pracy stosować trzy podstawowe zasady: 1) urząd służy interesantom, 2) przepisy prawa mają być zawsze przestrzegane, 3) w sprawach publicznych nie ma tajemnic. Do realizacji zadań na rzecz mieszkańców gminy Urząd Miasta przystąpił w wydatnie pomniejszonym składzie – z 78 do 53 pracowników.

Rada i Zarząd otrzymały po poprzedniej władzy znaczny deficyt budżetu gminy oraz bardzo wiele problemów do rozwiązania. Wśród tych problemów pilne stało się przede wszystkim uzdrowienie finansów gminy, podjęcie działań dotyczących poprawy bezpieczeństwa mieszkańców, zadbanie o poprawę nawierzchni ulic, dróg i chodników oraz zapewnienie czystości, ładu i porządku w miejskiej przestrzeni. Zdecydowanej poprawy wymagała kwestia mieszkaniowa, jak również należało uregulować sprawę zagrożeń środowiska (wyziewy zakładów przemysłowych, szkodliwe „dzikie” wysypiska śmieci). Ponadto liczne nieprawidłowości występowały w gospodarowaniu mieniem komunalnym, jak i w zakresie realizacji inwestycji, głównie w infrastrukturze technicznej.

Nowy Zarząd Miejski rozpoczął pracę 1 lipca 1990 r. Był to bardzo trudny start, bowiem finanse gminy znajdowały się w stanie bliskim zapaści: długi gminy sięgały 10 mld zł, brakowało pieniędzy

17 Uchwała nr 17/IV/90 RM z 28 czerwca 1990 r.

18 Struktura urzędu została potwierdzona w Regulaminie organizacyjnym Urzędu Miejskiego uchwałą nr 113/XXII/92 RM z 12 lutego 1992 r. Wykaz komórek organizacyjnych urzędu uzupełniono o Obsługę techniczną Rady.

19 GG, nr 33, 1991, s.1.

na płace nauczycieli i pracowników służby zdrowia. Uchwalony przez Radę poprzedniej kadencji budżet na rok 1990 zakładał wydatki na poziomie prawie 42 mld złotych. Tymczasem w I półroczu wpływy do budżetu wyniosły nieco ponad 16 mld złotych, natomiast wydatki 24,6 mld złotych. Deficyt został skredytowany przez bank bez formalnej umowy. Obsługa zadłużenia (spłata „pożyczki”) kosztowała gminę 350 mln złotych miesięcznie. Jak się okazało, problemu ograniczenia bądź też zlikwidowania deficytu budżetowego nie można było rozwiązać w krótkim czasie bez podjęcia radykalnych działań. Zaciągnięto nowy kredyt bankowy w wysokości 14 mld zł. Niemniej gmina musiała zdobyć się zarówno na zwiększenie przychodów do budżetu, jak i ograniczenie wydatków – ale nie kosztem pensji pracowników czy też wstrzymania rozpoczętych wcześniej inwestycji. Zaplanowane na 1990 r. inwestycje zdołano ukończyć, w tym m.in. remont Szkoły Podstawowej nr 2, Przedszkola nr 7 (os. Kopernik), budowę wodociągów w dzielnicy Łąki, na ul. 3 Maja (i kilku bocznych ulicach), budowę drogi Kozery – Kozerki.

Niezbędnym stało się uregulowanie gospodarki mieniem komunalnym. W tej sprawie decyzje zapadły podczas sesji Rady, która odbyła się 20 sierpnia. Pierwszą przedyskutowaną kwestią stał się obrót tymi gruntami komunalnymi, które miały uporządkowaną sprawę tytułu własności. Radni przyjęli, że grunty w centrum miasta z przeznaczeniem na budownictwo mieszkaniowe, usługi i warsztaty mają być zbywane w drodze przetargu. Natomiast grunty na obrzeżach miasta będą zbywane w ramach negocjacji cen lub też będą oddawane w wieczystą dzierżawę. Ponadto radni zdecydowali o sprzedaży mieszkań komunalnych ich dotychczasowym użytkownikom (najemcom) z zastosowaniem stawki bazowej 50 tys. zł za m kw., mającej obowiązywać do końca roku. Stawka ta mogła być powiększona lub obniżona (co najmniej o 20% w górę lub w dół) w zależności od standardu lokalu i stopnia dekapitalizacji budynku. Mieszkania komunalne jeszcze nie zasiedlone miały być sprzedawane po cenach wolnorynkowych. Najwięcej emocji podczas tej sesji wzbudziła sprawa najmu lokali handlowych i usługowych, dyskutowana już na poprzedniej sesji. O ile mniej skomplikowana była kwestia ustalenia nowych stawek najmu w przypadku lokali zajmowanych przez kupców prywatnych i agentów oraz przez firmy usługowe i rzemieślnicze, o tyle prywatyzacja lokali placówek handlu społecznego (PSS „Społem”, SPHW) wzbudziła protest pracowników tych sklepów. Większość radnych opowiedziała się za prywatyzacją tych lokali w drodze przetargu ofertowego. Pracownikom prywatyzowanych sklepów zapewniono możliwość uczestniczenia w przetargu, o ile zarejestrują się jako firma podejmująca działalność gospodarczą. W wypadku wygrania przetargu mieli oni skorzystać z preferencyjnego odroczenia spłat opłat za wynajem. Niebawem Zarząd Miejski zdecydował o ogłoszeniu przetargu na wynajem powierzchni handlowych w lokalach, którymi dysponowało miasto. Ustalono nowe stawki najmu, co wywołało protesty właścicieli sklepów. Wymuszona komercjalizacja tej sfery działalności gospodarczej stała się zarzewiem krytyki jaka ze strony części społeczności skierowana została bezpośrednio wobec burmistrza. Tak oto, w ramach nowego ustroju gospodarczego, zaczynała się w Grodzisku Mazowieckim prywatyzacja.

W drugim półroczu 1990 r. władze miasta intensywnie pracowały w kierunku uzdrowienia finansów gminy. Zaciągnięte zostały kolejne kredyty, ale i ograniczono wydatki budżetowe. Przychody uzyskiwane z tytułu opłat i podatków z trudem pokrywały koszty utrzymania administracji miasta oraz placówek oświatowych i służby zdrowia. Rezultat był lepszy niż można się było spodziewać. Co prawda ostatecznie w budżecie gminy wydatki wyniosły ok. 68 mld zł, jednakże na koniec roku pozostała nadwyżka w wysokości 3,8 mld zł, która przeszła na następny rok.

Plan budżetu na 1991 r., zakładał dalsze oszczędności mające zminimalizować deficyt. Przychody miały się zamknąć w kwocie 34 mld i 876 mln zł, a wydatki w kwocie 36 mld i 536 mln zł. Po stronie dochodów główne pozycje, to podatek od nieruchomości (prawie 5,5 mld zł), podatek dochodowy od osób prawnych (4,6 mld zł), wpływy z opłat skarbowych (4,4 mld zł), podatki od płac (prawie 3,6 mld zł), podatek dochodowy od osób fizycznych (3,3 mld zł) i dochody z majątku gminy (3,2 mld zł). Największą część wydatków miały stanowić inwestycje i remonty kapitalne (17 mld i 653,5 mln zł), w tym budowa kolektorów A i B (ponad 5 mld zł), sieci wodociągowej (ok. 4,3 mld zł) i kanalizacyjnej (1,8 mld zł). Pozostałe wydatki, to przede wszystkim finansowanie gospodarki mieszkaniowej (4,6 mld zł) i komunalnej (3,1 mld zł), opieki społecznej (4,2 mld zł), placówek oświaty i wychowania (przedszkola, prawie 3 mld zł). Koszty administracji samorządowej miały zamknąć się kwotą 2,65 mld zł. Niemal na końcu planu wydatków budżetowych znalazły się instytucje kultury, dla których zaplanowano jedynie 876 mln zł. Ale zdecydowanie najmniej pieniędzy przeznaczono na rolnictwo i leśnictwo (82 mln zł).

Warto zaznaczyć, iż w związku z reformą ustrojową wprowadzono w Polsce tzw. rejon administracyjny, których zadaniem było sprawowanie nadzoru nad zgodnością decyzji podejmowanych przez samorządy terytorialne z obowiązującym prawem, jak też wspomaganie słabszych gmin w prowadzeniu bardziej wyspecjalizowanych i trudnych spraw. Z uwagi na „silną obsadę fachową” Grodzisk Mazowiecki stał się agendą rejonu pruszkowskiego, dzięki czemu Zarząd Miejski uzyskał kompetencje m.in. w zakresie udzielania zezwoleń na budowę, zatwierdzania projektów budynków, rejestracji pojazdów. Niemniej rejon pruszkowski zachował kompetencje w zakresie spraw prowadzonych przez biuro pracy (rejestracja bezrobotnych, pośrednictwo pracy, wypłaty z funduszu pracy). Zabiegi grodziskiego samorządu przyniosły w rezultacie utworzenie filii tego biura w Grodzisku Mazowieckim. Na początku 1991 r. burmistrz E. Sowa podjął starania na rzecz utworzenia w mieście odrębnego rejonu administracyjnego „o zasięgu dawnego powiatu”. Miasto miało następujące atuty przemawiające za takim rozwiązaniem: dobra sieć komunikacyjna (PKP, WKD, PKS) zapewniająca bezpośrednie połączenia z wszystkimi miejscowościami dawnego powiatu, sąd rejonowy, komenda policji, notariat, dyrekcja ZOZ, szpital wojewódzki w budowie. Ponadto w Urzędzie Miasta były wolne pomieszczenia, które mogły być udostępnione pracownikom rejonu. Ostatecznie nie doszło do utworzenia rejonu administracyjnego w Grodzisku Mazowieckim.

26 czerwca 1991 r. na sesji Rady Miejskiej jej przewodniczący Jerzy Jachimski podsumował pierwszy rok działalności nowego samorządu. Podczas 15 odbytych sesji radni podjęli 83 uchwały, w tym dotyczące: statutu gminy, budżetu gminy, prywatyzacji placówek handlowych, organizacji targowisk, reorganizacji Urzędu Miejskiego, a także jednostek organizacyjnych (gospodarka komunalna, kultura, przedszkola), zbycia i nabycia nieruchomości, zagospodarowania przestrzennego osiedli. Tylko 3 uchwały dotyczyły „spraw perspektywicznych”. Przyjęto też uchwałę o przystąpieniu do Stowarzyszenia Gmin Mazowieckich (SGM), wybierając na przedstawicieli Grodziska do tej organizacji Urszulę Sowinę i Jerzego Jachimskiego. Podczas I zjazdu Stowarzyszenia J. Jachimski został wybrany do Rady SGM.

W istocie Rada zajmowała się głównie bieżącymi problemami gminy, większość uchwał służyła jako podstawa dla działań Zarządu Miejskiego mających porządkować istotne sprawy i rozwiązywać nabrzmiałe problemy w najważniejszych dziedzinach życia gospodarczego i społecznego. Niemniej przewodniczący Rady wskazał w podsumowaniu pierwszego roku pracy na konieczność

podjęcia kwestii perspektywicznego rozwoju miasta i całej gminy: „Musimy przystąpić do pracy analitycznej i koncepcyjnej, aby wytyczyć kierunki rozwoju i określić cele, jakie chcemy osiągnąć w poszczególnych dziedzinach życia gminy, a następnie ustalić kolejność i etapy ich realizacji”.²⁰

W trakcie pierwszego roku poza 8 stałymi komisjami Rady, działało 5 komisji doraźnych: inwentaryzacyjna (przewodniczący Kazimierz Dzikowski), statutowa (przewodniczący Tadeusz Stec-kiewicz), ds. wyboru ławników sądowych (przewodniczący Jerzy Jachimski), ds. konsultacji planów zagospodarowania przestrzennego gminy (przewodniczący Grzegorz Benedykciński) oraz regulami-nowa (przewodniczący Wojciech Hardt). Z dniem uchwalenia Statutu Gminy komisja statutowa zakończyła pracę.

Pod koniec kwietnia 1992 r. podczas sesji Rady skwitowano Zarząd Miejski z działalności finansowej gminy.²¹ W sprawozdaniu finansowym za 1991 r. podano, iż dochody gminy zreali-zowano w 98,5% planu zmienionego w tymże roku. Faktyczne dochody gminy zamknęły się w kwocie 43 mld 073 mln i 995 tys. zł. Natomiast wydatki zrealizowano w zaledwie 71,4%, tj. zamiast 43,7 mld zł wykorzystano 31,2 mld zł. Główną przyczyną takiego stanu rzeczy okazało się małe wykorzystanie środków przeznaczonych na gospodarkę komunalną (wykonanie planu na poziomie 57,4%). Zatem praktycznie nadwyżka budżetu za 1991 r. (ponad 12 mld) pozostała na koncie gminy, przechodząc na rok następny. Z kolei budżet gminy na rok 1992 zakładał po stronie dochodów kwotę 71,4 mld zł, po stronie wydatków 71 mld zł.²² Uchwałą Rady z 25 listo-pada 1992 r. zapisano zwiększenie dochodów o prawie 5,3 mld zł, natomiast wydatki utrzymały się na poziomie zaplanowanej kwoty, z tym że w niektórych działach dokonano korekt, zmniejszając lub zwiększając wydatki. Najważniejsze pozycje w przychodach gminy: wpływ z opłaty skarbowej (blisko 22%), nadwyżka budżetowa z poprzedniego roku (nieco ponad 17%), podatek od nieruchomości (ok. 14,5%), podatek dochodowy od osób fizycznych (niecałe 8%) i docho-dy z majątku gminy (niecałe 7%). W wydatkach najwięcej pieniędzy gmina przeznaczyła na gospodarkę komunalną (w tym w przeważającej mierze na inwestycje) i mieszkaniową (utrzy-manie zakładów gospodarki mieszkaniowej) – łącznie blisko 50 mld zł. Na utrzymanie placówek oświatowych przeznaczono blisko 8 mld zł, opiekę społeczną ok. 5,5 mld zł, rolnictwo ok. 3 mld zł, kulturę 1 mld zł. Utrzymanie administracji samorządowej kosztowało ponad 5,5 mld zł, tj. poniżej 10% całego budżetu gminy.

17 czerwca 1992 r. rezygnację z funkcji wiceprzewodniczącego Rady Miejskiej złożył Kazimierz Dzikowski. Na jego miejsce radni wybrali Wojciecha Hardta.²³ Podczas tej samej sesji podsumo-wano działalność Rady na półmetku I kadencji. Podczas 25 sesji Rada podjęła 147 uchwał, w tym uchwały zatwierdzające budżety roczne (jak i ich korekty), które w ramach realizacji przez Zarząd Miejski pozwoliły nie tylko na utrzymanie podległych jednostek, instytucji i administracji (w tym Urzędu Miejskiego), ale i rozpoczęcie koniecznych inwestycji komunalnych (infrastruktura tech-niczna) i w niewielkiej skali także mieszkalnych. Inwestycje dotyczyły budowy kolektorów kana-lizacyjnych, sieci wodociągów w mieście i na terenach wiejskich oraz utwardzania nawierzchni szeregu ulic. Do znaczących sukcesów zaliczono zwiększenie do pięciu liczby linii komunikacji

20 Cyt. za: GG nr 35, 1991, s. 2.

21 Uchwała nr 132/XXIV/92 RM z 29 kwietnia 1992 r.

22 Uchwała nr 124/XXIII/92 RM z 25 marca 1992 r.

23 Uchwały nr 138 i 139/XXV/92 RM z 17 czerwca 1992 r.

miejskiej, rozpoczęcie budowy komunalnych domów mieszkalnych oraz remonty części budynków szkolnych. Zapoczątkowane zostały prace nad projektem zagospodarowania przestrzennego śródmieścia miasta. W tak krótkim czasie dzięki samorządowi udało się w mieście i gminie podjąć z dobrym skutkiem wiele spraw istotnych dla życia mieszkańców, niemniej działania w zakresie prywatyzacji przedsiębiorstw komunalnych, zwiększenia zakresu i tempa budowy domów mieszkalnych (socjalnych), jak i nadania większej dynamiki budowie Szpitala Zachodniego wymagały dalszej aktywności zarówno ze strony radnych, jak i burmistrza, i jego zastępców.

Niewątpliwie wstydliwą stroną wyglądu miasta była jego „estetyka”. Z tym problemem władze miasta zmierzyły się, m.in. zachęcając właścicieli posesji do ich sprzątania, co początkowo spotykało się ze słabym odzewem. Również zainicjowany przez Zarząd Miejski konkurs na najładniejszą posesję spotkał się z bardzo niewielkim zainteresowaniem. Do tego Miejskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania nie było w stanie na bieżąco zbierać i wywozić różnorodne odpady z posesji, jak i skutecznie sprzątać ulice i place. Nadal w wielu miejscach trudno było zauważyć względny ład i porządek, co jak się wydaje wielu mieszkańcom najzwyczajniej raczej nie przeszkadzało. Poza tym w mieście odczuwalny był brak odpowiednio zlokalizowanych parkingów, zadbanego targowiska, a nawet publicznego szaletu. Do pozytywnych zmian radni zaliczyli wzrost aktywności gospodarczej (w tym rozwój handlu), zainteresowanie firm zagranicznych możliwościami inwestycyjnymi na terenie gminy, zapewnienie dalszej działalności przedszkolom oraz ośrodkowi kultury. Jednym z najbardziej drażliwych problemów był stan dróg gminnych, które znajdowały się w gestii Rejonu Robót Drogowych w Ożarowie Mazowieckim. Z tym przedsięwzięciem władzom Grodziska nielato udawało się dojść do porozumienia, przez co zakres remontów i tempo realizacji dalekie były od oczekiwań.

W opinii wielu radnych prowadzenie spraw gminy przez samorząd obyło się bez większych konfliktów, chociaż w mieście zdarzały się protesty środowisk, które nie były zadowolone z podejmowanych przez władze decyzji (np. przetargi na najem lokali handlowych i usługowych).

W czerwcu 1992 r. zaszły zmiany w składach osobowych kilku Komisji Rady Miejskiej. W Komisji Spraw Gospodarczych odwołano Krzysztofa Szelerskiego, a powołano Witolda Snopko i Władysława Szpilarskiego. Z kolei z Komisji Społecznej wycofał się Andrzej Słowiński, a jej skład uzupełnili Jolanta Wasilewska i Janusz Sobieraj.²⁴ Kilka miesięcy później do Komisji Ładu i Porządku radni powołali Kazimierza Dzikowskiego i Teresę Kucharską-Górską.²⁵

W 1992 r. z budżetu gminy zrealizowano wiele inwestycji z zakresu infrastruktury technicznej, w tym: kanały sanitarne (3281 m), kanał deszczowy (655 m), sieć wodociagową (6250 m), budowa i modernizacja dróg (11,2 km), chodniki i zatoki parkingowe (3761 m kw.), nowoczesną stację uzdatniania wody w Wólce Grodzkiej (60% zaawansowania prac), dwa budynki komunalne na os. „Jaśminowa” (50% zaawansowania prac), blok komunalny w Książenicach (oddany do użytku), budynek przedszkola przy Szkole Podstawowej nr 2 (stan surowy). Dofinansowano ponadto rozbudowę Liceum Ogólnokształcącego. Tym samym zrobiony został w owym czasie dobry początek nadrabiania wieloletnich zaniedbań w tworzeniu i modernizacji infrastruktury technicznej, bez której cała gmina nie mogłaby się rozwijać cywilizacyjnie.

24 Uchwały nr 141 i 142/XXV/92 RM z 17 czerwca 1992 r.

25 Uchwała nr 177/XXVIII/92 RM z 30 listopada 1992 r.

Podczas sesji Rady Miejskiej 24 marca 1993 r. została powołana Komisja Rewizyjna, której zadaniem było kontrolowanie Zarządu Miejskiego i jednostek organizacyjnych podlegających samorządowi lokalnemu, a od następnego roku także szkół. W skład Komisji powołano Marka Finkowskiego, Jarosława Redla, Henryka Tuszyńskiego, Stanisława Zgódkę oraz Marka Januchowskiego, który objął funkcję przewodniczącego.²⁶ W tym samym dniu do Komisji Spraw Gospodarczych powołano Jerzego Borzewskiego.²⁷ Co ciekawe, na tej samej sesji radni uchwalili budżet gminy na rok bieżący, po stronie przychodów zapisując kwotę 101,4 mld zł, po stronie wydatków prawie 100 mld zł.²⁸ Najwięcej pieniędzy miano przeznaczyć na gospodarkę mieszkaniową i komunalną (62,1 mld zł, tj. prawie 2/3 budżetu), ponadto na opiekę społeczną (11,8 mld zł), oświatę i wychowanie (9,6 mld zł), administrację państwową i samorządową (8,8 mld zł). Na potrzeby rolnictwa przewidziano prawie 3 mld zł, a najmniej na kulturę i sport (450 mln zł). Kolejny raz kontrowersje wzbudziła wśród radnych kontynuacja finansowania z budżetu gminy czasopisma „Bogoria”. Radny K. Dzikowski zaproponował rezygnację z tej dotacji i zlikwidowanie pisma. Zaoszczędzone w ten sposób środki mogłyby być przeznaczone na cele opieki społecznej. Komisja Polityki Społecznej negatywnie zaopiniowała ten wniosek. Niemniej odbyło się głosowanie – 11 radnych opowiedziało się za utrzymaniem finansowania „Bogorii”, 9 radnych poparło wniosek K. Dzikowskiego.

W końcu następnego miesiąca Rada Miejska powołała Komisję Programową, której zadaniem było wypracowanie założeń do budżetu gminy na następny okres. W składzie Komisji znaleźli się: przewodniczący Rady Miejskiej i jego zastępcy, przewodniczący komisji problemowych Rady oraz burmistrz.²⁹ Podczas tej samej sesji Rada przyjęła rezolucję w sprawie przeprowadzenia reformy administracji publicznej, w tym utworzenia samorządów powiatowych i zmniejszenia liczby województw. W rezolucji zawarto opinię, iż w ciągu 3 lat funkcjonowania samodzielnych gmin, samorządy lokalne wykazały swoją wyższość nad scentralizowanym systemem administracji państwowej. W uzasadnieniu tej opinii stwierdzono m.in.: „Przejęcie spraw lokalnych przez samorządne gminy przyspieszyło ich rozwój gospodarczy i społeczny, wyzwoliło ludzką inicjatywę i samodzielność, zapoczątkowało niezwykle ważny proces integracji społeczeństwa wokół wspólnych spraw i interesów. Gminy gospodarują funduszami publicznymi oszczędnie i racjonalnie, ustalają właściwe priorytety dla stawianych sobie zadań i zapewniają ich optymalną realizację. Pozostają pod stałą kontrolą społeczeństwa, bezpośrednio zainteresowanego działalnością gminy”.³⁰ W konkluzji rezolucji zawarto opinię, że są zadania, które przerażają możliwości finansowe i organizacyjne gmin, wobec czego należy powołać samorządy powiatowe. Rada Miejska w Grodzisku Mazowieckim opowiedziała się za przywróceniem powiatu grodzkiego (z siedzibą w Grodzisku), który powinien objąć 15 gmin, w tym 8 z województwa stołecznego i 7 z województwa skierniewickiego. Ostatecznie rezolucję radni zatwierdzili na sesji Rady 10 listopada 1993 r. Następnie załączono ją do pisma skierowanego do premiera rządu Waldemara Pawłaka.

26 Uchwała nr 181/XXIX/93 RM z 24 marca 1993 r.

27 Uchwała nr 183/XXIX/93 RM z 24 marca 1993 r.

28 Uchwała nr 180/XXIX/93 RM z 24 marca 1993 r.

29 Uchwała nr 198/XXX/93 RM z 24 kwietnia 1993 r.

30 Cyt. za: GG, nr, 1993, s. 1.

W lipcu 1993 r. Rada Miejska powołała do składu Komisji ds. Honorowego Obywatelstwa Grodziska Mazowieckiego Wojciecha Hardta, Jerzego Jachimskiego, Jarosława Redla, Urszulę Sowinę i Tadeusza Steckiewicza.³¹ Tytuł „Honorowego Obywatela Grodziska Mazowieckiego” Rada Miejska ustanowiła trzy lata wcześniej.³²

Pod koniec roku doszło do zmiany Przewodniczącego Rady Miejskiej. Z tej funkcji zrezygnował Jerzy Jachimski, na jego miejsce radni wybrali Agenora Jastrzębiec-Kostkę.³³ Zmiana odbyła się w kontrowersyjnych okolicznościach, bowiem swoją rezygnację J. Jachimski złożył jako formę protestu wobec nie wyjaśnienia przez Zarząd Miejski sprawy wycinki drzew przy ul. Dalekiej.

Z roku 1993 na rok następny przeszła nadwyżka budżetowa z poprzednich lat w wysokości 6,7 mld zł. Nie miało to jednak zbyt dużego wpływu na zmniejszenie niedoboru środków w planie budżetu na rok 1994. Rada Miejska przyjęła wówczas plan dochodów w kwocie 154,5 mld zł, natomiast wydatki w wysokości 179,2 mld zł. Niedobór w budżecie (24,7 mld zł) planowano pokryć przede wszystkim z pożyczki Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (18 mld zł).³⁴

Cały budżet I kadencji (1990-1994) zamknął się w kwocie 420 mld zł, z tego 240 mld wydatkowano na inwestycje komunalne, mieszkaniowe i w szkolnictwie. W przeliczeniu na jednego mieszkańca był to drugi co do wielkości budżet wśród gmin województwa stołecznego. Co więcej, wydatki inwestycyjne w przeliczeniu na jednego mieszkańca osiągnęły poziom znacznie wyższy od średniej krajowej (2 mln zł) – 4,7 mln zł. Taki efekt był możliwy tylko dzięki samorządowi, który decydował o przeznaczaniu coraz większych pieniędzy na najpilniejsze zadania inwestycyjne. W 1990 r. na inwestycje wydatkowano 44,6% dochodów budżetowych gminy, w 1991 r. 45,4%, w 1992 r. już 51%, a w 1993 r. 57,3%. Na 1994 r. zaplanowano na cele inwestycyjne blisko 2/3 rozchodów budżetu. Trzeba podkreślić, że mimo początkowych trudności finansowych władze miasta i gminy poza utrzymywaniem podległych instytucji i przeznaczaniu coraz większych kwot na zadania inwestycyjne, były w stanie wspomagać dotacjami kluby sportowe (GKS „Pogoń”, LKS „Chlebnia”, Ognisko TKKF „Świt”, Sekcja Brydża Sportowego „Bogoria”), organizacje zajmujące się pomocą społeczną (PKPS, Towarzystwo „Kuźnia”), jak i szkoły, którym przydzielano dodatkowe środki na zakup sprzętu sportowego i organizację wypoczynku dzieci podczas ferii zimowych i wakacji. Dofinansowywano także zakup sprzętu medycznego oraz wyposażenie placówek Zakładów Opieki Zdrowotnej. Na przykład w 1992 r. z budżetu gminy tego rodzaju dotacje łącznie wyniosły 660 mln zł. Gmina miała też swój udział finansowy w remoncie budynku, który został przekazany Szkole Społecznej STO nr 23. Sytuacja budżetu gminy Grodzisk Mazowiecki była o tyle korzystna, ponieważ przyrost dochodów w 1992 r. był realnie wyższy w stosunku do 1991 r., powyżej stopy inflacji (46%) – tj. o 84,2%.

Na szczególną uwagę zasługują ustalenia dwóch sesji kończących I kadencję Rady Miejskiej. Podczas sesji 16 maja 1994 r. uroczystie nadano tytuł „Honorowego Obywatela Grodziska Mazo-

31 Uchwała nr 218/XXXII/93 RM z 21 lipca 1993 r.

32 Uchwała nr 24/V/90 RM z 6 lipca 1990 r.

33 Uchwała nr 237/XXXV/93 RM z 1 grudnia 1993 r.

34 Uchwała nr 258/XXXIX/94 RM z 25 marca 1994 r.

wieckiego” paniom Stefanii Studzińskiej i Jadwidze Wójtowicz.³⁵ Radni podjęli trzy ważne uchwały: 1) w sprawie przyjęcia przedstawionej przez Zarząd Miejski oceny aktualności „Miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego miasta Grodzisk Mazowiecki na okres perspektywiczny”, zatwierdzonego uchwałą Rady Narodowej Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki z 29 listopada 1989 r., z jednoczesnym zobowiązaniem Zarządu Miejskiego do sporządzenia do końca roku projektu zmiany planu; 2) w sprawie przyjęcia do realizacji w latach 1994-1996 „Programu gospodarki odpadami w Gminie Grodzisk Mazowiecki”; 3) w sprawie przyjęcia do realizacji w latach 1994-1997 zadania inwestycyjnego pn. „Budowa obiektu sportowo-rekreacyjnego” (wyłonionego na podstawie konkursu). Natomiast na sesji 26 maja 1994 r. podsumowano I kadencję, podczas której radni przyjęli w głosowaniu 114 uchwał dotyczących spraw gospodarczych i przestrzennych, 70 dotyczących spraw organizacyjnych (statuty, regulaminy, składy komisji Rady i in.), 67 w sprawach finansowych (budżety gminy, podatki, opłaty, wynagrodzenia) i 24 w sprawach społecznych (wybory ławników, zmiany nazw ulic, nadanie honorowego obywatelstwa). Najwięcej czasu radni poświęcili pracy podczas posiedzeń komisji. Najkrócej pracowała Komisja Samorządowa (do stycznia 1991 r., przewodniczący Grzegorz Pachulski), która zajmowała się m.in. przygotowaniem wniosków dotyczących powołania Komisji Programowej, sprawą budowy os. Jaśminowa, propozycją organizacji zebrań wyborczych sołtysów, ogłoszeniem konkursu na projekt zabudowy centrum miasta, zmianami nazw ulic. Ale najbardziej aktywne były Komisje ds. Gospodarczych oraz Inwentaryzacyjna. Pierwszej z nich przewodniczył Wiesław Zaborowski. Komisja ta odbyła 79 posiedzeń, zajmując się sprawami handlu, przemysłu, rzemiosła oraz inwestycji komunalnych i mieszkaniowych. W dziedzinie handlu absorbujące i częstokroć ryzykowne z punktu widzenia odczuć społecznych było inicjowanie uchwał Rady dotyczących opiniowania wniosków na sprzedaż alkoholu, jak i zajmowanie się sprawą prywatyzacji handlu.³⁶ Zakres problemów, jakimi się zajmowała Komisja Gospodarcza był ogromny: wspieranie racjonalnych zmian w budżecie gminy, polityka mieszkaniowa Zarządu Miejskiego, gospodarowanie gruntami gminnymi, usprawnianie i uporządkowanie targowiska miejskiego, tworzenie parkingów, inicjowanie zmiany oświetlenia ulic (wprowadzenie systemu energooszczędnego), wspieranie utworzenia zakładu Frito Lay. Radni Komisji Gospodarczej angażowani byli do prac zespołów opracowujących plany zagospodarowania przestrzennego gminy i miasta, jak też i do rozpatrywania wniosków, postulatów i skarg mieszkańców przychodzących na posiedzenia komisji. Zdecydowanie większa część spraw rozpatrywanych przez Komisję Gospodarczą doczekała się pozytywnego rozstrzygnięcia. Niemniej część propozycji rozważanych na posiedzeniach tej komisji nie doczekała się realizacji. Między innymi nie został powołany do życia bank komunalny, nie zrealizowano kilku rozwiązań komunikacyjnych mających odciążyć ruch uliczny w mieście, nie zdołano uruchomić robót publicznych na rzecz gminy. Trudne zadanie otrzymała Komisja Inwentaryzacyjna (przewodniczący Kazimierz Dzikowski). W związku z komunalizacją mienia gminy została zobowiązana do weryfikacji wykazów składników majątku gminy (sprawdzenie stanu faktycznego) oraz sporządzenia dokumentacji mienia bezspornego

35 Uchwały nr 280 i 281/XLI/94 RM z 16 maja 1994 r. Notki biograficzne wszystkich osób, którym przyznano tytuł „Honorowego Obywatela Grodziska Mazowieckiego” zamieszczono w Aneksie nr 1 niniejszej książki.

36 W opinii przewodniczącego Komisji Gospodarczej „stałą i niewdzięczną pracą było opiniowanie wniosków na sprzedaż alkoholu”, jak też w przypadku prywatyzacji handlu „były to sprawy bolesne, źle odbierane przez poszczególne grupy społeczne, ale jak widać dające efekty”. (GG, 1994, nr 105, s. 4).

z uwzględnieniem zmian związanych z budową nowych ulic. Po konsultacjach z mieszkańcami wysłano do zatwierdzenia przez wojewodę 596 kart inwentarzowych. Do opracowania pozostało 80 kart, które dotyczyły najbardziej skomplikowanych przypadków. Warto przy tym zaznaczyć, że gmina Grodzisk Mazowiecki dysponowała w 1994 r. nieruchomościami o łącznej powierzchni ok. 1 mln 275 tys. m kw., z tego 247,7 tys. m kw. nieruchomości nie miało ustalonych praw rzeczowych, 513 tys. m kw. nieruchomości zostało oddanych w użytkowanie wieczyste (pod budownictwo mieszkaniowe), a nieruchomości o powierzchni 4073 m kw. gmina przekazała w zarząd swoim zakładom budżetowym i jednostkom komunalnym. Ogólna wartość szacunkowa mienia komunalnego gminy wyceniona została w tym czasie na 356,3 mld zł, w tym grunty na ok. 68 mld zł, budynki na 202,7 mld zł, pozostałe (w tym drogi gminne) na ok. 85,6 mld zł.

Istotne osiągnięcia miała ponadto Komisja Ochrony Środowiska, której przewodniczył Jarosław Redel. W ramach 29 posiedzeń (w tym 4 wyjazdowych) radni zajmowali się bieżącymi problemami sieci kanalizacyjnej, szambami, dzikimi śmietnikami, stanem wód otwartych i wglębnych, a także opiniowaniem niektórych inwestycji. Pod koniec kadencji zaostrzyły się spory w niektórych sprawach, niemniej uniknięto konfliktów.

O pracy Rady Miejskiej I kadencji wypowiedzieli się niektórzy radni na łamach miejscowej prasy. Między innymi Kazimierz Dzikowski oświadczał, iż oczekiwania społeczne wobec Rady częściowo się spełniły. Warto tutaj przytoczyć opinię przewodniczącego Komisji Inwentaryzacyjnej: „Nie ma draństw, różnych machlojek. Ale radni powinni więcej pracować w komisjach, by potem przekazywać sprawy do realizacji. Byłoby jakieś tempo. Radni są niedyscyplinowani. Na komisjach trudno zebrać kworum. Sesje też rozpoczynają się niepunktualnie. Radni wychodzą przed końcem sesji. Może mało widać, ale zrobiono dużo: wodociągi, kanalizacja. Jak przyjdzie kosmetyka, będzie więcej widać. Pieniądże zagospodarowano właściwie na potrzeby gminy”.³⁷ Z kolei radny Władysław Szpilarski był bardziej krytyczny w ocenie pracy radnych, podkreślając, że zawiódł się na niektórych radnych, którzy „powinni być filarami”. Uważał, że na ogół kontakt radnych z wyborcami był słaby. Ponadto Rada częstokroć korzystała z projektów uchwał przygotowywanych przez Zarząd Miejski, w małym stopniu angażując się w opracowanie własnych projektów. Część komisji pracowała chaotycznie i ze słabym zaangażowaniem ich członków. Odczuwał też na forum Rady podział na „lepszych” i „gorszych”. Natomiast do pozytywów zaliczył zniwelowanie deficytu finansów i właściwe wydatkowanie pieniędzy z budżetu gminy, skuteczność i zaangażowanie Zarządu Miejskiego.³⁸ Na inne niezbyt budujące kwestie pracy radnych zwrócił uwagę Bogdan Banasiak. Zastrzeżenia dotyczyły dosyć niskiej frekwencji radnych podczas sesji (średnio ok. 70%), jakości prac wykonywanych na zlecenie Zarządu Miejskiego, systemu organizacyjnego wodociągów i kanalizacji, braku współpracy Zarządu Miejskiego z Policją w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa mieszkańcom gminy. Krytyka tego radnego dotknęła ponadto wyglądu miasta, który niewiele zmienił się przez kilka lat: „Wszędzie brud, śmiecie. Zieleń zdewastowana, brak odtwarzania zieleni”.³⁹

Syntetycznie ocenił jakość pracy radnych I kadencji W. Zaborowski: „Błędy jakie zachodziły w czasie naszej działalności spowodowane były nabieraniem doświadczeń, nauką działań i mogły

37 GG, 1994, nr 94, s. 1.

38 GG, 1994, nr 94, s. 1-2.

39 GG, 1994, nr 95, s. 1.

być następstwem obciążeń i odpowiedzialności”.⁴⁰ A co do efektów pracy grodziskich radnych i członków Zarządu Miejskiego wydaje się trafna opinia Wojciecha Curleja: „Kadencja była bardzo trudna dla wszystkich samorządowców w kraju. Oczekiwania społeczeństwa po przemianach ustrojowych były ogromne. Nie mogły się jednak spełnić w tak krótkim czasie. Rozumiem niecierpliwość ludzi, ale transformacje ustrojowe to zadania na lata, a nie na jedną kadencję”.⁴¹ Bardzo wiele zadań zostało wykonanych z pożytkiem dla mieszkańców, przy dosyć ograniczonych środkach budżetowych. Dla radnych i członków Zarządu Miejskiego kadencja była niezwykle trudna, wszak nie mieli oni żadnego doświadczenia w działalności samorządowej. Co więcej, w 1990 r. samorządy terytorialne otrzymały podstawy prawno-ustrojowe wyraźnie odmienne od tych, które obowiązywały wcześniej. Według opinii ustępujących radnych I kadencji, mimo wielu pozytywnych efektów działalności samorządu, znaczna część istotnych problemów pozostała do rozwiązania w następnych kadencjach. Do tych kwestii zaliczono przede wszystkim: problem mieszkaniowy, poprawę bezpieczeństwa, obniżenie bezrobocia, zapewnienie lepszych rozwiązań komunikacyjnych, poprawienie wyglądu miasta.

Współpraca Rady z Zarządem Miejskim na ogół układała się dobrze, zdaniem radnego Marka Żurawieckiego „stosunkowo harmonijnie”, mimo pojawiających się „spornych problemów”.⁴² Owe sporne problemy, to między innymi prywatyzacja handlu, zwolnienie przez burmistrza 7 pracowników Urzędu Miasta (w opinii Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” doszło do nielegalnych wypowiedzi pracy). Ta druga sprawa, rozpatrywana podczas nadzwyczajnej sesji Rady 15 marca 1994 r. przebiegła w atmosferze ostrej wymiany zdań, na granicy konfliktu Rady z burmistrzem, bowiem pojawiły się głosy sugerujące możliwość odwołania burmistrza. Natomiast inna sprawa stała się przyczyną zrzeczenia się funkcji przewodniczącego Rady przez Jerzego Jachimskiego. Ustąpienie z funkcji było protestem przeciwko wycinie drzew przy ul. Dalekiej i nie doprowadzeniu przez Zarząd Miejski do wyjaśnienia wszystkich okoliczności tej sprawy. W praktyce na szczęście nie doszło do takiego konfliktu, który mógłby wstrząsnąć miejscową opinią publiczną, czy też sparaliżować pracę samorządu.

40 GG, 1994, nr 95, s. 5.

41 GG, 1994, nr 96, s. 1.

42 GG, 1994, nr 98, s. 3.

ROZDZIAŁ 2

SAMORZĄD GMINY W LATACH 1994-2002

II kadencja (1994-1998)

W wyborach do Rady Miejskiej na II kadencję zgłosiło się 118 kandydatów, w tym 17 radnych I kadencji. Najliczniej reprezentowani byli kandydaci Niezależni (49 osób), następnie Forum Samorządowe i Sojuszu Lewicy Demokratycznej (po 21 osób),¹ Polskiego Stronnictwa Ludowego (11 osób), Osiedla Centrum (6 osób), Naszego Osiedla i Unii Pracy (po 4 osoby) oraz Związku Nauczycielstwa Polskiego (2 osoby). Spośród 17 osób z ustępującej Rady Miejskiej najwięcej kandydatów znalazło się na liście Forum Samorządowego (9), a ponadto Niezależnych (4), PSL (3) i Osiedla Centrum (1). Trzeba dodać, iż grodziskie Forum Samorządowe zostało zawiązane kilka miesięcy przed wyborami, trzon stanowili bezpartyjni radni I kadencji.

Nowe wybory odbywały się w atmosferze wyrażanego przez wielu mieszkańców niezadowolenia z efektów pracy samorządu I kadencji. W przestrzeni publicznej nadal raził brak porządku, niedostateczny stan czystości ulic i posesji, rozgrzebane roboty remontowe ulic. Mieszkańcy utyskiwali na mierne efekty pracy Policji, w szczególności na osiedlach, na brak poprawy sytuacji mieszkaniowej (budownictwo komunalne). Zwracano też uwagę na miejską komunikację, z której mało kto korzystał. Wydaje się, że przede wszystkim krytyka władz działających w latach 1990-1994 dotyczyła bardzo nabrzmiałego od lat problemu mieszkaniowego (rosnąca liczba rodzin oczekujących na przydział lokali z zasobów gminy).

12 czerwca 1994 r. odbyło się spotkanie z wyborcami zorganizowane przez Forum Samorządowe. Podczas spotkania zaprezentowano 25 kandydatów (10 radnych I kadencji i 15 nowych kandydatów). Frekwencja wyborców zarówno na tym spotkaniu, jak i kilku innych, zorganizowanych przez pozostałe komitety wyborcze, była niewielka. Świadczyło to o stosunkowo małym zaintereso-

1 Ostatecznie Forum Samorządowe na swoich listach umieściło nazwiska 28 kandydatów na radnych. (Ulotka „Głosuj na naszych kandydatów”. Archiwum W. Hardta).

sowaniu mieszkańców wyborami, ale też trzeba podkreślić, że niewielu kandydatów na radnych aktywnie prowadziło kampanię w swoich okręgach, jak i propagowanie wyborów (plakaty, afisze, ulotki, lokalna prasa) pozostawiało wiele do życzenia. Natomiast podczas spotkań z wyborcami skupiano się w głównej mierze na problemach nie rozwiązanych w poprzedniej kadencji, w mniejszym stopniu zajmując się propozycjami działań, które należałoby podjąć w nowej kadencji (np. zagospodarowanie terenów rekreacyjnych, budowa nowoczesnego obiektu sportowego).

Wybory samorządowe odbyły się 19 czerwca. Frekwencja w Grodzisku Mazowieckim wyniosła poniżej 50%. Do nowej Rady Miejskiej zostali wybrani: Lidia Abramczyk, Bogdan Banasiak, Jerzy Borzewski, Marek Cabanowski, Marek Czarnecki, Mirosław Gajowniczek, Teresa Gańko, Jacek Grabowski, Wojciech Hardt, Tomasz Hopko, Wiesław Kamiński, Alicja Korbecka, Bogdan Kuciabiński, Marian Malinowski, Maria Michalak, Danuta Pokropek, Tadeusz Stachlewski, Ewa Stępień, Krzysztof Szelerski, Helena Szpak, Władysław Szpilarski, Wiesława Śliwińska, Henryk Tuszyński, Sławomir Walczyński, Małgorzata Zygoska, Marek Żurawiecki. Skład osobowy nowej Rady został zmieniony w znacznym stopniu, radnych z I kadencji pozostało tylko 6 osób.

Inauguracyjna sesja Rady Miejskiej II kadencji odbyła się 5 lipca 1994 r. Wybrano wówczas nowego przewodniczącego Rady, którym został Marek Cabanowski z Grodziskiego Forum Samorządowego.² Wybrano ponadto delegatów do Sejmiku Samorządowego województwa stołecznego – Tomasza Hopko i Wiesława Kamińskiego.³ Następną sesję Rady odbyła się 9 lipca. Miała ona emocjonujący przebieg. Do wyborów na stanowisko burmistrza stanęło 4 kandydatów: Piotr Galiński, Euzebiusz Sowa, Grzegorz Benedykciński i Ewa Stępień. Wszyscy kandydaci przedstawili radnym swojej programy, następnie przystąpiono do głosowania. Trzy rundy głosowania nie przyniosły rezultatu, dopiero w czwartej turze (po przerwie w obradach) wyłoniono nowego Burmistrza Miasta i Gminy.⁴ Został nim Grzegorz Benedykciński, który otrzymał 15 głosów. Poprzedni burmistrz Euzebiusz Sowa uzyskał 10 głosów. Podczas tej samej sesji wybrano wiceprzewodniczących Rady – Jerzego Borzewskiego, Teresę Gańko i Tomasza Hopko.⁵ Ponadto radni powołali doraźną Komisję Statutowo-Regulaminową w składzie 6-osobowym.⁶ Natomiast podczas sesji Rady Miejskiej, która odbyła się 20 lipca wybrano zastępców burmistrza – Piotra Galińskiego i Annę Januchowską, a także członków Zarządu Miejskiego – Ewę Stępień i Marka Żurawieckiego.⁷ Podczas tej samej sesji powołano stałe Komisje: Budżetu i Gospodarki (przewodnicząca Małgorzata Zygoska), Polityki Społecznej (przewodniczący Bogdan Kuciabiński), Zagospodarowania Przestrzennego i Ochrony Środowiska (przewodniczący Bogdan Banasiak) oraz Wiejską (przewodniczący Mirosław Gajowniczek).⁸ Funkcję sekretarza gminy zachowała do końca 1994 r. Ewa Parafian. Po niej pełniącymi obowiązki sekretarza gminy byli kolejno Michał Janczarski i Mirosław Adamus. Z dniem 1 lipca 1996 r. sekretarzem gminy została Ewa Stępień.

Trzeba zauważyć, iż nowy burmistrz przyjął od początku swojej kadencji postawę aktywnego kontaktowania się z mieszkańcami miasta. Podczas spotkań środowiskowych sam

2 Uchwała nr 1/94 RM z 5 lipca 1994 r.

3 Uchwała nr 2/94 RM z 5 lipca 1994 r.

4 Uchwała nr 3/94 RM z 9 lipca 1994 r.

5 Uchwała nr 4/94 RM z 9 lipca 1994 r.

6 Uchwała nr 5/94 RM z 9 lipca 1994 r.

7 Uchwały nr 6 i 7/94 RM z 20 lipca 1994 r.

8 Uchwała nr 8/94 RM z 20 lipca 1994 r.

i z doproszonymi radnymi udzielał zebranych obszernych i konkretnych informacji o bieżących i trudnych do załatwienia w krótkim czasie problemach miasta, o budżecie gminy oraz o planowanych inwestycjach. Spotkało się to z pozytywnym oddźwiękiem na łamach lokalnej prasy: „Burmistrz Miasta i Gminy powinien być prawdziwym gospodarzem. Dobry gospodarz dogląda i dba o swoje gospodarstwo. Pan Grzegorz Benedyckiński zapowiada się na takiego. Jest optymistą, co udzieliło się Radzie i Zarządowi. Nie uważa się za wiedzącego wszystko najlepiej, wsłuchuje się w to, co mówią mieszkańcy, nie odcina się od społeczeństwa, przeciwnie – nawiązuje kontakt. Potrafi słuchać. Właśnie w tym celu spotyka się z mieszkańcami w poszczególnych okręgach wyborczych”.⁹ Ta opinia współbrzmiała z deklaracjami jakie złożył nowy burmistrz w wywiadzie udzielonym A. Jastrzębiec-Kostce niedługo po objęciu swojego stanowiska: „(...) postaram się dobrze gospodarować zbieranymi podatkami, wszelkie ważne decyzje będą możliwie szeroko konsultowane. Będziemy popierać osoby przedsiębiorcze, bo dzięki nim powstaną nowe miejsca pracy. Postaram się być dobrym gospodarzem”.¹⁰ Jako najważniejsze zadania do zrealizowania w niedługim czasie burmistrz wymienił w tymże wywiadzie: zmiany budżetowe, dokończenie prac na ul. 11 Listopada (deptak miejski) oraz budowę hali sportowej.

Istotne znaczenie miała nadzwyczajna sesja Rady, którą zwołano 12 października 1994 r. Omawiano wówczas sprawę pilnego przyjęcia uchwał dotyczących „Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego w Grodzisku Mazowieckim” (założenia dotyczące os. Wschód – Okrężna). Rada przyjęła ponadto dwie rezolucje: w sprawie budowy obwodnicy miasta oraz w sprawie wznowienia budowy Szpitala Zachodniego. Znaczącym wydarzeniem w 1994 r. była wizyta gości z Belgii. Delegacja władz gminy Aywaille z burmistrzem Joseph'em Bonmariage na czele była podejmowana przez władze Grodziska Mazowieckiego od 15 do 17 listopada. Był to początek współpracy, aczkolwiek do rewizyty przedstawicieli władz Grodziska doszło dopiero w połowie 1996 r.

W końcu listopada 1994 r. radni m.in. zatwierdzili zmiany w „Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy na okres perspektywiczny”,¹¹ a także powołali Komisję ds. Honorowego Obywatelstwa Grodziska Mazowieckiego w nowym składzie: Maria Michalak, Bogdan Kuciabiński, Władysław Szpilarski, Wojciech Hardt i Marek Cabanowski.¹² Do końca kadencji Komisja wyłoniła 9 kandydatur, które Rada zaakceptowała. Kolejno tytuł „Honorowego Obywatela Grodziska Mazowieckiego” otrzymały następujące osoby: Jerzy Jachimski, Stefan Deptuszewski, Zbigniew Szczerkowski, Jerzy Kowalczyk, Feliks Kucharski, Wacława Adela Obłękowska, Janina Federowicz, Janusz Sobieraj i Barbara Wolniewicz.¹³

W styczniu 1995 r. Rada Miejska odwołała Ewę Parafian z funkcji Sekretarza Gminy.¹⁴ Kilka miesięcy później radni odwołali Halinę Sobiecką z funkcji kierownika USC.¹⁵

9 B. Pietraszek, *Gospodarska wizyta*, GG, nr 114, 1994, s. 4.

10 GG, nr 107, 1994, s. 2.

11 Uchwała nr 39/94 RM z 22 listopada 1994 r.

12 Uchwała nr 44/94 RM z 30 listopada 1994 r.

13 Uchwały nr 201, 202, 225/96; 296 i 297/97; 399, 400, 401 i 402/98 RM z 29 maja 1996 r., 28 sierpnia 1996 r., 26 marca 1998 r. i 25 marca 1998 r.

14 Uchwała nr 70/95 RM z 25 stycznia 1995 r.

15 Uchwała nr 119/95 RM z 30 sierpnia 1995 r.

W lutym 1995 r. Rada Miejska uchwaliła budżet gminy na rok bieżący.¹⁶ W planie finansowym założono, że dochody wyniosą 17,3 mln zł, a wydatki 19,8 mln zł.¹⁷ Niedobór pieniędzy miał być pokryty z nadwyżki budżetowej z poprzednich lat (0,67 mln zł) oraz kolejnej pożyczki, którą miał udzielić NFOŚiGW (1,8 mln zł). Głównym źródłem dochodów miały być podatki i opłaty uzyskiwane za pośrednictwem Urzędu Skarbowego (prawie 50%). Ponadto zakładano, że budżet zasilały podatki i opłaty lokalne (22%), subwencje i dotacje (nieco ponad 21%) oraz inne dochody (niecałe 7%), w tym uzyskane na majątku gminy. W strukturze wydatków na pierwszym miejscu znalazła się gospodarka komunalna (50,2%). Znaczną część budżetu radni postanowili przeznaczyć na potrzeby opieki społecznej (13,1%), gospodarkę mieszkaniową (12,3%), administrację państwową i samorządową (8,1%), oświatę i wychowanie (7,4%). W wyrażnie mniejszym stopniu zamierzano finansować pozostałe dziedziny: rolnictwo, kulturę, kulturę fizyczną i sport, ochronę zdrowia. Większa część środków budżetowych miała być wykorzystana na inwestycje (blisko 9,6 mln zł), głównie w gospodarce komunalnej i mieszkaniowej.

W I półroczu 1995 r. Rada Miejska przyjęła sprawozdanie finansowe za poprzedni rok. W sprawozdaniu wykazano, że ostatecznie dochody i wydatki wykonano nieco poniżej kwot założonych w zmienionym budżecie.

W czerwcu 1995 r. Rada Miejska obradowała m.in. w sprawach bezpieczeństwa w mieście. Informacje przedstawicieli Policji, Straży Miejskiej, Straży Pożarnej i Obrony Cywilnej wskazywały na to, iż stan bezpieczeństwa nie uległ znaczącej poprawie. Co prawda w mieście nie działała żadna grupa zorganizowanej przestępczości, niemniej Grodzisk stanowił bazę mieszkalną i magazynową „mafii”. Na mocy jednej z uchwał Rady odwołano z funkcji wiceprzewodniczącego Rady Tomasza Hopko, na jego miejsce powołano Władysława Szpilarskiego. Tuż przed wakacjami Rada przyjęła uchwałę w sprawie referendum dotyczącego zawierania umów przez mieszkańców z Gminą na odpłatny wywóz śmieci. Do referendum nie doszło, bowiem wojewoda uchylił tę uchwałę jako niezgodną z obowiązującym prawem.

Podczas letnich miesięcy w tym samym roku Rada Miejska zatwierdziła wzory herbu miasta oraz flagi miejskiej.¹⁸

W końcu 1995 r. weszła w życie znowelizowana Ustawa o samorządzie terytorialnym. Rady gmin miejsko-wiejskich, miejskich i wiejskich przystąpiły w związku z tym do wprowadzania zmian statutowych i regulaminowych. W Grodzisku Mazowieckim radni powołali Komisję Statutową, której przewodniczył Jacek Grabowski. Wśród wielu zmian najważniejsze były te, które wzmacniały pozycję burmistrza wobec Rady (trudniej byłoby odwołać go ze stanowiska) oraz zwiększały kompetencje Komisji Rewizyjnej. Na podstawie nowych przepisów w radach mogły być tworzone kluby radnych. Nowy Statut Gminy radni uchwalili w lutym 1996 r.¹⁹, jego nowelizację w końcu października tego samego roku.²⁰ W najważniejszym dla Gminy akcie prawnym zapisano przede wszystkim podział kompetencji Rady Miejskiej i Zarządu Miejskiego, określając, że do zakresu

16 Uchwała nr 75/95 RM z 22 lutego 1995 r.

17 Z dniem 1 stycznia 1995 r. nastąpiła denominacja złotego w relacji 1 złoty=10.000 „starych” złotych.

18 Uchwały nr 113/95 i 137/95 RM z 28 czerwca i 30 sierpnia 1995 r.

19 Uchwała nr 174/96 RM z 14 lutego 1996 r.

20 Uchwała nr 254/96 RM z 30 października 1996 r. Na mocy tej uchwały utraciło moc 6 poprzednich uchwał dotyczących Statutu Gminy z lat 1990-1991 i 1994-1996.

działania Gminy należą „wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, nie zastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów”,²¹ natomiast „Zaspokajanie potrzeb zbiorowych wspólnoty należy do zadań własnych Gminy”.²² Statut stanowił też m.in. o insygniach grodziskiego samorządu (herb Bogoria, flaga Gminy, herb miasta w postaci pieczęci) i święcie Gminy w dniu 22 lipca.

Nieco wcześniej Rada Miejska uchwaliła Regulamin organizacyjny Urzędu Miasta i Gminy.²³ W regulaminie wymienione zostały wszystkie komórki organizacyjne Urzędu: Wydziały – Organizacyjny, Finansowy, Planowania Przestrzennego i Architektury, Geodezji i Gospodarki Gruntami; Samodzielne stanowiska – ds. Wsi i Ochrony Środowiska, ds. Oświaty, ds. Komunikacji, ds. Ewidencji Działalności Gospodarczej, ds. Promocji Miasta i Gminy; ponadto – Urząd Stanu Cywilnego, Inspektorat Obrony Cywilnej oraz jednostka, która otrzymała nazwę Obsługa Techniczna Biura Rady.

W połowie 1996 r. doszło do istotnych zmian personalnych w grodziskim samorządzie. Rada Miejska podczas sesji 26 czerwca przyjęła rezygnację Jerzego Borzewskiego z funkcji wiceprzewodniczącego.²⁴ Radni przyjęli ponadto trzy uchwały dotyczące Ewy Stępień, tj. powołującą radną na funkcję sekretarza Gminy, przyjmującą jej rezygnację i zwolnienie z pełnienia obowiązków członka Zarządu Miejskiego oraz stwierdzającą wygaśnięcie mandatu radnej wskutek zrzeczenia się.²⁵ Ponadto na członka Zarządu Miejskiego powołano radnego Bogdana Banasiaka.²⁶ Pod koniec roku nastąpiły dalsze zmiany personalne. W listopadzie na zastępcę przewodniczącego Rady Miejskiej wybrano Krzysztofa Szelerskiego. Podczas sesji Rady Miejskiej 18 grudnia przyjęta została rezygnacja z funkcji wiceprzewodniczącego Rady Władysława Szpilarskiego oraz rezygnacja radnego Marka Żurawieckiego z pełnienia obowiązków członka Zarządu Miejskiego. Podczas tej samej sesji radni przyjęli uchwałę o uczczeniu 474. i 475. rocznicy nadania praw miejskich Grodziskowi, zobowiązując Zarząd Miejski do „organizacji uroczystości”.²⁷

W budżecie gminy Grodzisk Mazowiecki na rok 1996 zaplanowane zostały dochody w wysokości 26,9 mln zł, a wydatki w kwocie 29 mln zł.²⁸ Deficyt finansowy miał być zatem stosunkowo niewielki (2,1 mln zł), jego pokrycie planowano sfinansować z nadwyżki budżetowej z poprzednich lat (1,05 mln zł) i kolejnej pożyczki z WFOŚiGW (1,06 mln zł). Najwięcej pieniędzy miało wpływać do miejskiej kasy z podatków i opłat uzyskiwanych za pośrednictwem Urzędu Skarbowego (41,4% budżetu), z subwencji i dotacji (31,9%), a także podatków i opłat komunalnych (14%). Po stronie wydatków główną pozycję stanowiło finansowanie gospodarki komunalnej i mieszkaniowej (łącznie 41,5%), w tym głównie zadań inwestycyjnych (10,3 mln zł). Dosyć wysokie miały być nakłady na oświatę i wychowanie (29,4%) oraz opiekę społeczną (10,4%). Stosunkowo skromne środki planowano na rozwój rolnictwa (5,1%) oraz kulturę (2,1%). Natomiast koszty utrzymania administracji w gminie miały osiągnąć pułap 9% wydatków budżetowych.

21 Tamże, par. 8 Statutu Gminy.

22 Tamże, par. 9 Statutu Gminy.

23 Uchwała nr 168/96 RM z 31 stycznia 1996 r.

24 Uchwała nr 207/96 RM z 26 czerwca 1996 r.

25 Uchwały nr 208, 209, 210/96 RM z 26 czerwca 1996 r.

26 Uchwała nr 211/96 RM z 26 czerwca 1996 r.

27 Uchwała nr 213/96 RM z 26 czerwca 1996 r.

28 Budżet Rada Miejska przyjęła uchwałą nr 176/96 w dniu 28 lutego 1996 r.

Istotne znaczenie miało uchwalenie przez Radę Miejską obchodów 474. i 475. rocznicy nadania praw miejskich Grodziskowi Mazowieckiemu. Opracowanie programu obchodów i realizację uroczystości powierzono Zarządowi Miejskiemu.²⁹ Tym samym radni wykonali jeden z zapisów Statutu Gminy ustanawiający święto miasta i zarazem gminy, przypadające na dzień 22 lipca.

Budżet gminy na rok 1997 uchwalono 26 lutego tego samego roku.³⁰ Dochody gminy zaplanowano na kwotę 33,06 mln zł, wydatki – 36,8 mln zł. Niedobór środków w wysokości 3,74 mln zł miał być pokryty z nadwyżki budżetowej z poprzednich lat (0,66 mln zł), pożyczki z WFOŚiGW (2,08 mln zł) oraz pożyczki bankowej (1 mln zł). Na dochody miały się złożyć: podatki i opłaty lokalne (17,6%), podatki i opłaty przekazywane za pośrednictwem Urzędu Skarbowego (40,7%), subwencje i dotacje (29,8%), dochody z majątku gminy (6,0%) oraz inne przychody (5,9%). Z kolei wydatki obejmowały: rolnictwo (3,4%), transport (0,7%), gospodarkę komunalną (31,6%), gospodarkę mieszkaniową (10,2%), oświatę i wychowanie (31,6%), kulturę i sztukę (1,9%), ochronę zdrowia (0,4%), opiekę społeczną (8,5%), kulturę fizyczną i sport (1,6%), administrację publiczną (9,5%) i inne (0,6%). W poszczególnych działach zaplanowane zostały zadania inwestycyjne, na które przewidziano w budżecie łącznie prawie 15 mln zł, najwięcej w gospodarce komunalnej (ponad 9,6 mln zł).

Również w roku 1997 doszło do zmian w składzie organów grodzkiego samorządu. Radni w styczniu wybrali radną Lidię Abramczyk na członka Zarządu Miejskiego.³¹ Pod koniec roku wskutek zrzeczenia się wygasły mandaty radnych Marii Michalak i Danuty Pokropek.³²

Sprawozdanie finansowe za rok 1996 zostało przyjęte przez Radę Miejską w końcu kwietnia 1997 r.³³

W lutym 1998 r. Rada Miejska przyjęła budżet na rok bieżący.³⁴ W planie budżetu założono, że dochody wyniosą 38,8 mln zł, wydatki 38,5 mln zł. Podobnie jak w poprzednich latach największą część dochodów miały stanowić podatki i opłaty przekazywane przez Urząd Skarbowy (39,2%), następnie subwencje i dotacje (28,6%), podatki i opłaty lokalne (17,9%), dochody z majątku gminy (7,2%) oraz inne (7,1%). Po stronie wydatków zadania bieżące miały kosztować 27,5 mln zł, a inwestycyjne 11 mln zł. Struktura wydatków przedstawiała się podobnie jak w latach poprzednich, najwięcej pieniędzy zaplanowano na oświatę i wychowanie (prawie 10,8 mln zł), gospodarkę komunalną (8,9 mln zł), gospodarkę mieszkaniową (4,7 mln zł), opiekę społeczną (3,65 mln zł). Natomiast większe pieniądze zamierzono przeznaczyć na kulturę fizyczną i sport (3,2 mln zł), jak i utrzymanie administracji publicznej (prawie 4 mln zł). Bardzo małą kwotę zarezerwowano na dotacje dla stowarzyszeń (70 tys. zł).

Wykonanie budżetu za 1997 r. radni skwitowali pod koniec kwietnia 1998 r.³⁵ Budżet ostatecznie zrealizowano w wysokości 34,6 mln zł (dochody) i 36,3 mln zł (wydatki). W sumie dochody w 1997 r. były wyższe o prawie 17% od dochodów w roku 1996, a wydatki wyższe o ponad 14%. Po stronie wydatków obligatoryjnych (bieżących) główną pozycję zajęły wydatki na przedszkola

29 Uchwała nr 213/96 RM z 26 czerwca 1996 r.

30 Uchwała nr 290/97 RM z 26 lutego 1997 r.

31 Uchwała nr 280/97 RM z 29 stycznia 1997 r.

32 Uchwała nr 366/97 RM z 26 listopada 1997 r.

33 Uchwała nr 311/97 RM z 30 kwietnia 1997 r.

34 Uchwała nr 382/98 RM z 25 lutego 1998 r.

35 Uchwała nr 403/98 RM z 28 kwietnia 1998 r.

i szkoły podstawowe (9,1 mln zł) oraz opiekę społeczną (3,5 mln zł). Koszty funkcjonowania Rady Miejskiej i Urzędu Miejskiego wyniosły 2,75 mln zł. Na pokrycie usług deficytowych wydatkowano 2,2 mln zł, na pozostałe zadania blisko 4 mln zł. Organizacje społeczne wsparto dotacjami z budżetu w kwocie prawie 65 tys. zł.

10 czerwca 1998 r. odbyła się 57. sesja Rady Miejskiej, podczas której podsumowano kończącą się kadencję. Miała to być ostatnia sesja, jednak w związku z istotnymi zastrzeżeniami Regionalnej Izby Obrachunkowej (RIO) dotyczącymi wcześniejszych zmian w budżecie, zwołano nadzwyczajną sesję 19 czerwca. Radni skorygowali wówczas budżet.

Podczas II kadencji wyłoniły się dwie grupy radnych. Większość utworzyła klub radnych nazywany nieformalnie „grupą opypską” – od nazwy wsi Opypy, gdzie spotykano się i ustalano istotniejsze kwestie do dalszego procedowania. Była to grupa złożona z radnych PSL, SLD i innych ugrupowań, wspierająca decyzje i działania burmistrza. Z kolei pozostający w mniejszości radni, wywodzący się z Forum Samorządowego (8 osób), podejmowali wiele prób przedstawiania własnych koncepcji mających służyć rozwiązywaniu istotnych problemów miasta i gminy. Wobec wyraźnej, dwukrotnej przewagi większości, nie zdołali osiągnąć zamierzonych celów. Niemniej, mimo niejednokrotnie poważnej różnicy zdań, w Radzie Miejskiej nie doszło do żadnego poważniejszego konfliktu, który rzutowałby na funkcjonowanie samorządu. Podział na dwie, dosyć monolityczne grupy radnych ugruntował spór o dokonanie wyboru trzeciego wiceprzewodniczącego Rady Miejskiej, jaki wywiązał się podczas sesji 27 listopada 1996 r. Wówczas będąca w mniejszości grupa radnych zarzuciła większości radnych działanie jako „nieoficjalnego gremium” (w istocie „nowej większości”), mające na celu przeforsowanie zakulisowo wyłonionej kandydatury na funkcję trzeciego wiceprzewodniczącego Rady. Na znak protestu radni Forum Samorządowego ogłosili, że nie mogą autoryzować „obecnego systemu władzy samorządowej w naszym mieście” i rezygnują z zajmowanych stanowisk z Radzie i Zarządzie Miejskim.³⁶ W styczniu 1998 r. ci sami radni opracowali interpelację, która została odczytana podczas sesji Rady Miejskiej 28 stycznia. Interpelacja grupy 8 radnych, adresowana do przewodniczącego Rady, zawierała szereg pytań, które dotyczyły m.in. trudności płatniczych Gminy w 1997 r., przyczyn przerwania niektórych robót inwestycyjnych w mieście, wysokości zobowiązań Gminy wobec wykonawców robót (odsetki za zwłokę w zapłacie), wysokości odsetek od spłacanych przez Gminę kredytów. Obszernej odpowiedzi na postawione w interpelacji pytania udzielił burmistrz Grzegorz Benedyckiński na łamach miejscowej gazety. W podsumowaniu odpowiedzi Burmistrz napisał: „Wyrażam głębokie zdziwienie, że niektórzy Radni pobierając diety z kasy miejskiej nie gromadzą wystarczającej ilości informacji, które powinny być przekazywane mieszkańcom. Efektem tego jest niedoinformowanie ludzi, których Radni zobowiązali się reprezentować. Interpelację z 13 stycznia br. uważam za próbę uwikłania Gminy i wszystkich jej mieszkańców w rozgrywki polityczne w najgorszym, demagogicznym stylu – i co gorsza – w momencie, gdy zapadają decyzje o kształcie przyszłego Powiatu Grodzkiego i naszego, prężnie rozwijającego się Miasta w nowych strukturach”.³⁷

W ocenie przewodniczącego Rady Marka Cabanowskiego radni w ciągu II kadencji pracowali dobrze, na ogół byli zdyscyplinowani, aktywnie uczestniczyli w posiedzeniach komisji proble-

36 *Konflikt w Radzie (sesja w dniu 27 listopada 1996 r.)*, GG (wydanie specjalne), nr 166, 3 grudnia 1996, s. 1.

37 GG, 1998, nr 196, s. 2 (tekst „Interpelacji”). Pismo burmistrza z 11 lutego 1998 r. – GG, nr 197, s. 5-6.

mowych (stałych i doraźnych) oraz podczas sesji. Może tylko niektórzy z radnych nie zadawali sobie zbyt wiele trudu, by mocniej zaangażować się w forsowanie ważnych spraw dla rozwoju miasta. Zasadniczo większość radnych pracowała w atmosferze zgody na projekty przygotowywane i przedstawiane przez Urząd Miejski, tak by „nie przeszkadzać burmistrzowi”.³⁸ W tym kontekście nie może dziwić ukształtowana wówczas opinia części radnych, iż w gminie Zarząd Miejski rządzi, a nie zarządza na podstawie uchwał Rady Miejskiej. W II kadencji grodziskiego samorządu na forum Rady nie zgłoszono nowej koncepcji rozwoju miasta i gminy, która mogłaby być alternatywą dla wizji realizowanej praktycznie przez burmistrza i jego współpracowników. Niemniej wielu radnych zgłaszało pomysły związane z zapewnieniem rozwoju bazy kultury (dom kultury, biblioteka), zagospodarowania miejsc, które służyłyby rekreacji i rozrywce (np. Stawy Goliana), budowy obiektów sportowych, bądź modernizacji już istniejących (np. stadionu „Pogoni”), remontów i rewitalizacji obiektów zabytkowych, czy też realizacji ścieżek rowerowych. Wszyscy radni mieli świadomość, że ówczesny stan finansów gminy nie pozwalał jeszcze na realizację wszystkich zadań. Zdawał sobie z tego sprawę burmistrz G. Benedyckiński, który już na początku swojej pierwszej kadencji stwierdził, że wszystkie plany i zamierzenia będą realizowane, z jednym istotnym zastrzeżeniem – „stopniowo”.

III Kadencja (1998-2002)

W wyborach do lokalnego samorządu przeprowadzonych 11 października 1998 r. wzięło udział 202 kandydatów. Frekwencja wyniosła 45%, co było wynikiem znacznie lepszym od średniej krajowej (33,8%). W wyniku wyborów samorządowych do grodziskiej Rady Miejskiej zostało wybranych 28 radnych: Grzegorz Benedyckiński, Ewa Burzyk, Marek Cabanowski, Wiesław Dzieciółowski, Bogumiła Florczak, Mirosław Gajowniczek, Piotr Galiński, Janusz Grudniewski, Tomasz Hopko, Stanisław Kaczorowski, Bogdan Kakietek, Aleksandra Kapuściak, Maria Kietlińska, Barbara Łukasiewicz-Lebiedzińska, Bożena Niewiadomska, Alicja Pytlińska, Elżbieta Radoszewska-Mlosek, Tadeusz Steckiewicz, Krzysztof Szelerski, Ewa Szostek, Helena Szpak, Władysław Szpilarski, Wiesława Śliwińska, Sławomir Walczyński, Bogumiła Wilczak, Joanna Wróblewska, Henryk Tuszyński, Małgorzata Zygowska.

W Radzie Miejskiej większość osiągnęło Porozumienie Samorządowe „Ziemia Grodziska”, bowiem mandaty radnych uzyskało 16 osób, w tym 8 z poprzedniej kadencji. W kampanii wyborczej Porozumienie jako najważniejszy swój cel określiło „dynamiczny rozwój Ziemi Grodzkiej bez podziałów politycznych”.

Inauguracyjna sesja Rady odbyła się 28 października 1998 r. W tajnym głosowaniu wybrano wówczas przewodniczącego Rady Marka Cabanowskiego oraz zastępców Wiesława Dzieciółowskiego, Bożenę Niewiadomską i Krzysztofa Szelerskiego. Z kolei Grzegorza Benedyckińskiego wybrano na funkcję Burmistrza Miasta i Gminy, a jego zastępcami z wyboru pozostali Anna Januchowska i Piotr Galiński. Skład Zarządu Miejskiego uzupełniono, wybierając jako członków

38 GG, 1998, nr 206, s. 4.

Alicję Pytlińską i Wiesławę Śliwińską.³⁹ Funkcja sekretarza gminy ponownie przypadła Ewie Stępień. W listopadzie i grudniu Rada zajęła się formowaniem składów osobowych swoich komisji doraźnych (Komisji Inwentaryzacyjnej i Komisji Statutowej) oraz Komisji Rewizyjnej, następnie Komisji stałych: Wiejskiej, Polityki Społecznej, Zagospodarowania Przestrzennego i Ochrony Środowiska, Gospodarki i Budżetu. Komisje te liczyły od 9 do 20 członków. W ramach zmiany Statutu Gminy zapisano nazwy 6 stałych Komisji Rady: Gospodarki i Budżetu, Zagospodarowania Przestrzennego i Ochrony Środowiska, Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Oświaty i Kultury, Zdrowia i Opieki Społecznej, Bezpieczeństwa, Kultury Fizycznej i Współpracy z Organizacjami Społecznymi.⁴⁰ W sytuacji zmiany nazw 4 komisji Rada pod koniec lutego 1999 r. ustaliła na nowo ich składy. W tych komisjach znalazło się od 7 do 11 osób. Podczas tej samej sesji Rady (24 lutego) powołana została Komisja ds. Honorowego Obywatelstwa Grodziska Mazowieckiego w składzie 8-osobowym. Natomiast 27 stycznia Rada ustaliła skład 10-osobowego Gminnego Komitetu Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Przewodniczącym tego komitetu został Jerzy Kulik. Podczas tej samej sesji Rada uchwaliła statuty dla 31 sołectw w gminie.

Najpilniejszym zadaniem radnych było przyjęcie budżetu na rok 1999 na podstawie przedłożenia projektu przez Zarząd Miejski. Uchwała budżetowa została podjęta 31 marca. Plan budżetu zakładał dochody w wysokości 45,5 mln zł, a wydatki na kwotę 45 mln zł, w tym wydatki bieżące w kwocie 30,5 mln zł, a inwestycyjne 14,5 mln zł. Nadwyżkę budżetową z ubiegłych lat w kwocie blisko 1,1 mln zł planowano przeznaczyć na spłatę pożyczek, natomiast niedobór budżetu (700 tys. zł) miał być pokryty z pożyczki WFOŚiGW. W planie wydatków główne pozycje zajmowały: oświata i wychowanie (12,1 mln zł), gospodarka komunalna (7,7 mln zł), kultura fizyczna i sport (5,45 mln zł), administracja państwowa i samorządowa (5,1 mln zł), gospodarka mieszkaniowa i niematerialne usługi komunalne (5 mln zł), transport (2,4 mln zł). Na kulturę przeznaczono 1,1 mln zł, a najmniej na ochronę zdrowia (250 tys. zł) i rolnictwo (930 tys. zł). W ramach środków inwestycyjnych wyznaczono w planie budżetu 16 głównych zadań, których realizacja miała kosztować łącznie prawie 14,5 mln zł. Najważniejsze inwestycje dotyczyły infrastruktury technicznej, w tym: programu utylizacji odpadów komunalnych, rozbudowy sieci wodociągowych i kanalizacji sanitarnej w mieście i na wsi, także rozbudowy gazociągów, budowy linii energetycznych, rozwijania budownictwa mieszkaniowego (socjalnego), budowy dróg z uzbrojeniem, modernizacji kotłowni osiedlowych, uzbrojenia os. Kopernik, modernizacji oczyszczalni ścieków. Największe środki radni przydzielili na budowę miejskiego basenu. Istotne znaczenie miały uchwały Rady Miejskiej podjęte w marcu 1999 r. w związku z reformą szkolną, mocą której w Grodzisku Mazowieckim powołano do życia gimnazja i zespoły szkolne.⁴¹ O tych, jak i innych zmianach piszemy szerzej w rozdziale poświęconym sprawom edukacji.

Z końcem 1999 r. został uchwalony budżet na następny rok.⁴² Zapisano wówczas kwotę 45,4 mln zł w dochodach i 45,9 mln zł po stronie wydatków. Jak wykazało późniejsze sprawozdanie z wykonania budżetu, przyjęty przez Radę plan budżetu był w ciągu roku kilkakrotnie korygowa-

39 Uchwały nr 1, 2, 3, 4 i 5/98 RM z 28 października 1998 r.

40 Uchwała nr 60/99 RM z 27 stycznia 1999 r.

41 Uchwały nr 100, 101, 102, 103, 104/99 RM z 10 marca 1999 r.

42 Uchwała nr 216/99 RM z 29 grudnia 1999 r.

ny, a jego wykonanie w rezultacie okazało się niższe od pierwotnie uchwalonego.⁴³ Dochody budżetu w 2000 r. osiągnęły wysokość 44,9 mln zł, w tym dochody własne gminy stanowiły 46,8%, udziały w podatkach dochodowych budżetu państwa 22,7%, a subwencje i dotacje 30,5%. Tylko ta ostatnia pozycja dochodów została wykonana niemal w 100%. Z kolei wydatki wykonano w wysokości 44,8 mln zł, co oznaczało spadek w stosunku do wydatków budżetowych w 1999 r. o 3,5%. Ponownie plan wydatków inwestycyjnych wykonano poniżej zakładanych kwot (w prawie 74%), natomiast wydatki bieżące niemal w całości (97,4%). Tym samym udział wydatków na cele inwestycyjne był jeszcze niższy jak przed rokiem (23,3%). Zadłużenie gminy na koniec 2000 r. wynosiło 7,3 mln zł (15,8% dochodów budżetu gminy).

Rok 2000 był rokiem szczególnym, bowiem wiązał się z jubileuszem funkcjonowania odnowionych samorządów. Z tej okazji 31 maja odbyło się podczas sesji Rady Miejskiej uroczyste spotkanie radnych i wielu zaproszonych gości. Podczas spotkania z okazji 10-lecia grodziskiego samorządu, burmistrz podczas swojego przemówienia stwierdził m.in.: „Ostatnie 10 lat to okres dynamicznego rozwoju Grodziska. Może za 200 lat ktoś wspomni to dziesięciolecie, tak jak dzisiaj mówi się o czasach wybudowania Kolei Wiedeńskiej czy WKD”.⁴⁴ Tydzień wcześniej z inicjatywy Starostwa Powiatu Grodziskiego zorganizowane zostało z okazji 10-lecia samorządów spotkanie w Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Stawisku. Uczestnikami tego spotkania byli radni gmin (16 osób) oraz burmistrzowie i wójtowie z terenu powiatu grodziskiego.

Także w maju 2000 r. przedstawiciele samorządu Grodziska Mazowieckiego, w tym przewodniczący Rady Miejskiej M. Cabanowski i burmistrz G. Benedykciński, udali się do Paryża na zaproszenie Senatu Republiki Francuskiej. Celem wyjazdu było uczestnictwo delegacji w spotkaniu z senatorami, samorządowcami i przemysłowcami francuskimi, które poświęcone było sprawom rozwoju samorządności w państwach Europy Wschodniej. Podczas spotkania burmistrz G. Benedykciński wygłosił referat, w którym przedstawił sukcesy inwestycyjne Grodziska Mazowieckiego. Dla miasta spotkanie było pewną szansą na rozwinięcie współpracy w ramach Unii Europejskiej, do której Polska miała w niedługiej perspektywie wstąpić.

W grudniu 2000 r. został uchwalony budżet na następny rok.⁴⁵ W planie budżetu po stronie dochodów zapisano kwotę 50,3 mln zł, po stronie wydatków 55,4 mln zł. W ciągu 2001 r. radni korygowali kilkoma uchwałami budżet, dochody w dół (48,3 mln zł), wydatki lekko w górę (56,2 mln zł). Faktycznie jednak nie udało się wykonać budżetu, ani zgodnie z planem pierwotnym, jak i planem skorygowanym. W przyjętym przez Radę Miejską sprawozdaniu z wykonania budżetu faktyczne dochody zamknęły się kwotą 47,9 mln zł (wykonanie 99,1% planu po korektach), zaś wydatki kwotą 51,6 mln zł (wykonanie 91,8% planu skorygowanego).⁴⁶ Struktura wykonanych dochodów była następująca: dochody własne stanowiły 47% wszystkich dochodów (wykonanie 98,7%), udziały w podatkach dochodowych budżetu państwa – 22,4% (wykonanie 98,7%), subwencje i dotacje – 29,6% (wykonanie 99,9%). Z kolei w wydatkach ponownie na inwestycje wydatkowano wyraźnie mniej środków niż zaplanowano, tj. prawie 14,6 mln zł (78,8%). Natomiast wydatki bieżące w wysokości 37 mln zł wykonano o wiele lepiej (98,1%).

43 Uchwała nr 346/2001 RM z 25 kwietnia 2001 r.

44 I. Kamińska, *Raz na 10 lat*, B, 2000, nr 99, s. 3.

45 Uchwała nr 305/2000 RM z 20 grudnia 2000 r.

46 Uchwała nr 441/2002 RM z 24 kwietnia 2002 r.

Ważną sprawą było zapisanie w uchwale Rady Miejskiej z 20 grudnia 2000 r. wieloletnich programów inwestycyjnych. W ramach programu zapisano 5 zadań: program rozbudowy ulicznych sieci kanalizacji sanitarnej w Grodzisku Mazowieckim (2000-2003), modernizacja oczyszczalni ścieków (2000-2003), rozbudowa Ośrodka Kultury, w tym modernizacja kina, dobudowa części wielokondygnacyjnej i budowa sali wielofunkcyjnej (2000-2003), modernizacja ulic (2000-2002) oraz budownictwo mieszkaniowe, w tym 3 budynki socjalne (2000-2004). Na ich realizację zaplanowano łączną kwotę 53,5 mln zł, w tym w latach 2001-2003 wydatki miały wynieść 36,8 mln zł.

Mając na uwadze rozwój budownictwa mieszkaniowego Rada Miejska przyjęła uchwałę o utworzeniu Grodziskiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego Sp. z o.o. z dniem 1 sierpnia 2000 r.⁴⁷ Jednak ta inicjatywa nie przyczyniła do poprawy sytuacji budownictwa o charakterze socjalnym.

Z dniem 31 stycznia 2001 r. w związku z przejściem na emeryturę Anna Januchowska przestała pełnić funkcję zastępcy burmistrza. Jej miejsce z dniem 1 lutego tego samego roku zajęła Maria Grabowska.⁴⁸

W końcu czerwca 2001 r. Rada Miejska przyjęła uchwałę o przystąpieniu do sporządzenia studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Grodzisk Mazowiecki.⁴⁹

Pod koniec 2001 r. radni uchwalili budżet na następny rok.⁵⁰ Zaplanowano w nim dochody w wysokości 52,8 mln zł, a wydatki w kwocie 59,5 mln zł. Mimo kolejnych korekt, zakładających dość znaczne zwiększenie dochodów (do 54,1 mln zł), a szczególnie wydatków (do 63,4 mln zł), budżet w obu pozycjach zrealizowano poniżej pierwotnego planu. Ostatecznie suma dochodów wyniosła 50 mln zł (94,7% planu pierwotnego), a wydatków 54,3 mln zł (85,6% planu pierwotnego). W stosunku do poprzedniego roku wydatki budżetowe wzrosły o 5,2%. W dochodach główną pozycję stanowiły nadal dochody własne (47,5% udziału, wykonanie planu skorygowanego – 90,5%), następnie subwencje i dotacje (30,5% udziału, wykonanie 99,4%) oraz udziały w podatkach dochodowych budżetu państwa (22% udziału, wykonanie planu w 87,7%). Po stronie planowanych wydatków wyraźnie miały wzrosnąć nakłady na inwestycje (22,3 mln zł, 35,1% udziału w wydatkach), co jednak kolejny raz okazało się nierealne – wydatkowano 14,2 mln zł (63,7% planu). Wykonanie budżetu zostało przyjęte przez radnych następnej kadencji w kwietniu 2003 r.⁵¹ Podobnie jak w poprzednich latach największe bieżące wydatki budżetowe odnotowano w dziedzinie oświaty (utrzymanie szkół podstawowych i gimnazjów, dowożenie dzieci do szkół, świetlice) – blisko 15 mln zł (37,1% ogółu wydatków), administracji publicznej – 5,15 mln zł (12,8%), opieki społecznej – 4,8 mln zł (12,8%). Od 0,6 mln zł do 1,9 mln zł wydatkowano w pozostałych działach bieżących wydatków, w tym m.in. na utrzymanie przedszkoli, dofinansowanie deficytowych usług świadczonych mieszkańcom przez Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej (w tym komunikacji miejskiej), usługi związane z oczyszczaniem miasta i utrzymaniem zieleni, finansowanie kultury i działalności rekreacyjno-sportowej, utrzymanie Straży Miejskiej itd.

47 Uchwała nr 241/2000 RM z 26 kwietnia 2000 r.

48 Uchwały nr 321 i 322/2001 RM z 31 stycznia 2001 r.

49 Uchwała nr 363/2001 RM z 27 czerwca 2001 r.

50 Uchwała nr 411/2001 RM z 19 grudnia 2001 r.

51 Uchwała nr 84/2003 RM z 25 kwietnia 2003 r.

W styczniu 2002 r. radni uchwalili nowy Regulamin organizacyjny Urzędu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim.⁵² Zgodnie z nową regulacją straciły swoją moc stosowne uchwały z lat 1996, 1999, 2000 i 2001. Natomiast przyjęto zmienioną strukturę jednostek organizacyjnych Urzędu Miejskiego, którym określono zakres kompetencji. W tej strukturze znalazły się trzy Wydziały (Organizacyjny, Finansowy, Planowania Przestrzennego i Gospodarki Nieruchomościami) oraz siedem Samodzielnych Stanowisk (ds. Oświaty, ds. Wsi i Ochrony Środowiska, ds. Ewidencji Działalności Gospodarczej, ds. Promocji Gminy, ds. Zarządzania Kryzysowego, Ochrony Ludności i Spraw Obronnych, ds. Zarządzania Drogami Gminnymi, ds. Administrowania Systemem Informatycznym). Ponadto w ramach Urzędu Miejskiego działać miały: Urząd Stanu Cywilnego, Biuro Rady Miejskiej, Radca Prawny, Pełnomocnik ds. Ochrony Informacji Niejawnych, Pełnomocnik ds. Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Komenda Straży Miejskiej oraz Komendant gminnej ochrony przeciwpożarowej.

W III kadencji samorządu gminy dominowało Porozumienie Samorządowe „Ziemia Grodziska”, które umocniło własną pozycję, jak i umacniało pozycję burmistrza, wspierając działania Zarządu Miejskiego. W istocie wszystkie najważniejsze decyzje dotyczące rozwoju miasta i całej gminy były przygotowywane w ramach Zarządu Miejskiego i odpowiednich komórek organizacyjnych Urzędu Miejskiego. Radnym pozostawało debatowanie nad projektami wielu uchwał i programów na posiedzeniach komisji, a później podejmowanie stosownych uchwał.

52 Uchwała nr 421/2002 RM z 30 stycznia 2002 r.

ROZDZIAŁ 3

SAMORZĄD GMINY PO WEJŚCIU POLSKI DO UNII EUROPEJSKIEJ

IV kadencja (2002-2006)

Po transformacji ustrojowej drugą wielką zmianą w Polsce po 1989 r. stało się przystąpienie naszego państwa do Unii Europejskiej. Proces negocjacji akcesyjnych trwał 4 lata (1998-2002). Po podpisaniu traktatu 16 kwietnia 2003 r., Rzeczpospolita Polska z dniem 1 maja 2004 r. stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej. W związku z tym nasze państwo zostało zobowiązane do dostosowania wewnętrznego prawa do zasad obowiązujących w Unii, jak i wykonywania unijnych dyrektyw. Zarazem państwo polskie uzyskało prawo do współtworzenia, jak i korzystania z budżetu unijnego. Tym samym, co stało się faktem w niedługim czasie, z funduszy unijnych zaczęły korzystać samorządy terytorialne. Uruchomione zostały rozmaite fundusze, m.in. Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny, z których pieniądze zaczęły czerpać m.in. samorządy gmin, w tym gmina Grodzisk Mazowiecki. Wymagało to utworzenia w ramach struktury lokalnej administracji publicznej komórki lub jednostki, która zajęłaby się od strony formalnej sprawą pozyskiwania środków zewnętrznych. Stało się to jednym z wyzwań dla grodziskiego samorządu, który wkroczył właśnie w swoją czwartą kadencję.

W 2002 r. zmieniona została częściowo ordynacja wyborów do samorządów terytorialnych. W związku z tym liczba radnych w gminie Grodzisk Mazowiecki została zmniejszona do 21. Po raz pierwszy odbyły się też wybory bezpośrednie na wójtów, burmistrzów i prezydentów miast.¹ W wyniku wyborów przeprowadzonych 27 października 2002 r. burmistrzem został Grzegorz Benedykciński, który otrzymał 79% głosów. W skład Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim weszli radni: Marek Cabanowski, Marek Czarnecki, Marek Finkowski, Mirosław Gajowniczek, Piotr Galiński, Zdzisław Golonka, Krystyna Górnicka, Stanisław Kaczorowski, Bogdan Kakietek,

¹ Ustawa z dnia 20 czerwca 2002 r. (Dz.U. nr 113, poz. 984 i nr 127, poz. 1089).

Aleksandra Kapuściak, Zbigniew Ostrowski, Hanna Pawłowska, Alicja Pytlińska, Jarosław Redel, Stanisław Szuflński, Wiesława Śliwińska, Mariola Tuszyńska, Henryk Tuszyński, Bogumiła Wilczak, Joanna Wróblewska. Na radnego wybrany został także Grzegorz Benedykciński, który w związku z objęciem funkcji Burmistrza Miasta i Gminy zrzekł się mandatu, który po nim objęła Grażyna Walczyk.²

Podczas inauguracyjnej sesji Rady Miejskiej w dniu 15 listopada 2002 r. na funkcję Przewodniczącej Rady wybrano Alicję Pytlińską. Jej zastępcami zostali wybrani Mirosław Gajowniczek, Henryk Tuszyński i Joanna Wróblewska.³ Już na początku kadencji miejsce w Radzie zajęła Helena Szpak, po zrzeczeniu się mandatu przez Piotra Galińskiego,⁴ który objął funkcję zastępcy burmistrza. Zastępcą burmistrza została też Maria Grabowska, a sekretarzem gminy Ewa Stępień. W trakcie trwania kadencji, w czerwcu 2005 r., Hanna Pawłowska i Bogumiła Wilczak zrzekły się swoich mandatów, a ich miejsce zajęły Maria Kietlińska i Elżbieta Radoszewska-Mlosek.⁵ W związku ze śmiercią radnego Marka Cabanowskiego, na jego miejsce wstąpiła w kwietniu 2006 r. Małgorzata Marta Zygowska.⁶

Podczas sesji Rady 18 listopada 2002 r. wybrano składy 5 stałych Komisji: Rewizyjnej (7 radnych), Gospodarki i Budżetu Gminy (10 radnych), Ochrony Środowiska, Zagospodarowania Przestrzennego i Rozwoju Wsi (11 radnych), Polityki Społecznej (12 radnych), Oświaty, Kultury i Kultury Fizycznej (10 radnych).⁷ Podczas następnej sesji (4 grudnia) radni wyłonili składy Komisji doraźnych: Statutowej (4 radnych) i Inwentaryzacyjnej (4 radnych).⁸ W ciągu następnych kilku tygodni składy poszczególnych komisji były uzupełniane.

Pod koniec roku Rada Miejska w nowym składzie przyjęła budżet gminy na rok 2003.⁹ Po stronie dochodów zapisano wówczas kwotę 55,8 mln zł, po stronie wydatków – 60,25 mln zł. Najwięcej pieniędzy miało być przeznaczonych na pokrycie wydatków bieżących (ok. 70%), mniej na realizację inwestycji (ok. 30%). W ciągu roku 2003 budżet kilkakrotnie korygowano. Faktyczne wykonanie budżetu osiągnęło po stronie dochodów kwotę 53,2 mln zł, po stronie wydatków 53,6 mln zł. Dochody własne stanowiły 46,2% ogółu dochodów, udział w podatkach dochodowych państwa wyniósł 22,7%, natomiast subwencje i dotacje stanowiły 31,3% dochodów budżetowych. Natomiast wobec wykonania planu inwestycji w 83,2%, wydatki bieżące stanowiły blisko 76% wydatków budżetowych. Najwięcej pieniędzy z budżetu gminy w 2003 r. otrzymały placówki oświatowe i wychowawcze (30,6%), gospodarka komunalna i ochrona środowiska (18,1%), administracja publiczna (10,4%), opieka społeczna (9,5%). Potrzeby transportowe i łączności pochłonęły 7,8%, gospodarki mieszkaniowej 7%, edukacyjnej opieki wychowawczej 4,2%, kultury i ochrony dziedzictwa narodowego 2,7%, kultury fizycznej i sportu 2,6%, działalności usługowej 2,2%, bezpieczeństwa publicznego i ochrony przeciwpożarowej 1,8%, obsługi długu publicznego 1,6%, rolnictwa i łowiectwa 1,5% wydatków budżetowych gminy.¹⁰

2 Uchwała nr 4/2002 RM z 18 listopada 2002 r.

3 Uchwały nr 1 i 2/2002 RM z 15 listopada 2002 r.

4 Uchwała nr 14/2002 RM z 4 grudnia 2002 r.

5 Uchwały nr 470 i 471/2005 RM z 24 sierpnia 2005 r.

6 Uchwała nr 587/2006 RM z 26 kwietnia 2006 r.

7 Uchwały nr 8, 9, 10, 11, 12, 13/2002 RM z 18 listopada 2002 r.

8 Uchwały nr 21, 22 /2002 RM z 4 grudnia 2002 r.

9 Uchwała nr 25/2002 RM z 30 grudnia 2002 r.

10 Sprawozdanie z wykonania budżetu gminy Rada Miejska przyjęła podczas sesji w dniu 26 kwietnia 2004 r. (uchwała nr 258/2004).

Najważniejszym z dokumentów opracowanych przez władze samorządowe w pierwszym pełnym roku IV kadencji stała się „Strategia rozwoju Gminy Grodzisk Mazowiecki w latach 2003-2013”.¹¹ W dokumencie zawarto definicję misji Gminy, opisano wizję przyszłości, wyznaczono cele (nadrzędny i cele główne). Warto przytoczyć niektóre z ważniejszych zapisów „Strategii”. W sposób ogólny określono, że: „misją Gminy Grodzisk Mazowiecki jest nowoczesna, europejska gmina, zapewniająca mieszkańcom wysoki poziom życia w oparciu o dynamiczny rozwój przedsiębiorczości, dbająca o środowisko przyrodnicze, kreująca społeczeństwo obywateli dumnych ze swojego miejsca zamieszkania”.¹² Natomiast zasadnicze elementy wizji przyszłości odnosiły się do kwestii rozwoju demograficznego (ludność gminy do 2008 r. miałyby wzrosnąć do ponad 38 tys., a do 2030 do 58 tys. osób; proces starzenia się ludności gminy będzie przebiegał powolnie), osiągania standardów europejskich w dziedzinie inwestycji wodno-ściekowych, zapewnienia dalszego rozwoju strefy przemysłowej, co miałyby zapewnić istotne korzyści, takie jak: zwiększenie zatrudnienia, spadek stopy bezrobocia, wzrost dochodów ludności, wzrost dochodów budżetowych gminy. Ważne znaczenie przypisano opracowaniu i wdrożeniu programów rewitalizacji obszarów miejskich oraz rozwoju budownictwa mieszkaniowego, modernizacji infrastruktury, poprawy estetyki, budowy dużego obiektu kultury w centrum miasta, poprawy atrakcyjności lokalizacyjnej miasta (obwodnice, nowe połączenia drogowe). Nadrzędnym celem zapisanym w „Strategii” był „Wzrost poziomu życia mieszkańców miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki”.¹³ Co prawda nie zdefiniowano według jakich wskaźników miałyby być określany ów wzrost poziomu życia, niemniej wskazano na cele główne (operacyjne) zdefiniowane jako zrównoważony rozwój środowiska, społeczny, gospodarczy oraz przestrzenny i instytucjonalny. Realizacji tych celów miało posłużyć ok. 30 zadań. Opisano też (analiza SWOT) szanse i zagrożenia rozwoju gminy. Co bardzo ważne, wymieniono w „Strategii” główne problemy rozwoju wymagające rozwiązania w pierwszej kolejności. Wśród 13 głównych problemów wymieniono m.in. niewystarczający postęp w modernizacji oczyszczalni ścieków, niedostatecznie zorganizowaną gospodarkę odpadami, niedostateczny stan techniczny dróg i brak obwodnicy, niewystarczający postęp w tworzeniu nowych miejsc pracy, zły stan gminnego zasobu mieszkaniowego, potrzebę zagospodarowania obiektów zabytkowych, niedostatki utrzymania bazy oświatowej, niską świadomość ekologiczną mieszkańców, patologię rodzinną i społeczną. Zakres tych problemów wskazywał na trudne obszary działań, którymi winien nadal skutecznie zajmować się samorząd, bowiem w poprzednich kadencjach odnowionych władz gminy nie udało się bardziej zdecydowanie poprawić sytuacji w dziedzinach istotnych dla wzrostu poziomu życia mieszkańców. Warto też zauważyć, iż „Strategia” została przygotowana jako podbudowa merytoryczna mającego się niebawem rozpocząć procesu pozyskiwania środków z funduszy Unii Europejskiej na rzecz rozwoju gminy. Podsumował podejście samorządu do tego wyzwania burmistrz G. Benedyckiński na łamach miejscowej prasy: „Pieniądze z Unii – cel nr 1”.¹⁴

Pod koniec kwietnia 2003 r. grodziscy radni uchwalili utworzenie Ośrodka Sportu i Rekreacji Gminy Grodzisk Mazowiecki w wyniku połączenia Grodziskiej Hali Sportowej i Pływalni Miejskiej

11 „Strategia” opracowana w 2003 r. została przyjęta Uchwałą nr 266/2004 RM z 26 kwietnia 2004 r.

12 „Strategia rozwoju Gminy Grodzisk Mazowiecki w latach 2003-2013”, s. 12.

13 Tamże, s. 13.

14 *Władze pod lupą*, B, nr 133, 2003, s. 4.

„Wodnik 2000”.¹⁵ Przejęcie majątku i pracowników miało nastąpić na podstawie bilansu na dzień 30 czerwca 2003 r., z tym że jako jednostkę przejmującą ustanowiono Grodziską Halę Sportową. Tuż przed wakacjami radni uchwalili „Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmującego obszar stawów Goliana w Grodzisku Mazowieckim”.¹⁶

W związku z nowelizacją Ustawy o samorządzie gminnym¹⁷, Rada Miejska przyjęła w końcu października 2003 r. uchwałę zmieniającą Statut Gminy Grodzisk Mazowiecki.¹⁸ W związku z nową uchwałą straciły moc obowiązującą wcześniejsze uchwały Rady dotyczące Statutu Gminy z 1996 r. oraz lat 1999-2002. Nie zmieniły się podstawowe kompetencje Rady Miejskiej jako organu stanowiącego i kontrolnego Gminy. Natomiast wzmocnione zostały prerogatywy i pozycja burmistrza, który jako organ wykonawczy Gminy wykonywać miał swoje zadania przy pomocy Urzędu Miejskiego. Podczas tej samej sesji Rada Miejska przyjęła „Strategię Zintegrowanego Systemu Informacyjnego Urzędu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim na lata 2004-2006 (ZSI)”.¹⁹

Na początku 2004 r. radni uchwalili budżet na bieżący rok.²⁰ Założono w nim, że dochody gminy wyniosą 55,5 mln zł, a wydatki 55,7 mln zł. Od tego roku zaczęła obowiązywać nowa ustawa o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, która zagwarantowała zwiększenie udziału gmin w podatkach dochodowych (PIT i CIT). Ponieważ dochody z tych podatków zostały zaliczone do dochodów własnych gminy, to zmieniła się struktura dochodów budżetowych: dochody własne stanowiły 70,6% ogólnej kwoty dochodów, subwencje 19%, a dotacje z budżetu państwa 10,4%. Tym samym wzrósł udział podatków w dochodach własnych gminy – do prawie 31%. Ostatecznie budżet po stronie dochodów wykonano w wysokości 58,9 mln zł, a wydatki w wysokości 55,1 mln zł. Główne pozycje w wydatkach, to oświata i wychowanie (19,3 mln zł), opieka społeczna (nieco ponad 7,5 mln zł), gospodarka komunalna (blisko 7 mln zł), administracja publiczna (6,4 mln zł), a następnie transport i łączność (5,1 mln zł). Prawie tyle samo pieniędzy wydatkowano na gospodarkę mieszkaniową, jak i kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (po 3,3 mln zł), natomiast nieco mniej na kulturę fizyczną i sport (2,2 mln zł). Wydatki inwestycyjne pochłonęły blisko 16 mln zł, w tym najwięcej w dziedzinie ochrony środowiska i gospodarki wodnej (blisko 4,4 mln zł) oraz budowy i modernizacji dróg (3,5 mln zł). Na budowę i modernizację obiektów kultury wydano 1,9 mln zł, modernizację obiektów oświatowych 1,4 mln zł. Na tym tle niezbyt imponująco przedstawiały się nakłady na rozwój budownictwa mieszkaniowego (1,65 mln zł).

31 marca 2004 r. Rada zdecydowała w dwóch uchwałach o przystąpieniu do sporządzenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Grodzisk Mazowiecki.²¹ W pierwszej z tych uchwał zawarto konkluzję, iż zmianę studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy należy poszerzyć o zagadnienia wynikające z opracowania pt. „Analiza kierunków zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki oraz aktualności studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego”. Była to bardzo ważna decyzja radnych, ponieważ w „Analizie kierunków...”

15 Uchwała nr 92/2003 RM z 25 kwietnia 2003 r.

16 Uchwała nr 122/2003 RM z 25 czerwca 2003 r.

17 Tekst jednolity Dz. U. z 2001 r., nr 142, poz. 1591 z późniejszymi zmianami.

18 Uchwała nr 156/2003 RM z 29 października 2003 r.

19 Uchwała nr 161/2003 RM z 29 października 2003 r.

20 Uchwała nr 202/2004 RM z 28 stycznia 2004 r.

21 Uchwały nr 247 i 248/2004 RM z 31 marca 2004 r.

zawarta została prognoza rozwoju miasta i terenów wiejskich gminy, sformułowana na podstawie wniosków Urzędu Miejskiego.

1 maja 2004 r. Rzeczpospolita Polska stała się pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej. Z tej okazji władze Grodzisk Mazowieckiego zorganizowały w dniach 21-23 maja 2004 r. Europejskie Spotkania Przyjaźni. Na Spotkania przybyli przedstawiciele partnerskich miast: z Ayville mer Joseph Bonmariage, z Weiz burmistrz Helmut Kienreich, burmistrz Radziwiliszek (Radvilikis) Vytautas Simelis. W swoich przemówieniach goście podkreślali zarówno dobre rezultaty dotychczasowej współpracy partnerskiej, jak i mówili o korzyściach jakich mogą się spodziewać zarówno polski Grodzisk, jak i litewskie Radziwiliszki w związku z członkostwem w UE.

Budżet na rok 2005 Rada Miejska przyjęła w końcu roku poprzedniego.²² W budżecie tym zaplanowano dochody na poziomie 66,9 mln zł, a wydatki w wysokości 68,9 mln zł. Nadal obowiązywała nowa ustawa o dochodach jednostek samorządu terytorialnego, która zwiększała udział budżetu gminy w podatkach dochodowych uzyskiwanych na rzecz budżetu państwa, natomiast zmniejszała kwoty dotacji i subwencji. To ponownie skutkowało wzrostem udziału dochodów własnych gminy (do 72,1%), kosztem subwencji i dotacji (27,9%). Rok 2005 okazał się pierwszym od kilku lat, w którym zostały wykonane powyżej założonego planu dochody z tytułu udziału w podatkach dochodowych od osób fizycznych. Dzięki temu dochody wykonano nieco powyżej wartości zakładanych zarówno w planie pierwotnym (66,9 mln zł), jak i po kolejnych korektach (67,1 mln zł), tj. w kwocie 68 mln zł. Natomiast wydatki miały być powiększone do kwoty 73,1 mln zł, ale ostatecznie zrealizowano je w kwocie 67,6 mln zł, tj. także poniżej pierwotnego planu. Tym samym do dyspozycji na następny rok pozostała nadwyżka budżetowa.²³

Główne zadania, na których realizację wydatkowano środki budżetowe gminy ponownie związane były z utrzymaniem placówek oświatowych (prawie 31% wydatków), funkcjonowaniem pomocy społecznej (14,1 %), a także finansowaniem administracji publicznej (blisko 10,5%). Ważną pozycję zajęły koszty inwestycyjne, w tym związane z budową, remontami i utrzymaniem dróg (36% ogółu nakładów inwestycyjnych), ochroną środowiska (19%), budową obiektów sportowych (18%). Wyraźniej mniej środków wydano na budownictwo mieszkaniowe oraz modernizację obiektów oświatowych (po ok. 8%), a stosunkowo niewiele na budowę i modernizację obiektów kultury (2% wydatków inwestycyjnych).

W latach 2004-2005 gmina podjęła kolejne inicjatywy na rzecz rozwoju współpracy zagranicznej. Rada Miejska swoimi uchwałami upoważniła Burmistrza do podjęcia działań zmierzających do podpisania porozumień o współpracy Gminy Grodzisk Mazowiecki z austriacką Gminą Weiz, a także trójstronnej współpracy tutejszej gminy z Gminą Radziwiliszki (Litwa) i Gminą Skara (Szwecja).²⁴ Szczególnie owocna miała się okazać w niedalekiej przyszłości współpraca z Gminą Weiz. 15 listopada gościła w Grodzisku delegacja tej gminy z jej burmistrzem Helmutem Kienrich'em. Podczas spotkania omawiano możliwości rozwinięcia współpracy. Punktem wyjścia miałyby być „utworzenie międzygminnych grup problemowych, które w najbliższym czasie zajmą się opracowaniem programów współpracy dotyczących konkretnych dziedzin życia

22 Uchwała nr 360/2004 RM z 29 grudnia 2004 r.

23 Uchwała nr 588/2006 RM z 26 kwietnia 2006 r.

24 Uchwały nr 357/2004 i 496/2005 RM z 13 grudnia 2004 r. i 28 września 2005 r.

społecznego. Programy te będą niezbędne do wystąpienia z wnioskami o przyznanie środków z Unii Europejskiej.”²⁵

W swojej IV kadencji Rada Miejska uchwalała m.in. programy współpracy z organizacjami pozarządowymi.²⁶ Programy te określały zasady udzielania dotacji organizacjom pozarządowym (w tym organizacjom pożytku publicznego) oraz wyznaczały zadania priorytetowe, które Gmina mogła dofinansować. Co roku zakres tych zadań był określany na nowo, stosownie do potrzeb, które wymagały uwzględnienia. Najczęściej zadania te dotyczyły promowania zatrudnienia i przedsiębiorczości, tworzenia zintegrowanego systemu pomocy społecznej, ograniczania marginalizacji i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, rozwijania współpracy na rzecz zapewnienia porządku i bezpieczeństwa publicznego, ochrony i promocji zdrowia, wspierania rozwoju kultury fizycznej i sportu wśród dzieci i młodzieży, rozwoju form opieki nad dziećmi i młodzieżą, promocji zdrowego stylu życia i działań z zakresu profilaktyki uzależnień, ochrony środowiska naturalnego. Początkowo wśród zadań priorytetowych uwzględniano przedsięwzięcia kulturalne mające na celu wzbogacenie oferty kulturalnej miasta oraz promocję miejscowych twórców, a także inicjatyw podtrzymujących tradycje narodowe, pielęgnowanie i rozwój świadomości narodowej, obywatelskiej, kulturowej oraz tożsamości lokalnej. Te zadania po 2008 r. dotowane były w niewielkim wymiarze, bowiem znaczne poszerzenie miejskiej bazy kultury (w tym otwarcie Centrum Kultury) czy zintensyfikowanie działań władz miejskich w dziedzinie promocji spowodowało przejście szerokiego spektrum kompetencji i prowadzenia wielu działań w tych dziedzinach życia społecznego i kulturalnego.

9 lutego 2005 r. Rada Miejska przyjęła „Plan rozwoju lokalnego Gminy Grodzisk Mazowiecki 2005-2008”.²⁷ Podstawę tego planu stanowiły wcześniejsze opracowania: „Strategia rozwoju Gminy Grodzisk Mazowiecki” i „Studium zagospodarowania przestrzennego gminy wieloletnich programów inwestycyjnych”. W „Planie rozwoju...” zawarto diagnozę głównych problemów jakie gmina powinna w niedługim czasie rozwiązać. W wykazie problemów znalazły się kwestie niewystarczającego postępu modernizacji oczyszczalni ścieków, nadal niedostatecznie zorganizowanej gospodarki odpadami, niewystarczającego postępu w tworzeniu nowych miejsc pracy, niedostatecznego stanu technicznego dróg oraz braku obwodnicy, złego stanu gminnego zasobu mieszkaniowego, konieczności rewitalizacji zdegradowanych obszarów miasta, potrzeby poprawy lesistości gminy i systemu zieleni urządzonej, niedostatku utrzymania bazy oświatowej, braków w bazie rekreacyjno-sportowej, konieczności poprawy w zakresie dostępu do informacji, informatyzacji, administracji, niskiej świadomości ekologicznej mieszkańców, patologii rodzinnej i społecznej.

W maju 2005 r. Rada Miejska uchwaliła ustanowienie Biblioteki Publicznej jako osobnej instytucji kultury, wyodrębnionej ze struktury Ośrodka Kultury.²⁸

W latach 2003-2005 radni zajmowali się w coraz większym stopniu sprawami komunikacji. Podjęli np. uchwałę zobowiązującą burmistrza do opracowania koncepcji zmiany funkcjonowania komunikacji miejskiej „ze szczególnym uwzględnieniem zmniejszania kosztów ponoszonych przez

25 *Austriacy w Grodzisku*, B, nr 133, 2003, s. 6.

26 M.in. Uchwały nr 216/2004 i 509/2005 RM z 25 lutego 2004 r. i 26 października 2005 r.

27 Uchwała nr 382/2005 RM z 9 lutego 2005 r.

28 Uchwała nr 437/2005 RM z 23 maja 2005 r. Wyodrębnienie Biblioteki zawarto w zapisie dodanym do uchwały Rady Miejskiej nr 156/2003 z 29 października 2003 r., w zał. nr 6, pkt. 7. Natomiast Uchwałą nr 435/2005 radni przyjęli Statut Biblioteki Publicznej z mocą obowiązującą od 1 lipca 2005 r.

Gminę oraz poprawy w 2003 r. usług komunikacji na terenie Gminy Grodzisk Mazowiecki”.²⁹ W następnym roku Rada Miejska zajęła stanowisko w sprawie komunalizacji WKD, upoważniając burmistrza do reprezentowania Gminy Grodzisk Mazowiecki podczas spotkań z przedstawicielami gmin położonych wzdłuż trasy kolejki oraz przedstawicielami samorządu m.st. Warszawy i województwa mazowieckiego w celu „wypracowania koncepcji powołania przez samorządy spółki komunalnej WKD”.³⁰ W uchwale Rada Miejska stwierdzała, iż „w trosce o swoich mieszkańców jest zainteresowana planowanym rozwojem WKD i wyraża przekonanie o potrzebie utrzymania kolejki dojazdowej, która od 75 lat tworzy infrastrukturę gminy i uczestniczy w jej rozwoju”.³¹ Rok później Rada przyjęła uchwałę o przystąpieniu Gminy Grodzisk Mazowiecki do spółki z o.o. PKP WKD z siedzibą w Grodzisku Mazowieckim.³²

Coraz większą uwagę działacze samorządowi zwracali na kwestię ochrony środowiska. W 2005 r. radni uchwalili „Program ochrony środowiska dla Gminy Grodzisk Mazowiecki na lata 2004-2012”.³³ Program określał cele i priorytetowe działania ekologiczne w gminie w zakresie: I. Zachowanie walorów i zasobów przyrodniczych, II. Gospodarka wodno-ściekowa, III. Powietrze i hałas, IV. Produkcja rolna, V. Eksploatacja kopalin, VI. Odnawialne źródła energii, VII. Gospodarka odpadami, VIII. Wzrost świadomości ekologicznej. Odpowiednie służby miejskie zajęły się stopniową realizacją programu – piszę o tym w jakim zakresie i z jaką skutecznością w rozdziale poświęconym ochronie środowiska.

Jesienią 2006 r., na koniec kadencji, radni przyjęli 8 uchwał w sprawach zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy. W pierwszej z nich zatwierdzono do realizacji „Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki”.³⁴ Program ten stał się podstawą formalną do ubiegania się o środki z funduszy strukturalnych na projekty w ramach priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego. Dla realizacji celów zawartych w programie został już nieco wcześniej powołany przez burmistrza Zespół Zadaniowy ds. Rewitalizacji w składzie 12-osobowym.³⁵ Przewodniczącą zespołu została Maria Grabowska, zastępca burmistrza i zarazem pełnomocnik ds. rewitalizacji. Inna uchwała zdecydowała o rozpoczęciu likwidacji kompostowni w Chrzanowie Dużym.³⁶ Pozostałe uchwały przyjęto pod koniec października. Decydowały one o przystąpieniu do sporządzenia zmiany części miejscowego planu zagospodarowania części terenów w mieście (Jednostki A, B, C, D),³⁷ o przystąpieniu do sporządzenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Grodzisk Mazowiecki,³⁸ o odstąpieniu od sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w Grodzisku Mazowieckim opracowanych na podstawie 11 uchwał Rady z lat 2001-2005,³⁹

29 Uchwała nr 50/2003 RM z 29 stycznia 2003 r.

30 Uchwała nr 241/2004 RM z 17 marca 2004 r. (par. 1 uchwały).

31 Tamże, par. 2.

32 Uchwała nr 419/2005 RM z 27 kwietnia 2005 r.

33 Uchwała nr 461/2005 RM z 22 czerwca 2005 r. Program opracowali pracownicy Samodzielnego Stanowiska ds. Wsi i Ochrony Środowiska Urzędu Miejskiego w czerwcu 2004 r.

34 Uchwała nr 654/2006 RM z 27 września 2006 r. Nieco wcześniej przyjęto uchwałę (nr 645/2006 z 30 sierpnia 2006 r.), ustalającą obszar rewitalizacji miasta – „Centrum”.

35 Zarządzenie nr 309/06 Burmistrza Gminy Grodzisk Mazowiecki z 4 lipca 2006 r.

36 Uchwała nr 653/2006 RM z 27 września 2006 r.

37 Uchwały nr 672, 673, 674 i 675/2006 RM z 25 października 2006 r.

38 Uchwała nr 669/2006 RM z 25 października 2006 r.

39 Uchwała nr 676/2006 RM z 25 października 2006 r.

o przystąpieniu do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w mieście.⁴⁰

IV kadencja grodziskiego samorządu była dla radnych i pracowników Urzędu Miejskiego niezwykle pracowita. Z uwagi na przygotowywanie i uchwalanie wielu dokumentów o kluczowym znaczeniu dla rozwoju miasta i gminy, posiedzenia komisji Rady, jak i sesje Rady trwały częstokroć dłużej niż 3-4 godziny. Już w podsumowaniu pierwszego roku tej kadencji, przewodnicząca Rady Miejskiej Alicja Pytlińska stwierdziła, że Rada współpracuje w „symbiozie” z burmistrzem, który jest „człowiekiem bardzo pracowitym i narzucając sobie dużą ilość pracy, obciąża nią Radę Miejską”.⁴¹ I to się praktycznie nie zmieniło nie tylko do końca tamtej kadencji.

V kadencja (2006-2010)

W wyborach samorządowych przeprowadzonych 12 listopada 2006 r. swoje głosy oddało 14 428 mieszkańców gminy, z tego 13 472 głosy były ważne. Frekwencja wyborców była nieco wyższa jak w poprzednich wyborach – 48,18% (o 2 pkt. procentowe więcej niż średnia krajowa, ale niższa od średniej w powiecie grodziskim – 50,34%). Drugi raz z rzędu najwięcej głosów spośród kandydatów w wyborach bezpośrednich na burmistrza uzyskał Grzegorz Benedykciński (77%) – 10 940 głosów. Następny spośród sześciu kontrkandydatów, Henryk Tuszyński, uzyskał 815 głosów (5,75%). W wyborach proporcjonalnych do Rady Miejskiej mandaty uzyskały komitety wyborcze: Ziemia Grodziska (10), Prawo i Sprawiedliwość (4), „Grodziszczanie” (4), Platforma Obywatelska (2) oraz koalicja Lewica i Demokraci (1). Ziemia Grodziska mimo uzyskania 41,44% głosów nie osiągnęła większości mandatów uprawniającej do samodzielnego rządzenia. Drugie miejsce przypadło KW Prawo i Sprawiedliwość (15,37% głosów), trzecie KW Platformy Obywatelskiej (12,6%), czwarte KW Stowarzyszenie Samorządowe „Grodziszczanie” (11,42%), piąte Koalicyjnemu KW Lewica i Demokraci (9,09%). Wymaganego progu 5% głosów nie zdołały przekroczyć Komitety Wyborcze Ligi Polskich Rodzin, Samoobrony RP oraz „Wspólnej Gminy”. Natomiast KW „Inicjatywa Sąsiedzka” mimo przekroczenia progu wyborczego (5,37%) nie uzyskał żadnego mandatu.

W skład Rady Miejskiej weszli radni: Joanna Biegała, Marek Czarnecki, Marek Finkowski, Mirosław Gajowniczek, Roman Ignasiak, Aleksandra Kapuściak, Krzysztof Kowalczyk, Katarzyna Mrówka, Bohdan Owczarek, Stanisław Pietruczuk, Alicja Pytlińska, Jarosław Redel, Paulina Rytelewska, Wacław Smoluch, Tomasz Suchożebrski, Helena Szpak, Wiesława Śliwińska, Agnieszka Tuszyńska, Henryk Tuszyński, Grażyna Walczak, Joanna Wróblewska. Skład Rady został poważnie odnowiony, bowiem spośród radnych poprzedniej kadencji ponownie wybrano 11 osób. Podczas sesji Rady Miejskiej ponownie na funkcję przewodniczącej Rady wybrano Alicję Pytlińską.⁴² Jej zastępcami zostali wybrani Marek Czarnecki, Mirosław Gajowniczek i Joanna Wróblewska.⁴³ Pod-

40 Uchwała nr 677/2006 RM z 25 października 2006 r.

41 *Władze pod lupą*, B, nr 133, 2003, s. 5.

42 Uchwała nr 1/2006 RM z 27 listopada 2006 r.

43 Uchwała nr 2/2006 RM z 27 listopada 2006 r.

czas tej samej sesji radni upoważnili burmistrza do podpisania porozumienia dotyczącego podjęcia współpracy z gminą Szawle (Siauliai) na Litwie.⁴⁴

Funkcję zastępców burmistrza objęli Maria Grabowska i Piotr Galiński, oboje po zrzeczeniu się mandatów radnych. W ich miejsce wstąpili Helena Szpak i Bogdan Owczarek.⁴⁵ Radni wygasili także mandat Grzegorza Benedykcińskiego, w jego miejsce wstąpił Marek Finkowski.⁴⁶ Sekretarzem gminy został Arkadiusz Godula, który w listopadzie 2009 r. zrezygnował z pracy w Urzędzie Miejskim. Zastąpił go od 1 grudnia 2009 r. Jan Pazio.

Podczas kolejnych sesji radni podjęli uchwałę o powołaniu stałych i doraźnych komisji oraz zakresie ich działania.⁴⁷ Od tego momentu prace Rady Miejskiej prowadzone były w Komisjach stałych: Rozwoju i Budżetu (17 radnych), Gospodarki Gminnej (13 radnych), Oświaty i Polityki Społecznej (14 radnych), ds. Honorowego Obywatelstwa Grodziska Mazowieckiego (8 radnych), doraźnych: Statutowo-Regulaminowej (5 radnych) oraz Rewizyjnej (8 radnych).

Budżet Gminy Grodzisk Mazowiecki na 2006 r. zaplanowano w kwotach – 85,2 mln zł (dochody) i 85,9 mln zł (wydatki), a zatem na poziomie wyraźnie wyższym od budżetu poprzedniego roku.⁴⁸ Ponownie zasadniczą część dochodów stanowiły dochody własne (prawie 45 mln zł), dalej – subwencje (12 mln zł), dotacje celowe z budżetu państwa (8,7 mln zł), dotacje unijne przeznaczone na inwestycje komunalne i ochronę środowiska (7,5 mln zł), oraz na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (6 mln zł). Natomiast po stronie wydatków pierwszą pozycję, niezmiennie od kilkunastu lat, zajmowały koszty utrzymania placówek oświatowo-wychowawczych (21,5 mln zł). Następne miejsce tym razem zajęły nakłady na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska (18,3 mln zł, w tym na gospodarkę ściekową i ochronę wód 14,7 mln zł). Wydatki na pomoc społeczną miały zamknąć się w kwocie 11,6 mln zł, na potrzeby transportu i łączności – prawie 10 mln zł (z tego na inwestycje drogowe 8,1 mln zł), w dziedzinie kultury prawie 9,5 mln zł (w tym 6 mln na inwestycje). Ogółem na zadania inwestycyjne zaplanowano 35,1 mln zł, tj. ponad 40% wydatków z budżetu gminy. Tym razem relatywnie mniej środków przeznaczono na utrzymanie administracji publicznej (7,5 mln zł, w tym 6,2 mln dla Urzędu Miejskiego), na potrzeby rozwoju kultury fizycznej i sportu (1,85 mln zł) oraz gospodarki mieszkaniowej (1,4 mln zł). Pozostałe wydatki miały wynieść ok. 3,7 mln zł, z tego 700 tys. zł zaplanowano na obsługę długu publicznego. Założono, że deficyt budżetu w wysokości 7,9 mln zł zostanie sfinansowany z pożyczki WFOŚiGW (2,3 mln zł), kredytu bankowego (4,5 mln zł) oraz wolnych środków za poprzedni rok (1,1 mln zł). Budżet 2006 r. radni kilkakrotnie korygowali, ostatecznie dochody wyniosły 75,7 mln zł, a wydatki 79,3 mln zł. Realizacja zadań inwestycyjnych kosztowała 22,5 mln zł (28,4% wydatków). W poszczególnych działach udział wydatków w budżecie był następujący: oświata i wychowanie – 27,9%, transport i łączność – 16,2%, opieka społeczna – 14,6%, administracja publiczna – 9,8%, kultura i ochrona dziedzictwa – 8,3%, gospodarka komunalna i ochrona środowiska – 7,5%, gospodarka mieszkaniowa – 5,9%, kultura fizyczna i sport – 3,9%.

44 Uchwała nr 7/2006 RM z 27 listopada 2006 r.

45 Uchwały nr 8 i 9/2006 RM z 27 listopada 2006 r.

46 Uchwały 4 i 10/2006 RM z 27 listopada i 4 grudnia 2006 r.

47 Uchwały nr 14 i 21-26/2006 RM z 4 i 14 grudnia 2006 r.

48 Uchwała nr 527/2005 RM z 14 grudnia 2005 r.

Z kolei w budżecie uchwalonym przez radnych na 2007 r. dochody zaplanowano na kwotę 114,5 mln zł, wydatki – 128,9 mln zł. Jak się później okazało, był to budżet skonstruowany mocno na wyrost. Inwestycje i wydatki majątkowe miały wynieść 68,5 mln zł. Deficyt budżetu zamierzano pokryć przez zaciągnięcie nowych kredytów i pożyczek, a częściowo z rozliczeń z lat poprzednich.⁴⁹ W ciągu roku po korektach budżet ustalono w kwotach 99,9 mln zł (dochody) i 104,9 mln zł (wydatki). Ostatecznie dochody osiągnęły pułap 101,7 mln zł, a wydatki 100,9 mln zł,⁵⁰ co oznaczało, że obie te wartości zostały zarówno w planie pierwotnym, jak i skorygowanym, wydatnie pomniejszone. Niemniej wykonano sporo inwestycji, w tym na rzecz ochrony środowiska (17 mln zł) i kultury (10 mln zł). Zadania inwestycyjne łącznie pochłonęły 36,8% wydatków budżetowych. Natomiast w poszczególnych działach, tak jak w poprzednich latach, najwięcej pieniędzy wydatkowano na oświatę (24,7%), gospodarkę komunalną i ochronę środowiska (20,3%), opiekę społeczną (12,2%), kulturę i ochronę dziedzictwa (12,2%), transport i łączność (9,6%). Utrzymanie administracji publicznej kosztowało gminę niecałe 9% budżetu.

Od początku 2007 r. Rada Miejska przyjęła podczas kolejnych sesji wiele uchwał, z których kilka trzeba uznać za wyjątkowo ważne. Między innymi radni przyjęli uchwały: o „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Grodzisk Mazowiecki”,⁵¹ w sprawie ustalenia „Gminnego programu profilaktyki i przeciwdziałania alkoholizmowi”,⁵² w sprawie wydzielenia podstrefy Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej (13 działek w Grodzisku Mazowieckim i Chrzanowie Dużym o łącznej powierzchni ponad 5 ha).⁵³ Natomiast podczas marcowej sesji Rada stanęła wobec kwestii wygaszenia mandatu burmistrza z powodu złożenia po terminie oświadczenia o działalności gospodarczej przez jego żonę. Na podstawie wyroku Trybunału Konstytucyjnego, w którym zawarta została interpretacja zgodności przepisów dotyczących sankcji za nieterminowe złożenie oświadczenia o działalności gospodarczej małżonka, Rada Miejska odmówiła stwierdzenia wygaśnięcia mandatu burmistrza Grzegorza Benedykcińskiego.⁵⁴

W 2007 r. Grodzisk Mazowiecki podjął współpracę z międzynarodową organizacją Edge Cities Network (ECN), która została zawiązana z inicjatywy kilku europejskich miast funkcjonujących na obrzeżach aglomeracji metropolitalnych.⁵⁵ Samorząd Grodziska Mazowieckiego łączył z udziałem w tej organizacji spore nadzieje na rozwinięcie współpracy międzynarodowej, jednak w kolejnych latach bliższą współpracę prowadzono z gminami o innym charakterze.

Od początku kadencji samorząd zajmował się przygotowaniem programów mających służyć rozwiązywaniu problemów społecznych występujących lokalnie. Jedną z ciekawszych inicjatyw samorządu było powołanie w grudniu 2007 r. Młodzieżowej Rady Miejskiej, jako organu konsultacyjnego w sprawach dotyczących młodego pokolenia.⁵⁶ Podczas tej samej sesji radni przyjęli „Gminny program profilaktyki i rozwiązywania problemów alkoholowych i narkotykowych na lata 2008-

49 Uchwała nr 29/2007 RM z 24 stycznia 2007 r.

50 Uchwała nr 367/2008 RM z 23 kwietnia 2008 r. (Załącznik: Sprawozdanie finansowe za rok 2008).

51 Uchwała nr 40/2007 RM z 24 stycznia 2007 r.

52 Uchwała nr 35/2007 RM z 24 stycznia 2007 r.

53 Uchwała nr 78/2007 RM z 14 marca 2007 r.

54 Uchwała nr 71/2007 RM z 14 marca 2007 r.

55 Uchwała nr 128/2007 RM z 29 sierpnia 2007 r.

56 Uchwała nr 205/2007 RM z 19 grudnia 2007 r.

2010”.⁵⁷ Nieco później radni uchwalili „Gminny program przeciwdziałania przemocy w rodzinie” na lata 2009-2010.⁵⁸

Prace związane z nowymi inicjatywami na rzecz polepszenia warunków życiowych rodzin wielodzietnych znalazły swój wyraz w ramach wprowadzenia pod koniec 2008 r. Kart 3+ i 4+, które uprawniały ich użytkowników do korzystania ze znacznych zniżek na terenie gminy (komunikacja miejska, bilety do kina, wstęp na basen i in.).⁵⁹ Ponadto doskonalone były studia nad zagospodarowaniem przestrzennym gminy,⁶⁰ programy współpracy z organizacjami samorządowymi,⁶¹ jak i regulaminy czystości i porządku w gminie.⁶² W ramach tworzenia lokalnego prawa służącego poprawie stanu środowiska opracowano i przyjęto „Plan usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu gminy Grodzisk Mazowiecki”.⁶³ W związku z nowymi przepisami dotyczącymi współpracy samorządów z organizacjami pozarządowymi, także i gmina Grodzisk Mazowiecki zaczęła tworzyć coroczne programy współpracy z lokalnymi organizacjami społecznymi. Pierwszy w tej kadencji samorządu gminy taki program współpracy radni przyjęli na początku 2007 r.⁶⁴

Sprawozdanie z wykonania budżetu za 2008 r. radni przyjęli z końcem kwietnia 2009 r.⁶⁵ Budżet korygowano kilkakrotnie w ciągu roku, ostatecznie został wykonany poniżej założonego planu. Dochody wyniosły 106,74 mln zł (–13,1%), a wydatki 140,65 mln zł (– 10,8%). Niemniej blisko połowę wydatków (46,1%) przeznaczono na zadania inwestycyjne. Poza tym, tak jak w poprzednich latach najwięcej pieniędzy wydatkowano na zadania oświatowe (22,7% wydatków), pomoc społeczną (9,5%), remonty i utrzymanie dróg (7,4%). Koszty administracji samorządowej wyniosły 8% wydatków budżetowych.

W latach 2008-2010 Rady Sołeckie w niektórych miejscowościach gminy podjęły uchwały dotyczące „Planów odnowy”.⁶⁶ Po zatwierdzeniu przez Radę Miejską plany te zostały skierowane do burmistrza w celu przygotowania do ich realizacji.

W budżecie na 2009 r. radni przyjęli plan dochodów na poziomie 122,8 mln zł, a wydatków w kwocie o wiele wyższej – prawie 151 mln zł, przy czym nieco ponad 76 mln zł miało zostać przeznaczone na zadania inwestycyjne i majątkowe.⁶⁷ W ciągu roku budżet skorygowano do kwoty dochodów 121,6 mln zł, a wydatków – 149,8 mln zł. W planie wydatków najwięcej środków przeznaczono na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska (49,45 mln zł), utrzymanie placówek

57 Uchwała nr 206/2007 RM z 19 grudnia 2007 r.

58 Uchwała nr 458/2009 RM z 29 kwietnia 2009 r.

59 Uchwała nr 368/2008 RM z 17 grudnia 2008 r. Więcej na temat działań na rzecz rodzin wielodzietnych w rozdziale o przemianach społeczeństwa w drugiej części książki.

60 Kolejna wersja opracowania „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Grodzisk Mazowiecki” została przyjęta uchwałą nr 370/2009 RM z 16 stycznia 2009 r.

61 Uchwała nr 352/2008 RM z 25 listopada 2008 r.

62 Uchwała nr 317/2008 RM z 26 sierpnia 2008 r.

63 Uchwała nr 431/2009 RM z 25 marca 2009 r.

64 Uchwała nr 34/2007 RM z 24 stycznia 2007 r. Później kolejno przyjmowane były programy na 2008, 2009 i 2010. W następnych kadencjach samorząd kontynuował współpracę z organizacjami pozarządowymi na tych samych zasadach. Więcej w rozdziale o przemianach społecznych.

65 Uchwała nr 433/2009 RM z 29 kwietnia 2009 r.

66 „Plan odnowy miejscowości Chlebnia w Gminie Grodziska Mazowiecki na lata 2010-2017” (Uchwała nr 722/2010 Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim z 27 października 2010 r.; Uchwała nr 2/2010 Rady Sołeckiej w Chlebnii z 15 października 2010 r.). Były to uchwały zmieniające poprzednią uchwałę nr 503/2009 Rady Miejskiej z 28 sierpnia 2009 r. Pierwsza wersja planu została uchwalona 30 stycznia 2008 r. (uchwała nr 228/2008).

67 Uchwała nr 369/2008 RM z 17 grudnia 2008 r.

oświaty i wychowania (34,5 mln zł), transport i łączność (18,6 mln zł), pomoc społeczną (12,5 mln zł), administrację publiczną (10,9 mln zł), gospodarkę mieszkaniową (8,1 mln zł), kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (4,7 mln zł), kulturę fizyczną i sport (3,45 mln zł).

Zjawisko przemocy w rodzinie, które występowało w gminie Grodzisk Mazowiecki, lokalnemu samorządowi nakazało podjąć działania w kierunku ograniczenia tej patologii. W końcu radni przyjęli program działania w tym zakresie na lata 2009-2010.⁶⁸ Nastąpiły zmiany związane z powołaniem stałych komisji rady Miejskiej i ponownym określeniem zakresu ich pracy. Radni ustalili pod koniec kwietnia 2009 r., że będą działały następujące cztery Komisje: Rozwoju i Budżetu, Gospodarki Gminnej, Oświaty, Kultury, Kultury Fizycznej i Sportu, Polityki Społecznej.⁶⁹

W grudniu 2009 r. radni przyjęli budżet na następny rok.⁷⁰ Założono w nim plan dochodów w wysokości 119,8 mln zł i wydatków na kwotę 125,86 mln zł. W ramach wydatków na inwestycje przeznaczono 44,35 mln zł. Deficyt budżetu w wysokości 6,06 mln zł miał zostać pokryty z wolnych środków (5,06 mln zł) i pożyczek (1 mln zł). Dochody od osób prawnych i fizycznych miały przynieść budżetowi 66,8 mln zł. W wydatkach ponownie najwięcej pieniędzy zaplanowano na oświatę i wychowanie (prawie 43 mln zł), transport i łączność (19,7 mln zł), pomoc społeczną (14 mln zł), gospodarkę komunalną i ochronę środowiska (11,6 mln zł), administrację publiczną (10,3 mln zł), gospodarkę mieszkaniową (6,7 mln zł).

Z końcem I kwartału 2010 r. radni przyjęli nową wersję „Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki”,⁷¹ która kilka miesięcy później doczekała się następnej zmiany.⁷² W Programie zawarto 7 projektów, których realizację rozpoczęto w 2007 r., a planowano zakończyć w 2013 r. Koszty wszystkich inwestycji oszacowano na 137,4 mln zł. Zakładano, że 85% kosztów zostanie pokryte ze środków UE, a 15% będzie wkładem własnym gminy.⁷³ Główny projekt dotyczył rewitalizacji „wielofunkcyjnych obszarów centralnych” miasta. Jego realizacja podzielona została na cztery etapy, a ogólny koszt całości zadań oszacowano na 94 mln zł.

Pod koniec kwietnia 2010 r. Rada Miejska przyjęła sprawozdanie finansowe gminy za poprzedni rok.⁷⁴ W stosunku do zaplanowanego budżetu dochody wzrosły o 3,8%, wydatki o 4,5%. Wynik był zatem lepszy niż się spodziewano, mimo że pierwszy raz od ponad 5 lat nie zostały wykonane dochody z tytułu udziałów w podatku dochodowym od osób fizycznych oszacowanych przez Ministerstwo Finansów (wykonano 90,1% kwot prognozowanych). W 2009 r. dochody gminy wyniosły 127,6 mln zł, a wydatki 150,3 mln zł. Na bieżące funkcjonowanie gminy przeznaczono 52,8% ogółu wydatków, na inwestycje aż 47,2% wydatków. Najwięcej środków przekazano na zadania oświatowe (prawie 23%), remonty i bieżące utrzymanie dróg (15,5%), zadania związane z pomocą społeczną (8,8%) oraz gospodarką mieszkaniową (ok. 6%). Natomiast koszty utrzymania lokalnej administracji (Urząd Miejski, Rada Miejska, promocja, centrum informacji) wyniosły 7% ogółu wydatków. Niecałe 3% kosztowały zadania związane z działalnością kulturalną i ochroną dziedzic-

68 Uchwała nr 458/2009 RM z 29 kwietnia 2009 r.

69 Uchwała nr 456/2009 RM z 29 kwietnia 2009 r.

70 Uchwała nr 544/2009 RM z 16 grudnia 2009 r.

71 Uchwała nr 608/2010 RM z 31 marca 2010 r. Utraciła moc uchwała nr 463/2009 z 3 czerwca 2009 r.

72 Uchwała nr 700/2010 RM z 29 września 2010 r. Anulowano tym samym uchwałę nr 608/2010.

73 Najważniejsze inwestycje „Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Grodzisk Mazowiecki” szerzej omawiam w rozdziale dotyczącym przemian oblicza miasta.

74 Uchwała nr 618/2010 RM z 28 kwietnia 2010 r.

twą. Z kolei wydatki inwestycyjne, głównie w ramach gospodarki komunalnej, wyniosły prawie 71 mln zł. W stosunku do poprzedniego roku wydatki na zadania inwestycyjne wzrosły o 16%.

W związku z uzyskiwaniem coraz większych kwot pieniędzy z UE, gmina Grodzisk Mazowiecki stopniowo zadłużała się. Według stanu na dzień 31 maja 2010 r. gmina miała do spłaty kredyty i pożyczki w łącznej wysokości 63,2 mln zł, w tym 34,4 mln zł stanowiły środki uzyskane na realizację projektów dotowanych z funduszy europejskich. Niektórzy radni, jak i bliżej zainteresowani tą sprawą mieszkańcy, wyrażali obawy, czy zadłużenie nie jest zbyt wysokie i zarazem mogące mieć wpływ na zachwianie budżetem gminy. Tę kwestię publicznie wyjaśnił burmistrz Grzegorz Benedyckiński: „Mija okres, kiedy Polska była nowym członkiem Unii Europejskiej i traktowana była w sposób uprzywilejowany przy podziale środków unijnych. Niedługo już nie będzie możliwości pozyskiwania dotacji unijnych. Dziś ci, którzy nie wykorzystali dotacji, mogą się szczycić, że nie mają zadłużenia, bo nie zrealizowali żadnych inwestycji. Grodzisk za to może się szczycić, że w ciągu kilku lat zrobił inwestycje, na które bez dotacji unijnych mieszkańcy musieliby czekać trzydzieści lat”.⁷⁵

Z okazji 20-lecia samorządu gminnego 24 września 2010 r. została zorganizowana uroczystość w sali widowiskowej Centrum Kultury. Wzięło w niej udział prawie 300 osób związanych z miastem. W części oficjalnej burmistrz Grzegorz Benedyckiński powiedział w swoim wystąpieniu m.in.: „Powieм szczerze, że Grodzisk przebył długą drogę od 1990 roku. Z biednego, prowincjonalnego miasteczka stał się miejscem o dobrej infrastrukturze mieszkaniowej i komunikacyjnej. Jesteśmy nagradzani za rozwój i projekty, które realizujemy. To zasługa radnych i wszystkich tych, którzy samorząd terytorialny wspierali. Cieszę się zatem, że mogę uhonorować tych, którzy tak wiele zrobili dla naszej gminy”.⁷⁶ Najwyższe wyróżnienie „Honorowego Obywatela Grodziska Mazowieckiego”, otrzymali prof. Zbigniew Pełczyński z Uniwersytetu w Oksfordzie i ks. prałat Lucjan Rutkowski, wieloletni proboszcz parafii pw. św. Anny.⁷⁷ Dyplomy zasłużonych dla gminy trafiły do rąk Stanisława Kaczorowskiego Naczelnika Lokomotywni Warszawskiej Kolei Dojazdowej w Grodzisku, który w 1981 r. powołał do życia Społeczny Komitet Budowy Szpitala Zachodniego, a także Kazimierza Rybki i Wiktora Koziarskiego. Uhonorowano pamiątkowymi wydawnictwami radnych, którzy nieprzerwanie działają w samorządzie terytorialnym przez 20 lat. Należą do nich: burmistrz Grzegorz Benedyckiński, Wojciech Hardt (Przewodniczący Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w latach 1989-1990, radny gminy Grodzisk Mazowiecki i Rady Powiatu Grodzkiego) i Henryk Tuszyński. W trakcie uroczystości zaprezentowano archiwalia związane z „Solidarnością” i film o Grodzisku. Wieczór zakończył się występem artystycznym Jana Pietrzaka i Renaty Zarębskiej. Ostatnim akordem uroczystości była słynna pieśń autorstwa J. Pietrzaka do muzyki Włodzimierza Korcza pt. „Żeby Polska była Polską”.

Do końca V kadencji radni przyjęli jeszcze kilkadziesiąt uchwał, w tym m.in. zatwierdzili regulamin udzielania pomocy materialnej o charakterze socjalnym dla uczniów zamieszkałych w gminie Grodzisk Mazowiecki,⁷⁸ a także wprowadzili zakaz obrotu handlowego tzw. dopalaczami w mieście.⁷⁹

75 *Zadłużenie zniknie – obiekty zostaną*, B, czerwiec 2010, nr 199, s. 6.

76 *Wykorzystana szansa*, B, październik 2010, nr 202, s. 24.

77 Tytuł ten został przyznany uchwałą nr 655/2010 Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim z 30 czerwca 2010 r.

78 Uchwała nr 684/2010 RM z 31 sierpnia 2010 r. Do prowadzenia postępowań w tej sprawie upoważniono dyrektora Ośrodka Pomocy Społecznej (Uchwała nr 683/2010).

79 Uchwała nr 724/2010 RM z 27 października 2010 r.

W drugiej połowie IV kadencji i podczas V kadencji samorząd pozyskał 48 mln zł z dotacji unijnych na kilkanaście projektów, głównie inwestycyjnych. Dzięki tym funduszom m.in. zbudowano Centrum Kultury, nowoczesnie zagospodarowano Targowisko Miejskie, zrealizowano I etap rewitalizacji centrum miasta. Ponadto gmina wykorzystwała 11 mln euro na projekt „Gospodarka wodno-ściekowa w Grodzisku Mazowieckim”.⁸⁰

VI kadencja (2010-2014)

W wyborach samorządowych, które odbyły się 23 listopada 2010 r., uprawnionych było do udziału 31 951 mieszkańców gminy. W wyborach bezpośrednich burmistrza oddano 15 287 głosów ważnych. Trzeci raz z rzędu zwyciężył Grzegorz Benedykciński, który zdystansował trójkę kontrkandydatów uzyskując 10 966 głosów (71,75% głosów). Przy wyborach do Rady Miejskiej głosów ważnych było 14 630. Frekwencja wyniosła 48,4%. Mandaty radnych przypadły komitetom wyborczym: Ziemia Grodziska (11), Prawo i Sprawiedliwość (4), Stowarzyszenie Grodziszczanie (4), Platforma Obywatelska (2). W skład Rady Miejskiej weszli wówczas: Joanna Biegała, Marek Czarnecki, Irmína Dziekańska, Robert Dziekański, Mirosław Gajowniczek, Piotr Galiński, Ewa Górńska, Maria Grabowska, Roman Ignasiak, Jarosław Józefowicz, Aleksandra Kapuściak, Stanisław Kolasa, Krzysztof Kowalczyk, Piotr Mergner, Andrzej Okurowski, Alicja Pytlińska, Jarosław Redel, Tomasz Suchożebrski, Wiesława Śliwińska, Henryk Tuszyński, Joanna Wróblewska. Skład Rady zmienił się prawie w połowie, bowiem z poprzedniej kadencji pozostało 11 radnych.

Podczas inauguracyjnej sesji Rady Miejskiej w dniu 1 grudnia 2010 r. na przewodniczącą rady wybrana została Joanna Wróblewska.⁸¹ Jej zastępcami zostali Marek Czarnecki i Mirosław Gajowniczek.⁸² Z kolei zastępcami burmistrza zostali Piotr Galiński i Maria Grabowska, w związku z tym zrzekli się mandatów radnego. Ich miejsce w Radzie zajęli Małgorzata Sobol i Jan Morwiński.⁸³ Funkcję p.o. sekretarza gminy do 22 stycznia 2013 r. pełnił Jan Pazio, dzień później zastąpiła go Maria Grabowska.

Podczas drugiej sesji powołano stałe Komisje Rady Miejskiej: Rozwoju i Budżetu (11 radnych), Polityki Społecznej (12 radnych), Oświaty, Kultury, Kultury Fizycznej i Sportu (14 radnych) oraz Gospodarki Gminnej (10 radnych).⁸⁴ Zatwierdzono ponadto składy Komisji doraźnych: Rewizyjnej (10 radnych), Inwentaryzacyjnej (6 radnych), Statutowej (6 radnych) oraz ds. Honorowego Obywatelstwa (7 radnych).⁸⁵

W planie budżetu na rok 2010 założono, że dochody osiągną kwotę 135,5 mln zł, natomiast wydatki 141,5 mln zł.⁸⁶ Po stronie dochodów najwięcej środków gmina miała pozyskać z podatków oraz z dochodów z majątku i mienia gminy – łącznie ok. 76,2 mln zł (56,2% ogółu dochodów). Drugą pozycję stanowiły dotacje ze środków unijnych na zadania inwestycyjne (26,8 mln

80 Wykaz dotacji unijnych i innych zewnętrznych zamieszczono w Aneksie nr 4.

81 Uchwała nr 1/2010 RM z 1 grudnia 2010 r.

82 Uchwała nr 2/2010 RM z 1 grudnia 2010 r.

83 Uchwały nr 3 i 4/2010 RM z 1 grudnia 2010 r. oraz nr 5 i 6/2010 z 15 grudnia 2010 r.

84 Uchwały nr 13-16/2010 RM z 15 grudnia 2010 r.

85 Uchwały nr 8-12/2010 RM z 15 grudnia 2010 r.

86 Uchwała nr 544/2009 RM z 16 grudnia 2009 r., częściowo zmieniona podczas sesji Rady 27 stycznia 2010 r.

zł), a następnie subwencje i dotacje na zadania zlecone i własne (26,3 mln zł). Udział środków unijnych w dochodach gminy miał wynieść prawie 20%, co świadczyłoby o znacznym zwiększeniu efektywności działań Urzędu Miasta w tej sferze. Natomiast po stronie wydatków zakładano, że wydatki bieżące pochłoną ok. 81,5 mln zł, natomiast koszty zadań inwestycyjnych ok. 60,1 mln zł. Zatem ponownie na inwestycje zamierzano przeznaczyć ponad 40% dochodów gminy. Tak znaczne pieniądze planowano przeznaczyć na inwestycje z zakresu gospodarki komunalnej, ochrony środowiska, oświaty, transportu, kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Szczególnie wysokie wydatki zaplanowano w dziedzinie oświaty i wychowania (43,7 mln zł), na podobnym poziomie jak w poprzednich latach w gospodarce komunalnej i ochronie środowiska (24,4 mln zł), transporcie i łączności (prawie 22 mln zł) czy opiece społecznej (prawie 14 mln zł). Deficyt budżetu oszacowano na ok. 15,6 mln zł. Jego pokrycie zamierzano sfinansować z pożyczki WFOŚiGW (1 mln zł), kredytu bankowego (7,5 mln zł) oraz wolnych środków z poprzedniego roku (7,1 mln zł).

W początkach 2011 r. uchwalony został budżet na rok bieżący.⁸⁷ W budżecie zaplanowano dochody (148 mln zł) i wydatki (145,5 mln zł) niewiele wyższe od kwot roku poprzedniego. Inwestycje w gminie miały kosztować ponad 57,5 mln zł. Nadwyżka finansowa (2,5 mln zł) miała być przeznaczona na spłatę rat pożyczek i kredytów.

Dopiero pod koniec czerwca 2011 r. Rada Miejska przyjęła sprawozdanie finansowe za rok poprzedni.⁸⁸ W związku ze zmianami zawartymi w ustawie o finansach publicznych w początkach 2010 r. dokonano korekty pierwotnej wersji budżetu. Ostatecznie, po dalszych zmianach, dochody wyniosły 115 mln zł, wydatki – 124,1 mln zł. Koszty inwestycyjne pochłonęły prawie 27% wydatków budżetowych. Najwięcej pieniędzy gmina wydatkowała na zadania oświatowe (40,5%), opiekę społeczną (17,1%), bieżące utrzymanie gminy (17,2%). Koszty utrzymania administracji gminy oraz promocji stanowiły 11,2% wydatków budżetu. W sprawozdaniu finansowym zawarto także wartość mienia komunalnego – 638,4 mln zł. W stosunku do poprzedniego roku wartość mienia gminy wzrosła o 256,3 mln zł.

Rok 2011 przyniósł w pracach Rady Miejskiej, Urzędu Miejskiego i kilku Rad Sołeckich trzy zaktualizowane „Plany odnowy miejscowości” – Adamowizny, Chlebni i Książenic.⁸⁹ W „Planie odnowy miejscowości Adamowizna na lata 2008-2018” zaprojektowano rewaloryzację i zagospodarowanie na cele społeczno-kulturalne i rekreacyjne dworku rodziny Chelmońskich, rewaloryzację zabytkowego parku otaczającego dworek, utworzenie ścieżki edukacyjnej „Śladami Cichociemnych” oraz ścieżki przyrodniczo-historycznej. Z kolei w „Planie odnowy” (2011-2018) wsi Chlebni uwzględniono rozbudowę bazy turystycznej, renowację kapliczek i krzyży przydrożnych, modernizację drogi, budowę placu zabaw i wiat przystankowych oraz rozbudowę sieci kanalizacyjnej. Natomiast w Książenicach „Plan odnowy” obejmuje realizację w latach 2011-2017 budowy szkoły podstawowej, placu zabaw i boisk sportowych oraz uruchomienie miejscowego ośrodka kultury, a także realizację 10 projektów na rzecz integracji społecznej i poprawy jakości życia.

Pod koniec 2011 r. Rada Miejska zatwierdziła budżet gminy na rok następny.⁹⁰ Zaplanowano w tym budżecie dochody na poziomie 166,8 mln zł, a wydatki – 155,45 mln zł, w tym na inwestycje

87 Uchwała nr 25/2011 RM z 26 stycznia 2011 r.

88 Uchwała nr 125/2011 RM z 27 czerwca 2011 r.

89 Uchwały nr 34, 99 i 133/2011 RM z 26 stycznia, 27 kwietnia i 27 czerwca 2011 r.

90 Uchwała nr 247/2011 RM z 28 grudnia 2011 r.

55,6 mln zł. Nadwyżka w wysokości 11,35 mln zł miała być przeznaczona na spłatę rat pożyczek i kredytów.

Istotne znaczenie miała sesja Rady Miejskiej, podczas której tytuł „Honorowego Obywatela Grodziska Mazowieckiego” nadano dwóm obywatelom Austrii, którzy mieli swój świetny udział w rozwijaniu współpracy partnerskiej miasta Weiz z gminą Grodzisk Mazowiecki. Uhonorowani zostali uroczyscie Helmut Kienreich (Burmistrz Weiz) i Engelbert Maier.⁹¹ Trzeba zaznaczyć, że współpraca partnerska obu miast w ciągu kilku lat przebiegała efektywnie. Wzajemnie, niemal co roku odbywały się wizyty i rewizyty kolejnych, coraz liczniejszych delegacji samorządowców. Dzielono się doświadczeniami, m.in. związanymi z rozwojem przedsiębiorczości, współpracą z inwestorami, zagospodarowaniem przestrzeni publicznych. Wzajemnie prezentowane były osiągnięcia w dziedzinie kultury, przeprowadzano wspólne zawody sportowe.

Pod koniec pierwszego półrocza 2012 r. radni przyjęli sprawozdanie finansowe za rok ubiegły.⁹² Zarówno dochody, jak i wydatki nie zostały wykonane na poziomie planowanych kwot. Dochody w 2011 r. wyniosły 135,56 mln zł, a wydatki 135,65 mln zł. W strukturze dochodów ponad połowę stanowiły wpływy z podatków i opłat (55%), a następną pozycję osiągnęła subwencja oświatowa (15,7%), a po niej dochody majątkowe własne (13,7%) i dotacje celowe z budżetu państwa (8,25%). Na bieżące utrzymanie gminy wydatkowano 72% budżetu, na inwestycje 28%. W strukturze wydatków ponownie najwięcej pieniędzy przeznaczono na zadania oświatowe (34%), pomoc społeczną (12,3%), utrzymanie jednostek komunalnych (15,1%), drogi i transport (15%) oraz administrację samorządu (7,8%).

W grudniu 2012 r. radni uchwalili budżet na rok następny.⁹³ Co ciekawe, dochody miały być niższe od tych w poprzednim roku, zaplanowano je na poziomie 154,1 mln zł. Podobnie niższe miały być wydatki – 145,2 mln zł. Nadwyżka finansowa, podobnie jak w poprzednich latach, miała posłużyć spłacie rat kredytów i pożyczek. Na zadania inwestycyjne zaplanowano 33,7 mln zł.

W ostatnim roku VI kadencji Rada Miejska przyjęła kilka uchwał o wymiarze perspektywicznym. Podczas kolejnych sesji radni uchwalili m.in.: „Strategię rozwoju gminy Grodzisk Mazowiecki 2014-2024”,⁹⁴ „Strategię promocji gminy Grodzisk Mazowiecki na lata 2014-2016”,⁹⁵ „Program ochrony środowiska gminy Grodzisk Mazowiecki na lata 2014-2018 z perspektywą do roku 2022”,⁹⁶ „Strategię rozwiązywania problemów społecznych w gminie Grodzisk Mazowiecki na lata 2014-2017”.⁹⁷ Wszystkie trzy „Strategie” wypracowane zostały na podstawie analizy diagnostycznej zasobów, osiągnięć i doświadczeń gminy w ciągu poprzednich lat. Częściowo skorzystano także z badań ankietowych wśród mieszkańców, jak też dokonano analizy SWOT.⁹⁸ W pierwszym z wymienionych dokumentów zdefiniowano misję strategii: „Rozwój gminy Grodzisk Mazowiecki jako wielofunkcyjnego ośrodka w coraz lepszych warunkach życia mieszkań-

91 Uchwały nr 292 i 293/2012 RM z 29 lutego 2012 r.

92 Uchwała nr 348/2012 RM z 27 czerwca 2012 r.

93 Uchwała nr 456/2012 RM z 19 grudnia 2012 r.

94 Uchwała nr 692/2014 RM z 26 lutego 2014 r. Straciła wówczas moc obowiązywania Uchwała nr 266/2004 z 26 kwietnia 2004 r.

95 Uchwała nr 693/2014 RM z 26 lutego 2014 r.

96 Uchwała nr 713/2014 RM z 26 marca 2014 r.

97 Uchwała nr 721/2014 RM z 30 kwietnia 2014 r.

98 Ustalenia dotyczące słabych i mocnych stron gminy oraz szans i zagrożeń dla dalszego rozwoju gminy.

ców oraz wysokiej dynamice rozwoju gospodarczego, chroniącego wartości historyczno-kulturowe i ekologiczne, tworzącego sprzyjające warunki dla inwestorów, otwartego na turystów i współpracę ponadlokalną przy wykorzystaniu walorów położenia w aglomeracji warszawskiej”.⁹⁹ Jako cel nadrzędny „misji strategii” uznano wzrost poziomu życia mieszkańców, przy założeniu, że cele priorytetowe dotyczą obszarów gospodarki lokalnej, dostępności komunikacyjnej i rozwoju kapitału społecznego. Wyznaczono ponadto 21 celów operacyjnych, a w ich ramach łącznie 100 zadań. Realizacji celów założonych w „Strategii rozwoju gminy” miały służyć programy i projekty, których opracowaniem miały się zająć zespoły powoływane przez burmistrza, jak i specjalistyczne firmy zewnętrzne.

Natomiast celem wdrożenia „Strategii promocji” stało się stworzenie marki gminy jako „harmonii dynamicznego rozwoju i bezpieczeństwa” i jej rozpropagowanie w środowisku lokalnym, jak i na zewnątrz. Ideą przewodnią marki gminy stało się hasło „Grodzisk Mazowiecki. Adres z przyszłością”. Przekazowi promocyjnemu gminy nadano takie cechy, jakimi zwykle określa się ludzi w sensie pozytywnym. Gmina Grodzisk Mazowiecki jest zatem ambitna, nowoczesna, stabilna, intrygująca i wszechstronna, przyjacielska. Cechy te odnoszą się do podstawowych obszarów aktywności, takich jak życie społeczne, gospodarka, kultura, sport i rekreacja. Natomiast korzyści funkcjonalne marki gminy zawierają się w takich walorach, jak: bliskość Warszawy, dostęp do autostrady, oferty związane ze strefą przemysłową, dostępność działek budowlanych i mieszkań, bogata infrastruktura, bogata oferta kulturalna, rozwinięta działalność sportowa, atrakcyjne formy spędzania czasu wolnego, koszty utrzymania niższe niż w stołecznej metropolii.

Dopiero pod koniec pierwszego półrocza 2014 r. Rada Miejska przyjęła sprawozdanie finansowe za poprzedni rok.¹⁰⁰ Sprawozdanie wykazało wykonanie dochodów w 97% (prawie 154 mln zł), wydatków w 95% (nieco ponad 145 mln zł). Wydatki bieżące pochłonęły 120 mln zł, natomiast inwestycyjne ok. 25 mln zł. W budżecie za 2013 r. pozostała nadwyżka w wysokości ok. 9 mln zł. Niemniej zobowiązania finansowe gminy (9,5 mln zł) spłacono po zaciągnięciu kredytu bankowego (3 mln zł). W rezultacie zadłużenie gminnej kasy zmniejszono o ok. 7 mln zł. Po przyjęciu sprawozdania finansowego za 2013 r. radni głosowali za udzieleniem absolutorium burmistrzowi. W głosowaniu 14 radnych było za udzieleniem absolutorium, a 7 przeciw. Moment był szczególny, bowiem kilka dni później wypadała 20. rocznica objęcia funkcji burmistrza przez Grzegorza Benedyksińskiego.

Podczas ostatniej sesji przed wakacjami radni zatwierdzili tekst jednolity uchwały dotyczącej „Kart Dużej Rodziny 3+ i 4+”.¹⁰¹ Natomiast w lecie 2014 r. przyjęto m.in. uchwałę dotyczącą poprawy warunków życia mieszkańców gminy, wprowadzając „Grodziską Kartę Mieszkańca”.¹⁰² „Kartę” mogła otrzymać każda osoba zamieszkała na terenie gminy. Uprawniała ona posiadacza do korzystania z kilku zniżek. Pod koniec kadencji w jednej z uchwał radni opowiedzieli się na wzniesieniem w mieście Pomnika Kolejarza.¹⁰³

99 „Strategia rozwoju gminy Grodzisk Mazowiecki 2014-2024”, Grodzisk Mazowiecki 2013, s. 93 (zał. nr 1 do Uchwały nr 692/2014).

100 Uchwała nr 775/2014 RM z 25 czerwca 2014 r.

101 Uchwała nr 776/2014 RM z 25 czerwca 2014 r.

102 Uchwała nr 781/2014 RM z 13 sierpnia 2014 r.

103 Uchwała nr 815/2014 RM z 29 października 2014 r.

Jednym z ważniejszych sukcesów samorządu było w całej kadencji systematyczne zwiększanie nakładów na inwestycje w gminie. Dobrze ilustruje to wskaźnik kwoty tego rodzaju wydatków przypadającej na jednego mieszkańca – jeszcze w 2006 r. wynosił on 557 zł, a w 2010 r. już 1589 zł, by w 2014 r. osiągnąć poziom ponad 2000 zł.

Upływająca VI kadencja przyniosła wiele korzystnych dla miasta i gminy uchwał Rady Miejskiej. Zdaniem burmistrza nie obyło się bez sporów między radnymi podczas sesji i posiedzeń komisji, odczuwalna była „atmosfera walki”, jak też w wielu sytuacjach „o rozmowę było trudno”.¹⁰⁴ Burmistrz wyraził nadzieję, że w kolejnej kadencji będzie pod tym względem znacznie lepiej, a on ze swojej strony zapewnił o szacunku dla radnych, których „trzeba słuchać i z nimi dyskutować”.

VII kadencja (2014-2018)

W wyborach samorządowych, które odbyły się 16 listopada 2014 r. wzięło udział ok. 46% uprawnionych do głosowania mieszkańców miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki. Wybory po raz pierwszy przeprowadzono w 21 okręgach jednomandatowych. Zdecydowany sukces odniósł Komitet Wyborczy Ziemia Grodziska (46,52% głosów), dzięki czemu do nowej Rady Miejskiej wprowadził 16 radnych. Ponadto w Radzie mandaty uzyskali kandydaci z KW Grodziszczanie (2) oraz KW Nasz Grodzisk, KW Niezależni i KW Prawy Grodzisk (po 1 mandacie). Prawo i Sprawiedliwość nie udało uzyskać ani jednego mandatu. W wyniku wyborów w składzie Rady Miejskiej znalazły się następujące osoby: Norbert Cegliński, Katarzyna Jolanta Curoł, Irmina Dziekańska, Robert Dziekański, Mirosław Gajowniczek, Ewa Górską, Jarosław Józefowicz, Aleksandra Kapuściak, Stanisław Kolasa, Krzysztof Kowalczyk, Jan Morwiński, Andrzej Okurowski, Dorota Pieniążek, Sławomir Pietraszek, Stanisław Pietruczuk, Alicja Pytlińska, Małgorzata Sobol, Sylwester Stankiewicz, Tomasz Suchożebrski, Wiesława Śliwińska, Joanna Wróblewska. Tym razem skład Rady zmienił się tylko w niecałej 1/3, bowiem z poprzedniej kadencji do nowej rady weszło 15 radnych. Ponownie większość osiągnęła Ziemia Grodziska. Na funkcję burmistrza po raz szósty, w tym czwarty w wyborach bezpośrednich, wybrany został głosami 11,5 tys. osób Grzegorz Benedyckiński, uzyskując zdecydowaną większość głosów wyborców (75,96%). Drugi wynik spośród czterech kandydatów uzyskała Edyta Żyła (PiS) – 14,02% głosów.

Sesja inauguracyjna Rady Miejskiej została zorganizowana 29 listopada 2014 r. z udziałem gości specjalnych, w tym m.in. starosty powiatu grodzkiego Marka Wieźbickiego, przedstawicieli duchowieństwa, służb mundurowych, środowiska artystycznego i in. Po raz pierwszy sesja inauguracyjna odbyła się w sali kinowo-widowiskowej Centrum Kultury. Obrady otworzyła radna senior Wiesława Śliwińska. Po złożeniu ślubowania przez radnych i burmistrza, na funkcję przewodniczącej Rady wybrano Joannę Wróblewską (18 głosów za, 3 wstrzymujące), a na funkcję wiceprzewodniczących Mirosława Gajowniczka (17 głosów za, 3 wstrzymujące, 1 przeciwko) i Andrzeja Okurowskiego (20 głosów za, 1 nieważny).¹⁰⁵ Ponadto wybrano Komisję Rewizyjną w 6-osobowym składzie.¹⁰⁶ Całą uroczystość uświetnił występ Chóru Cantata pod dyr. Barbary Paszkiewicz.

¹⁰⁴ *To będzie bardzo dobra kadencja.* Wywiad z burmistrzem G. Benedyckińskim, B, 2014, nr 244, s. 18.

¹⁰⁵ Uchwały nr 1 i 2/2014 RM z 29 listopada 2014 r.

¹⁰⁶ Uchwała nr 3/2014 RM z 29 listopada 2014 r.

Podczas następnej sesji Rady Miejskiej powołane zostały Komisje stałe: Rozwoju i Budżetu (12 radnych), Gospodarki Gminnej (12 radnych), Polityki Społecznej (13 radnych) oraz Oświaty, Kultury, Kultury Fizycznej i Sportu (11 radnych).¹⁰⁷ Ponadto ustalono składy Komisji doraźnych: Inwentaryzacyjnej (5 radnych), Statutowo-Regulaminowej (6 radnych) i ds. Honorowego Obywatelstwa (6 radnych).¹⁰⁸

Stanowisko zastępcy burmistrza ponownie objął Piotr Galiński, a sekretarza gminy Maria Grabowska. Z dniem 1 maja 2015 r. drugim zastępcą burmistrza został Tomasz Krupski.

Wśród kilkunastu uchwał Rady Miejskiej z końca 2014 r. niewątpliwie jedną z ważniejszych była uchwała o przyjęciu „Planu Gospodarki Niskoemisyjnej” (oprac. Centrum Doradztwa Energetycznego w Orzeszu).¹⁰⁹

Jedną z ważniejszych uchwał Rady Miejskiej, podjętych na początku kadencji, dotyczyła utworzenia Gminnej Rady Seniorów.¹¹⁰ Zgodnie z nadanym statutem, Radzie Seniorów przydane zostały funkcje: konsultacyjna, doradcza i inicjatywna. Rada została upoważniona do reprezentowania interesów i potrzeb osób starszych zamieszkujących w gminie Grodzisk Mazowiecki wobec organów miejscowych władz samorządowych. Obecnie Rada Seniorów liczy 14 członków, funkcję przewodniczącego sprawuje Stanisław Górecki.

W budżecie na 2016 r. zaplanowano wzrost dochodów gminy do kwoty 176,8 mln zł, a wydatków do 171,3 mln zł.¹¹¹ Nadwyżka budżetowa w wysokości 5,54 mln zł (w tym 4,5 mln nowych kredytów) miała być przeznaczona na spłatę pożyczek i rat kredytów w pełnej wysokości.

Kolejne zwiększenie budżetu gminy radni zaplanowali na rok 2017.¹¹² Dochody miały wynieść 234,7 mln zł, wydatki 241,8 mln zł. Tym razem nie planowano nadwyżki. Deficyt miał wynieść 7,07 mln zł, miał być pokryty z kredytu (7 mln zł) i wolnych środków. Plan zakładał przeznaczenie 65 mln zł na wydatki majątkowe i zadania inwestycyjne.

Szczególony charakter miała sesja Rady, która odbyła się 27 lutego 2017 r. Radni przyjęli stanowisko w sprawie projektu ustawy o zmianie ustroju Warszawy, który zakładał włączenie do stolicy ponad 30 gmin, w tym Grodziska Mazowieckiego. W swoim stanowisku radni jednoznacznie wyrazili sprzeciw wobec projektu ustawy. Ponadto podczas tej samej sesji radni uczcili pamięć niedawno zmarłego radnego Wiesława Dzieciółowskiego. Radni podziękowali za wieloletnią pracę odchodzącej na emeryturę mjr Lucynie Sotkiewicz z Aresztu Śledczego, dzięki której osadzeni więźniowie wykonali wiele prac na rzecz gminy Grodzisk Mazowiecki.

W związku z reformą systemu oświaty radni w marcu 2017 r. zajęli się sprawą dostosowania sieci szkół podstawowych i gimnazjów prowadzonych przez Gminę Grodzisk Mazowiecki do nowego ustroju szkolnego.¹¹³ Funkcję jednostki nadrzędnej nad szkołami od 1 stycznia 2017 r. przejęło Biuro Oświaty Gminy Grodzisk Mazowiecki po zlikwidowanym Biurze Obsługi Finansowo-Administracyjnej Oświaty w Grodzisku Mazowieckim.¹¹⁴

107 Uchwały nr 9-12/2014 RM z 8 grudnia 2014 r.

108 Uchwały nr 6, 7, 8 /2014 RM z 8 grudnia 2014 r.

109 Uchwała nr 22/2014 RM z 17 grudnia 2014 r.

110 Uchwała nr 158/2015 RM z 29 kwietnia 2015 r.

111 Uchwała nr 275/2015 RM z 15 grudnia 2015 r.

112 Uchwała nr 451/2016 RM z 21 grudnia 2016 r.

113 Uchwała nr 507/2017 RM z 29 marca 2017 r. Więcej informacji o nowej sieci szkół podlegających gminie podaje w rozdziale poświęconym grodziskiej oświacie.

114 Uchwała nr 413/2016 RM z 28 września 2016 r.

W związku z poselskim projektem ustawy o ustroju Warszawy, zakładającym włączenie ponad 30 gmin do stołecznej metropolii, większość podstołecznych samorządów zaprotestowała przeciwko takim planom. Niektóre samorządy przeprowadziły lokalne referenda, które zdecydowanie potwierdziły negatywny stosunek mieszkańców do tego rodzaju projektu. Również w Grodzisku Mazowieckim radni podjęli uchwałę w sprawie przeprowadzenia podobnego referendum, w którym mieszkańcy mieli odpowiedzieć na pytanie: „Czy jest Pan/Pani za tym, żeby m.st. Warszawa jako metropolitarna jednostka samorządu terytorialnego objęła Gminę Grodzisk Mazowiecki?”. Referendum zostało wyznaczone na 4 czerwca 2017 r. Wobec wycofania projektu ustawy z parlamentu grodzkie referendum odwołano.¹¹⁵

Niezwykle ważne znaczenie społeczne miało uchwalenie „Gminnego programu wspierania rodziny na lata 2017-2019”.¹¹⁶ Program ten wyznaczał wiele zadań dla Ośrodka Pomocy Społecznej i kilkunastu innych instytucji. Zadania te miały posłużyć realizacji wyznaczonych celów: 1) monitorowanie i diagnozowanie sytuacji rodzin i dzieci, 2) integrowanie lokalnych inicjatyw na rzecz wsparcia rodziny, 3) podnoszenie kompetencji kadry działającej w sferze pomocy rodzinie i dziecku, 4) poprawa funkcjonowania rodzin i warunków rozwoju dziecka w środowisku, 5) promowanie rodziny i działań podejmowanych na rzecz dziecka i rodziny.

W końcu czerwca radni zajęli się ponownie wprowadzoną w czerwcu 2014 r. „Kartą Mieszkańca”, która stanowiła ważny instrument w programie działań na rzecz poprawy warunków życia mieszkańców gminy Grodzisk Mazowiecki. Na mocy nowej uchwały Rady Miejskiej „Karta Mieszkańca” uprawniała do 50% zniżki na przejazdy komunikacją miejską na terenie gminy, 10% zniżki na bilety do kina w Centrum Kultury, 10% zniżki przy zakupie biletów wstępu na pływalnię „Wodnik 2000” oraz 5% zniżki na wypożyczanie sprzętu wodnego na Stawach Walczewskiego. Ponadto posiadacze „Karty” mogli korzystać z przywileju pierwszeństwa w przyjęciu dzieci do przedszkoli publicznych prowadzonych przez gminę Grodzisk Mazowiecki.

Symboliczne znaczenie miała zmiana nazwy ulicy Przodowników Pracy. Zmiana została dokonana decyzją radnych w związku z ustawą o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej.¹¹⁷ Okazało się, że w tym przypadku nie było konieczne nadawanie zupełnie nowej nazwy, bowiem ul. Przodowników Pracy stanowiła przedłużenie ul. Pięknej.¹¹⁸

W końcu września 2017 r. radni przyjęli uchwały o nadaniu tytułu „Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego” Janinie Soporek i Klausowi Feichtingerowi.¹¹⁹ Janina Soporek w czasie okupacji niemieckiej działała w konspiracji niepodległościowej, po wojnie angażowała się w pracę na rzecz miasta, w tym kultywowanie tradycji patriotycznych. Natomiast Klaus Feichtinger bardzo aktywnie zajmował się organizowaniem współpracy partnerskiej austriackiego miasta Weiz z Grodziskiem Mazowieckim. Dzięki jego zaangażowaniu Grodzisk korzystał wielokrotnie z doświadczeń miasta partnerskiego. Jednocześnie trzeba zauważyć, że współpraca międzynarodowa z Edge Cities

115 Uchwały nr 528 i 529/2017 RM z 26 kwietnia 2017 r. Uchwała uchylająca obie te uchwały: nr 535/2017 z 8 maja 2017 r.

116 Uchwała nr 539/2017 RM z 31 maja 2017 r.

117 Dz.U. z 2016 r., poz. 744.

118 Uchwała nr 574/2017 RM z 24 sierpnia 2017 r.

119 Uchwały nr 587 i 588/2017 RM z 27 września 2017 r.

Network (ECN) nie przyniosła miastu w ciągu 10 lat członkostwa w tej organizacji tzw. miast obrzędnych wymiernych korzyści. W związku z tym radni zdecydowali o rozwiązaniu współpracy z ECN.¹²⁰

Najwyższy od 1990 r. budżet został uchwalony na rok 2018.¹²¹ Po stronie dochodów zapisana została kwota 289,3 mln zł, a wydatków – 297,8 mln zł. Deficyt w wysokości 8,5 mln zł planowano pokryć z nowego kredytu. Największą część dochodów gmina ma osiągnąć z podatków i opłat od osób prawnych, osób fizycznych i jednostek nie posiadających osobowości prawnej (132 mln zł), subwencji, dotacji zewnętrznych i innych przychodów na rzecz rodziny (43,5 mln) oraz innych subwencji i dotacji (42,8 mln zł). Natomiast po stronie wydatków zaplanowano kwotę 73,9 mln zł na oświatę i wychowanie, 52 mln zł na transport i łączność, 44,3 mln zł na wypłatę świadczeń społecznych i inne wydatki na rzecz rodziny, 34,3 mln zł na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska, 29,3 mln zł na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego. Administracja publiczna ma kosztować gminę nieco ponad 18 mln zł, tj. 6% budżetu, co jest najniższym wskaźnikiem od wielu lat. Przewidziane zostały w budżecie gminy wydatki ok. 100 mln zł (ok. 30% budżetu) na zadania inwestycyjne, które będą realizowane przez jednostki podlegające samorządowi. W planie budżetu zapisano kwotę 50,7 mln zł na zadania, które mają być finansowane ze środków UE.

Na podstawie szczegółowych analiz budżetów gminy za lata 2006-2016 przyznany został gminie Grodzisk Mazowiecki rating A, co oznacza, iż sytuacja finansowa gminy jest stabilna. W okresie dziesięciu lat wydatki gminy w 8 najważniejszych działach średnio stanowiły ok. 94% ogółu wydatków. Najwięcej pieniędzy przeznaczono na oświatę i wychowanie (średnia w całym okresie – 31,5%), gospodarkę komunalną i ochronę środowiska (15,6%), pomoc społeczną (13%), transport i łączność (12,2%), administrację publiczną (8,3%), kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego (5,1%), gospodarkę mieszkaniową (4,8%) oraz kulturę fizyczną i sport (3,4%). Obsługa długu publicznego w tym czasie kosztowała gminę niecałe 1,5% budżetu (wartość uśredniona), chociaż w poszczególnych latach była zmienna.

Począwszy od roku 2009 r. jednostki samorządu terytorialnego zobowiązane zostały ustawowo do sporządzania Wieloletnich Prognoz Finansowych (WPF). Prognozy te są dokumentem planistycznym, obejmującym dany rok budżetowy i co najmniej 3 następne lata. Służą one bardziej racjonalnemu gospodarowaniu środkami publicznymi, zwiększeniu wiarygodności, przejrzystości i przewidywalności lokalnej polityki finansowej, jak i dopasowaniu do planowania na szczeblu UE. Najnowsza WPF została przyjęta w gminie Grodzisk Mazowiecki na lata 2018-2026.¹²² Ujęte w prognozie zadania zapisane zostały w wielu programach, które w latach 2015-2017 opracowano bądź też zaktualizowano. Stanowią podstawę dla rozwoju społecznego i gospodarczego gminy, w tym unowocześnienia gminy w zakresie infrastruktury technicznej i kształtowania ładu przestrzenno-architektonicznego miasta, częściowo terenów wiejskich w najbliższych kilku latach. W aktualizacji WPF, którą przyjęto w końcu marca 2018 r.,¹²³ dochody gminy zostały podniesione do kwoty 312,2 mln zł, a wydatki do 320,7 mln zł. W następnych latach spodziewany jest spadek

120 Uchwała nr 589/2017 RM z 27 września 2017 r.

121 Uchwała nr 648/2017 RM z 20 grudnia 2017 r.

122 Uchwała nr 647/2017 RM z 20 grudnia 2017 r. Co pewien czas będzie aktualizowana.

123 Uchwała nr 689/2018 RM z 28 marca 2018 r. Limit wydatków na realizację programów, projektów i pozostałych zadań zapisano w kwocie 161,65 mln zł na lata 2018-2021.

dochodów i wydatków gminy o ok. 50-60 mln zł, poczynając od 2019 r. Niemniej wydaje się, że dochody budżetu gminy pozwolą w niedługim czasie na zrealizowanie zaplanowanych projektów i zadań (niektóre już zostały wykonane lub niebawem dobiegną końca) zapisanych w „Lokalnym programie rewitalizacji gminy Grodzisk Mazowiecki 2014-2020 (aktualizacja)”¹²⁴, „Planie gospodarki niskoemisyjnej do 2020 r.”¹²⁵, „Programie przeciwdziałania przemocy w rodzinie i ochrony ofiar przemocy w rodzinie w Gminie Grodzisk Mazowiecki w latach 2016-2018”¹²⁶, „Programie ochrony środowiska na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2024”¹²⁷, „Wieloletnim planie rozwoju i modernizacji urządzeń wodociągowych i urządzeń kanalizacyjnych na lata 2017-2022”¹²⁸, „Programie opieki nad zabytkami dla Gminy Grodzisk Mazowiecki na lata 2017-2020”¹²⁹, „Gminnym programie wspierania rodziny na lata 2017-2019”.¹³⁰

W kończącej się VII kadencji samorządu zrealizowana została „Strategia promocji Gminy Grodzisk Mazowiecki 2014-2016”. Ideą przewodnią tej Strategii było stworzenie marki miasta i gminy pod hasłem „Grodzisk Mazowiecki. Adres z przyszłością”. Główne założenia strategii opierały się na promocji ośrodka jako atrakcyjnego miejsca zarówno do zamieszkania, jak i ulokowania działalności biznesowej. Atrakcyjność miejsca wiąże się z obliczem gospodarczym gminy, coraz lepszymi warunkami życia mieszkańców, w tym z poczuciem bezpieczeństwa, jak i coraz prężniej rozwijającą się sferą kultury, sportu i rekreacji.

Na przełomie lat 2017-2018 rozpoczęły się w gminie przygotowania do wyborów samorządowych, które przeprowadzone zostaną jesienią 2018 r. Pod koniec marca radni uchwaliли podział gminy Grodzisk Mazowiecki na trzy okręgi wyborcze.¹³¹ Na każdy okręg przypada 7 mandatów. Ponownie będą to wybory w okręgach wielomandatowych, zgodnie z ostatnimi zmianami ordynacji wyborczej.

W opiniach przedstawicieli lokalnego samorządu terytorialnego, Joanny Wróblewskiej i Grzegorza Benedykcińskiego, którzy od wielu lat pełnią najważniejsze funkcje, cechami charakterystycznymi gminy Grodzisk Mazowiecki są otwartość i przyjazność wobec inicjatyw biznesowych, które utrwaliły się w ciągu blisko 30 lat, a które przyniosły gminie i jej mieszkańcom wiele korzyści. Ale nie byłoby tak wielu sukcesów,¹³² gdyby nie wytrwała i aktywna współpraca większości radnych ponad podziałami politycznymi, jak i wieloletnia praca wysokiej klasy specjalistów Urzędu Miej-

124 Uchwała nr 465/2017 RM z 25 stycznia 2017 r.

125 Uchwała nr 314/2016 RM z 24 lutego 2016 r.

126 Uchwała nr 266/2015 RM z 25 listopada 2015 r.

127 Uchwała nr 283/2015 RM z 15 grudnia 2015 r.

128 Uchwała nr 644/2017 RM z 20 grudnia 2017 r. Uchwały dotyczące tego samego wieloletniego planu z 2015 i 2016 r. przestały obowiązywać.

129 Uchwała nr 550/2017 RM z 31 maja 2017 r. Program (w załączniku do uchwały) został opracowany przez WGS84 Polska Sp. z o.o. z Milanówka.

130 Uchwała nr 539/2017 RM z 31 maja 2017 r.

131 Uchwała nr 692/2018 RM z 28 marca 2018 r.

132 Warto dodać, że grodzicki samorząd był wielokrotnie honorowany nagrodami i wyróżnieniami z tytułu swoich osiągnięć przez instytucje, organizacje i media zewnętrzne (także zagraniczne). Wykaz ważniejszych sukcesów w tej mierze zawarto w Aneksie 3.

skiego. Należy też pamiętać, że istotnym czynnikiem rozwoju gminy stała się po 1990 r. sukcesywnie realizowana partnerska współpraca z kilkoma europejskimi gminami.

Dynamiczny rozwój przedsiębiorczości w wielu branżach, co wydatnie powiększyło lokalny rynek pracy, jak i pozyskiwanie środków pomocowych z Unii Europejskiej, w efekcie przyczyniło się do zwiększania kolejnych budżetów gminy. Dziś Grodzisk Mazowiecki jest jedną z bogatszych gmin w regionie i całym kraju, co dobrze rokuje na najbliższe lata dla dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego. Nadal jednak utrzymują się zjawiska ograniczające w pewnym stopniu możliwości nie tylko większego zdynamizowania rozwoju, ale i nadania gminie cech w pełni nowoczesnego ośrodka, w którym innowacyjność w wielu dziedzinach życia stanie się motorem pożądanых zmian, jak i realizowania potrzeb mieszkańców na wyższym niż dotąd poziomie cywilizacyjnym. Do tych i wielu innych kwestii nawiązuję w kolejnych rozdziałach drugiej części książki.

GRODZISK MAZOWIECKI STOLICĄ POWIATU

Reforma samorządowa przeprowadzona w 1998 r. przywróciła powiaty oraz zmieniła strukturę podziału administracyjnego kraju na województwa. Od 1 stycznia 1999 r. zaczął obowiązywać trójstopniowy podział samorządów terytorialnych. W wyniku reformy powstał od nowa powiat grodziski, który znajduje się w województwie mazowieckim i wchodzi w skład Obszaru Metropolitalnego Warszawy. Ustrój powiatów określono w ustawie o samorządzie powiatowym.¹ Na tej podstawie powiatom przypisano realizowanie zadań o charakterze ponad gminnym. Pewna część zadań gmin musiała być przejęta przez powiat, bowiem były to zadania ważne z punktu widzenia potrzeb społecznych czy inwestycyjnych (m.in. szpital, pomoc społeczna, edukacja szkolna, część dróg, bezpieczeństwo publiczne) co najmniej kilku sąsiadujących ze sobą gmin.

Powiat grodziski jest jednym z najmniejszych powiatów w województwie, jego powierzchnia wynosi 367,01 km kw. Jest to obszar znacznie mniejszy od tego, jaki zajmował przed 1939 r. powiat błoński (z siedzibą starostwa w Grodzisku Mazowieckim). Wówczas jego powierzchnia wynosiła 1096,2 km kw., natomiast w momencie likwidacji w 1975 r. 736 km kw. Obecnie na terenie powiatu mieszka 91,6 tys. osób (dane za 2016 r.), z czego połowa przypada na gminę Grodzisk Mazowiecki. Powiat grodziski składa się z sześciu gmin: Grodzisk Mazowiecki (gmina miejsko-wiejska), Milanówek (gmina miejska), Podkowa Leśna (gmina miejska), Żabia Wola, Jaktorów i Baranów – gminy wiejskie.

W wyniku wyborów do samorządu powiatu grodziskiego do Rady Powiatu, które odbyły się 11 października 1998 r., przy frekwencji 44,3%, wybrani zostali kandydaci z następujących list komitetów wyborczych: Akcja Wyborcza „Solidarność” (AWS) – 10 radnych, Sojusz Lewicy Demokratycznej – 7 radnych, Porozumienie Samorządowe Ziemia Grodziska – 6 radnych, Unia Wolności – 4 radnych, Przymierze Społeczne – 3 radnych. Rada Powiatu w I kadencji liczyła 30 radnych. W jej składzie znaleźli się wówczas: Lidia Abramczyk, Jerzy Borzewski, Stefan Cichocki,

¹ Dz.U. z 5 czerwca 1998 r., nr 91, poz. 578 ze zm.

Marek Czarnecki, Jonata Fortini-Morawska, Wojciech Hardt, Andrzej Jabłoński, Aleksandra Jakubowska,² Marek Januchowski, Sławomir Kamiński, Wiesław Kamiński, Mieczysław Kędzierski, Jan Klimkiewicz, Jerzy Kopeć, Zofia Maj, Krzysztof Markowski, Jan Marek Matuszkiewicz, Maria Michalak, Edward Michałowski, Witold Modrzejewski, Andrzej Moes, Artur Olszewski, Zofia Owczarek, Dariusz Sierociński, Andrzej Siwik, Piotr Skalski, Andrzej Składanek, Witold Stegienko, Tadeusz Skrzypczyński, Michał Śliwiński. Nie wyłoniono większości mogącej skutecznie sprawować władzę, wobec czego doszło do porozumienia wszystkich ugrupowań w sprawie obsadzenia wszystkich najważniejszych funkcji. Podczas pierwszej sesji Rady Powiatu wybrano Przewodniczącą Rady, został nim Wojciech Hardt. Następnie radnego Krzysztofa Markowskiego wybrano na funkcję Starosty Powiatu Grodziskiego.³

Radni podczas I kadencji Rady Powiatu zajęli się w głównej mierze stworzeniem podstaw funkcjonowania samorządu powiatu. Zaczęto od zorganizowania zespołu ludzi oraz bazy materialnej, zarówno dla urzędu Starostwa Powiatu, jak i Rady Powiatu. Samorząd powiatu grodziskiego ulokował swoją siedzibę w dwóch budynkach przy ul. Kościuszki 30, tuż obok siedziby samorządu miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki. Organizację samorządu od strony prawnej regulował statut. Praca radnych realizowana była od początku w ramach obrad sesji i obrad komisji, jak i spotkań z wyborcami. Powołane zostały Komisje: Budżetu i Finansów Publicznych, Zdrowia i Opieki Społecznej, Porządku Publicznego i Bezpieczeństwa, Ochrony Środowiska i Ładu Przestrzennego, Edukacji, Kultury i Młodzieży, Rolnictwa i Spraw Wiejskich, Rozwoju i Promocji Powiatu, Statutowo-Regulaminowa oraz Rewizyjna. Od 1999 r. rozpoczęły w ramach powiatu funkcjonowanie jednostki organizacyjne: Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Powiatowa Komenda Policji, Powiatowa Straż Pożarna, Powiatowy Urząd Pracy i Powiatowy Zarząd Dróg. W pierwszych latach działalności władze powiatu grodziskiego skupiały się na budowaniu w społeczeństwie tego obszaru poczucia znaczenia nowego rodzaju samorządu dla mieszkańców. Kolejne inicjatywy związane były z tworzeniem symboliki nowego powiatu (herb), organizacją lokalnych obchodów świąt państwowych i rocznic historycznych, a także realizowaniem bądź wspieraniem inicjatyw integracji wspólnoty samorządowej (Dożynki, Rajd turystyczny „Babie lato”, powitanie wiosny i in.). Radni także angażowali się w tworzenie i wdrażanie wielu projektów o znaczeniu społecznym. Z inicjatywy Rady Powiatu wydane zostały w latach 2001-2002 dwa „Zeszyty Edukacyjne” poświęcone tematyce ochrony środowiska i wartości kulturowo-historycznych Ziemi Chełmońskiego. W tym czasie rozważano wstępny projekt utworzenia Parku Krajobrazowego Ziemi Chełmońskiego.

W drugiej kadencji samorządu powiatu wypracowana została „Strategia Rozwoju Powiatu Grodziskiego na lata 2004-2013”. Określono w niej główne cele strategiczne: 1) rozwój i poprawa warunków życiowych lokalnej społeczności; 2) rozwój infrastruktury i komunikacji; 3) rozwój przedsiębiorczości i zasobów ludzkich. Założono, że pierwszy z tych celów będzie realizowany poprzez: wspieranie budownictwa jednorodzinnego, zapewnienie sprawnej, zgodnej ze standardami europejskimi, obsługi w urzędach administracji publicznej, ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprawę stanu opieki zdrowotnej, podniesienie znaczenia kultury jako czynnika stymulującego rozwój społeczno-gospodarczy powiatu. Drugi z celów miał być realizowany

² Na jej miejsce po zrzeczeniu się mandatu wstąpiła Jolanta Warneńska.

³ Uchwała nr 3/98 Rady Powiatu Grodziskiego z 9 listopada 1998 r.

poprzez: inicjowanie i budowanie parkingów przy stacjach PKP i WKD, budowę ścieżek rowerowych, zapewnienie dostępności do mediów (woda, energia, gaz, telefon, Internet) na terenie całego powiatu. Natomiast dla realizacji trzeciego wyznaczono takie zadania, jak: stymulowanie rozwoju małej i średniej przedsiębiorczości, dynamizowanie rozwoju gospodarczego, rozwój zasobów ludzkich.

Od początku samorząd i administracja powiatu zostały uzależnione od dotacji i subwencji przydzielanych z budżetu państwa. Powiaty uzyskały bardzo małe możliwości w zakresie dochodów własnych. Tymczasem ustawowo nałożono na powiaty zadania z zakresu edukacji ponad gimnazjalnej, ochrony zdrowia, bezpieczeństwa publicznego, ochrony przeciwpożarowej, opieki społecznej, nadzoru budowlanego, określając je jako zadania własne samorządu powiatu. Wytworzono sytuację paradoksalną, która trwa, z pewnymi korektami, do dziś. Problem ten widać bardzo wyraźnie już na przykładzie jednego z pierwszych budżetów. Dochody budżetu powiatu grodzkiego w 2000 r. wyniosły 56,9 mln zł (wykonanie 89,33% planu). Aż 95% dochodów stanowiły dotacje i subwencje, a dochody własne 5%. Połowę dochodów przeznaczono na ochronę zdrowia, głównie na Szpital Zachodni. Z kolei edukacja pochłonęła 20% wydatków, a pozostałe instytucje łącznie 30% budżetu.

Mimo w gruncie rzeczy minimalnych szans na kreowanie własnej polityki budżetowej, a tym samym kształtowania kierunków rozwoju powiatu, radni powiatu w trakcie prac, analiz i debat poszczególnych komisji Rady i klubów Radnych Powiatu Grodzkiego wypracowali w latach 1999-2000 „Program dla Powiatu Grodzkiego”, który został przyjęty przez Radę Powiatu w styczniu 2001 r.⁴ „Program” obejmował szereg zadań, które ujęto w ramach trzech działów: ochrona zdrowia i pomoc społeczna, bezpieczeństwo obywateli i porządek publiczny, oświata i kultura. Niewątpliwie w tamtym czasie jednymi z najważniejszych zadań były: dokończenie budowy i oddanie do użytku Szpitala Zachodniego, organizacja Powiatowej Stacji Sanitarno-Epidemiologicznej, poprawienie stanu organizacyjnego i technicznego Komendy Powiatowej Państwowej Straży Pożarnej, opracowanie i wdrożenie powiatowej strategii rozwiązywania problemów społecznych. W kadencji 1998-2002 samorząd powiatu grodzkiego realizował wiele zadań z zakresu ochrony zdrowia, pomocy społecznej, bezpieczeństwa i porządku publicznego na rzecz ograniczenia bezrobocia i jego skutków. Opracowano plan zapobiegania sytuacjom kryzysowym i plan reagowania kryzysowego. Zorganizowano System Wykrywania i Alarmowania na terenie powiatu grodzkiego. Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej w 2001 r. opracowała Powiatowy Plan Ratowniczy. Starosta powołał Powiatowy Zespół ds. Ochrony Przeciwpożarowej i Ratownictwa. Obie te służby działają od tamtego czasu mając własne stanowiska kierowania i systemy łączności.

W wyborach na II kadencję w 2002 r., przy zmniejszonej liczbie radnych do 19, PS Ziemia Grodziska i Wspólny Powiat uzyskały po 5 mandatów, SLD – 4, Platforma Obywatelska – 3, Prawo i Sprawiedliwość oraz Samoobrona – po 1. W wyborach w 2006 r. do Rady Powiatu Grodzkiego PS Ziemia Grodziska wprowadziło 4 radnych, tyle samo co PiS i Wspólny Powiat. Po 3 mandaty uzyskały PO i Sprawiedliwy Powiat, a tylko jedna koalicja Lewica i Demokraci (LiD). Zatem komitety wyborcze partyjne uzyskały 8 mandatów, a pozostałe łącznie 11 mandatów. Z kolei w wyniku wyborów w 2010 r. najwięcej mandatów w powiększonej Radzie do 21 radnych, zdobyła PO (6),

4 Uchwała nr 149/2001 Rady Powiatu Grodzkiego z 25 stycznia 2001 r.

przed KW Ziemia Grodziska (5), Wspólnym Powiatem (4), PiS, KW Sprawiedliwy Powiat i KW Stowarzyszenie Grodziszczanie (po 2).

W wyborach do Rady Powiatu Grodziskiego 16 listopada 2014 r., w których obowiązywała ordynacja proporcjonalna, najwięcej głosów oddano na Komitety Wyborcze: Prawa i Sprawiedliwości (23,39%), Platformy Obywatelskiej (23,29%), Ziemi Grodziskiej (20,78%) oraz Wspólnego Powiatu (15,79%). I tylko z tych 4 list (na 8 zarejestrowanych) kandydaci uzyskali mandaty radnych. Po 6 mandatów przypadło radnym PiS, PO i Ziemi Grodziskiej, a tylko 3 KW Wspólny Powiat. Przewodniczącym Prezydium Rady Powiatu został Jerzy Terlikowski, jego zastępcami Iwona Wiąckowska i Michał Śliwiński. W Zarządzie Powiatu znaleźli się: Starosta Marek Wieźbicki, wicestarosta Zbigniew Kajak, członkowie – Zofia Owczarek, Krzysztof Filipiak i Mirosław Paciorek. Sekretarzem Starostwa została Joanna Damaziak.

Funkcję przewodniczącego Rady Powiatu Grodziskiego kolejno pełnili: Wojciech Hardt (I kadencja, 1998-2002), Zbigniew Reluga (II kadencja, 2002-2006), Sławomir Kamiński (III kadencja, 2006-2010), Wojciech Hardt (IV kadencja, 2010-2014)), Jerzy Terlikowski (2014-2018). Starostą Powiatu Grodziskiego w I kadencji był Krzysztof Markowski, po nim Wiesław Kamiński, a po jego śmierci częściowo od II, a później nieprzerwanie od III kadencji do dziś funkcję tę pełni Marek Wieźbicki.

Od początku istnienia powiat grodziski dysponuje co roku stosunkowo skromnym budżetem, każdorazowo wyraźnie niższym od budżetu gminy Grodzisk Mazowiecki. Niemniej budżety tego powiatu mają swoją dynamikę wzrostu. W 2000 r. dochody i wydatki budżetowe startowały z pułapu ok. 57 mln zł. Jeszcze w 2005 r. dochody i wydatki utrzymywały się na podobnym poziomie (odpowiednio 54 mln zł i 56,1 mln zł), by w 2011 r. dojść do poziomu dochodów 72,2 mln zł, a wydatków – 76,2 mln zł. Po obniżeniu budżetu w 2012 r., w roku następnym nastąpiło zwiększenie dochodów do prawie 77 mln zł, a wydatki osiągnęły poziom nieco wyższy niż poprzednio (71,2 mln zł). W planie budżetu na rok 2016 przyjęto dochody w wysokości 78,9 mln zł, a wydatki na poziomie 77,7 mln zł. Natomiast przyjęty przez Radę Powiatu budżet na 2018 r. jest najwyższy jak do tej pory, zbliżył się do 100 mln zł (dochody – prawie 95 mln zł, wydatki 99,8 mln zł). Głównym problemem związanym z tworzeniem budżetu jest od 20 lat niski poziom dochodów własnych. Co prawda, dochody własne stopniowo rosły, niemniej stanowią obecnie ok. 20% całości dochodów budżetu powiatu grodziskiego. Nadal w zdecydowanie największej mierze budżet jest oparty na udziale w podatkach dochodowych od osób fizycznych i prawnych (ok. 35%), jak i subwencjach i dotacjach z różnych źródeł, w tym głównie z budżetu państwa, WFOŚiGW, PFRON. Natomiast na niskim poziomie pozostaje udział środków z funduszy unijnych oraz różnych programów operacyjnych województwa mazowieckiego, z wyjątkiem tych lat, kiedy zadania prowadzone przez powiat grodziski korzystały z tego rodzaju funduszy. Drugim problemem jest stosunkowo mały udział w kolejnych budżetach powiatu, dochodów i wydatków o charakterze majątkowym. W praktyce oznacza to, iż ok. 80% dochodów pozyskiwanych jest na utrzymanie instytucji powiatowych i realizowanie przez nie zadań statutowych, a także innych, wynikających z przepisów prawa (różne świadczenia społeczne). Zatem powiat dysponuje dosyć skromnymi pieniędzmi na zadania inwestycyjne, przy czym należy wziąć pod uwagę, iż od momentu przejęcia przez powiat Szpitala Zachodniego, to właśnie na rzecz rozwoju tej instytucji wydatkowano z reguły największą część środków inwestycyjnych i przeznaczonych na wyposażenie w nowoczesny sprzęt medycz-

ny i niemedyczny. Wiązało się to z otwieraniem nowych oddziałów szpitalnych, które musiały być odpowiednio urządzone i wyposażone, możliwie na wysokim poziomie. Najważniejsze wydatki budżetowe powiatu grodziskiego od wielu lat związane są z utrzymaniem placówek oświatowych i wychowawczych, ochrony zdrowia, pomocy społecznej oraz w zakresie transportu i łączności. Stosunkowo znaczny jest udział w budżecie wydatków na utrzymanie administracji publicznej (w planie na 2018 r. – 15,3 mln zł).

Aktualnie najważniejszym dokumentem o charakterze perspektywicznym i obejmującym całość zadań należących do kompetencji powiatu jest „Strategia Rozwoju Powiatu Grodziskiego na lata 2014-2020. Innowacyjny Powiat”.⁵ Podstawą „Strategii” jest założenie, że w najbliższych latach „powiat grodziski ma sprzyjać szerokiemu spektrum aktywności społecznej i rozwinąć się jako bezpieczna przestrzeń przyjazna tak mieszkańcom, jak i środowisku naturalnemu oraz inwestorom i przedsiębiorcom”.⁶ Na podstawie analizy profilu społeczno-gospodarczego powiatu, w dokumencie opisano cele i zadania powiatu. Wyznaczono następujące cele strategiczne: I. Podnoszenie jakości świadczonych usług przez jednostki organizacyjne samorządu; II. Poprawa stanu środowiska w powiecie grodziskim; III. Poprawa stanu opieki zdrowotnej; IV. Stworzenie systemu skutecznej, nowoczesnej edukacji zapewniającej wysoką jakość nauczania dostosowaną do kontynuowania kształcenia na wyższym etapie edukacyjnym oraz potrzeb rynku pracy; V. Ochrona i poprawa stanu zabytków oraz rozwój kultury na terenie powiatu grodziskiego; VI. Rozwój infrastruktury i komunikacji; VII. Przeciwdziałanie bezrobociu i promowanie aktywnej polityki rynku pracy; VIII. Wzmacnianie i rozwój systemu opieki społecznej. W ramach celów strategicznych wyznaczono 28 celów operacyjnych i 59 zadań. Koszty realizacji zadań oszacowano w 2014 r. na ponad 160 mln zł. Podmioty, które wyznaczono do wdrożenia poszczególnych zadań, to Starostwo Powiatu, Szpital Zachodni, szkoły i inne placówki oświatowe, dla których organizatorem jest powiat grodziski, Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Powiatowy Urząd Pracy, Powiatowy Zarząd Dróg.

Samorząd powiatowy od początku zaangażował się w wiele ważnych spraw, m.in. w zakresie poprawy stanu technicznego dróg, opracowywania koncepcji rozwiązań komunikacyjnych w powiecie, poprawy stanu gospodarki wodnej, nadzoru nad lasami nie stanowiącymi własności Skarbu Państwa, inwentaryzacji obiektów i obszarów przyrodniczych, opracowania strategii gospodarki odpadami. Istotnym problemem dla samorządu powiatowego stało się podniesienie poziomu oświaty, opracowanie i wdrożenie programu przebudowy systemu edukacyjnego (m.in. pod kątem potrzeb lokalnego rynku pracy i zwiększenia innowacyjności), utworzenie biblioteki powiatowej, budowanie pozycji powiatu jako kreatora lokalnej polityki kulturalnej, upowszechnianie historii powiatu, walorów turystycznych, przyrodniczych, krajobrazowych, podnoszenie wiedzy ekologicznej, wspieranie działań służących życiu społecznemu, w tym integracji mieszkańców, życiu kulturalnemu, w tym w ramach wspierania wielu form współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Od 2004 r. powiat grodziski zaczął korzystać z funduszy zewnętrznych, w tym unijnych, w związku z koniecznością wdrożenia szeregu projektów, których samorząd powiatowy nie mógł sfinansować w całości ze swojego budżetu. Pierwszymi takimi projektami były: „Dostosowanie infrastruktury informatycznej Starostwa Powiatu Grodziskiego do potrzeb lokalnej społeczności”

5 Uchwała nr 368/XLVII/14 Rady Powiatu Grodziskiego z 25 września 2014 r. „Strategia...” stanowi załącznik do uchwały.

6 „Strategia...”, s. 130.

i „Przebudowa drogi powiatowej nr 01412 Książenice – Podkowa Leśna (1328 m)”. Oba projekty uzyskały dofinansowanie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego – pierwszy prawie w połowie, drugi w 75%. W latach 2007-2016 samorząd powiatowy aplikował o pozyskanie funduszy zewnętrznych, zarówno unijnych, jak i od samorządu województwa mazowieckiego, czy innych podmiotów. Ogółem wystąpiono o dofinansowanie 20 projektów. Większość projektów uzyskała odpowiednie środki, co pozwoliło na realizację kilkunastu z nich. Część projektów dotyczyła edukacji (m.in. „Niepełnosprawny uczeń – profesjonalny sprzedawca”, 2009-2011) oraz infrastruktury drogowej (przebudowa drogi powiatowej nr 1505W z Grodziska do Józefiny). Udało się też dzięki dofinansowaniu z funduszy unijnych zrealizować w latach 2010-2012 projekt rewitalizacji Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Stawisku. Wydatnie podniesiony został standard muzeum, na którym w znacznej mierze opiera się promocja powiatu grodziskiego w ramach oferty kulturalno-artystycznej tej instytucji.

Tak jak w poprzednich latach, tak w trakcie V kadencji (2014-2018) samorząd powiatowy koncentrował się na inwestycjach drogowych (modernizacje i przebudowy ulic, przebudowy skrzyżowań, budowa zatok autobusowych, modernizacje sygnalizacji świetlnej), realizacji inwestycji i zakupach sprzętu medycznego i niemedycznego dla Szpitala Zachodniego. W ramach Regionalnego Projektu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego uruchomiono w 2017 r. e-usługi związane z ochroną zdrowia (wartość inwestycji 8,6 mln zł, dofinansowanie – 6,7 mln zł). Z kolei modernizacja zielonej strefy Szpitalnego Oddziału Ratunkowego została dofinansowana (2,7 mln zł) z Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko. Całkowity koszt tej inwestycji wyniósł 3,4 mln zł (modernizacja strefy i zakup sprzętu medycznego). Natomiast dzięki wspólnej akcji samorządów powiatu i gminy Grodzisk Mazowiecki oraz grupy wolontariuszy odnowiono Oddział Pediatrii Szpitala Zachodniego. Dzięki zbiórce pieniędzy podczas Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy ten sam oddział otrzymał sprzęt medyczny służący badaniom kardiologicznym. Trzeba podkreślić, iż od kilkunastu lat rośnie pozycja Szpitala Zachodniego w rankingach. W opublikowanym pod koniec roku 2017 rankingu dziennika „Rzeczpospolita” Samodzielny Publiczny Specjalistyczny Szpital Zachodni uzyskał pierwsze miejsce w województwie mazowieckim.⁷

Szczególnie ważną rolę pełni Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie (PCPR), które od kilkunastu lat realizuje wiele zadań i projektów na rzecz rodzin, w tym przede wszystkim rodzin wielodzietnych i znajdujących się z różnych względów w trudnej sytuacji życiowej. Centrum w skali całego powiatu zajmuje się finansowaniem świadczeń na utrzymanie dzieci w rodzinach zastępczych, udzielaniem świadczeń na zagospodarowanie dla nowo założonych rodzin, wypłacaniem świadczeń wychowankom rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych na kontynuację nauki, udzielaniem pomocy rzeczowej usamodzielniającym się wychowankom rodzin zastępczych i placówek opiekuńczo-wychowawczych. PCPR pokrywa koszty utrzymania dzieci z powiatu grodziskiego, które zostały umieszczone w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, a także dzieci z powiatu grodziskiego, które umieszczono w rodzinach zastępczych na terenie innych powiatów. W 2003 r. rozpoczęto realizację projektu pn. Specjalistyczne Poradnictwo Rodzinne. Program ten realizują specjaliści kilku dziedzin: prawnik, psycholog, lekarz psychiatra dziecięcy, pedagog i terapeuta ds. uzależnień od narkotyków. Udzielają oni wsparcia i prowadzą terapię dla rodzin zastępczych, jak

⁷ Szerzej o Szpitalu Zachodnim patrz rozdział poświęcony służbie zdrowia i bezpieczeństwu.

i rodzin znajdujących się w sytuacji kryzysowej. Natomiast pracownicy socjalni służą wszystkim, którzy zgłaszają się do PCPR informacjami i poradami. Na co dzień odwiedzają rodziny zastępcze, wspierając je, pomagając i doradzając. Centrum prawie od początku swojej działalności stara się organizować podopiecznym rodzinom, w szczególności dzieciom, różne formy spędzania czasu wolnego. Przed świętami Bożego Narodzenia dzieci w rodzinach zastępczych i placówkach otrzymują paczki i biorą udział we wspólnej zabawie.

Od 2008 r. PCPR zrealizowało wiele projektów na rzecz wspierania rodzin, integracji społecznej, przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, likwidowania barier utrudniających aktywizację zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych, jak i osób opuszczających rodziny zastępcze. W latach 2008-2012 funkcjonował program systemowy „Poszerzyć krąg” dofinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. W ramach tego projektu przeprowadzono szereg szkoleń dla osób opuszczających rodziny zastępcze, w zakresie kompetencji i umiejętności społecznych, aktywizujących zawodowo, przygotowujących osoby z rodzin zastępczych do usamodzielnienia (kursy prawa jazdy, komputerowe, nauki podstaw języka angielskiego, witrażu, grafiki komputerowej, specjalistyczne dla osób niewidomych i niedowidzących). Niezwykle ważną inicjatywą stało się organizowanie Powiatowego Przeglądu Twórczości Osób Niepełnosprawnych „Ogrody Integracji”. W kolejnych edycjach tego dorocznego przeglądu, począwszy od 2005 r., uczestniczyli podopieczni warsztatów terapii zajęciowej działających w ramach Stowarzyszenia „Malwa Plus” (od 1994 r. przy Spółdzielni Dziewiarskiej „Malwa” w Grodzisku Mazowieckim) i w Milanówku (Warsztaty Terapii Zajęciowej Katolickiego Stowarzyszenia Niepełnosprawnych Archidiecezji Warszawskiej).

Zadania z zakresu pomocy społecznej znajdujące się w kompetencji władz powiatu grodziskiego realizowane są zarówno przez PCPR, jak i 6 Ośrodków Pomocy Społecznej w Grodzisku Mazowieckim,⁸ Milanówku, Jaktorowie, Żabiej Woli, Podkowie Leśnej i Baranowie. Od dłuższego czasu różnego rodzaju świadczenia otrzymuje co roku ponad 3 tys. rodzin, w ostatnich latach liczba ta stopniowo rosła. Najczęściej pomoc udzielana jest rodzinom z powodu ubóstwa, długotrwałej i ciężkiej choroby, niepełnosprawności, bezrobocia, bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, potrzeby ochrony macierzyństwa. Dosyć niewiele jest przypadków udzielania świadczeń osobom bezdomnym, ofiarom przemocy w rodzinie, narkomanom, osobom, które opuściły zakład karny i mają trudności w przystosowaniu się do życia na wolności. Niewiele jest także rodzin, które dotknięte zostały zdarzeniem losowym, bądź też znalazły się w sytuacji kryzysowej, a którym udzielono pomocy. Prawie we wszystkich wymienionych kategoriach utrzymuje się tendencja wzrostowa, może z wyjątkiem skali pomocy, jaka jest udzielana osobom czy rodzinom z powodu alkoholizmu (poniżej 300 świadczeń rocznie). Od kilku lat władze powiatu w szczególności wyczulone są na sytuację osób niepełnosprawnych, obciążonych długotrwałą i ciężką chorobą, a także bezradnych w sprawach opiekuńczych i wychowawczych. Stwierdzono nasilenie się zjawiska wyuczonej bezradności, wobec wzrostu udzielanych z takiej przyczyny świadczeń. Niewątpliwie w ostatnich latach nasiliły się działania na rzecz integracji osób niepełnosprawnych w społecznościach lokalnych. Główną rolę spełnia pod tym względem PCPR, starając się prowadzić w coraz szerszym zakresie zajęcia mające wyrabiać zaradność i zachęcać do aktywności społecznej osoby niepełnosprawne. Natomiast istniejący Dom Pomocy Społecznej w Izdebnie Kościelnym z filią w Grodzisku

⁸ O działalności OPS w Grodzisku Mazowieckim piszę w rozdziale omawiającym przemiany społeczeństwa miasta.

Mazowieckim mają bardzo niewielkie możliwości opieki nad osobami starszymi, a w związku z koniecznością realizowania swoich zadań według obowiązujących standardów nie są konkurencyjne dla prywatnych domów opieki.

Powiat grodziski pełni ważną rolę w dziedzinie edukacji szkolnej na poziomie ponadgimnazjalnym. W latach 1999-2000 powiat grodziski przejął jako organ prowadzący zespoły szkół ponadgimnazjalnych: Zespół nr 1 w Grodzisku Mazowieckim, Zespół nr 2 w Grodzisku Mazowieckim, Zespół Szkół Specjalnych im. Hipolita Szczerkowskiego w Grodzisku Mazowieckim i dwa Zespoły Szkół w Milanówku. Po restrukturyzacji powiat grodziski jest organem prowadzącym 5 zespołów szkół publicznych, a ponadto Centrum Kształcenia Praktycznego, Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej oraz Publicznego Ogniska Plastycznego. Trzy zespoły szkół mieszczą się w Grodzisku Mazowieckim, dwa w Milanówku (ZS nr 1, ZS nr 2 im. gen. J. Bema). W ostatnich latach we wszystkich tych szkołach uczyło się nieco ponad 2 tys. uczniów, w tym ok. 60% uczyło się w technikach i zasadniczych szkołach zawodowych wielu zawodów, m.in. technika żywienia i gospodarstwa domowego, technika hotelarstwa, kucharza, technika pojazdów samochodowych, technika informatyka, technika logistyka, technika mechanika, ślusarza, operatora obrabiarek skrawających, technika ekonomisty, technika obsługi turystycznej, cukiernika, sprzedawcy, fryzjera. Ponadto 9 szkół niepublicznych, dla młodzieży i dorosłych, ma uprawnienia szkoły publicznej. Według danych z początku roku szkolnego 2013/14 w powiecie grodziskim w szkołach publicznych uczyło się: w 21 szkołach podstawowych prawie 5,9 tys. uczniów, w 13 gimnazjach nieco ponad 2,6 tys. uczniów, w 3 liceach ogólnokształcących prawie 800 uczniów, w jednym liceum profilowanym 19 uczniów, w 3 technikach 962 uczniów, w 3 zespołach szkół zawodowych prawie 300 uczniów. W dwóch liceach dla dorosłych i szkole policealnej nie było uczniów. Ogółem we wszystkich szkołach publicznych na terenie powiatu grodziskiego uczyło się nieco ponad 10,6 tys. dzieci i młodzieży, w tym w Grodzisku Mazowieckim ponad 6,2 tys. uczniów. Natomiast we wszystkich 16 szkołach niepublicznych nieco ponad 1,6 tys. uczniów. Staraniem samorządu powiatu grodziskiego prowadzone są od dłuższego czasu inwestycje i remonty. Między innymi wybudowane zostały: sala gimnastyczna w Zespole Szkół Specjalnych im. H. Szczerkowskiego, wielofunkcyjne boisko sportowe z torem wrotkarskim w Milanówku, boiska przyszkolne w Grodzisku Mazowieckim i Milanówku. Wykonana została termomodernizacja budynków Zespołu Szkół Technicznych i Licealnych nr 2 w Grodzisku Mazowieckim. We wszystkich szkołach zmodernizowano kotłownię dzięki dotacjom WFOŚiGW. Samorząd powiatu grodziskiego stara się, w miarę uzyskiwania potrzebnych pieniędzy, realizować potrzeby inwestycyjne i remontowe szkolnictwa na swoim terenie. Niezwykle ważnym zadaniem będzie w najbliższym czasie dostosowanie systemu edukacji w powiecie grodziskim do zmieniającego się coraz szybciej rynku pracy i sytuacji demograficznej. W szczególności: „Poprawy wymaga jakość i efektywność zarządzania oświatą. Konieczna jest także racjonalizacja i optymalizacja kosztów związanych z realizacją zadań oświatowych w powiecie. W dalszym ciągu priorytetem jest dążenie do tego, aby nasi absolwenci jak najlepiej zdawali egzaminy maturalne i zdobywali indeksy wybranych uczelni wyższych. Niezwykle istotnym zadaniem jest wykształcenie u absolwentów techników i zasadniczych szkół zawodowych umiejętności zdawania trudnych egzaminów zewnętrznych z przygotowania zawodowego. Ważne jest też zapewnienie odpowiedniego kształcenia i zdobycia zawodu przez sporą grupę uczniów szkoły specjalnej. Trzeba też konsekwentnie dążyć do likwidacji barier architektonicznych we wszystkich typach placówek

oświatowych dla uczniów niepełnosprawnych”.⁹ Najszerzej o kierunkach koniecznych działań traktuje „Strategia Oświatowa Powiatu Grodziskiego na lata 2013-2017”.¹⁰

Warto zauważyć, że spośród 84 obiektów sportowych w powiecie grodziskim, zaledwie 8 z nich ma status obiektu rangi powiatowej. Pozostałe obiekty należą do poszczególnych gmin, najwięcej znajduje się w gminie Grodzisk Mazowiecki (35) i gminie Milanówek (20). Niewiele jest też instytucji kultury, które spełniają swoje funkcje statutowe na rzecz całego powiatu. Wśród bibliotek wyróżnia się takim statusem Biblioteka Publiczna Gminy Grodzisk Mazowiecki, a to na mocy porozumienia władz powiatowych z samorządem grodziskim. Ponad połowę czytelników zarejestrowanych w bibliotekach gminnych, to czytelnicy Biblioteki Publicznej w Grodzisku. Zresztą grodziska biblioteka zdecydowanie dominuje od lat nad pozostałymi bibliotekami gminnymi w powiecie pod względem liczby odwiedzin i wypożyczeń książek. Niewiele jest w powiecie grodziskim muzeów, ale tylko jedno pozostaje w gestii władz powiatu. Jest to Powiatowe Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów w Podkowie Leśnej. Muzeum prowadzi od ponad 30 lat ciekawą i wszechstronną działalność kulturalno-artystyczną, edukacyjną i naukową. Odbywają się tutaj liczne prelekcje, koncerty, wystawy, spektakle teatralne, imprezy plenerowe, konferencje. Swoiście firmowymi imprezami Muzeum są: Festiwal „Muzyczne konfrontacje – Stawisko w kulturze polskiej” oraz Konkurs Recytatorski im. Jarosława Iwaszkiewicza. Od kilku lat placówka uczestniczy w „Nocy Muzeów”. Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów jest bardzo ważną instytucją dla promocji powiatu grodziskiego. Jak do tej pory funkcję dyrektora muzeum sprawowali Oskar Koszutski (1984-2006) i Alicja Matracka-Kościelny (2006-2015). W maju 2015 r. dyrektorem został Mariusz Olbromski, który poprzednio przez wiele lat kierował Muzeum Narodowym Ziemi Przemyskiej.

Od kilkunastu lat powiat grodziski współpracuje z organizacjami pozarządowymi, których na tym terenie jest ponad 300. Są to stowarzyszenia zwykle i zarejestrowane, sportowe, uczniowskie kluby sportowe, fundacje, ochotnicze straże pożarne. Ponad 100 organizacji zajmuje się sprawami społecznymi, około 70 kulturą, sportem i rekreacją, ponad 20 ochroną środowiska, ok. 20 problemami niepełnosprawnych i ok. 10 działa na rzecz zwierząt. Faktycznie jednak liczba aktywnie działających organizacji pozarządowych jest wyraźnie mniejsza. Przykładowo można wskazać w tym wypadku gminę Grodzisk Mazowiecki, w której na koniec 2013 r. figurowały w rejestrze 102 organizacje. Według danych grodziskiego samorządu faktycznie działających organizacji było w latach 2008-2017 około 40. Co roku władze powiatowe ogłaszają na podstawie uchwalanych przez Radę Powiatu Grodziskiego programów współpracy z organizacjami pozarządowymi, konkursy na realizację zadań publicznych. Niemal wszystkie przyznawane kwoty służą realizacji zadań z zakresu pomocy społecznej oraz związanych z wydatkami poniesionymi na realizację zadań współfinansowanych z Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Pozostaje to w zgodzie z przyjętymi przez władze powiatowe priorytetami polityki społecznej. Natomiast kwoty udzielane na zadania z dziedziny kultury fizycznej, czy na realizację imprez są niewielkie, rzędu 20-35 tys. zł rocznie. W księdze ewidencji uczniowskich klubów prowadzonej przez Starostę Powiatu Grodziskiego znajdują się wpisy Powiatowego Szkolnego Związku Sportowego oraz Uczniowskich Klubów Sportowych z Grodziska Mazowieckiego („Mazovia Grodzisk Mazowiecki”, „Sparta” i „Piranie”)

9 „Strategia Rozwoju Powiatu Grodziskiego na lata 2014-2020. Innowacyjny Powiat”, Grodzisk Mazowiecki, wrzesień 2014, s. 65.

10 Załącznik do uchwały nr 198/XXIII/12 Rady Powiatu Grodziskiego z 27 września 2012 r.

i Milanówka (UKS „3”). Z kolei w księdze ewidencyjnej klubów sportowych, działających jako stowarzyszenia, ale bez możliwości prowadzenia działalności gospodarczej, wpisane są: Grodziski Klub Żeglarski „Czysty Wiatr”, Grodziski Klub Szachowy im. Mieczysława Najdorfa, Grodziski Klub Sportowy „Pogoń”, Grodziski Klub Kolarski „Opty-Mazowsze”, Grodziski Klub Miłośników Szachów i Rozrywek Umysłowych „Edyp”, Jaktorowski Klub Karate „Fudokan – Zanshin”, Towarzystwo Cyklistów w Jaktorowie.

Rangę służb powiatowych mają Powiatowa Komenda Państwowej Straży Pożarnej w Grodzisku Mazowieckim,¹¹ Komenda Powiatowa Policji w Grodzisku Mazowieckim,¹² Powiatowy Inspektorat Nadzoru Budowlanego w Grodzisku Mazowieckim, Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna.

W strukturze Policji w powiecie grodziskim znajdują się: Komenda Powiatowa w Grodzisku Mazowieckim, dwa komisariaty (w Milanówku i Jaktorowie) i dwa posterunki (w Podkowie Leśnej i Żabiej Woli). W 2013 r. w tych ramach służbę pełniło prawie 150 policjantów, w tym 110 w Komendzie Powiatowej. Do najczęściej popełnianych przestępstw na terenie powiatu grodziskiego należą: kradzieże, kierowanie pojazdami w stanie nietrzeźwości, kradzieże z włamaniem, przestępstwa gospodarcze, przestępstwa narkotykowe, uszkodzenie cudzego mienia. Liczba tych rodzajów przestępstw jest zmienna rok do roku, raz w górę, raz w dół. Wyraźną tendencję wzrostową wykazują przestępstwa gospodarcze i narkotykowe. Stosunkowo mało było w ostatnich latach rozbojów, bójek i pobić, kradzieży z włamaniem do samochodu. Wydatnie wzrosła wykrywalność sprawców przestępstw. O ile w latach 90. i zaraz po 2000 r. wynosiła nieco ponad 50%, o tyle np. w roku 2013 doszła do prawie 65%, w 2016 do 67%. Są to jedne z najlepszych wyników wśród komend powiatowych garnizonu stołecznego.

Nadal dochodzi do wielu zdarzeń drogowych (800 – 900 kolizji i ok. 80 wypadków), w ich wyniku corocznie ginie kilka osób, a kilkadziesiąt jest rannych. Mocną stroną pracy Policji w powiecie grodziskim stanowią liczne działania prewencyjne prowadzone w ramach współpracy z przedszkolami i szkołami wszystkich szczebli, konkursów i turniejów, udziału policjantów w różnych działaniach profilaktycznych prowadzonych przez inne instytucje i organizacje, współpracę ze Stowarzyszeniem „Bezpieczne Miasto i Gmina Grodzisk Mazowiecki”, z Ośrodkiem Sportu i Rekreacji w Grodzisku Mazowieckim oraz GKS „Pogoń” (program „Super Kibic”). Ponadto policjanci spotykają się ze słuchaczami Uniwersytetu Trzeciego Wieku, ogłaszają apele z ostrzeżeniami za pośrednictwem parafii, przygotowują i prezentują spoty na ekranach multimedialnych, realizują program pomocy bezdomnym i innym osobom potrzebującym. Propagują też akcję „Czujny Sąsiad”, a podczas imprez plenerowych i pikników popularyzują problematykę bezpieczeństwa wśród mieszkańców powiatu. Działania na rzecz bezpieczeństwa mieszkańców prowadzone są w taki sposób, by budować zaufanie społeczne do Policji.

Bardzo ważną działalność prowadzi Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna, sprawując nadzór nad warunkami higieny środowiska, higieny w zakładach pracy, higieny w placówkach nauczania, wychowania, w miejscach udzielania świadczeń zdrowotnych. Stacja bada żywność i żywienie oraz przedmioty codziennego użytku pod względem zagrożeń dla zdrowia. Zajmuje się

11 Zarys historii PSP w Grodzisku Mazowieckim przedstawiam w rozdziale dotyczącym bezpieczeństwa publicznego.

12 Do 1999 r. Rejonowa Komenda Policji w Grodzisku Mazowieckim. Okres jej działalności w latach 1990-1999 omawiam w rozdziale dotyczącym bezpieczeństwa publicznego.

ponadto promocją zdrowia, działalnością zapobiegawczą i przeciw epidemiczną. W ramach nadzoru administracyjno-egzekucyjnego znajduje się na terenie powiatu grodziskiego ponad 1600 obiektów. Kontrole dokonywane są w wodociągach, na basenach i innych obiektach, m.in. na dworcach, stacjach kolejowych, w hotelach, zakładach fryzjerskich, salonach kosmetycznych, w Niepublicznych Zakładach Opieki Zdrowotnej, sklepach, przedsiębiorstwach. Dużą wagę podczas kontroli przywiązuje się do stanu sanitarnego, w szczególności placówek nauczania i wychowania, a także do nadzoru epidemiologicznego. Stacja realizuje od pewnego czasu programy edukacyjne, m.in. związane z kampanią antynikotynową, zwalczaniem AIDS i zapobieganiem HIV, przeprowadzaniem badań mammograficznych, popularyzowaniem zdrowego stylu życia.

Ocena kondycji społeczno-gospodarczej i finansowej, jak i najważniejszych osiągnięć powiatu, który istnieje w nowej formule prawie 20 lat, nie jest łatwa do przeprowadzenia. Niemniej ta problematyka w pełni zasługuje na podjęcie rzetelnych badań analitycznych. Może zatem warto w ramach sugerowanych przeze mnie badań, sprawdzić na ile refleksja wyrażona niedawno przez Starostę Powiatu Grodziskiego Marka Wieźbickiego koresponduje z rzeczywistością: „Reforma administracyjna budziła liczne wątpliwości, jednak w ciągu 19 lat udało się wytworzyć więzi społeczne, które tworzą tożsamość lokalnej społeczności, a także poczucie, że działania powiatu oraz jednostek organizacyjnych mogą i przyczyniają się do podniesienia standardów życia mieszkańców”.¹³

Po 24 latach Grodziskowi Mazowieckiemu przywrócona została, w zupełnie nowych warunkach ustrojowych, funkcja stolicy powiatu. Zarówno siedziba władz powiatu, jak i siedziby instytucji, dla których organizatorem jest samorząd powiatu, umiejscowione są w Grodzisku Mazowieckim – z wyjątkiem Muzeum w Podkowie Leśnej (Stawisko), Zespołów Szkół nr 1 i nr 2 Milanówku, Domu Pomocy Społecznej w Izdebnie Kościelnym. Grodzisk Mazowiecki pełni od prawie dwóch dekad wiele funkcji, służąc mieszkańcom całego powiatu. Tutaj koncentruje się działalność w zakresie ochrony zdrowia (Szpital Zachodni, przychodnie NZOZ), zapewniania obywatelom bezpieczeństwa (Komenda Policji, Państwowa Straż Pożarna), jak i udzielania potrzebującym pomocy materialnej i socjalnej. W ciągu tych lat utrwalona została dobra współpraca władz powiatu z samorządem gminy Grodzisk Mazowiecki. Tutejsza gmina ma swój niemały udział w modernizacji i remontach dróg powiatowych, a także w udzielaniu wsparcia finansowego przy zakupie nowoczesnego sprzętu dla Szpitala Zachodniego. Ponadto wiele imprez na terenie gminy organizowanych jest wspólnie, coraz częściej starosta, burmistrz i przewodniczący obu rad, powiatu i miasta, obejmują honorowe patronaty nad obchodami rocznic historycznych, zawodami sportowymi i innymi ważnymi wydarzeniami.

¹³ M. Wieźbicki, [Sprawozdanie za rok 2017] Starostwo Powiatu Grodziskiego, s. 1.

II.

MIASTO W NOWEJ EPOCE

PRZEMIANY OBLICZA MIASTA

Krajobraz miasta kształtowany przez wiele lat rozwoju historycznego, to swoista wypadkowa zmieniających się założeń urbanistycznych, planów regulujących przestrzeń oraz tworzenia różnorodnej zabudowy architektonicznej, a także wyposażania ośrodka w infrastrukturę techniczną niezbędną we współczesnym rozwoju cywilizacyjnym. W istocie przeważnie w wytwarzaniu przestrzeni publicznej kierowano się przesłankami związanymi z organizowaniem działalności gospodarczej oraz zaspokajaniem potrzeb mieszkańców, chociaż nie zawsze udawało się władzom miasta zapanować nad żywiołowymi procesami zabudowy wolnych przestrzeni. Grodzisk Mazowiecki jako miasto istniejące prawie 500 lat¹ zachowało do dziś charakterystyczny układ urbanistyczny w części śródmiejskiej, chociaż sama zabudowa na tym obszarze zmieniała się w ciągu stuleci. Nie sięgając zbyt daleko wstecz, można stwierdzić, iż w XIX wieku dominowała niska zabudowa drewniana, ale też w końcu stulecia pojawiły się murowane kamienice, pierwsze budynki zakładów przemysłowych a nawet więzienie. Natomiast w latach 1918-1939 rozwinęło się budownictwo domów jednorodzinnych, częstokroć już murowanych, jak też wznoszono bardziej okazałe (2 i 3-piętrowe) budynki użyteczności publicznej (magistrat, bank, kino, kamienice czynszowe i in.). Po II wojnie światowej nadal rozwijało się budownictwo indywidualne, także w niewielkiej skali komunalne i zakładowe z przeznaczeniem na mieszkania. Dopiero na przełomie lat 50. i 60. ruszyło budownictwo spółdzielcze bazujące na wznoszeniu wolnostojących domów (3 i 4-piętrowych) w układzie osiedlowym. Do początku lat 70. osiedla miały charakter dosyć kameralny, zajmowały przestrzeń w centrum miasta. Budynki wznoszono z zastosowaniem „tradycyjnych” technologii. Natomiast w latach 70. zapoczątkowano, podobnie jak w wielu innych miastach, stosowanie technologii wielkopłytowej. W Grodzisku w centrum, zrealizowano dwa wysokościowce tego typu, które zdecydowanie ani swoim wyglądem, ani nadmierną wysokością w stosunku do otoczenia architektonicznego, nie przysłużyły się dobrze krajobrazowi tej części miasta. Mieszkańcy tak rażącego wykwitowi zabudowy szybko nadali miano „Manhattanu”. W drugiej połowie lat 70. rozpoczęła się budowa dużego osiedla Grodziskiej Spółdzielni Mieszkaniowej we wschodniej części miasta.

¹ Formalnie od momentu nadania praw miejskich 22 lipca 1522 r.

Pierwsze założenia do opracowania miejscowego planu ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy Grodzisk Mazowiecki przygotowano w połowie I kadencji nowych władz miejskich.² Punktem wyjścia były następujące ustalenia: założenia do planu winny objąć ok. 87% powierzchni gminy, plan powinien precyzować cele rozwoju i uwarunkowania ich realizacji, jak też zasady polityki przestrzennej i sposoby ich realizacji, w tym ogólne zasady przekształcania struktury przestrzennej gminy. Do sporządzenia planu ogólnego zagospodarowania gminy radni zobowiązali Zarząd Miejski. W zatwierdzonych wówczas założeniach zawarto podział gminy na strefy funkcjonalno-przestrzenne, które powinny charakteryzować się: I – najwyższym stopniem ochrony gleb (z dopuszczeniem adaptacji istniejących budynków i wznoszenia pojedynczych budynków), II – wysokim stopniem ochrony gleb z możliwością wejścia na teren strefy części inwestycji zlokalizowanych w strefie III; III – możliwością lokalizacji inwestycji o różnym charakterze przy spełnieniu odpowiednich wymogów przestrzennych dla tego obszaru (dostępność komunikacyjna, uwarunkowania ekologiczne, zgoda władz gminy, i in.); IV – ochroną ekologiczną (większa część strefy stanowi obszar krajobrazu chronionego; V – zabudową mieszkaniowo-usługową.³ Specjalnie też w dokumencie podkreślono, iż plan ogólnego zagospodarowania przestrzennego gminy nie może dopuszczać lokalizacji na terenie gminy nowych obiektów o wysokiej uciążliwości dla środowiska, z wyjątkiem projektowanego wysypiska śmieci.

W połowie 1992 r. powstał plan miejscowy zagospodarowania przestrzennego osiedla „Chopina”⁴ oraz zapadła decyzja Rady Miejskiej o przystąpieniu do sporządzenia „szczegółowego planu uproszczonego zagospodarowania przestrzennego centrum miasta”.⁵

W czerwcu następnego roku Rada Miejska przyjęła Plan Szczegółowy „Centrum” i skierowała go do realizacji przez Zarząd Miejski.⁶ Jego realizacja miała posłużyć uporządkowaniu urbanistycznemu tej części, która stanowiła „najbardziej atrakcyjny obszar miasta z punktu widzenia inwestycji istotnych dla jego funkcjonowania oraz prawidłowej obsługi mieszkańców”.⁷ Plan „Centrum”, opracowany przez architektów Teresę i Jerzego Gajewskich (Biuro Planowania Rozwoju Warszawy) zakładał likwidację slumsów, optymalne realizowanie infrastruktury miejskiej, lepsze funkcjonowanie komunikacji miejskiej. W związku z przekształceniem ul. 11 Listopada w deptak, przewidziano realizację ulicy do niej równoległej. Autorzy Planu „Centrum” zaprojektowali również kolorystykę elewacji zabudowy deptaka i fragmentu ul. Sienkiewicza. Generalnym założeniem tego planu było zapewnienie zdecydowanego wyjścia ze stanu „prowizorki” (kioski, tzw. „szczęki” itp.) i przejście do „realizacji celowej zabudowy”. Inicjatywa przekształcenia ulicy 11 Listopada w miejski deptak spotkała się z różnymi reakcjami zarówno radnych, jak i wielu mieszkańców. Przeciwnicy zmiany funkcji ulicy uważali, że w mieście jest wiele ważniejszych spraw do załatwienia, zwolennicy podkreślali, że miasto zyska tą zmianą coś nowego, wyjątkowego w swoim wyglądzie. Złośliwi, po kilku miesiącach robót, proponowali

2 Uchwała nr 112/XXII/92 RM z 12 lutego 1992 r.

3 Tamże, załącznik do uchwały, s. 13.

4 Uchwały nr 136, 137/XXV/92 RM z 17 czerwca 1992 r. Osiedle „Chopina” miało powstać w zabudowie mieszkaniowej jednorodzinnej na gruntach rolnych o powierzchni 33,43 ha.

5 Uchwała nr 143/XXV/92 RM z 17 czerwca 1992 r. W uchwale wyznaczono granice centrum miasta ulicami: 11 Listopada (obie pierzeje), 1 Maja, Kościuszki (obie pierzeje), Sienkiewicza i Placem Zygmunta Starego (wszystkie pierzeje).

6 Uchwała nr 200/XXXI/93 RM z 2 czerwca 1993 r.

7 R. Rafiński, *Centrum*, B, 1993, nr 7, s. 7.

zmianę nazwy ulicy na Rozbabraną. Jesienią 1994 r., gdy zaczęła się II kadencja lokalnego samorządu, uroczyscie oddano promenadę do użytku, chociaż tu i ówdzie dało się jeszcze zauważyć „prowizorki” i „niedoróbki”. W noc sylwestrową z 1994 na 1995 r. odbyła się pierwsza w historii miasta zabawa na pl. Wolności, wieńcząc dzieło pierwszego etapu zmiany wizerunku ul. 11 Listopada. Co więcej, inwestycja w promenadę okazała się sukcesem, który bardzo pozytywnie oceniono i nagrodzono podczas II Festiwalu Architektury Krajobrazu, zorganizowanego przez SGGW w 1996 r. Grodzisk Mazowiecki uhonorowano wówczas I Nagrodą jako gminę, w której zrealizowany został najlepszy projekt w dziedzinie architektury krajobrazu. W nagrodę delegacja z Grodziska pojechała na XII Targi „Europäische Fachmesse Garten-Landchafts- und Sportplatzbau” w Norymberdze. W następnych latach dokonywane były remonty elewacji kolejnych budynków, jak też uzupełniano zabudowę ul. 11 Listopada nowymi obiektami. Promenada stała się od połowy lat 90. swoistą wizytówką miasta.

Kolejne etapy porządkowania miejskiej przestrzeni wyznaczały w latach 1994-1997 uchwały Rady Miejskiej o przystąpieniu do sporządzenia miejscowych planów dla miasta i gminy, oraz wprowadzające zmiany do tych planów, w tym także opracowanych „na okres perspektywiczny”. Kontynuowane były prace związane z uporządkowaniem i rewitalizacją śródmieścia Grodziska Mazowieckiego. W 2006 r. radni na podstawie opracowania planistycznego Urzędu Miejskiego przyjęli uchwałę, która precyzowała granice strefy „Centrum”, objętej Lokalnym Programem Rewitalizacji Miasta Grodziska Mazowieckiego.⁸ Strefę „Centrum” wyznaczały od północy tory kolejowe PKP, od zachodu ul. Żytnia i ul. J. Chelmońskiego, od południa ul. Akacjowa, ul. E. Plater i ul. Warszawska, a od wschodu ul. Nadarzyńska, ul. Królewska, ul. E. Orzeszkowej, ul. Armii Krajowej i ul. gen. L. Okulickiego.

Głównym narzędziem umożliwiającym porządkowanie i dalsze kształtowanie przestrzeni miasta czy też poszczególnych części gminy stały się miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Pracami związanymi z przygotowaniem tych planów kierował w tamtym czasie, jak i następnych latach, zastępca burmistrza Piotr Galiński. W Grodzisku Mazowieckim do końca 2003 r. obowiązywał prawnie plan uchwalony przez Radę Miejską 22 listopada 1994 r. Plan ten wyznaczał następujące strefy funkcjonalne miasta: 1 – śródmiejską, 2 – mieszkalno-usługową (południową, północną, wschodnią i zachodnią), 3 – ekologiczną (rzeki Mrowna i Rokicianka, wschodnia część miasta pomiędzy zajęętymi przez inwestycje terenami na granicy Grodziska i Milanówka), 4 – produkcyjno-usługową (północna i zachodnia), 5 – obsługi technicznej miasta. W planie określono zasady kształtowania struktury funkcjonalnej miejskiej przestrzeni:

- maksymalna eliminacja z dzielnic mieszkaniowych uciążliwych funkcji przemysłowo-składowych i lokalizowanie ich w północnej części miasta;
- rozwój miasta ma się opierać na tradycyjnie zlokalizowanym centrum, w którym zachowane i rozwijane będą usługi dla całego miasta, przy czym eliminowane będą usługi uciążliwe;
- zachowane i rozwijane będą funkcje mieszkaniowo-usługowe w północnej części miasta;
- kształtowanie układu urbanistycznego miasta uwzględnia zachowanie historycznie wartościowych elementów;
- elementy krajobrazu przyrodniczego będą chronione i rewitalizowane.

⁸ Uchwała nr 645/2006 RM z 30 sierpnia 2006 r.

W latach 2001-2005 Rada Miejska, wobec wygaszenia przez ustawodawcę planów miejscowych zagospodarowania przestrzennego powstałych przed 1995 r., kilkoma swoimi uchwałami wprowadziła istotne zmiany w tym zakresie. Dzięki temu dopuszczalnym stało się po 2003 r.:

- realizowanie zabudowy przemysłowo-usługowej w północnej części miasta w strefie mieszkaniowo-usługowej;
- realizowanie zabudowy w zakresie usług kultury oraz terenów rekreacji i sportu na obszarze „Stawów Goliana”;
- realizowanie zabudowy w zakresie usług kultury z towarzyszącą zielenią w rejonie ulic Kościuszki, Spółdzielczej i Sienkiewicza.

Nowy „Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów miasta” Rada Miejska uchwaliła w lutym 2005 r. Według tego planu dokładnie wyznaczono granice między sześcioma obszarami miasta. Oznaczono te obszary jako Jednostki: „A” (śródmieście), „B” (cz. południowo-zachodnia), „C” (cz. południowo-wschodnia), „D” (cz. wschodnia), „E” (cz. północno-wschodnia) i „F” (cz. północno-zachodnia). Ustalenia zawarte w tym planie były zgodne z wcześniej wypracowanymi zasadami: tereny przemysłowe i produkcyjne będą oddzielone od mieszkaniowych, w centrum koncentrowane będą usługi nieuciążliwe, zachowany zostanie układ urbanistyczny śródmieścia, zachowane zostaną tereny zieleni miejskiej. W 2008 r. uchwalono zmianę odnoszącą się do Jednostki „A”, dopuszczającą zabudowę w zakresie usług publicznych oraz mieszkaniową w rejonie ulic Kościuszki, Spółdzielczej i Sienkiewicza. Pozostała część planu obowiązywała do następnych zmian „Miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta”.

Natomiast tego rodzaju plan dla gminy Rada Miejska uchwaliła 15 września 1993 r. Miał obowiązywać przez 10 lat. Gmina, łącznie z miastem, zajmowała powierzchnię 107 km kw., w tym niecałe 75% stanowiły grunty rolne, ok. 13% było zabudowane, natomiast tylko ok. 9,5% powierzchni było zalesione, bardzo mało było terenów pod wodami (poniżej 1%). Plan zagospodarowania przestrzennego wyznaczył sześć stref funkcjonalnych gminy, w tym trzy o charakterze rolnym (I, II, III), mieszkaniowo-usługową (IV), zwartej zabudowy siedliskowej (V) oraz ekologiczną (VI). Między 1998 a 2008 r. Rada dziesiętnastoma uchwałami wprowadziła szereg zmian do tego planu, w tym zmiany dopuszczające zabudowę mającą służyć prowadzeniu działalności gospodarczej (produkcyjnej, nieprodukcyjnej, usługowej) we wsiach: Wólka Grodziska, Chrzanów Duży, Marynin, Książenice, a także zabudowę mieszkaniową lub mieszkaniowo-usługową we wsiach: Radonie, Opypy, Zapole, Marynin, Odrano Wola, Książenice, Chrzanów Mały, Mościska, Kałęczyn, Szczesne, Czarny Las, Janinów. W końcu pierwszej dekady XXI w. ok. 31% powierzchni gminy (nie licząc miasta) było objęte obowiązującymi planami zagospodarowania przestrzennego. Jednakże dla bardziej optymalnego ukierunkowania rozwoju funkcjonalno-przestrzennego gminy koniecznym stało się podjęcie dogłębnych analiz. W 2009 r. w Instytucie Gospodarki Przestrzennej i Mieszkalnictwa w Warszawie opracowano „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Grodzisk Mazowiecki”. Studium po zaopiniowaniu przez właściwe organy zostało uchwalone przez Radę Miejską. Tym samym gmina otrzymała akt planistyczny określający politykę przestrzenną i kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy na kolejne lata. Zawarte z studium ustalenia i zasady dotyczyły zarówno gospodarowania gruntami, jak i planowania inwestycji o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym. Studium określiło skalę możliwych przekształceń poszczególnych obszarów gminy. W ramach studium sformułowano założenia

planistyczne, określające funkcje każdego obszaru, kierunki przekształceń, dopuszczalny sposób użytkowania i zagospodarowania terenów oraz zdefiniowano działania priorytetowe. Wskazano zarówno na atuty, jak i słabe strony zagospodarowania przestrzennego gminy. Po stronie atutów wymieniono: położenie gminy w dogodnej odległości dla osiedli-sypialni Warszawy, istnienie rezerw obszarów pod zabudowę mieszkaniową i rozwijanie działalności gospodarczej, dobre powiązania komunikacyjne, rozwiniętą sieć dróg lokalnych, dobry stopień wyposażenia w infrastrukturę techniczną i wystarczający w infrastrukturę społeczną, bogate zaplecze kulturalne i sportowe w mieście, istnienie w gminie obszarów przyrodniczych (w tym stanowiących część Warszawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu), warunki przyrodnicze i krajobrazowe mogące służyć kształtowaniu osiedli o charakterze willowym, wzrost aktywności inwestycyjnej. Z kolei do słabych stron zaliczono: istnienie dysproporcji w zakresie infrastruktury społeczno-gospodarczej (informacja, kultura, obsługa przedsiębiorczości na poziomie lokalnym, oświata dorosłych) między miastem a obszarami wiejskimi gminy, dysproporcje w rozwoju sieci kanalizacyjnej w stosunku do sieci wodociągowej, rozproszenie zabudowy na terenach wiejskich, niekontrolowany ruch inwestycyjny skutkujący zwiększaniem nakładów na rozwój infrastruktury, niedostateczna sieć usług turystycznych w stosunku do potrzeb i możliwości, brak dostępnego dla turystów opracowania promującego zasoby przyrodnicze gminy, zły stan techniczny obiektów zabytkowych.

W „Studium uwarunkowań...” określono główne cele rozwoju gminy Grodzisk Mazowiecki:

- ugruntowanie znaczenia gminy jako wielofunkcyjnego ośrodka o znaczeniu ponadlokalnym w zachodniej części aglomeracji warszawskiej;
- zapewnienie zrównoważonego zagospodarowania przestrzennego, które powinno uwzględniać podniesienie standardów technicznych i bytowych mieszkańców gminy i jej inwestorów zewnętrznych, ochronę przyrody, krajobrazu i zachowanie dziedzictwa kulturowego;
- zapewnienie sprawności funkcjonowania systemu komunikacyjnego w warunkach wzrostu poziomu motoryzacji;
- stworzenie podstaw obsługi turystyki i wypoczynku w gminie.

Ponadto wskazane zostały kierunki zmian w strukturze przestrzennej miasta i gminy. Najważniejsze w tej kwestii były założenia:

- rozwój i lepsze wykorzystanie centrum miasta jako pasma intensywnego zagospodarowania miejskiego;
- podniesienie standardów osiedli mieszkaniowych;
- rozwój terenów pod budownictwo mieszkaniowe i mieszkaniowo-usługowe w południowej części gminy, kreowanie lokalnych centrów usługowych;
- rozwój terenów o funkcjach miasto- i centrotwórczych oraz terenów mieszkaniowo-usługowych i usługowych w północnej części gminy (Żuków, Kłudzienko, Tłuste, Kłudno Stare) jako inwestycji z wyprzedzającym lub jednoczesnym uzbrojeniem terenu w infrastrukturę techniczną;
- rozwój terenów usług i działalności gospodarczej w pobliżu planowanego węzła komunikacyjnego autostrady oraz węzłów komunikacyjnych obwodnic miasta (południowej i zachodniej).

Omawiane opracowanie z 2009 r. miało charakter kompleksowy, określało warunki i wskazniki zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy w zakresie przeznaczenia (użytkowania) terenów pod budownictwo mieszkaniowe i mieszkaniowo-usługowe, produkcyjno-usługowe, lokalizacji instytucji oświaty (w tym przedszkoli i szkół), ochrony zdrowia, opieki społecznej, placówek

naukowych, obsługi mieszkańców przez administrację publiczną, obiekty kultury, obiekty sportowe, tereny służące rekreacji. Ponadto ustalono warunki dla rewitalizacji miasta, w szczególności dotyczące historycznej zabudowy. Określono także zasady ochrony środowiska i jego zasobów, w tym przyrody i krajobrazu kulturowego, z uwzględnieniem dóbr kultury współczesnej. Wskazano przy tym jakie warunki winny spełniać nowe systemy komunikacji, rozbudowywana infrastruktura techniczna, lokalizacje inwestycji celu publicznego. Wyznaczone zostały obszary, dla których obowiązково należało sporządzić miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, w tym obszary wymagające scalenia i podziału nieruchomości, a także obszary, na których miały być ulokowane wielkopowierzchniowe obiekty handlowe (powyżej 2000 m kw.) oraz przestrzenie publiczne. Nie zapomniano o zasadach kształtowania terenów rolniczych i leśnych, jako przestrzeni produkcyjnych, które winny być chronione przed inwestycjami, czy też mogły być narażone na powodzie i osuwanie się mas ziemnych. Wskazano przy tym obszary wymagające przekształceń, rehabilitacji lub rekultywacji.

Przestrzeń publiczna o szczególnym znaczeniu dla mieszkańców (zaspokajanie potrzeb, poprawa jakości życia, kontakty społeczne) również została wyraźnie wskazana w studium:

- pasaż w ciągu ul. 11 Listopada z pl. Wolności i pl. Zygmunta Starego;
- ciąg spacerowy wzdłuż rzeki Rokicianki od Parku Skarbków po Błękitne Stawy przy ul. Warszawskiej;
- ciąg spacerowy wzdłuż rzeki Mrowna od torów kolejowych PKP do terenów przy Szpitalu Zachodnim;
- zespół terenów z obiektami sportowymi (pływalnia, boiska, korty);
- teren targowiska miejskiego;
- Park Chełmońskiego w Adamowiznie z fragmentem ciągu spacerowego wzdłuż rzeki Mrowny;
- centra wsi Izdebnio Kościelne i Żuków.

Ostatnie lata przyniosły nowe plany zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy, w tym rewitalizacji centrum Grodziska Mazowieckiego. Zmiany uwzględnione w tych planach wynikają po części ze zmian przepisów prawa stanowionego przez parlament, po części z konieczności dostosowania do planów zagospodarowania województwa mazowieckiego, jak i koncepcji zagospodarowania kraju. Do lat 2017-2018 ok. 45% powierzchni gminy zostało objętych zaktualizowanymi, miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Po wybudowaniu autostrady A2 zwiększone zostały szanse na dalszą rozbudowę strefy przemysłowej.

Główne problemy związane z planowaniem i realizacją inwestycji w zakresie tworzenia zagospodarowanej przestrzeni miejskiej (i w całej gminie) wiążą się przede wszystkim z brakiem decyzji samorządu województwa mazowieckiego w sprawie budowy obwodnicy zachodniej.⁹ Gmina przeznacza ze swojego budżetu znaczne środki na remonty starych i budowę nowych dróg, w tym także powiatowych (udzielane są pożyczki na ten cel dla Starostwa Powiatu Grodziskiego). Kontynuowana jest rozbudowa ścieżek rowerowych. Powstają nowe parkingi, w tym wielokondygnacyjny przy ul. Żydowskiej. Nie mniej istotną kwestią nadal pozostaje poprawienie

9 Pozytywnej decyzji Zarządu Województwa Mazowieckiego Burmistrz Grodziska Mazowieckiego spodziewał się w I kwartale 2018 r.

estetyki miasta (tablice i urządzenia reklamowe, szyldy, obiekty małej architektury, ogrodzenia itp.), zgodnie z nowymi zasadami zawartymi w ustawie krajobrazowej.¹⁰ W roku 2018 władze miasta przewidują przeprowadzenie konkursu na koncepcję zagospodarowania przestrzeni Placu Zygmunta Starego. W niedalekiej perspektywie koniecznym będzie wydzielenie nowych terenów pod zabudowę mieszkaniową. Miasto nadal inwestuje w budownictwo komunalne (socjalne), ostatnio przy ul. R. Traugutta. Ale efektywna dbałość o poprawianie i upiększanie krajobrazu kulturowego miasta wymaga jeszcze wielu działań, m.in. skutecznej rewitalizacji centrum miasta, w tym reprezentacyjnego „deptaka”, czy też wyburzenia wielu ruder, jak również kontynuacji remontów obiektów zabytkowych. W 2018 r. zostanie zrealizowany nowoczesny obiekt mediateki u zbiegu ul. Bartniaka i ul. 3 Maja. Mediateka w istotny sposób wzbogaci grodziską ofertę działań prospołecznych i kulturotwórczych, bowiem będzie pionierskim i innowacyjnym połączeniem funkcji ośrodka aktywności seniorów z multimedialną Biblioteką Publiczną. Ciągłe jednak miasto i gmina nie mogą doczekać się realizacji hali sportowo-widowiskowej, w której można byłoby organizować wiele imprez (w tym rangi międzynarodowej) dla kilku tysięcy widzów. Natomiast, jak się wydaje, w niedalekiej przyszłości zrealizowany będzie nowoczesny budynek grodziskiego ratusza, który powstanie tuż obok pięknie wyremontowanej w 2017 r. willi „Niespodzianka”. Bardzo istotny komponent krajobrazu miasta stanowi zieleń urządzona. Przyznana gminie niedawno dotacja ze środków unijnych (6 mln zł) powinna w niedługim czasie zapewnić miastu wyraźnie piękniejszy wizerunek.

Budownictwo mieszkaniowe. Niewątpliwie wielce znaczący wpływ na kształtowanie krajobrazu miasta miała od początku lat 60. XX w. Grodziska Spółdzielnia Mieszkaniowa. Spółdzielnia realizowała osiedla w centrum i w jego pobliżu. Budynki mieszkalne wznoszono zgodnie z obowiązującymi wówczas standardami (słynne M-1, M-2 itd.) przy wykorzystaniu tradycyjnych technologii. Od lat 70. zaczęto stosować technologię wielkopłytową, w większej skali przy budowie dużego osiedla Wschód (później Kopernik). W ścisłym centrum miasta wzniesiono w tej technologii dwa wieżowce. Owe wieżowce, stawiane według wzorca obowiązującego w całym kraju („wielka płyta”), zupełnie nie przystawały do architektury śródmieścia Grodziska Mazowieckiego i nadal szpecą tę część miasta.

Na początku lat 90. w GSM trwał proces przekształcania mieszkań lokatorskich we własnościowe. Na koniec 1992 r. w Spółdzielni jeszcze 1822 mieszkania miały charakter lokatorski, natomiast 1917 własnościowy. Jednakże największymi ówczesnymi problemami GSM pozostawały zastój inwestycyjny i kwestia ściągłości zaległych czynszów. Długi lokatorów sięgały łącznie 1,5 mld zł, najemcy lokali użytkowych zalegali na kwotę 1,2 mld zł. Niedobory finansowe były poważne, co ograniczyło rozwój działalności Spółdzielni, w tym realizowanie nowych inwestycji. A kandydatów na członków Spółdzielni było wówczas 4760, w tym 2098 miało już zawinkulowane wkłady. W 1996 r. GSM dysponowała blisko 4 tys. mieszkań, liczyła 4389 członków, natomiast zarejestrowanych kandydatów było 3700. Stopniowo rozbudowywane było os. Kopernik. W latach 1988-1998 powstało w ramach Spółdzielni 27 budynków (830 mieszkań) wielorodzinnych, w tym na os. Kopernik 24 (717 mieszkań), w Milanówku 6 (113 mieszkań). W jubileuszowym roku 40-lecia GSM, jej stan posiadania był następujący: 4219 mieszkań w 107 budynkach, w których mieszkało 11 288 lokatorów.

10 Ustawa krajobrazowa (Dz.U. z 2015 r., poz. 774) obowiązuje od 11 września 2015 r.

Ogółem członków było 4839 (w tym 269 oczekujących), a kandydatów na członków 3129. Działały Rady osiedli „Centrum”, „Kopernik” i „Milanówek”. Spółdzielnia prowadziła działalność kulturalno-oświatową we własnych klubach osiedlowych – „Disco” w Grodzisku Mazowieckim i „Jedwabnik” w Milanówku. Stopniowo realizowane były (od 1999 r.) mieszkania o podwyższonym standardzie, w tym lokale dwupoziomowe o metrażu powyżej 110 m kw. W stosunku do okresu 1989-1995 liczba nowych mieszkań wzrosła w latach 1996-2002 o nieco ponad 80%. Co ciekawe, liczba osób zamieszkujących w nowych lokalach wzrosła zaledwie o 36%, co związane było z faktem potraktowania nowych mieszkań przez ich nabywców jako lokaty kapitału, a ponadto znaczną część stanowiły gospodarstwa jednoosobowe lub co najwyżej 2-3 osobowe. Coraz bardziej poprawiało się otoczenie nowych budynków osiedlowych (zieleń, chodniki, parkingi, place zabaw). W latach 2003-2005 GSM w ramach budowy os. Kopernik III oddała do użytku 376 mieszkań w 8 budynkach. Według danych z 2008 r. w zasobach GSM znajdowało się 110 budynków, w których łącznie było 4411 mieszkań, co stanowiło blisko 40% wszystkich lokali mieszkalnych w mieście. Zamieszkiwało w nich 9,6 tys. osób – 3,8 tys. w os. Centrum i 5,8 tys. w os. Kopernik. GSM była zatem nadal największym inwestorem w zakresie budowy domów wielorodzinnych, jak i pozostawała najważniejszym zarządcą nieruchomości w mieście. Osiedlami zarządzały trzy administracje: „Centrum” (osiedla Spółdzielcza, XX-lecia, Sadowa, Grunwaldzka, Kościuszki, Lutniana, Lutniana II oraz 450-lecia), „Kopernik” (os. Kopernik I i II, os. Teligi-Kopernik III) oraz w Milanówku. W następnych latach Spółdzielnia zwiększała zasoby mieszkaniowe, m.in. w latach 2010-2011 oddała do użytku 130 mieszkań.

W 2006 r. Rada Miejska przyjęła uchwałę o przyznaniu GSM 90% bonifikaty od opłat z tytułu dokonywanych przekształceń nieruchomości zabudowanych na cele mieszkaniowe.¹¹ W ciągu następnych dwóch lat GSM na podstawie uchwał Rady Miejskiej o udzieleniu innych bardzo korzystnych bonifikat, m.in. w związku z przekształcaniem prawa użytkowania wieczystego w prawo własności nieruchomości zabudowanych na cele mieszkaniowe, przyniosły dalszy postęp w porządkowaniu sfery prywatnej własności gruntów w mieście. Tym samym GSM zyskała tereny pod rozbudowę osiedli.¹²

Od połowy lat 90. XX w. zaczęła rosnać aktywność lokalnych firm budowlanych o charakterze deweloperskim. W 1998 r. na ogólną liczbę 176 mieszkań oddanych do użytku w mieście lokale wybudowane przez GSM stanowiły 70%. Natomiast w roku 2000 na 270 nowych mieszkań już tylko ok. 47%. Niemniej nadal w mieście GSM zachowała pod względem liczby mieszkań pozycję dominującą, skoro w jej zasobach mieszkała prawie połowa grodziszczan (według danych z 2000 r. – ok. 12 tys. osób). Od roku 2000 firmy deweloperskie coraz intensywniej realizowały nowe inwestycje mieszkaniowe, wznosząc domy wielorodzinne, jak i segmenty. Największy udział w budownictwie mieszkaniowym miały firmy lokalne: Maj-Pol Twój Dom s.c., BMR Baćko s.j., Giersbud, Makbud s.c., Dombud, Top Investment sp. z o.o. Ponadto aktywne były też firmy z Warszawy, Milanówka, Pruszkowa i Piaseczna. Liczba powstałych nowych osiedli w Grodzisku Mazowieckim jest imponująca. W dobrych lokalizacjach powstały takie osiedla, jak: „Jordanowicka”, „Jaśminowa”, „Na Laski”, przy ulicach Piaskowej, Nadarzyńskiej, Warmińskiej, Rembeka, Baśniowej, Bairda, Dębowej i innych. Spośród wielu osiedli jednym z bardziej wyróżniających się atrakcyjną

11 Uchwała nr 614/2006 RM z 31 maja 2006 r.

12 W związku z jubileuszem 60-lecia GSM przygotowywana jest specjalna publikacja. Z tego względu materiały informacyjne dotyczące ostatnich 10-12 lat działalności budowlanej Spółdzielni nie zostały mi udostępnione.

zabudową jest „Villa Czarny Las” urządzone w stylu brytyjskim. Nowe osiedla, w znacznej mierze zaaranżowane kameralnie, a jednocześnie reprezentujące nowoczesną architekturę, ukształtowały nowy krajobraz południowej części miasta. Promocja Grodziska Mazowieckiego jako atrakcyjnego miejsca zamieszkania okazała się niezwykle skuteczna. Aktualnie w segmentach, domach jednorodzinnych i wielorodzinnych (w tym apartamentowcach) mieszka w Grodzisku Mazowieckim i jego wiejskim otoczeniu kilkanaście tys. osób.

Infrastruktura techniczna. W wyniku wielu inwestycji, skutecznie realizowanych od 1990 r., gmina Grodzisk Mazowiecki w szybkim tempie nadrabiała zaległości w rozbudowie infrastruktury technicznej. Już na początku XXI w. sieć wodociągowa liczyła blisko 170 km, sieć kanalizacyjna 51 km, energetyczna 753 km, gazowa 244 km. Łączna długość dróg w gminie to 297,6 km, w tym nadal prawie 121 km tych dróg miało utwardzoną nawierzchnię. Oczyszczalnia ścieków osiągnęła pułap przerobu ponad 9 tys. metrów sześciennych na dobę. W rezultacie potrzeby mieszkańców związane z dostawami energii elektrycznej są od dłuższego czasu zaspokajane w 100% (w mieście i we wsiach), z dostawą wody poprzez wodociągi w 80% w mieście i 60% na wsi, z odprowadzaniem ścieków siecią kanalizacyjną w 50% w mieście i zaledwie 5% na wsi. Rozbudowa sieci gazowej w ciągu kilku lat przyniosła bardzo dobry efekt – potrzeby w tym zakresie pokryte są w mieście w 95%, na wsi w 80%. Ogromne zapóźnienie w tworzeniu sieci telekomunikacyjnej zostało po 1990 r. nadrobione, dzięki czemu w mieście potrzeby w tej mierze były pokryte w 90%, na wsi w 50%. Natomiast dynamiczny rozwój nowoczesnych technologii telekomunikacyjnych, szczególnie po roku 2000, zmniejszył zapotrzebowanie na korzystanie z wcześniej realizowanych sieci kablowych. Nadal najmniej korzystna dla jakości życia mieszkańców pozostaje kwestia utwardzania istniejących dróg, jak i budowy nowych – w tym obwodnicy.

Krajobraz miasta. Coraz większego znaczenia w kształtowaniu krajobrazu miasta nabiera urządzenie terenów zielonych oraz rekreacyjnych. Niewątpliwie w ostatnich latach samorząd z coraz większą troską i zaangażowaniem realizował zadania w tej dziedzinie. Świątyniami przykładami są w tej mierze Park im. hr. Skarbków, Stawy Walczewskiego czy Stawy Goliana. Istniejące parki gminne służą rekreacji i wypoczynkowi mieszkańców, „z poszanowaniem i ochroną walorów przyrody”.¹³ W 2018 r. powstają nowe parki na osiedlu „Jaśminowa” przy ul. Wiklinowej oraz w Łąkach przy ulicach Chlewińskiej i Ordonia.

Ukształtowany na przestrzeni wielu lat krajobraz kulturowy miasta i terenów wiejskich gminy Grodzisk Mazowiecki zawiera zarówno elementy historyczne, jak i substancję narastającą od przełomu XX i XXI w. Z pewnością nadal nie we wszystkich częściach gminy ten krajobraz jest w pełni estetyczny, uporządkowany, zagospodarowany w sposób satysfakcjonujący mieszkańców. Skala rozpiętości charakteru zabudowy jest znaczna, widoczna gołym okiem – od chylących się ku ruinie kamieniczek w centrum miasta po nowoczesną zabudowę ekskluzywnego osiedla „Villa Czarny Las”. Widoczne są w krajobrazie miasta zarówno standardowe osiedla epoki PRL-u, jak i wznoszone z zastosowaniem tradycyjnych i nowszych technologii (np. angielskiej, kanadyjskiej) i z coraz ciekawszymi elewacjami nowe osiedla domów pogrupowane przestrzennie i gabarytowo na kilka sposobów. Krajobraz kulturowy miasta wzbogaciły też nowoczesne budynki użyteczności publicznej, takie jak Grodziska Hala Sportowa, Pływalnia Miejska „Wodnik 2000” i Centrum Kul-

13 Uchwała nr 378/2016 RM z 29 kwietnia 2016 r.

tury. Są w mieście cztery świątynie, z których trzy zostały wzniesione współcześnie, wyróżniają się dosyć ciekawą i zarazem surową architekturą. Dbanie władz gminy o tereny rekreacyjne i zieleń urządzoną wniosły piękne i użyteczne publicznie miejsca bez wątpienia stanowiące chlubę miasta – oprócz wymienionych wcześniej stawów i parku należy wspomnieć o terenie spacerowym nad Mrowną, jak i świetnie odrestaurowanym dworcu kolejowym i popularnym, wymagającym częściowej rewitalizacji deptaku ul. 11 Listopada. Planowana rewitalizacja centrum miasta zapewne przyniesie m.in. częściową zmianę wyglądu Placu Zygmunta Starego, w tym zabudowy pierzei przy kościele parafialnym pw. św. Anny. Szybkich działań na rzecz uratowania przed całkowitą destrukcją wymagają niektóre obiekty zabytkowe, oryginalne architektonicznie, jak m.in. willa Haeberlego, tzw. „wójtówka” i inne drewniaki, będące pozostałością po dawnych „Letniakach”, zaświadczające o niegdyś letniskowym charakterze Grodziska.

Nazewnictwo ulic i placów. Jednym z elementów kształtowania wizerunku miasta jest nazewnictwo ulic i placów. Jeszcze w końcowym okresie funkcjonowania Rady Narodowej Miasta i Gminy w Grodzisku Mazowieckim, Komitet Obywatelski „Solidarność” wnioskował o zmianę nazw niektórych ulic, m.in. Armii Czerwonej, Juliana Marchlewskiego, Mariana Buczka i placu Dzierżyńskiego.¹⁴ Tę kwestię działacze KO „S” podnosili także na spotkaniach z radnymi. Jednakże kwestia zmiany nazw niektórych ulic została podjęta dopiero po wyborach do nowego samorządu. W ciągu I kadencji radni zmienili nazwy wszystkich ulic kojarzące się z poprzednim okresem, potocznie nazywanym „komuną”. Jedne z pierwszych decyzji dotyczyły placu Dzierżyńskiego, który przemianowano na plac Zygmunta Starego, a także ul. Świerczewskiego, której nadano imię gen. Leopolda Okulickiego.¹⁵ Nieco później ulica Janka Krasickiego zmieniona została na poszczególnych odcinkach w ulicę Ignacego Krasickiego, ul. Orłąt i ul. Przystankową, a ul. Hanki Sawickiej odpowiednio została przemianowana na ul. Sadową, w drugiej części na ul. Wiewiórki. Z kolei ul. Engelsa nazwano ulicą Hynka, ul. Obrońców Pokoju ulicą Kredytową, ulicę Służby Polsce ulicą Słoneczną, a nawet nazwę ulicy Trasy W-Z przemianowano na ulicę Radiową.¹⁶

O rozmachu urbanistycznym Grodziska Mazowieckiego świadczy powstawanie nowych ulic, szczególnie we wschodniej i południowo-wschodniej części miasta, gdzie wznoszono nowe osiedla mieszkaniowe. Począwszy od 1992 r. sukcesywnie nadawano nowym ulicom nazwy, starając się stosować dla każdego osiedla swoisty „klucz” nazewnictwa. W 2001 r. Rada Miejska nadała nazwy 21 ulicom, a od 2003 do 2006 r. kolejnym 12 ulicom. Patronami nowych ulic zostali m.in. wybitni literaci (J. Kochanowski, M. Rej, A. Dygasiński, S. Rembek, A. Osiecka), artyści plastycy (A. Grottger, J. Malczewski, T. Makowski), kompozytorzy (F. Chopin). Uwzględniono w nazewnictwie nazwiska kilku wybitnych postaci zapisanych w historii Polski (A.F. Modrzewski, gen. S. Maczek, gen. W. Anders) i miasta (Okuniowie, M. Bojasiński). Część nazw ukuto wykorzystując znane nazwy geograficzne (Litewska, Paryska, Praska, Cieszyńska), w tym lokalne (Jordanowicka, Rokiciańska), jak i przyrodnicze (Piaszczysta, Forsycji, Świerkowa, Jesionowa, Cyraneczki). Nie

14 Pismo KO „S” do Rady Narodowej Miasta i Gminy w Grodzisku Mazowieckim z 26 września 1989 r. Wniosek umotywowano następująco: „Obowiązujące obecnie nazwy ulic rażą mieszkańców naszego miasta i ludzi przyjezdnych wobec oczywistych prawd historycznych (...)”. Archiwum Wojciecha Hardta.

15 W zbiorze uchwał Rady Miejskiej z lat 1990-1993 natrafiłem tylko na kilka decyzji zatwierdzających zmiany nazw ulic. Nazwa ul. gen. L. Okulickiego została wprowadzona Uchwałą nr 38/VII/90 z 19 września 1990 r. w sprawie uczczenia pamięci generała w formie tablicy pamiątkowej oraz poprzez zmianę nazwy ulicy.

16 Uchwała nr 231/XXXIV/93 RM z 10 listopada 1993 r.

zabrakło też nazw mających niejako uosabiać „charakter” ulic: Skromna, Willowa, Spadowa, Wygodna, Nieduża, Rozkoszna, Kłasztorna, a nawet Krasnali. W 2001 r. ujednolicono uchwałą Rady Miejskiej nazewnictwo ulic, zgodnie z zasadami ustalania tego rodzaju nazw, zwłaszcza w wypadku nazw zawierających nazwiska osób bez uwzględnienia ich imienia.¹⁷ Od tego czasu nowe nazwy nadawane były zgodnie z przyjętymi zasadami. W latach 2016-2017 na podstawie ustawy o tzw. „dekomunizacji przestrzeni publicznej”, także w Grodzisku Mazowieckim samorząd miał dokonać ewentualnych zmian nazw ulic, które mogły być obciążone negatywnymi skojarzeniami z epoką PRL-u. W praktyce dotyczyło to tylko jednej ulicy (Przodowników Pracy), chociaż wojewoda mazowiecki zakwestionował dalsze funkcjonowanie nazwy ulicy 17 Stycznia.

Warto zaznaczyć, iż w 2001 r. Rada Miejska zajęła stanowisko w sprawie dokonania zmian nazw miejscowości na terenie gminy wymienionych w „Wykazie urzędowym nazw miejscowości w Polsce”.¹⁸ Radni wnioskowali, by zmianę nazw przeprowadził Zarząd Miasta. Zmiany te dotyczyły miejscowości: Nowe Izdebno (na Izdebno Nowe), Nowe Kłudno (na Kłudno Nowe), Stare Kłudno (na Kłudno Stare), Nowe Kozery (na Kozery Nowe), Radonie PGR (usunięcie w nazwie PGR), Urszulin i Zabłotnia (usunięcie w nazwie PGR), Kłudzienko (usunięcie w nazwie IBMER), Książenice PGR (na Książenice Nowe). Ponadto zaproponowano, by poszczególne przysiółki włączyć do wsi: Adamowizna, Chlebnia, Czarny Las, Kozutki, Kozery, Izdebno Nowe, Odrano Wola, Radonie, Wężyk, Władków i Żuków.

Rewitalizacja. Pierwotnie uchwalony w 2006 r., a następnie aktualizowany od 2010 r. „Lokalny program rewitalizacji” w ramach 7 projektów obejmował samo miasto, a właściwie tylko jego centrum. W ramach tego programu (2007-2013) zrealizowano 6 inwestycji: 1) Rewaloryzacja willi „Radogoszcz” połączona z adaptacją obiektu na potrzeby galerii etnograficznej; 2) Rewaloryzacja Parku im. hr. Skarbków; 3) Rewaloryzacja i adaptacja na cele rekreacyjno-sportowe terenu Stawów Goliana wraz z ulicami dojazdowymi; 4) Rewitalizacja pasażu śródmiejskiego wzdłuż pierzei ul. 1 Maja (etap 1); 5) Budowa miejskiej strefy aktywności gospodarczej przy ul. Montwiłła (Targowisko Miejskie); 6) Adaptacja budynku kina „Wolność” (etap 1) na cele sportowe. Otwarcie willi „Radogoszcz”, Parku im. hr. Skarbków oraz Stawów Goliana uświetniło 22 lipca 2012 r. 490. rocznicę nadania Grodziskowi praw miejskich. Do 2013 r. zapoczątkowano trzy zadania inwestycyjne, natomiast 18 zadań nie zdołano zrealizować. Część z nich zakończono w 2014 i 2015 r.: 1) Przywrócenie dawnego wizerunku Miasta-Uzdrowiska poprzez rewaloryzację dawnego Zakładu Wodoleczniczego dr. Bojasińskiego (obecnie siedziby SP nr 1); 2) Rewitalizacja pasażu śródmiejskiego wzdłuż pierzei ul. 1 Maja (etap 2); 3) Poprawa bezpieczeństwa publicznego w Grodzisku Mazowieckim poprzez utworzenie sieci monitoringu wizyjnego (etap 1). W 2015 r. wobec niewielkiego postępu w realizacji planowanych zadań, przyjęto zaktualizowany „Lokalny program rewitalizacji miasta na lata 2014-2020”. Program ten obejmuje trzy projekty związane z rewitalizacją wielofunkcyjnych obszarów miasta: 1) Tereny zielone i zabytki miasta; 2) Tereny przemysłowe; 3) Przestrzeń publiczną. W ramach tych projektów zaplanowano do 2020 r. wykonanie 13 zadań. Z tych zadań już zakończono rewaloryzację willi „Niespodzianka”, przebudowę Stawów Walczewskiego wraz z ich rewaloryzacją i adaptacją na cele rekreacyjno-sportowe. Uchwałą Rady Miejskiej

17 Uchwała nr 357/2001 RM z 30 maja 2001 r. Do uchwały załączono ujednolicony zapis nazw 316 ulic.

18 Stanowisko Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim przyjęte na XXXVI Sesji w dniu 30 maja 2001 r.

teren Stawów Walczewskiego został parkiem miejskim. Pozostałe zadania inwestycyjne znajdują się w trakcie realizacji, w tym mediateka, której otwarcie przewidywane jest na jesień 2018 r.

W 2015 r. podjęte zostały prace nad programem rewitalizacji gminy, zgodnie z obowiązującymi przepisami, określającymi zasady planowania w tym zakresie. Uchwalony przez Radę Miejską w 2017 r. w zaktualizowanej wersji „Lokalny program rewitalizacji Gminy Grodzisk Mazowiecki 2014-2020” obejmuje obszar 12,45 km kw., tj. 11,6% powierzchni gminy oraz prawie 30% ludności gminy. Realizacja programu przebiega na 9 „podobszarach”, w tym w Grodzisku: Centrum, teren przy ul. Szczęsnej, teren przy ul. Sportowej, Osiedle „Kopernik”, teren przy ul. Piaskowej, Łąki, a na terenach wiejskich gminy: Urszulin, Kłudno Stare, Adamowizna. Rewitalizacji podlegają tereny zdegradowane, na których znajdują się budynki nie nadające się do zamieszkania (rudery, slumsy), czy też grunty wymagające rekultywacji. Zasadniczym celem programu rewitalizacji jest stworzenie na wymienionych „podobszarach” warunków do racjonalnego zagospodarowania, tak by mogły one służyć dalszemu rozwojowi miasta i gminy, pełniąc wiele funkcji ważnych dla zaspokajania potrzeb mieszkańców. Cele szczegółowe rewitalizacji określone zostały następująco:

I – Pobudzenie aktywności poszczególnych grup mieszkańców poprzez zmianę sposobu użytkowania wspólnych przestrzeni publicznych i wykorzystania posiadanego dziedzictwa – kulturowego i przyrodniczego;

II – Ograniczenie problemów społecznych poprzez wykorzystanie przestrzeni publicznej jako podstawy świadczenia usług dla różnych grup mieszkańców;

III – Wzmocnienie spójności społecznej poprzez stworzenie warunków do prowadzenia działań prewencyjnych w stosunku do młodzieży oraz osób starszych poprzez tworzenie nowych usług społecznych, kulturowych i rekreacyjnych;

IV – Poprawa jakości życia pod względem zamieszkania i pracy poprzez tworzenie i wzmacnianie udogodnień związanych z funkcjonowaniem przestrzeni publicznych;

V – Stworzenie warunków do rozwoju partnerstwa samorządu, mieszkańców oraz organizacji funkcjonujących na terenie gminy oraz wspólnego działania w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnej na obszarze zdegradowanym.

Zatem rewitalizacja ma w efekcie w ciągu kilku lat wydatnie uporządkować istniejące i wykreować nowe przestrzenie publiczne, których zagospodarowanie poprawi jakość życia mieszkańców, a także będzie pomocna w rozwiązywaniu problemów społecznych. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych jako nowoczesna metoda wytwarzania nowych przestrzeni, przyniesie miastu i gminie wiele korzyści o znaczeniu społecznym i kulturowym. Jednocześnie znikną miejsca, które swoim bardzo złym stanem i wyglądem szpecą krajobraz miasta. Już niebawem mieszkańcy miasta będą mogli korzystać z w pełni zrealizowanych bulwarów i ciągów spacerowo-rowerowych, szlaku edukacyjnego „Śladami grodzickich Żydów”, nowych placów i urządzeń służących zabawom dzieci i rekreacji wszystkich mieszkańców, obiektu służącego aktywności społecznej na terenach przemysłowych przy ul. Sportowej, kilku stref tzw. uspokojonego ruchu kołowego. W toku jest proces rekultywacji zdegradowanych terenów śródmieścia, na których znajdują się nadal zdekapitalizowane budynki. W miejscu usuwanej zabudowy pojawiają się nowe obiekty, którym nadane zostaną nowe funkcje społeczne i gospodarcze. Rewitalizacja zapewni też większy ład przestrzenny w zabudowie mieszkaniowo-usługowej osiedli, lepiej też zostaną zagospodarowane nieużytki i tereny zieleni pod kątem nadania im funkcji społecznych i rekreacyjno-sportowych. Tym samym wizerunek

miasta w znacznej mierze zostanie poprawiony. Część prac określonych w programie rewitalizacji już wykonano, część jest kontynuowana. Realizacja wszystkich projektów objętych programem rewitalizacji pochłonie około 217 mln zł.

Perspektywa zmian do 2021 r. W sposób bardzo syntetyczny można wykazać, jak bardzo zmieniło się oblicze Grodziska Mazowieckiego, porównując dane dotyczące użytkowania gruntów w połowie lat 30. XX w. i obecnie. W okresie przedwojennym połowę obszaru miasta stanowiły użytki rolne, a zabudowa przestrzeni miejskiej wraz z ulicami i placami zajmowała nieco ponad 36% powierzchni. Natomiast według aktualnych danych grunty zabudowane stanowią 81% powierzchni miasta, a użytki rolne już tylko 14%. Tereny leśne, pod wodami i ekologiczne zajmują zaledwie 5% powierzchni miasta. Takie proporcje w zagospodarowaniu przestrzennym wskazują jednoznacznie na wyczerpywanie się możliwości wykorzystania gruntów na cele inwestycyjne (produkcja, budownictwo), jak i rekreacyjne. Zatem Grodzisk Mazowiecki staje przed poważnym problemem jakim jest rozwiązanie tego dylematu. Cele jakie wyznaczył samorząd gminy na najbliższe 4 lata (2018-2021) są ambitne i zapewne, o ile na to pozwolą zasoby finansowe, będą zrealizowane. Te najważniejsze cele zostały określone następująco: podniesienie standardów życia mieszkańców poprzez poprawę jakości przestrzeni publicznej (w tym terenów zieleni), redukcja emisji zanieczyszczeń powietrza, poprawa bazy sportowej i rekreacyjnej, budowa parkingów typu „P+R”, zapewnienie wzrostu potencjału turystycznego w ramach renowacji obiektów zabytkowych, poprawa dostępu do zasobów kultury na obszarach wiejskich, zapewnienie rozwoju e-usług, stworzenie strategii i planów działań gminy w zakresie kreowania polityki energetycznej, wdrożenie nowatorskich, eksperymentalnych i badawczych metod nauki w szkołach, rozbudowa i modernizacja bazy szkół i przedszkoli, budowa nowoczesnych obiektów służących aktywizacji i integracji społeczności miasta i gminy.

W latach nowej rzeczywistości, kiedy samorządy mogły skutecznie zająć się kształtowaniem przestrzeni gmin i miast, w Grodzisku Mazowieckim stopniowo rosła świadomość mieszkańców w zakresie możliwości uczestniczenia w podejmowaniu przez miejscowe władze decyzji o istotnym znaczeniu dla procesu zmian, w tym związanych z tworzeniem nowych przestrzeni miasta. O ile w latach 90. XX w. mieszkańcy w stosunkowo niewielkim stopniu konsultowali miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego czy plany inwestycyjne, o tyle w ciągu następnych kilkunastu lat ich udział w tym zakresie wyraźnie powiększył się. Postulowane przez mieszkańców zmiany czy proponowane rozwiązania alternatywne niejednokrotnie były dobrze umotywowane i wpływały na dokonywanie korekt i uzupełnień dokumentów planistycznych. W tym kontekście raczej nie dziwi fakt, iż władze gminy nie zdecydowały się, jak do tej pory, na wprowadzenie budżetu partycypacyjnego.

PRZEMIANY GOSPODARCZE

Na początku lat 90. rozpoczął się nowy etap rozwoju gospodarczego Gminy Grodzisk Mazowiecki. Lokalne władze samorządowe zaczęły z coraz lepszym skutkiem wykorzystywać szanse wzrostu ekonomicznego związane z bardzo korzystnym położeniem miasta i gminy dla podejmowania nowych inwestycji, głównie o charakterze produkcyjnym. W latach 1990-1991 nastąpiło ożywienie indywidualnej przedsiębiorczości gospodarczej, co znalazło też odzwierciedlenie w Grodzisku Mazowieckim. Między 1 stycznia a 30 września 1991 r. w całej gminie zarejestrowano 718 podmiotów gospodarczych, natomiast 303 wykreślono z ewidencji. Największy ruch panował w dziedzinie handlu (446 podmiotów zarejestrowanych i 147 wykreślonych) i produkcji przemysłowej (odpowiednio 102 i 82 podmioty). Przybywało ponadto firm transportowych (56 nowych i 18 wykreślonych), budowlanych (odpowiednio 31 i 19), zakładów gastronomicznych (31 i 7), a także świadczących wiele różnych usług materialnych i niematerialnych (łącznie 72 i 30). Zatem część firm ulegała likwidacji, ale powstawało też wiele nowych.

W następnych latach potencjał gospodarczy całej gminy rósł z bardzo dużą dynamiką. Na początku 1989 r. zarejestrowanych było 746 podmiotów, a w 1994 r. już 4212 podmiotów gospodarczych, co dało przyrost o 575%. Najwięcej firm zarejestrowano w branży handlowej (wzrost o 3830%, tj. z 47 do 1800 podmiotów). Podobnym fenomenem okazała się gastronomia, która odnotowała prawie 25-krotny przyrost, z 5 do 123 podmiotów. Co ciekawe, stosunkowo najwolniej, gdy weźmie się pod uwagę tylko ilość firm, rozwijał się przemysł – w 1989 r. zarejestrowanych było 335 firm, pięć lat później już 968 (wzrost o 290%). Natomiast w tym samym czasie mniej więcej czterokrotnie wzrosła liczba firm transportowych, podobnie budowlanych, jak i w kilku innych branżach. Jednak od połowy lat 90. XX w. wobec pogarszającej się koniunktury gospodarczej dużo firm zaniechało działalności i zostało wykreślonych z ewidencji. W efekcie już w 1995 r. zarejestrowanych podmiotów gospodarczych było 2048, w 1997 r. – 2415. Od następnego roku ponownie w dosyć szybkim tempie zaczęła zwiększać się liczba podmiotów gospodarczych, na co wskazują statystyki: w 1998 r. – 3304, w 2000 r. – 3642, w 2001 r. – 3690, w 2004 r. – 5192. Według klasyfikacji dziedzin gospodarki narodowej w gminie Grodzisk Mazowiecki na początku XXI w. udział przemysłu wynosił 13,4%, budownictwa 13%, handlu 36,4%, transportu 8,3%. W 2004 r. najwięcej było firm działających w handlu i naprawach (1420), rolnictwie (1090), obsłudze nierucho-

mości i działalności gospodarczej (590), przetwórstwie przemysłowym (530), budownictwie (464) i transporcie (370). Ponadto w dziedzinie ochrony zdrowia zarejestrowane były 184 podmioty, w pośrednictwie finansowym – 99, edukacji – 91, administracji publicznej – 18. Obiektów hotelowych i restauracji łącznie było 80, natomiast pozostałe formy działalności usługowej skupione były w 257 podmiotach.

Ponownie w latach 2008-2009 pogorszyła się sytuacja ekonomiczna (kryzys światowy), co spowodowało upadek części firm. W gminie Grodzisk Mazowiecki w 2010 r. w ewidencji znajdowało się 5148 (w tym w mieście 3778 firm), w 2012 r. – 5498 (w mieście 3922), w 2014 r. – 5944 (w mieście 4019). Według stanu z początku kwietnia 2018 r. w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej na terenie gminy Grodzisk Mazowiecki znajdują się wpisy 5030 podmiotów. Przytłaczającą większość stanowią małe firmy, które zatrudniają do 9 osób (96,4%). W gminie są tylko 4 firmy zatrudniające od 250 do 999 pracowników, natomiast firmy zatrudniające powyżej 1000 pracowników są dwie. Łącznie 6 firm z ok. 4000 podmiotów zatrudnia ponad 3 tys. osób (obliczenia według danych z 2014 r.).

Kluczem do sukcesu zapewniającego szybki rozwój społeczno-gospodarczy całej gminy okazały się inwestycje, w znacznym stopniu zrealizowane przez firmy z kapitałem zagranicznym. Na wydzielonym pod te inwestycje obszarze we wsi Chrzanów powstała pierwsza grodziska strefa przemysłowa. Dzięki temu gmina stała się miejscem atrakcyjnym i otwartym na kolejne inwestycje, przy bardzo racjonalnej i w pełni zaangażowanej postawie lokalnych władz samorządowych. Przez kilkanaście lat burmistrzowie, najpierw Euzebiusz Sowa, a po nim Grzegorz Benedykciński, prowadzili osobiście bezpośrednie rozmowy i negocjacje z potencjalnymi inwestorami. Jednak ta formuła uległa w pewnym momencie wyczerpaniu. W 2008 r. zostało utworzone w ramach Urzędu Miejskiego Samodzielne Stanowisko ds. Obsługi Przedsiębiorców. Skala rozwoju sfery biznesowej okazała się na tyle duża, jak na ośrodek średniej wielkości, że koniecznym stało się przyjęcie takiego rozwiązania.

Zdecydowanie najważniejszą dziedziną życia gospodarczego w gminie Grodzisk Mazowiecki stał się przemysł, który po 1989 r. w znacznym stopniu podlegał procesowi restrukturyzacji, jak i modernizacji. W 2004 r. prawie połowa osób zatrudnionych na terenie gminy pracowała w zakładach przemysłowych. Działały wówczas 62 spółki z kapitałem zagranicznym, dając zatrudnienie ok. 3000 pracowników. O skali wzrostu gospodarczego gminy świadczy wiele wskaźników, w tym chociażby liczba prywatnych przedsiębiorców przypadająca na 1000 mieszkańców (169 podmiotów) porównana ze średnią krajową (130). Dynamiczny rozwój gospodarczy, właściwie we wszystkich dziedzinach, zaowocował nie tylko bardzo wysoką oceną atrakcyjności inwestycyjnej gminy (w rankingu Centrum Badań Regionalnych Grodzisk już w 2000 r. osiągnął ocenę 4,8 na 5 pkt.)¹, ale też coraz większą dynamiką przyrostu dochodów do budżetu gminy. To z kolei przekładało się na realizowanie kolejnych inwestycji przez lokalny samorząd w ramach gospodarki komunalnej i mieszkaniowej, a także w oświacie, kulturze, sporcie. Uruchomiony prawie 30 lat temu mechanizm wzrostu gospodarczego gminy dał wiele pozytywnych efektów w wielu dziedzinach, przy-

1 Wskaźnik syntetyczny sumujący cząstkowe wskaźniki potencjału rozwojowego ośrodka: aktywności gospodarczej, aktywności obywatelskiej, jakości infrastruktury społeczno-ekonomicznej, salda migracji oraz inwestycji mieszkaniowych. Gdyby nie niższy wskaźnik potencjału aktywności obywatelskiej (pozostałe wskaźniki miały najwyższą wartość) Grodzisk Mazowiecki otrzymałby ocenę maksymalną.

czyniając się niezwykle skutecznie do podniesienia jakości życia mieszkańców na poziom, który jeszcze nie tak dawno wydawał się nieosiągalny. Należy przy tym podkreślić, że o ile w dziedzinie kluczowych dla gminy inwestycji decydujące były inicjatywy i decyzje samorządu, o tyle w pozostałych dziedzinach przedsiębiorcy starali się podejmować działalność gospodarczą na własne ryzyko, kierując się zarówno potrzebami lokalnej społeczności, jak i rozpoznaniem możliwości zbytu określonych produktów i realizowania rozmaitych usług w znacznie szerszej skali. Należy jednak pamiętać, że początki okresu wielkich zmian były niezwykle trudne, bowiem odziedziczone po poprzednikach przedsiębiorstwa i zakłady wymagały restrukturyzacji i dostosowania do wymogów gospodarki rynkowej, funkcjonującej zupełnie odmiennie od gospodarki socjalistycznej. Części firm udało się w miarę szybko przekształcić, inne zostały zlikwidowane.

Przemysł

Spośród większych zakładów przemysłowych po 1989 r. tylko niektóre zdołały zachować zdolność produkcyjną w nowych warunkach ekonomicznych, jak i technologicznych. Ciągłość działalności stała się udziałem przede wszystkim Grodzkich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa”, najstarszego w mieście przedsiębiorstwa, w przeszłości popularnie nazywanego „octówką”. Przez wiele lat „Polfa” stanowiła „wizytówkę” grodzkiego przemysłu, ale z drugiej strony ze względu na poważne zanieczyszczanie środowiska uchodziła za „największego truciciela” w mieście. Jeszcze w 1989 r. „Polfa” znajdowała się na liście 80 najbardziej uciążliwych dla środowiska zakładów w kraju. Od lat 90. stopniowo wdrażano nowe inwestycje, które pomалу poprawiały stan środowiska, szczególnie w najbliższym otoczeniu zakładów (Łąki).²

22 kwietnia 1997 r. został wmurowany akt erekcyjny pod budowę nowego zakładu „Polfy”. Wraz z nową inwestycją „Polfa” weszła w skład światowego koncernu – węgierskiej firmy Gedeon Richter. Od tego momentu zakład rozbudowano i unowocześniono. Dzięki temu przedsiębiorstwo zachowało dobrą pozycję w swojej branży w kraju i jest jednym z największych pracodawców w mieście. Tak jak wcześniej angażuje się w sponsorowanie wielu imprez, jak i celebrytuje swoje święto w Dniu Chemika. W nowym biurowcu Gedeon Richter Polska sp. z o.o. urządzona została ekspozycja ukazująca historię przedsiębiorstwa.

Fabryka Tarcz Ściernych to najstarszy w Polsce zakład produkujący narzędzia ścierne. W końcu lat 80. XX w. fabryka znalazła się w trudnej sytuacji. W 1990 r. zakład odzyskał samodzielność organizacyjną jako przedsiębiorstwo państwowe, wyodrębniając się z Kombinatu Przemysłu Narzędziowego „VIS”. Przeprowadzona wówczas restrukturyzacja uchroniła przedsiębiorstwo przed upadłością. W latach 1993-1998 zakład powoli dochodził do równowagi finansowej w warunkach rosnącej konkurencyjności ze strony nowych firm na rynku, które produkowały bądź też importowały narzędzia ścierne. Roczne obroty fabryki wynosiły w latach 1993-1994 ok. 100 mld zł, przy stanie zatrudnienia 210-250 pracowników. Stopniowo kurczyła się oferta produktów zakładu grodzkiego, które można było sprzedawać w kraju. W okresie dekonstrukcji gospodarczej (1999-2003) sytuacja zakładu ponownie uległa pogorszeniu. Niemniej zakład utrzymał się na ryn-

² Szerzej na ten temat patrz rozdział poświęcony ochronie środowiska.

ku materiałów i narzędzi ściernych. W 2014 r. FTŚ została zakupiona przez firmę Pentar Abrasives (zał. w 1982 r.). W ostatnich latach zakład produkuje nowoczesne wyroby ścierne, w tym m.in. z elektrokorundu i węgla krzemu ze spoiwem ceramicznym, super twarde ze spoiwem metalowym i żywicznym, i in. Od lat 90. zakład stopniowo zmniejszał swoją powierzchnię, już w 1994 r. ogłaszając przetarg na sprzedaż znacznej części swojego majątku (kilka budynków fabrycznych) w cenie wywoławczej 1,85 mld zł. Obecnie produkcja odbywa się w niewielkiej przestrzeni dawnej fabryki, niestety symbolem upadłej, dawniej rozległej zabudowy, pozostaje mocno podniszczony pałacyk dawnego właściciela Haerberlego.

W 1989 r. Władysław Markowski podjął starania o odzyskanie upaństwowionej w 1952 r. fabryki grzejników. Mimo pozytywnej decyzji Sądu Najwyższego sprawa przejęcia zakładu przeciągała się. Dopiero po zaangażowaniu się Prezydenta Lecha Wałęsy w ostateczne załatwienie tej sprawy, doszło do przekazania zakładu W. Markowskiemu w dniu 1 sierpnia 1992 r. W momencie zwrotu własności fabryka była poważnie zadłużona, a zbyt produkcji był niewielki. Zakład zatrudniał wówczas 103 pracowników, średnia płaca wynosiła 2,7 mln zł (rok później wzrosła do ponad 6 mln zł). Zakładem kierował inż. Zbigniew Mroziński. Dla zapewnienia lepszych warunków pracy i podniesienia zarobków W. Markowski przeznaczył z własnych kapitałów prawie 1 mld zł. Na spotkanie z właścicielem, kierownictwem i załogą zakładu 15 października 1992 r. przyjechał Prezydent Lech Wałęsa. Gość był bowiem zainteresowany przebiegiem prywatyzacji przemysłu, a grodziski zakład był pierwszym w Polsce, który udało się skutecznie zreprywatyzować. Według relacji lokalnej prasy spotkanie przebiegło następująco: „Kilka minut przed 14 pod bramę zajechały trzy lancie z obstawą i szary prezydencki mercedes. Wysiadł z niego Prezydent, Andrzej Drzycimski i Jerzy Grohman. Gości przywitał prezes zarządu spółki akcyjnej, a zarazem właściciel – Witold Markowski.³ Następnie Goście zostali oprowadzeni po zakładzie. Towarzyszyło im kilku dziennikarzy i dwie ekipy telewizyjne (...). Następnym punktem wizyty było spotkanie z załogą. Niewielka świetlica fabryczna szybko zapełniła się ludźmi. Przyszli prosto z pracy. W roboczych ubraniach, nie umyć. Prezydent wyraźnie miał ochotę podyskutować. Uczestnicy zadowalali się patrzeniem. W rezultacie najżywiej zrobiło się gdy jeden z pracowników zaproponował Lechowi Wałęsie, by objął on protektorat nad budową szpitala w Grodzisku. Od słowa do słowa „do tablicy” wezwany został Burmistrz. Tylko w tym momencie zrobiło się cieplej. Prezydent zaproponował przejęcie budowy szpitala na barki gminy (dotychczasowa budowa finansowana była przez budżet centralny), lub kilku gmin. Burmistrz powiadomił Prezydenta, że usiłował już to zrobić. Prezydent powtórzył swoją propozycję. Następnie spojrzął na zegarek, upewnił się, że nie ma już żadnych pytań i odjechał. W mieście życie toczyło się normalnym trybem, nikt nie przejmował się wizytą”.⁴ Warto odnotować, że na dzień przed wizytą Prezydenta latano dziury i malowano pasy na trasie dojazdu do miasta i fabryki.

Fabryka Zapachów i Aromatów „Mrowna” powstała w 1950 r. Po 1989 r. właścicielem był Jerzy Łapka. Na początku lat 90. XX w. wybudowany został nowy zakład. Specjalnością fabryki są od wielu lat esencje i aromaty spożywcze, esencje sproszkowane, emulsje do napojów, kompozycje zapachowe dla przemysłu kosmetycznego. Produkcja bazuje na surowcach sprowadzanych głównie (w 90%) z zagranicy. Gotowe zapachy i esencje przeznaczone są na rynek krajowy, odbiorcami są

3 W relacji prasowej podano błędnie imię p. Markowskiego.

4 GG, 30 X 1992, nr 67, s. 1.

od wielu lat potentaci w branży spożywczej oraz kosmetycznej. W 1994 r. fabryka zatrudniała 39 pracowników, w tym 11 inżynierów. W 2002 r. zarejestrowana została szwajcarska firma Firmenich, która zakupiła Fabrykę „Mrowna”.

Pierwszym dużym zagranicznym inwestorem po 1989 r. była firma Pepsi Co. Wedel, zajmująca się produkcją artykułów spożywczych. 10 lipca 1992 r. burmistrz Euzebiusz Sowa wraz ze swoim zastępcą Witoldem Koniecznym podpisali kontrakt na budowę w mieście fabryki słonych przekąsek z krajowych ziemniaków Frito Lay. Na uroczystość podpisania umowy przybył z USA wiceprezydent Pepsi Co. McKinney. Pod inwestycję przeznaczono teren na krańcach ul. Bałtyckiej. Początkowo miało znaleźć w niej zatrudnienie 50-100 osób. Nowy zakład powstał w ciągu 9 miesięcy, produkcja chipsów ruszyła w kwietniu 1993 r. Początkowo produkowano 3 tys. ton chipsów rocznie, a po dwóch dekadach wielokrotnie więcej – w 2013 r. 36 tys. ton, trzy lata później już 54 tys. ton. W ostatnim czasie zakład zatrudniał ok. 460 pracowników. Systematycznie modernizowana jest technologia produkcji, w 2017 r. uruchomiono czwartą linię produkcyjną. Od kilku lat zakład wyróżnia się dbałością o czystość produkcji, wspiera działania na rzecz ochrony środowiska w gminie (m.in. akcja „Sprzątanie Świata” i in.). W 2014 r. grodziski zakład Frito Lay został uznany za najlepszy spośród 80 innych zakładów tej branży. Produkty trafiają na polski rynek, ale są też eksportowane do krajów bałtyckich, Czech, Słowacji, Węgier, Niemiec i na Ukrainę. Budynek zakładu wyróżnia się nowoczesną architekturą, w przekazach medialnych zyskał miano „swoistej perły” w mazowieckim krajobrazie.

Następną firmą o renomie światowej, której zakład ulokowano w Grodzisku Mazowieckim, jest duński Danfoss. Firma ta otworzyła swoją filię w Polsce w 1990 r., rozpoczynając produkcję w zakładzie w Warszawie dwa lata później. W 1996 r. Danfoss w związku z wygranym przetargiem zakupił teren o powierzchni 7,7 ha w Grodzisku przy ul. Chrzanowskiej. 18 października odbyło się spotkanie przedstawicieli zarządu firmy Danfoss i Ambasady Królestwa Danii z władzami Grodziska Mazowieckiego, podczas którego omawiano sprawy związane z nową inwestycją. Podczas spotkania dyrektor Polsko-Duńskiej Izby Gospodarczej Robert Kamionowski stwierdził m.in.: „Niedługo w Grodzisku będziemy świętować otwarcie najlepszej wizytówki Danii w Polsce”.⁵ Na uroczystość wmurowania aktu erekcyjnego pod budowę zakładu 4 marca 1997 r. przybył duński ks. Fryderyk z premierem Danii Poulem Nyrupem Rasmussenem. Produkcja ruszyła w lutym następnego roku. Danfoss specjalizuje się w produkowaniu najwyższej jakości urządzeń automatyki chłodnictwa, sprężarek do lodówek i agregatów, termostatów, automatyki do instalacji ciepłych, instalacji do sterowania różnymi systemami (m.in. w elektrowniach, zakładach wodociągowych), komponentów do palników i kotłów, i in. Firma stosuje najwyższe standardy produkcji, w ramach których zapewnia skuteczną ochronę otoczenia naturalnego zakładu. Początkowo zakład zatrudniał 450 osób. W 2011 r. firma Danfoss Poland Sp. z o.o. z siedzibą w Grodzisku Mazowieckim zamówiła opracowanie strategii CSR, która posłużyła ułożeniu relacji w mikroregionie, m.in. w biznesie, działaniach prospołecznych, współpracy z organizacjami pozarządowymi.

Firma CARDAN A.R.T. w 1992 r. przejęła teren przemysłowy przy ul. Spółdzielczej. Obiekt, w którym poprzednio znajdowała się filia Żyrardowskich Zakładów Tkanin Technicznych, szybko

⁵ B, nr 9, 1996, s. 3.

został wyremontowany. Do hal fabrycznych sprowadzono maszyny i niebawem ruszyła produkcja części i podzespołów dla przemysłu motoryzacyjnego, m.in. do samochodów polonez, ciężarówek kamaz, liaz, tatra, star, autobusów scania, ciągników ursus i zetor. W 1995 r. zakład zatrudniał 60 osób. Zakład ten nie zdołał utrzymać się na konkurencyjnym rynku motoryzacyjnym.

29 grodziskich zakładów (także komunalnych) zostało uhonorowanych w ostatnich kilkunastu latach różnego rodzaju nagrodami i wyróżnieniami, m.in. w konkursach Instytutu Nowoczesnego Biznesu. Na podstawie analizy tych osiągnięć Magazyn Przedsiębiorców „Europejska Firma” przyznał Grodziskowi Mazowieckiemu tytuł „Miasto przyjazne biznesowi 2014”. Aktywne działania samorządu na rzecz rozwoju przedsiębiorczości przyniosły miastu i gminie wiele sukcesów. Obecny potencjał grodziskiego przemysłu, jak na ośrodek średniej wielkości, jest imponujący. Wartość rynkowa największych zakładów już kilka lat temu przekroczyła kwotę 1,2 mld zł. Najwyższe w tej mierze notowania mają Frito Lay Poland (ponad 0,5 mld zł), Danfoss Poland (ponad 260 mln zł), Gedeon Richter Polska (ponad 230 mln zł), Trouw Nutrition Polska (ponad 100 mln zł). Trzeba zauważyć, że wraz z ulokowaniem w mieście i na terenie gminy nowych zakładów produkcyjnych zmieniła się struktura branżowa przemysłu. W Grodzisku produkuje się obecnie, poza już wcześniej wymienionymi asortymentami, m.in. pieczywo, dodatki paszowe, dodatki spożywcze, opakowania dla branży spożywczej, części zamiennie do samochodów peugeot i citroen, wyposażenie łazienek, komponenty techniczne z tworzyw sztucznych, wyroby piankowe, artykuły gumowe i gumowo-metalowe. Na gruncie przemysłu grodziskiego reprezentowani są inwestorzy z Czech, Danii, Węgier, Szwajcarii, Francji, Włoch, Holandii, Finlandii, Niemiec oraz Stanów Zjednoczonych.

W związku z ożywioną działalnością zakładów produkcyjnych w gminie Grodzisk Mazowiecki powstały trzy strefy przemysłowe. Pierwsza strefa usytuowana została w okolicach ul. Chrzanowskiej, gdzie swoje siedziby mają Danfoss, Raben, Trouw Nutrition, Barpimo. Druga strefa została zlokalizowana przy ulicach Zachodniej i Granicznej, a swoją działalność gospodarczą prowadzą tam Frito Lay, Hiestand, Rabugino Suominen. W trzeciej strefie, która znajduje się częściowo w Chlebnie i częściowo w Natolinie, swoje zakłady ulokowały m.in. Gefco i Carpol.

Gospodarka komunalna

Po 1989 r. zakłady komunalne w Grodzisku Mazowieckim przeszły trudny proces prywatyzacji i restrukturyzacji. Na początku 1991 r. Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej w Grodzisku Mazowieckim zostało przekształcone w zakład budżetowy (Zakład GKiM).⁶ Według stanu na koniec 1991 r. Zakład ten zatrudniał 247 osób, w tym 185 pracowników fizycznych i 62 umysłowych. W drugim półroczu tego samego roku został wypracowany zysk w wysokości 7 mld 926 mln zł, który należało rozliczyć z gminą. Głównym źródłem zysku ZGKiM stała się w tym czasie sprzedaż biletów komunikacji miejskiej. W 1992 r. Zakład przejął w ramach komunalizacji mienie Stołecznego Przedsiębiorstwa Energetyki Ciepłej z zasobów i urządzeń zlokalizowanych w Grodzisku.

6 Uchwała nr 61/XII/91 RM w Grodzisku Mazowieckim z 16 stycznia 1991 r. ZGKiM zaczął funkcjonować jako zakład budżetowy z dniem 30 czerwca 1991 r.

Przekształcenia wymagały też pozostałe przedsiębiorstwa państwowe świadczące usługi komunalne. W maju 1991 r. załoga Przedsiębiorstwa Oczyszczania Miasta w Grodzisku Mazowieckim, w ślad za warszawskim MPO, przystąpiła do strajku. Główne postulaty strajkowe sformułowano następująco:

- załoga chce uczestniczyć we wszystkich uzgodnieniach dotyczących pracy zakładu;
- płace mają być podniesione o 100%;
- należy zrestrukturyzować przedsiębiorstwo.

Strajk poprzedziła uchwała Rady Miejskiej o nie udzieleniu dotacji dla MPO z budżetu gminy. Wobec takiej decyzji przedsiębiorstwo miało przejść pod Zarząd Miejski, a po przeprowadzeniu restrukturyzacji gospodarować na własny rachunek. Miało się to wiązać z „urealnieniem” poziomu zatrudnienia. W tym czasie w grodziskim MPO zatrudnionych było 27 pracowników umysłowych i 131 fizycznych. Niebawem Przedsiębiorstwo zostało Rejonowym Zakładem Oczyszczania E-23, a na podstawie uchwały Rady Miejskiej z 25 września 1991 r. zakład włączono do Zakładu Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Gminy Grodzisk Mazowiecki, jako jego Oddział. Dyrektorem ZGKiM był w tym czasie Tadeusz Kuczyński. W latach 90. Zakład otrzymywał dotacje z budżetu gminy, np. w 1997 r. w wysokości 2,2 mln zł. Dzięki tym dotacjom pokrywane były straty ponoszone w prowadzonej przez Zakład działalności gospodarczej, m.in. w komunikacji miejskiej, utrzymywaniu zasobów mieszkaniowych, utrzymywaniu dróg publicznych, oczyszczaniu miasta, konserwacji oświetlenia ulicznego. Na niektórych formach działalności wypracowywano niewielkie zyski, np. na wywozie nieczystości stałych. Jedną z głównych bolączek Zakładu stały się zaległości czynszowe mieszkańców domów komunalnych. Niemniej dochody ZGKiM rosły z roku na rok, np. w 1997 r. o 68% w stosunku do roku poprzedniego (przy stratach w kwocie zaledwie 7 tys. zł).

W 1992 r. zajęto się komunalizacją Zakładu Wodociągów i Kanalizacji (ZWiK). Na bazie grodziskiego majątku Miejskiego Przedsiębiorstwa Wodociągów i Kanalizacji w Warszawie utworzono Zakład Wodociągów i Kanalizacji w Grodzisku Mazowieckim jako zakład budżetowy.⁷

Jednym z głównych problemów wymagających pilnego rozwiązania było uporządkowanie i unowocześnienie gospodarki odpadami. W 1994 r. został przyjęty do realizacji program pn. „Program gospodarki odpadami w gminie Grodzisk Mazowiecki”.⁸ Program ten, przewidziany do realizacji w latach 1994-1996, obejmował: 1) budowę zakładu utylizacji odpadów komunalnych i osadów ściekowych (kompostownia o wydajności 120 ton na dobę, co dawałoby możliwość odbierania odpadów z 6 gmin); 2) budowę składowiska balastu pokompostowego we wsi Kraśnicza Wola; 3) wprowadzenie systemu selektywnej zbiórki odpadów. Kosztorysowa wartość programu wynosiła wówczas 73 mld zł (bez VAT), w tym budowa kompostowni miała kosztować nieco ponad 53 mld zł.

Podnoszenie standardów w zakresie utrzymania czystości, odbierania, składowania i utylizacji odpadów miało na celu zarówno poprawienie jakości środowiska, jak i osiągnięcie zwiększonych dochodów w gospodarce komunalnej.⁹

⁷ Uchwała RM z 26 sierpnia 1992 r. Statut ZWiK otrzymał na mocy uchwały nr 5/92 RM z 21 września 1992 r.

⁸ Uchwała nr 284/XLI/94 RM z 16 maja 1994 r.

⁹ O działalności zakładów komunalnych więcej w rozdziale o ochronie środowiska.

Spółdzielczość pracy

Najstarszą spółdzielnią w Grodzisku Mazowieckim jest Powszechna Spółdzielnia Spożywców „Społem”, której początki sięgają roku 1904. Domeną PSS „Społem” pozostaje od wielu lat działalność handlowa. W latach 90. XX w. grodziskie (i milanowskie) sklepy tej sieci zostały zmodernizowane, część z nich przebudowano. Przez szereg lat zarząd PSS „Społem” deklarował, iż celem spółdzielni nie jest „zysk konsumpcyjny”, lecz „efektywne kształtowanie cen na najniższym poziomie”. Obecnie spółdzielnia prowadzi w mieście 9 placówek handlowych, co pośrednio świadczy o zachowaniu zarówno dobrej kondycji ekonomicznej, jak i zadowoleniu klientów z działalności handlowej firmy. Można powiedzieć, że PSS „Społem” zachowała swoją pozycję w mieście, mimo rosnącej konkurencji ze strony sklepów prywatnych, a przede wszystkim sklepów wielkopowierzchniowych (supermarketów).

Ważne miejsce w życiu gospodarczym miasta zajmuje od wielu lat Dziewiarska Spółdzielnia Pracy „Malwa” (zał. w 1949 r.). Jest to zakład pracy chronionej. Na początku lat 90. XX w. pracowało w nim 270 osób, w tym 141 niepełnosprawnych (56% załogi), w tym 18 niewidomych i 80 z zaburzeniami umysłowymi. Zakres produkcji jest od dłuższego czasu bardzo szeroki i obejmuje: artykuły dziewiarskie (swetry, bezrękawniki, półgolfy, żakiety), pończosznice, ubiory sportowe, ubiory damskie (garsonki, bluzki i in.), bieliznę damską i męską, dzianiny dla zakładów konfekcyjnych. W siedzibie zakładu prowadzona jest sprzedaż hurtowa, natomiast sklep detaliczny ulokowano w Grodzisku przy ul. Spółdzielczej. Obroty handlowe wynosiły w latach 1992-1993 średnio 1,8 mld zł miesięcznie. „Malwa” współpracuje od lat ze Szkołą Podstawową nr 3 (Specjalną) oraz Zakładem Opiekuńczym w Kostowcu (praktyki krawieckie). Zakład posiada własną przychodnię lekarską, gabinet fizyoterapeutyczny i gabinet kinezyterapeutyczny. W dawnym budynku zakładu ulokowano pomieszczenia socjalne. Od 24 lat w „Malwie” prowadzony jest Warsztat Terapii Zajęciowej.

Istotne znaczenie miała w swoim czasie powstała w 1945 r. (jako kontynuatorka Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Rolnik”), Rejonowa Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa „Samopomoc Chłopska”, która w swoich składach i sklepach zaopatrywała mieszkańców gminy w maszyny i urządzenia rolnicze, węgiel i inne surowce opałowe, wyroby metalowe, materiały budowlane, artykuły hydrauliczne, elektryczne, dziewiarskie, obuwnicze, a także spożywcze. Niestety, w ciągu swojej działalności doprowadziła do zniszczenia większej części starego cmentarza żydowskiego. Spółdzielnia od kilku lat znajduje się w likwidacji, a przed sądem toczy się spór o tytuł nieruchomości, na której mieściła się jej siedziba.

W branży spożywczej działa od lat Oddział Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej. W 1993 r. zatrudniał 99 osób. Dzienny skup mleka wynosił średnio ok. 40 tys. litrów mleka. Na miejscu produkowano mleko w folii, twarogi tłuste, serki homogenizowane, śmietanę homogenizowaną i masło. W marcu 1993 r. ruszyła produkcja serów włoskich do pizzy. Produkty przeznaczone były głównie na rynek lokalny, częściowo do Warszawy i jej okolic. Rolnicy dostarczający mleko byli odbiorcami serwatki. Od połowy lat 90. zakład był sukcesywnie modernizowany, dzięki czemu technologia produkcji została dostosowana do standardów unijnych. Od ponad 20 lat mleko przywożone jest wyłącznie autocysternami bezpośrednio od producentów.

Bardzo ważne znaczenie dla mieszkańców, ale i rozwoju działalności gospodarczej ma Bank Spółdzielczy. Jego początki sięgają roku 1914. Mimo pewnego kryzysu w bankowości spółdzielczej, grodziski bank zachowuje od lat znaczącą pozycję wśród lokalnych instytucji finansowych.

Pracownicy grodziskich spółdzielni co roku mają swoje święto, bowiem 30 czerwca obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Spółdzielczości. Z tej okazji na pl. Wolności odbywa się festyn, podczas którego organizowane są gry i zabawy dla dzieci, koncerty, widowiska plenerowe. Nie brakuje też atrakcyjnych kiermaszów przygotowanych przez miejscowe spółdzielnie.

Rzemiosło

Grodzisk Mazowiecki przez wiele lat był znaczącym ośrodkiem rzemieślniczym w skali regionu zachodniego Mazowsza. Do 1989 r. przynależność rękodzielników do Cechu Rzemiosł była obowiązkowa, po tym roku już nie. Liczba zarejestrowanych podmiotów w Rejonowym Cechu Rzemiosł Różnych w Grodzisku Mazowieckim bardzo szybko spadła z 1500 do 1200, a na początku lat 90. XX w. do nieco ponad 100. Pozostali w przeważającej mierze starsi rzemieślnicy, część z nich była zaangażowana przed laty w budowę Domu Rzemiosła. Z inicjatywy 30 członków Cechu powstał Klub Ludzi Dobrej Woli. W ramach Klubu, z zebranych składek i wpłat ofiarodawców zaczęto organizować imprezy dla dzieci z najuboższych rodzin (Dzień Dziecka, Choinka Noworoczna) z częścią artystyczną, poczęstunkiem i upominkami. Dziś Cech liczy 21 członków, którzy są właścicielami zakładów fryzjerskich, krawieckich, handlowych i produkcyjnych, stolarskich, mechaniki pojazdowej, a nawet sklepu rowerowego. Działalność firm związanych z Cechem nie ma w skali miasta dużego znaczenia gospodarczego, natomiast zachowuje ważną rolę w szkoleniu młodych adeptów rzemiosł, zapewniając im dobre przygotowanie zawodowe. Działalność socjalna jest prowadzona w ostatnim czasie w bardzo ograniczonym zakresie, m.in. przygotowywane są upominki dla podopiecznych Spółdzielni „Małwa”, czy też paczki dla podopiecznych Domu Dziecka. W 2018 r. Cech obchodzi dwa jubileusze – 200-lecie rzemiosła na ziemi grodziskiej i 55-lecie otwarcia siedziby w budynku Cechu, wzniesionym staraniem zrzeszonych w nim rzemieślników. Od września 2010 r. starszym Cechu jest Marek Kowalski.

W pierwszej połowie lat 90. trwała ożywiona działalność zakładów rzemieślniczych, rejestrowano wiele nowych podmiotów, ale też część zakładów likwidowała lub zawieszała działalność gospodarczą. W końcu 1993 r. czynnych było w mieście prawie 2,5 tys. różnego rodzaju zakładów. Stopniowo malała liczba zakładów i pracowni istniejących od przynajmniej kilku dekad. Statystyki ówczesne odnotowały w całej gminie 13 szewców, 87 krawców, 24 fryzjerów, 15 cukierników, 9 piekarzy, 6 szklarzy, 3 zegarmistrzów, 7 kowali i jednego zduna (w Wólce Grodziskiej). W ciągu następnych lat tradycyjne zawody rękodzielnicze (m.in. szewcy, kowale) zaczęły na tym terenie zanikać.

Działalność produkcyjną kontynuowała Wielobranżowa Spółdzielnia Rzemieślnicza (powstała w 1947 r.) w nowej siedzibie przy ul. Stawowej 4. Profil produkcji tej Spółdzielni w latach 90., to artykuły motoryzacyjne, części do maszyn rolniczych, usługi i produkcja z tworzyw sztucznych (m.in. artykuły biurowe i sportowe). Spółdzielnia kooperowała z różnymi zakładami przemysłowymi, świadczyła usługi dla ludności, prowadziła biuro obrachunkowe dla innych podmiotów gospodarczych. W trudnym dla gospodarki okresie transformacji Spółdzielnia radziła sobie dobrze, np. w 1992 r. wypracowała zysk w wysokości 400 mln zł. Zatrudniała w tym czasie 155 pracowników, będąc jednym z ważniejszych w mieście pracodawców.

Magazynowanie i dystrybucja towarów

W kwietniu 1996 r. holenderska firma Raben zakupiła od gminy teren o powierzchni 7 ha. W ciągu kilku miesięcy został zbudowany pierwszy obiekt magazynowy. 2 lipca 1997 r. doszło do uroczystego otwarcia miejscowej ekspozytury Raben Mazovia w Grodzisku Mazowieckim. Na uroczystość przyleciała helikopterem holenderska minister handlu z zagranicą A. Van Dock-Van Welle. Obecni byli przedstawiciele grodzkiego samorządu oraz prezes Zarządu Raben – Evald Th.J. Raben. Otwarte wówczas centrum usług magazynowych i dystrybucji towarów wyposażone było w halę o pow. 7000 m kw. Początkowo zatrudniało 30 pracowników.

Handel

Po 1989 r. nadal funkcjonowały tradycyjne targowiska przy ul. Montwiłła (od 1965 r.), 11 Listopada oraz Spółdzielczej. Głównym dniem targowym pozostała środa, chociaż „bazar” prowadzony przez osobę prywatną przy ul. 11 Listopada jeszcze przez kilka lat czynny był w dni powszednie od godz. 6 do 18, a w niedziele od 6 do 13. W pierwszej części tego targowiska odbywał się handel artykułami spożywczymi, nabiałem, warzywami, artykułami przemysłowymi, chemicznymi, w drugiej sprzedaż różnych artykułów prowadzili „przyjezdni zza wschodniej granicy”. Z kolei na targowisku przy ul. Spółdzielczej, nieczynnym w środy i niedziele, największy ruch panował w piątki i soboty. Mieszkańcy mogli się tu zaopatrzyć w mięso, owoce, warzywa, artykuły spożywcze. Natomiast targowisko przy ul. Traugutta, zlokalizowane za cmentarzem, właśnie w środy ożywało w największym stopniu – tutaj „można było kupić prawie wszystko”. W związku z inwestycjami w śródmiejskiej części miasta (deptak) zmniejszono targowisko przy ul. 11 Listopada i zlikwidowano bazar przy ul. Spółdzielczej.

W latach 2010-2012 uporządkowano i w pełni nowocześnie zagospodarowano teren targowiska przy ul. Montwiłła, wyposażając ten teren w pawilon usługowo-handlowy, budynek biurowo-socjalny, ogólnodostępny punkt poboru wody, pawilony handlowe (własność handlujących), zadaszone stoły oraz ponumerowane stoiska. Przebudowa Targowiska Miejskiego kosztowała 13,2 mln zł, w tym 10,1 mln zł zostało przyznane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Oficjalne otwarcie targowiska po modernizacji nastąpiło 3 czerwca 2012 r. Teren targowiska miejskiego od kilku lat służy także imprezom o specjalnym charakterze, w tym Targom Staroci i Rękodzieła Ludowego (w każdą третią niedzielę miesiąca) czy od niedawna giełdzie motocyklowej. Zarządcą targowiska jest Zakład Gospodarki Komunalnej Sp. z o.o.

Osobliwością prawie wszystkich miast w Polsce stały się od końca lat 80. i na początku lat 90. improwizowane formy handlu (kioski, tzw. szczęki, łóżka polowe) oraz sklepy zajmujące się sprzedażą używanej odzieży sprowadzanej z Zachodu (głównie z Niemiec i Francji). Nie inaczej było w Grodzisku Mazowieckim, gdzie na szyldach sklepowych pojawiły się takie nazwy, jak „Szmatex”, „Odzież używana”, „Tania odzież na wagę”. Klienci tych sklepów (głównie kobiety, także młodzież) używali potocznie nazwy „Pewex” lub „magazyny”. Ponadto na szyldach wielu innych sklepów pojawiły się brzmiące „zachodnio”, z angielska czy amerykańska, nazwy takie jak „shop”, „market” i in. Rozwijający się wówczas handel uliczny, na targowiskach czy sklepach z taną odzieżą, stworzył

wiele możliwości zaopatrywania się mieszkańców w wiele towarów częstokroć po cenach konkurencyjnych w stosunku do domów towarowych i sklepów państwowych czy spółdzielczych. Miało to istotne znaczenie dla wielu rodzin, których sytuacja materialna była nie najlepsza, a ponadto dosyć szybko powiększająca się inflacja szybko pomniejszała siłę nabywczą dochodów ludności.

Wielce znaczącym wydarzeniem w dziedzinie handlu stało się w Grodzisku Mazowieckim otwarcie pierwszego supermarketu „Globi” 24 sierpnia 1994 r. przy ul. Armii Krajowej, w miejscu rozebranego pawilonu PSS „Społem”. Przez pierwsze dni klienci, dla których otwarcie supermarketu oznaczało, że „powiało Europą”, szturmowali wejście do tej swoistej „świątyni” konsumpcji. Znaczna część klientów rozczarowała się dosyć szybko – ceny wielu artykułów były wyższe od cen w małych sklepach. W 2002 r. protesty mieszkańców pobliskich bloków osiedla Kopernik spowodowały głośno pracujące agregaty chłodnicze w dobudowanej do supermarketu przetwórci mięsa. Ostatecznie przetwórcnię zlikwidowano. W następnych latach powstały w mieście kolejne supermarkety, m.in. „Albert”, „Biedronka”, „Carrefour”, „Media Expert”. W 2016 r. otwarte zostały następne tego typu sklepy: druga „Biedronka” i „Netto” w dzielnicy Łąki, „Retail Park” przy ul. Królewskiej. Natomiast po wielu latach oczekiwania otwarta została w mieście nowoczesna Galeria „Grodova” przy ul. Sienkiewicza, w której zainstalowane zostały sklepy i stoiska wielu znanych firm. Otwarcie galerii handlowej stało się wydarzeniem roku. Uroczystość inauguracji „Grodovej” w dniu 1 grudnia 2016 r. uświetnił koncert Orkiestry Dętej im. Feliksa Dzierżanowskiego oraz występ grupy tanecznej Młodzieżowego Studia Tańca Magdy Wójcik.

Grodzisk Mazowiecki stał się po 1989 r. ośrodkiem, w którym dokonały się ogromne zmiany o charakterze gospodarczym. Z jednej strony, miasto przyciągnęło poważnych inwestorów zagranicznych, z drugiej – rozwinęła się, chociaż nie bez wielu kłopotów, działalność małych i średnich firm w wielu branżach. Z zakładów przemysłowych o długiej tradycji przetrwała „Polfa”, chociaż musiała poddać się procesowi prywatyzacji. Inne stare zakłady upadły, bądź też utraciły swoją bazę produkcyjną i wegetują. Jak do tej pory na zmianach gospodarczych miasto i gmina ogromnie skorzystały pod wieloma względami. Teraz jednak ośrodek musi podjąć nowe wyzwanie. Oto barierą dla dalszych inwestycji produkcyjnych jest mała rezerwa terenów należących do gminy, które można byłoby sprzedać lub wydzierżawić firmom z odpowiednim kapitałem. Pilną potrzebą, jak i koniecznością jest stworzenie „inkubatorów” innowacyjnej przedsiębiorczości i poszerzenie sfery otoczenia lokalnego biznesu. Może się niebawem okazać, że otwartość i przyjazność dla inwestorów nie będzie wystarczającą zachętą do lokowania na terenie gminy nowych zakładów.

SPOŁECZEŃSTWO

Na obraz przemian społecznych każdego miasta składają się zmiany demograficzne, zmiany struktury społeczno-zawodowej, aktywność mieszkańców, w tym zaangażowanie o charakterze obywatelskim (udział w wyborach, działalność w organizacjach pozarządowych, współdziałanie na rzecz inicjatyw ważnych dla miasta i jego mieszkańców, udział w uroczystościach środowiskowych i miejskich, w tym w obchodach rocznic historycznych itp.), wreszcie zmiany w sytuacji socjalnej i materialnej mieszkańców. Analiza w tym zakresie wymaga dość głębokich i wszechstronnych studiów w zakresie nauk społecznych. W ramach tego opracowania podejmuję próbę dokonania zarysu problematyki społecznego życia miasta na podstawie informacji zawartych w dokumentach tworzonych przez odpowiednie jednostki władz samorządowych, posiłkując się wiadomościami prasowymi oraz wynikami częściowych badań.

Demografia

Gmina Grodzisk Mazowiecki w 1990 r. liczyła ogółem 33 461 mieszkańców.¹ Zdecydowanie większa część ludności zamieszkiwała w mieście (24 591 osób). Ta sytuacja nie zmieniła się do dziś. W kolejnych latach liczba ludności rosła systematycznie, chociaż w stosunkowo niewielkiej skali. W 1995 r. w gminie na stałe zamieszkiwało 33 138 osób (w mieście 24 962), w 2000 r. 34 237 osób (w mieście 25 774), w 2004 r. 36 362 osoby (w mieście 26 467), w 2010 r. 41 976 osób (w mieście 29 287). W roku 2015 gmina liczyła 42 998 mieszkańców (miasto 28 747), a w 2017 – 43 734 (miasto 28 718).² Jak pokazują te dane przewaga miasta nad terenami wiejskimi w gminie pod

1 Dane Urzędu Stanu Cywilnego w Grodzisku Mazowieckim dotyczące demografii miasta i gminy odnoszą się do stanu na dzień 31 grudnia danego roku. Podobnie dane GUS, za wyjątkiem danych Narodowego Spisu Powszechnego 2002.

2 W ostatnich latach zauważalne są rozbieżności w statystyce liczby ludności gminy między liczbami podawanymi przez GUS i Urząd Stanu Cywilnego w Grodzisku Mazowieckim. Wzięły się one z powodu zastosowania odmiennych metod liczenia liczby mieszkańców. W przypadku USC statystyka obejmuje tych mieszkańców, którzy według stanu na dzień 31 grudnia danego roku są w gminie zameldowani na stałe. Natomiast GUS posługuje się metodą powiększania (lub pomniejszania) liczby ludności w danym roku na podstawie salda przyrostu liczby ludności w roku poprzednim.

względem liczby ludności na przestrzeni blisko 30 lat zmalała – z ok. 72% do 65%. Charakterystyczną cechą całej gminy, w tym miasta, jest równolegle kształtujący się dodatni (w niektórych latach lekko ujemny) bilans przyrostu naturalnego oraz zdecydowanie wyższy wskaźnik przyrostu migracyjnego. W ostatnich latach przyrost naturalny w gminie był dodatni, w 2010 r. wyniósł 3,1 promila (w mieście 2,1 na terenach wiejskich 5,3 promila), w 2014 r. 2,0 promile (w mieście 1,9, na wsi 2,2 promila). Efektem osiedlania się w gminie Grodzisk Mazowiecki młodych rodzin, jest stopniowo zwiększający się przyrost naturalny. Ostatnio saldo przyrostu naturalnego wyniosło 101 osób, a migracyjnego 582 osoby (dane za 2016 r.).

Niewątpliwie bez dodatniego salda ruchu migracyjnego liczba ludności gminy po 1989 r. uległaby tylko niewielkiemu zwiększeniu. Co prawda, w ramach migracji występowały roczne wahania liczby przybyszów. W latach 1990-2000 do gminy przybyły 7054 osoby (do miasta 5112), ale jednocześnie wyjechało 5149 osób (z miasta 3715). Bilans był dodatni (1905 osób, w tym miasto 1397), ale nie na tyle, by nastąpił bardziej znaczący wzrost liczby ludności. Niemniej wyraźnie wzmożony ruch migracyjny spowodował sytuację, w której w gminie Grodzisk Mazowiecki już w 2002 r. ludność napływowa stanowiła 51% ogółu mieszkańców. W następnych latach odsetek ten powoli rósł. Po 2010 r. na pobyt stały przybywało do gminy średnio 1000-1200 osób rocznie, w tym do miasta od 500 do blisko 700. W 2012 r. saldo migracji wyniosło 631 osób (miasto 208, wieś 423), a w 2014 r. 589 osób (miasto 186, wieś 403). Zatem tereny wiejskie w gminie mają od pewnego czasu większą siłę przyciągania przybyszów niż samo miasto. Te dane świadczą o rosnącej atrakcyjności gminy Grodzisk Mazowiecki jako dogodnego miejsca zamieszkania, częstokroć także ze względu na coraz lepsze warunki życia oraz możliwości podejmowania pracy na miejscu. Nie bez znaczenia jest też sprawna komunikacja kolejowa, ponadto z uwagi na bliskość autostrady A2 szybko można dojechać do Warszawy samochodem.

Po utworzeniu powiatu grodziskiego okazało się, że gmina Grodzisk Mazowiecki jest największą pod względem liczby ludności gminą na jego terenie, stanowiąc obecnie połowę liczby mieszkańców (dane za 2016 r.).

Od pewnego czasu w gminie Grodzisk Mazowiecki liczebnie przeważają kobiety, np. w 1990 r. na 100 mężczyzn przypadało 110 kobiet, w latach 2002-2013 – 111. Taka sytuacja nie uległa istotnej zmianie do lat ostatnich – w 2017 r. na 100 mężczyzn przypadało 115 kobiet.³ Największa przewaga liczby kobiet nad mężczyznami występuje w pokoleniu najstarszym, a odwrotnie kształtuje się w pokoleniu ludzi młodych (do 19 roku życia), bowiem w tym wypadku występuje niewielka przewaga liczebna mężczyzn. Od kilku dekad gmina charakteryzuje się dość korzystną strukturą ludności ze względu na wiek. W 1995 r. ludność w wieku produkcyjnym stanowiła ok. 60% mieszkańców gminy, a według danych NSP w 2002 r. ludność w wieku 20-64 lat stanowiła ok. 62% mieszkańców gminy. W następnych latach odsetek ten powoli malał, niemniej nadal ludność gminy starzeje się stosunkowo powoli. Obecnie, według danych GUS w 2015 r. nadal w gminie zdecydowanie najwięcej jest osób w wieku produkcyjnym (27 650 osób), niż w przedprodukcyjnym (9507) i poprodukcyjnym (8102). Jeżeli porównać te dane z danymi spisu powszechnego z 2002 r., to zauważamy w okresie kilkunastu lat powolny wzrost liczby ludności w wieku poprodukcyjnym

3 Wyliczenie na podstawie informacji USC w Grodzisku Mazowieckim. Natomiast według danych GUS wskaźnik ten w 2016 r. nadal wynosił 111 kobiet na 100 mężczyzn.

np. między 2010 a 2014 r. z 15% do 18%, a w samym mieście 17,7% do 19,4%. Dzieje się to „kosztem” spadku liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym (z 22% do 21%) i produkcyjnym (z 63% do 61%).⁴ Według demografów i socjologów ludzie w wieku 20-44 lat są w tzw. wieku mobilnym, to znaczy, że są zdolni do zmiany swojego statusu pracowniczego pod względem ekonomicznym oraz są skłonni do zdobywania nowych kwalifikacji zawodowych. Osoby w takim wieku stanowiły w gminie w ostatnich latach nieco ponad 60% ogółu mieszkańców – w mieście ok. 61%, na terenach wiejskich 63,4% (dane z 2014 r.).

W stosunkowo niewielkim stopniu zmieniała się w ostatnich latach struktura mieszkańców ze względu na stan cywilny. W 2015 r. wśród 29 tys. mieszkańców gminy (osoby powyżej 15 roku życia) najwięcej było osób w stanie małżeńskim (58%), potem panien i kawalerów (łącznie 26%), wdów i wdowców (łącznie 10%), osób rozwiedzionych (6%).

Według danych NSP 2002 w gminie Grodzisk Mazowiecki zamieszkiwały 3794 osoby niepełnosprawne, co stanowiło 11% ogółu ludności. W tej liczbie były 2032 kobiety i 1762 mężczyzn. Największą grupę wśród niepełnosprawnych stanowiły osoby w wieku produkcyjnym (2074 osoby), a najmniejszą w wieku przedprodukcyjnym (151 osób). Obecnie udział niepełnosprawnych w ogólnej liczbie ludności w dalszym ciągu kształtuje się na poziomie ok. 10-11%.

Jeżeli chodzi o strukturę mieszkańców według wykształcenia, to miarodajne w tej mierze są wyniki NSP z 2002 r. Według danych tego spisu w gminie Grodzisk Mazowiecki skład dorosłych mieszkańców według kryterium wykształcenia przedstawiał się następująco: wykształcenie podstawowe (30%), średnie techniczne i policealne (łącznie 29%), zawodowe (20%), wyższe (11%) oraz średnie ogólnokształcące (10%). Natomiast według danych NSP z 2010 r. struktura wykształcenia mieszkańców niewiele odbiegała od poprzedniego pomiaru. Jednakże przez wiele lat nie były prowadzone badania nad składem społeczno-zawodowym mieszkańców gminy, czy tylko miasta. Niewątpliwie skład ten jest mocno zróżnicowany, biorąc pod uwagę zarówno miejsko-wiejski charakter gminy, jak też strukturę wykształcenia mieszkańców, a przede wszystkim dynamiczny wzrost przedsiębiorczości. W składzie mieszkańców gminy są zarówno rolnicy, jak i robotnicy, także wielu właścicieli firm, kadra techniczna, kadra zarządzająca zakładami, rzemieślnicy zrzeszeni i niezrzeszeni w cechu, ludzie wolnych zawodów, lekarze, twórcy kultury, artyści, pracownicy merytoryczni instytucji oświatowej, kultury, sportu, urzędnicy administracji gminnej i powiatowej, pracownicy komunalnych służb miejskich, wymiaru sprawiedliwości, policji, straży pożarnych, pracownicy handlu, pracownicy fizyczni i tzw. obsługi w wielu instytucjach.

Jeżeli chodzi o skład narodowościowy mieszkańców miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki, to trudno mówić, wobec braku odpowiednich statystyk, o zmianach, jakie zaszły w ciągu poprzednich 20-30 lat. Aktualnie, według danych na dzień 13 marca 2018 r., zameldowanych jest w gminie na pobyt stały 177 cudzoziemców pochodzących z 23 państw europejskich i azjatyckich. Najwięcej obcych obywateli pochodzi z Niemiec (32), Ukrainy (28), Wielkiej Brytanii (21), Włoch (12), Szwecji (11), Białorusi (10), Rosji (9), Litwy i Irlandii (po 7), Armenii i Turcji (po 6).

⁴ W statystyce demografii stosuje się następujące cezury wieku: wiek przedprodukcyjny – do 18 roku życia, produkcyjny dla kobiet od 19 do 60 roku życia, mężczyzn – do 65 roku życia, poprodukcyjny dla kobiet od 60 roku życia, mężczyzn powyżej 65 roku życia.

Zatrudnienie, skala bezrobocia

Bardzo istotną przesłanką dla oceny jakości życia mieszkańców miasta jest kwestia zapewnienia stałej pracy, w szczególności na miejscu. Władze Grodziska Mazowieckiego zmierzyły się z tym problemem już na progu transformacji, kiedy to zakłady produkcyjne w końcu lat 80. i początku 90. XX w. zaczęły przeżywać kryzys. Podobnie zresztą działo się w wielu pobliskich miastach, jak i w Warszawie, dokąd do pracy dojeżdżało wielu mieszkańców Grodziska Mazowieckiego. W tej sytuacji zaczęło narastać zjawisko bezrobocia, o tyle groźne, ponieważ mocno rzutujące na pogarszanie się sytuacji materialnej coraz większej liczby rodzin. W początkach lat 90. bezrobocie osiągało coraz większe rozmiary, dochodząc do 22%. Według danych na dzień 31 marca 1992 r. w Grodzisku Mazowieckim zarejestrowano 2191 osób bez pracy, w tym 1252 kobiety. Wśród bezrobotnych były zarówno osoby z wykształceniem podstawowym (749, w tym 397 kobiet), średnim (743, w tym 521 kobiet) i zawodowym (633, w tym 301 kobiet), a także wyższym (56, w tym 33 kobiety). Najliczniejszą grupę wśród bezrobotnych stanowiły osoby w wieku od 25 do 44 lat (1258, w tym 757 kobiet). Ofert pracy w Urzędzie Pracy było niewiele, niemniej w każdym miesiącu zatrudnienie uzyskiwało średnio ok. 50 osób. Sytuacja była pod tym względem zła, ponieważ perspektywa znacznego zwiększenia stanu zatrudnienia w mieście nie wyglądała dobrze. Niemniej z pewną dozą optymizmu wyrażono na łamach lokalnej prasy nadzieję, iż „być może nowe inwestycje w naszym mieście pozwolą znaleźć pracę dla wszystkich”.⁵ Rzeczywiście w niedługim czasie ruszyły inwestycje, które stopniowo i coraz bardziej wydatnie zmniejszały skalę bezrobocia, stawiając Grodzisk Mazowiecki w rzędzie tych miast, które stosunkowo szybko zaczęły sobie radzić z problemem niedostatku miejsc pracy. Niemniej jeszcze w latach 1999-2001 stopa bezrobocia wahała się, raz osiągała wynik jednocyfrowy (7,7% w 1999 r.), by niedługo potem powrócić do wskaźnika dwucyfrowego, np. w 2001 (10,9%) czy 2003 r. (11,6%). Był to wynik dosyć znacznych zmian w sytuacji gospodarczej kraju, które niekorzystnie oddziaływały na aktywność małych i średnich firm. W Grodzisku część przedsiębiorców zmuszona była, jeżeli już nie do likwidacji działalności, to do redukcji zatrudnienia. W skali gminy spadek liczby osób zatrudnionych nie był w tym czasie rekompensowany miejscami pracy w nowych firmach, czy też w największych na tym terenie zakładach. W rezultacie w 2000 r. zarejestrowano w gminie już nieco ponad 2,5 tys. bezrobotnych, rok później blisko 3 tys. bezrobotnych. Niebawem sytuacja pod tym względem zaczęła się poprawiać. W 2003 r. zarejestrowanych było w gminie 1812 bezrobotnych, w tym blisko połowę stanowiły kobiety. Przeważali ludzie młodzi (18-34 lata, 47% bezrobotnych), a w grupach według wykształcenia – osoby legitymujące się świadectwami ukończenia gimnazjum, szkoły podstawowej lub zasadniczej zawodowej (łącznie 54%). Zatem osoby bez kwalifikacji zawodowych nadal miały trudności ze znalezieniem zatrudnienia, ale też nie wszystkie osoby z wykształceniem policealnym czy średnim technicznym mogły liczyć na pracę (23,6% bezrobotnych). Liczba zarejestrowanych osób bez pracy stopniowo zmniejszała się, poczynając od roku 2004 (1757 osób, w tym kobiety stanowiły 46%). Niezależnie od pozytywnych efektów związanych z rozwojem nowych zakładów produkcyjnych, jak i aktywizacją małych i średnich lokalnych firm, działania na rzecz zmniejszenia stopy bezrobocia podejmował samorząd. Z inicjatywy władz miasta organizowane były bezpłatne

⁵ *Bezrobotni w Grodzisku*, B, nr 1, 1992, s. 2.

kursy językowe oraz szkolenia specjalistyczne pod kątem potrzeb lokalnego rynku pracy. Było to konieczne, ponieważ grodziskie szkolnictwo zawodowe nie było po 1989 r. dostosowywane do zmieniających się potrzeb rynku pracy, zarówno w wymiarze lokalnym, jak i regionalnym. W efekcie wzrostu zatrudnienia i działań samorządu skala bezrobocia została zminimalizowana. W 2015 r. w całej gminie zarejestrowanych było 920 bezrobotnych (w tym 53% to kobiety). W 2012 r. skala bezrobocia zmniejszyła się do poziomu 4,7%, dwa lata później do 3,9%. Tym samym utrzymał się wieloletni trend zmniejszania się stopy bezrobocia, a co więcej wskaźniki te były wyraźnie niższe od średniej krajowej stopy bezrobocia. Najwięksi pracodawcy w gminie Grodzisk Mazowiecki, to Frito Lay, GZF „Polfa” (obecnie Gedeon Richter) i Danfoss. W 2001 r. „Polfa” zatrudniała nieco ponad 1000 pracowników, Frito Lay ok. 1200, a Danfoss ok. 600. W ostatnich latach największe zakłady zatrudniają łącznie ponad 3000 osób.

Według danych NSP 2002 utrzymujących się z pracy byli w gminie 23 754 osoby, w tym 19 692 osoby żyły z pracy najemnej, a 4062 osoby z pracy na własny rachunek. Z rent i emerytur utrzymywało się 11 076 osób. Blisko 2/3 (64%) mieszkańców gminy posiadało własne źródło utrzymania, pozostali byli utrzymywani. Obecnie (dane z 2014 r.) na terenie gminy zatrudnionych jest ponad 13,2 tys. osób, z tego prawie 11 tys. w mieście i ok. 2,3 tys. na terenach wiejskich.

Gospodarstwa domowe, warunki mieszkaniowe

Po kilkuletnim okresie wychodzenia z kryzysu gospodarczego warunki życia mieszkańców gminy Grodzisk Mazowiecki zaczęły się stopniowo poprawiać. Statystyczny pomiar w tym zakresie miarodajnie przeprowadzono w ramach NSP 2002. W owym czasie, 13 lat po zapoczątkowaniu transformacji ustrojowej, w tym ekonomicznej, w gminie Grodzisk Mazowiecki funkcjonowało prawie 13 tys. gospodarstw domowych, z tego blisko 90% nie było powiązanych z gospodarstwem rolnym. Przeciętnie w gospodarstwach domowych nie powiązanych z gospodarstwem rolnym mieszkało mniej osób (wskaźnik 2,62) niż w gospodarstwach domowych z gospodarstwem rolnym (3,23). Ustalono, że w gminie zamieszkiwało wówczas 10 107 rodzin. Małżeństw było 7902, w tym bez dzieci 2429, z dziećmi 5473. Natomiast matek z dziećmi 1957, ojców z dziećmi 248. Zatem rodziny pełne (oboje rodzice z dziećmi) przeważały wśród ogółu rodzin w gminie (54,1%).

Według danych z 2002 r. w gminie Grodzisk Mazowiecki były 13 462 mieszkania, w tym 8052 były własnością osób fizycznych, 3931 były mieszkaniami spółdzielczymi, 1072 komunalnymi. Do Skarbu Państwa należało 285 mieszkań. Nadal utrzymywane były mieszkania zakładowe (104), mieszkań o innej formie własności było niewiele (18). Liczba mieszkań pokrywała się niemalże dokładnie z liczbą gospodarstw domowych (wskaźnik 1,03). Wyliczono przeciętną liczbę izb przypadających na jedno mieszkanie (3,53 izby), jak też przeciętny metraż (66,2 m kw.) i przeciętną liczbę osób przypadających na jedną izbę (0,85 osoby). W ujęciu statystycznym można było uznać, iż ogólnie sytuacja mieszkaniowa była w tym czasie zupełnie dobra. Niemniej, w rzeczywistości istniały znaczne, czasem drastyczne różnice w warunkach mieszkaniowych wielu rodzin. Ciągłe na poprawę tych warunków oczekiwały osoby w kolejce na przydział komunalnego mieszkania socjalnego, nie mówiąc już o jeszcze dłuższej liście kandydatów na członków miejscowej spółdzielni mieszkaniowej. Co pewien czas lokalna prasa informowała o przypadkach zamieszkiwania

osób i rodzin w skrajnie złych warunkach lokalowych. Trzeba przy tym zaznaczyć, iż w roku 2002 na 10 978 zamieszkałych mieszkań zaledwie 1/5 została zbudowana po 1989 r. Mieszkania w budynkach zbudowanych do 1944 r. stanowiły 16% ogółu mieszkań, natomiast zbudowane w latach 1945-1970 już 30%, a od 1971 do 1988 r. – 34%. Po 1989 r. dynamika budowy nowych mieszkań w gminie Grodzisk Mazowiecki była prawie trzykrotnie wyższa niż w całym kraju i województwie mazowieckim (odpowiednio: 7,7%, 2,3% i 4,2% w latach 1999, 2000 i 2001). Zapewne największy wpływ na ową dynamikę miał dosyć szybki przyrost wznoszenia kameralnych osiedli (w tym segmentów) oraz domów jednorodzinnych dla osób osiedlających się na terenie gminy. Obecnie zasoby mieszkaniowe w całej gminie przekraczają liczbę 18 tys. mieszkań, w tym w mieście jest ich nieco ponad 13 tys., na terenach wiejskich ponad 5 tys.

Istotne znaczenie dla określenia warunków życia mieszkańców mają dane dotyczące wyposażenia mieszkań w urządzenia techniczne, które świadczą o standardzie cywilizacyjnym. W 2002 r. w gminie Grodzisk Mazowiecki 75% mieszkań było wyposażonych w łącza wodociągowe i kanalizacyjne, co pozwoliło na urządzenie w niemal każdym z tych mieszkań łazienki. Wyposażenie w przyłącze do sieci gazowej miało prawie 60% mieszkań, w instalację centralnego ogrzewania blisko 70%. Ogółem 8773 mieszkania (prawie 2/3) były wyposażone w wodociąg, kanalizację, łazienkę oraz c.o. W latach 2002-2015 w związku z kolejnymi inwestycjami w tym zakresie liczba mieszkań wyposażonych w uznawane dziś wręcz za podstawowe urządzenia dalej rosła. Według danych z 2014 r. z sieci wodociągowej korzysta w gminie prawie 93% gospodarstw domowych, w tym ponad 98% w mieście, a 81% we wsiach. Nieco mniejsza jest dostępność do sieci kanalizacyjnej, korzysta z niej 68,4% gospodarstw domowych w gminie (odpowiednio 84,4% w mieście, 35,4% na terenach wiejskich). Z kolei z przyłączy sieci gazowej korzysta nieco ponad 76% gospodarstw domowych w gminie, w tym 85,6% w mieście i 56,7% gospodarstw na terenach wiejskich. W najbliższych latach występujące jeszcze wyraźne dysproporcje między miastem a terenami wiejskimi w dostępności do sieci wodociągowych, kanalizacyjnych i gazowych zostaną wydatnie pomniejszone, a może nawet zupełnie zniwelowane. W ciągu ostatnich lat coraz bardziej znaczący jest przyrost liczby mieszkań, od roku 2010 do 2014 przybyło w samym mieście 1087 mieszkań (wzrost o 9,1%). Natomiast w całej gminie jest 18 686 mieszkań, a średnia powierzchnia użytkowa wynosi 82,3 m kw. (dane z 2016 r.). Jednak w stosunku do potrzeb społecznych tempo to jest nadal zbyt wolne, szczególnie jeśli chodzi o mieszkania spółdzielcze, socjalne czy komunalne (rotacyjne). W latach 2015-2016 liczba lokali socjalnych zwiększyła się o 53 (do 212). W tym samym czasie oddano do użytku 871 mieszkań, w tym 443 mieszkania wybudowane indywidualnie i 261 z przeznaczeniem na sprzedaż lub wynajem. Dzięki aktywności prywatnych inwestorów, jak i nowym inwestycjom GSM zwiększa się średnia powierzchnia użytkowa mieszkań, która obecnie w mieście wynosi ok. 68 m kw. Zarówno powierzchnia mieszkań, jak i ich wyposażenie w niezbędne urządzenia techniczne w ogromnym stopniu wpływają na poprawę jakości życia codziennego mieszkańców, a tym samym są jednym z ważnych czynników rozwoju społecznego gminy.

Sfera publiczna – postawy obywatelskie

Współcześnie coraz większą wagę przywiązuje się do problemu rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Wielu ludzi uważa, że w tym względzie wystarczy płacić podatki, jak i brać udział w wy-

borach do samorządu, parlamentu czy prezydenckich. W pierwszym wypadku państwo wypracowało instrumenty zapewniające dużą skuteczność w ściąganiu podatków, w szczególności od osób fizycznych. Z udziałem w wyborach bywa różnie, Polska pod tym względem wyraźnie pozostaje jeszcze w tyle za większością rozwiniętych państw o długiej tradycji rządów demokratycznych. Ale pozostaje jeszcze kwestia angażowania się obywateli w sprawy publiczne, nie tylko polityczne, ale też związane z filantropią, rozwojem wielu dziedzin życia, nauki, kultury, sportu itd. Generalnie ogromna większość ludzi w Polsce nie angażuje się w działalność społeczną w ramach organizacji. Częstokroć aktywność *pro publico bono* ogranicza się do udziału, niekiedy nawet bardzo licznego, w spektakularnych akcjach cieszących się nagłośnieniem medialnym. W następnych częściach tego rozdziału przyjrzymy się, jak ta sfera życia społecznego wygląda obecnie i jak się rozwijała po 1989 r. w Grodzisku Mazowieckim. Temu przeglądowi posłużą liczne przykłady.

Bez wątpienia ogromne znaczenie dla całokształtu życia publicznego miała transformacja ustrojowa, mająca swój wyrazisty wymiar polityczny. W nowej sytuacji w latach 1989-1990 w życiu politycznym na poziomie lokalnym w Grodzisku Mazowieckim czołową pozycję wypracowała sobie nowa siła (Komitet Obywatelski „Solidarność”), którą stanowiła niemała grupa ludzi wywodzących się w znacznej mierze ze środowisk opozycyjnych wobec władz komunistycznych. Zaangażowanie się ok. 150-160 osób w lokalne kampanie przed wyborami do Sejmu i Senatu, następnie do pierwszych po II wojnie światowej w pełni demokratycznych wyborów samorządowych, zdecydowanie nadało nowy, świeży ton sferze publicznej w Grodzisku Mazowieckim. Generalnie zmieniał się cały krajobraz polityczny miasta, bowiem obok miejscowych komórek b. „przewodniej siły narodu” (miejsce po PZPR zajęła w 1991 r. SDRP, a po niej Sojusz Lewicy Demokratycznej) i ZSL-u, który przeistoczył się w Polskie Stronnictwo Ludowe, zaczęły organizować się niewielkie grupy działaczy i sympatyków Unii Demokratycznej (UD) i odradzającej się Polskiej Partii Socjalistycznej (PPS), nieco później pojawili się aktywiści spod znaku prawicowego Porozumienia Centrum. Nie wszystkim działaczom udało się zorganizować w mieście trwałe struktury swoich ugrupowań, zresztą część z nich raczej skupiała się na mało konstruktywnej krytyce działań władz miejskich (np. kilku członków PC wykorzystywało w tym celu łamy własnej, efemerycznej gazety).

Niewiele można powiedzieć o działalności poszczególnych partii w tamtym czasie, chociaż niektóre z nich dosyć regularnie wystawiały swoich kandydatów w wyborach samorządowych. Jak jednak miało się niebawem okazać, w gminie Grodzisk Mazowiecki nie doszło do prymatu układów partyjnych w lokalnym samorządzie. Natomiast w wyborach prezydenckich czy parlamentarnych ujawniły się wyniki głosowania niekiedy nieco zaskakujące w zestawieniu z wynikami ogólnopolskimi. Warto zatem przypomnieć, jak grodziszczanie głosowali w kolejnych wyborach.⁶

W pierwszych wyborach prezydenckich, grodziszczanie zagłosowali podobnie jak ogół wyborców, oddając większość swoich głosów w obu turach Lechowi Wałęsie. Z kolei w roku 1995 frekwencja w Grodzisku Mazowieckim wyniosła w I turze (5 listopada) 60,1%, w drugiej (19 listopada) 68,2% (w całej gminie 64,6%). Co ciekawe, wyniki były odwrotne jak w skali całego kraju – mieszkańcy całej gminy Grodzisk Mazowiecki więcej głosów oddali na Lecha Wałęsę (8720), niż na Aleksandra Kwaśniewskiego (7444).

⁶ Pomijam w tej części lokalne (gminne i powiatowe) wybory samorządowe, które omówiłem w odniesieniu do kolejnych kadencji w pierwszej części książki.

Rok 1997 przyniósł kolejną możliwość mobilizacji obywatelskiej mieszkańców gminy Grodzisk Mazowiecki, bowiem po uchwaleniu nowej konstytucji przez Zgromadzenie Narodowe miało się odbyć referendum konstytucyjne, później wyznaczono termin wyborów parlamentarnych. Niewątpliwie poza działającymi partiami początkowo bardzo znaczący udział w kształtowaniu postaw mieszkańców miasta miał Komitet Obywatelski „Solidarność”. Przez dłuższy czas Komitetowi przewodził Kazimierz Dzikowski. Na łamach „Gazety Grodzkiej” w maju 1997 r. zaapelował w imieniu swoim i Komitetu o „udział w referendum konstytucyjnym i o głosowanie przeciwko projektowi konstytucji”.⁷ Apel odniósł znaczący skutek: w referendum konstytucyjnym (25 maja 1997 r.) za przyjęciem konstytucji głosowało 4924 obywatele gminy Grodzisk Mazowiecki, przeciwko – 4578 obywateli. Frekwencja wyniosła zaledwie 40%, co można tłumaczyć zbyt słabym popularyzowaniem projektu Konstytucji, jak i dosyć niskim poziomem świadomości społecznej co do wagi ustawy zasadniczej i jej znaczenia dla państwa i obywateli.

Z kolei w wyborach parlamentarnych w tym samym roku frekwencja osób uprawnionych do głosowania w gminie Grodzisk Mazowiecki była nieco wyższa od tej w referendum konstytucyjnym i wyniosła 43,7%. Udział wzięło 11 277 osób (na 25 687 uprawnionych), w tym 426 osób oddało głosy nieważne. Oddane w gminie głosy na 7 z 12 zgłoszonych list rozłożyły się następująco: AWS – 3538, SLD – 3015, Unia Wolności – 1566, ROP – 873, Unia Prawicy Rzeczypospolitej – 490, Unia Pracy – 450, PSL – 428. Warto dodać, iż spośród posłów, których wybrano wówczas do Sejmu, w gminie Grodzisk Mazowiecki najwięcej głosów otrzymali: Lech Szymańczyk (SLD) – 1175, Jan Maria Jakowski (AWS) – 959, Antoni Macierewicz (ROP) – 933, Andrzej Smirnow (AWS) – 740. Z kolei spośród wybranych senatorów grodziszczanie obdarzyli swoimi głosami Władysława Bartoszewskiego (UW), Krzysztofa Piesiewicza (AWS) i Zbigniewa Romaszewskiego (ROP). Można zauważyć, że 1/3 grodziskich wyborców udzieliła poparcia nowej formacji (AWS), akceptując jej program, który opierał się na trzech filarach: program przebudowy ładu społeczno-gospodarczego, propozycja nowego ustroju państwa (w tym ładu konstytucyjny, decentralizacja władz, reforma samorządowa i in.), polityka prorodzinna. Wynik wyborów parlamentarnych w gminie został osiągnięty dzięki aktywnej działalności miejscowej Delegatury AWS. 15 stycznia 1997 r. zebrała się grupa inicjująca powołanie komórki tego ugrupowania z Grodzisku Mazowieckim. W tej grupie znaleźli się doświadczeni miejscowi działacze samorządowi (W. Hardt, K. Dzikowski), jak i przedstawiciele miejscowego Zarządu Oddziału NSZZ „Solidarność” (Władysław Perzyna i Radosław Brochocki). Zebranie założycielskie grodziskiej Delegatury AWS odbyło się 5 lutego. Wzięło w nim udział 19 osób, w tym członkowie NSZZ „S” i Komitetu Obywatelskiego, a także radni z Forum Samorządowego. Natomiast zebranie programowe odbyło się 2 kwietnia. Biorąc pod uwagę, że dopiero w październiku 1997 r. powstało miejscowe koło Unii Wolności, trzeba podkreślić bardzo dobry wynik głosowania grodziszczan na tę partię. Członkowie koła na tyle skutecznie zaangażowali się w propagowanie kandydatów na posłów startujących z list tej partii, że na Unię Wolności, generalnie przegraną w tamtych wyborach, głosowało ponad 1,5 tys. mieszkańców gminy Grodzisk Mazowiecki.

13 czerwca 2004 r. odbyły się po raz pierwszy w Polsce wybory do Parlamentu Europejskiego. Zdecydowana większość uprawnionych do głosowania Polaków nie wzięła udziału w tych wyborach. Frekwencja krajowa (20,87%) była na poziomie zdecydowanie niższym od frekwencji we

7 GG, 1997, nr 178 z 23 maja, s. 1 (Apel datowany 16 maja 1997 r.).

wcześniejszych wyborach krajowych. Niewiele wyższa frekwencja była w Grodzisku Mazowieckim (24%). Wybory do europarlamentu były wówczas dla polskich obywateli nowością, niemniej niska frekwencja była zaskoczeniem, bowiem rok wcześniej Polacy opowiedzieli się w referendum przeprowadzonym 7-8 czerwca za wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej (frekwencja łączna z dwóch dni głosowania – 58,55%). W głosowaniu na terenie gminy Grodzisk Mazowiecki najwięcej głosów oddano na kandydatów PO – 18,5%, PSL – 18,1%, PiS – 16%, LPR – 11%, Unii Wolności (UW) – 9,5%, SLD – 7%, „Samoobrony” – 6,5%. Mandat eurodeputowanego zdobył mieszkaniec Grodziska Mazowieckiego Filip Adwent, który startował w okręgu podkarpackim. Natomiast spośród kandydatów startujących na miejscu najlepszy wynik uzyskał Piotr Galiński (1175 głosów), co jednakże nie zagwarantowało mandatu europoła.

W roku 2005 zbiegły się jesienią wybory parlamentarne i prezydenckie. 25 września przeprowadzone zostały wybory do Sejmu i Senatu RP. Frekwencja ponownie była niska (42,86%), ale i tak nieco wyższa od średniej krajowej (40,57% do Sejmu i 40,56% do Senatu). Najwięcej głosów oddano na PiS (27,07%), PO (26,62%), czyli partie, które miały stworzyć po wyborach koalicję PO PiS. Większość wyborców gminy Grodzisk Mazowiecki dała w głosowaniu mandat takiemu rozwiązaniu. Po wyborach stało się inaczej – PiS wspólnie z Ligą Polskich Rodzin i „Samoobroną” stworzyli większość w Sejmie, co zagwarantowało przejęcie władzy. Układ ten utrzymał się do 2007 r. Warto zauważyć, że w wyborach parlamentarnych grodziszczanie niemalym poparciem obdarzyli PSL (15,43%), a o wiele mniej głosów oddali na SLD (7,81%), LPR (7,76%) i „Samoobronę” (5,86%). Z kolei spośród kandydatów do Senatu RP grodziscy wyborcy większością głosów obdarzyli Piotra Andrzejewskiego z PiS (48,52% głosów) i Roberta Smoktunowicza z PO (43,06%).

Natomiast w wyborach prezydenckich w 2005 r. grodziszczanie w I turze (9 października) głosowali na Donalda Tuska (40,9%) i Lecha Kaczyńskiego (37,55%). Dwa tygodnie później w II turze, przy frekwencji 56,36%, więcej głosów oddali na Lecha Kaczyńskiego (52,68%), niż na Donalda Tuska (47,32%). Frekwencja wyborców w Grodzisku była wyraźnie wyższa od średniej krajowej (50,99%).

Z kolei w wyborach parlamentarnych w 2007 r. frekwencja wyniosła 60,43%. Grodziszczanie największym zaufaniem w wyborach do Sejmu obdarzyli wówczas Platformę Obywatelską (45,96% głosów), następnie Prawo i Sprawiedliwość (31,38%), Polskie Stronnictwo Ludowe (10,19%) oraz Lewicę i Demokratów (9,63%). Najwięcej głosów oddano w gminie Grodzisk Mazowiecki na Bronisława Komorowskiego i Ludwika Dorna. Natomiast spośród kandydatów do Senatu najwięcej głosów otrzymali Łukasz Abgarowicz (prawie 51%) i Piotr Andrzejewski (31,8%).

7 czerwca 2009 r. odbyły się wybory do Parlamentu Europejskiego. Frekwencja wyborców w Grodzisku Mazowieckim wyniosła zaledwie 28,82%, a i tak była nieco wyższa od średniej krajowej (24,53%). Skromny udział mieszkańców gminy wskazywał na to, iż krajowe wybory są dla nich o wiele ważniejsze od europejskich. Grodziszczanie poparli przede wszystkim kandydatów z PO (47%) i PiS (23,38%), a w dużo mniejszym stopniu z PSL (9,62%) i SLD-UP (6,85%). Największą ilością głosów obdarzono Danutę Hübner.

W 2010 r. w wyborach prezydenckich frekwencja w Grodzisku Mazowieckim wyniosła w I turze 62,24%, a w II turze – 61,6% (średnia krajowa – 55,31%). W obu turach grodziszczanie najwięcej głosów oddali na Bronisława Komorowskiego (4 lipca w II turze – 54,79%), który wyraźnie wygrał z Jarosławem Kaczyńskim.

W wyborach do Sejmu i Senatu RP 9 października 2011 r. wyborcy z gminy Grodzisk Mazowiecki głosowali na PO (41,61% głosów), PiS (27,51%), Ruch Palikota (9,11%), PSL (7,8%), SLD (5,57%). Frekwencja w gminie wyniosła 56,36% i była wyższa od średniej krajowej (48,87%). Spośród kandydatów do Senatu RP grodziscy wyborcy najwięcej głosów oddali na Łukasza Abgarowicza z PO (47,1%) i Nelli Rokita-Arnold (25,95%).

W 2015 r. odbyły się wybory prezydenckie i parlamentarne. W drugiej turze wyborów prezydenckich wyborcy z gminy Grodzisk Mazowiecki więcej głosów oddali na Bronisława Komorowskiego (53,65%) niż na Andrzeja Dudę, przy frekwencji na poziomie 64,33%. Natomiast w całym powiecie grodziskim Bronisław Komorowski uzyskał 52,07% głosów, przy ogólnej frekwencji minimalnie niższej od tej w gminie Grodzisk Mazowiecki. Dla porównania – najwyższa frekwencja wyborców w powiecie była w Podkowie Leśnej – 74%. Ciekawe wyniki przyniosła akcja „Młodzi głosują”, którą w grodziskich szkołach zorganizowało Centrum Edukacji Obywatelskiej. Udział uczniów może nie był imponujący (54,5%), niemniej wyniki „wyborów” okazały się zaskakujące. Młodzież najwięcej głosów oddała na partię KORWIN (24,7%), PiS (19,21%), Kukiz'15 (18,36%) i Platformę Obywatelską (16,42%). Natomiast w wyborach parlamentarnych w gminie Grodzisk Mazowiecki poszczególne partie uzyskały wynik: PiS – 34,75%, PO – 26,38%, Nowoczesna – 10,22%, Kukiz'15 – 7,56%, Zjednoczona Lewica – 6,74%, PSL – 4,79% i KORWIN – 4,56%. Frekwencja wyniosła prawie 60%, podobnie jak w całym powiecie grodziskim. Poziom frekwencji podczas wszystkich kolejnych wyborów świadczy o tym, że mieszkańcy gminy Grodzisk Mazowiecki w latach 1989-2015 mniej więcej w podobnym stopniu angażowali się jako wyborcy radnych samorządu, jak i posłów i senatorów do parlamentu. Zazwyczaj niemal połowa uprawnionych do głosowania zjawiała się w lokalach wyborczych. Natomiast wyraźnie większym zainteresowaniem cieszyły się wybory prezydenckie, w których frekwencja przekraczała 60%. Z kolei wybory do Parlamentu Europejskiego wzbudzały najmniejsze zainteresowanie.

Aktywność obywatelska mieszkańców Grodziska Mazowieckiego na szczęście nie ograniczała się tylko do udziału w wyborach. W ostatnich latach można było zaobserwować znaczny wzrost innych form aktywności różnych środowisk. Odbywają się co roku Marsze dla Życia i Rodziny (ostatnio 25 czerwca 2017 r.) organizowane przez oddział Akcji Katolickiej i Grodziskie Centrum Życia i Rodziny, Marsze „Różni a równi” (pięć edycji, ostatnia 17 czerwca 2017 r.) organizowane przez Starostwo Powiatu Grodziskiego. Znaczny wpływ na zaangażowanie mieszkańców w działalność publiczną o charakterze społecznym i zarazem obywatelskim ma od dwóch dekad ruch stowarzyszeniowy. Krajobraz w tej mierze, który tworzyły już znacznie wcześniej istniejące organizacje, po 1989 r. był dosyć szybko wzbogacany nowymi inicjatywami stowarzyszeniowymi i fundacyjnymi. W latach 90. nadal największą rolę odgrywały miejscowe oddziały organizacji ogólnopolskich, takich jak Polski Czerwony Krzyż, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Krajowy Związek Emerytów i Rencistów, Polski Związek Niewidomych, Liga Obrony Kraju, Liga Kobiet Polskich, Związek Harcerstwa Polskiego. Działały one w nowych warunkach ustroju państwa, co nie oznacza, iż od razu zyskały lepsze warunki swojej działalności (lokale, pieniądze). Niemniej nadal wykonywały swoje statutowe funkcje i starały się odpowiadać pozytywnie na nowe wyzwania.

Stopniowo powstawały nowe organizacje o statusie stowarzyszenia. Wśród nich pojawiło się najwięcej klubów sportowych.⁸ Zarejestrowano też podmioty, które podjęły działalność na rzecz rozwoju

⁸ Tematykę klubów sportowych omawiam w rozdziale poświęconym grodziskiemu sportowi.

opieki społecznej, w tym pomocy niepełnosprawnym i zwalczania patologii życia społecznego. Pojawiły się także stowarzyszenia i fundacje inicjujące działania edukacyjne, kulturalne i artystyczne. W działalność zaangażowało się coraz więcej osób. Do najbardziej aktywnych organizacji społeczno-obywatelskich należały w ostatnich latach m.in. Związek Dużych Rodzin Trzy Plus Koło w Grodzisku Mazowieckim (przewodnicząca Izabela Żylińska), Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Osób Niepełnosprawnych (zał. przez Marię i Wojciecha Hardtów w 1999 r.).

Jesienią 2015 r. władzę w kraju przejęło w wyniku wyborów do Sejmu i Senatu RP Prawo i Sprawiedliwość w koalicji z dwoma ugrupowaniami. Nowe władze przeprowadziły zmiany ustrojowe, które naruszyły – zdaniem opozycji, ogromnej większości prawników oraz bardzo wielu obywateli – porządek konstytucyjny, ograniczając w znacznym stopniu niezależność wymiaru sprawiedliwości, jak i część swobód obywatelskich. Spotkało się to ze społecznymi protestami, początkowo organizowanymi przez Komitet Obrony Demokracji. Później, latem 2017 r., gdy Prezydent RP otrzymał do podpisania trzy ustawy, które podporządkowywały sądownictwo władzy politycznej, doszło do poważnych demonstracji w wielu miastach („Łańcuch światła”), w tym także przed Sądem Rejonowym w Grodzisku Mazowieckim. Protestujący domagali się zawetowania ustaw przez Prezydenta. Udział grupy mieszkańców Grodziska w tym proteście wykazał, że w mieście formowało się środowisko obywateli gotowe wspierać ruch obrony demokracji w Polsce. Część aktywistów zawiązała 1 września 2017 r. Lokalną Grupę Obywatelską „Ogrody Demokracji” (LGO), w skład której weszło 31 osób z Grodziska, Milanówka, Brwinowa, Podkowy Leśnej i okolic. Celem Grupy jest wspieranie działań na rzecz demokracji, przeciwdziałania autorytarnym posunięciom władz politycznych, rozwoju edukacji obywatelskiej. Ponadto LGO zadeklarowała podjęcie współpracy z lokalnymi strukturami prodemokratycznych partii, organizacji i stowarzyszeń. Zamierza też aktywnie zaangażować się w wybory samorządowe w 2018 r., jak i podejmować inicjatywy na rzecz społeczności lokalnych.

Od lat 90. XX w. samorząd uhonorował wiele osób zasłużonych dla miasta i gminy. Tym samym wskazał osoby, które swoim zaangażowaniem w pracy zawodowej i działalności społecznej wyróżniły się jako obywatele bądź też przyczyniły się do promocji Grodziska Mazowieckiego. Początkowo władze gminy honorowały nie tylko osoby, ale także instytucje i organizacje. Pierwszą formą wyróżnienia stały się statuetki „Złotej Bogorii”.⁹ W 2001 r. samorząd ustanowił wyróżnienie „Zasłużony dla Gminy Grodzisk Mazowiecki”.¹⁰ Odznakę symbolizującą tę formę wyróżnienia w ciągu 5 lat otrzymało wiele osób.¹¹ Natomiast na początku lat 90. władze gminy ustanowiły tytuł „Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego”. W każdej kadencji radni powoływali nowe składy Komisji ds. Honorowego Obywatelstwa Grodziska Mazowieckiego. Jednymi z pierwszych Honorowych Obywateli Grodziska Mazowieckiego zostali: Zdzisław Sadowski, Marek Januchowski, Jerzy Kowalczyk, Janusz Sobieraj, Bolesław Stępniewski, Jerzy Redel, Tadeusz Wenc, Marek Cabanowski, Wiesław Kamiński.¹²

9 Listę osób, organizacji, instytucji i przedsiębiorstw uhonorowanych „Złotymi Bogoriami” zamieszczono w Aneksie 2 niniejszej książki.

10 Uchwała nr 380/2001 RM z 30 października 2001 r.

11 Uchylenie uchwały nr 380/2001 Rada zatwierdziła 14 grudnia 2005 r. uchwałą nr 513/2005.

12 W Aneksie 1 niniejszego opracowania zamieszczono krótkie biografie wszystkich Honorowych Obywateli Grodziska Mazowieckiego.

Grodzisk Mazowiecki jest od wielu lat miastem, w którym dobrze funkcjonuje tradycja upamiętniania rocznic ważnych dla Polski i Polaków rocznic historycznych, a także mających istotne znaczenie dla budowania poczucia lokalnej wspólnotowości, kształtowania patriotyzmu i krzewienia postaw obywatelskich. O tej sferze życia społecznego i kultury szersze omówienie poświęcam uwadze czytelników w rozdziale „Dziedzictwo”.

Polityka prorodzinna

Samorząd gminy Grodzisk Mazowiecki był jednym z pierwszych w kraju podejmujących innowacyjne działania na rzecz rozwoju rodzin. Podstawowym instrumentem polityki w tym zakresie stała się Karta Dużych Rodzin 3+ i 4+, którą wprowadzono w życie w gminie w 2011 r.¹³ Była to jedna z ważnych inicjatyw promowanych przez ogólnopolski Związek Dużych Rodzin Trzy Plus, którego inicjatorką była Joanna Krupska, mieszkanka Grodziska Mazowieckiego. Miejskowe Koło Związku zostało utworzone w styczniu 2011 r., jego przewodniczącą została Teresa Tworzydło, którą na tej funkcji niedawno zastąpiła Izabela Żylińska. Grodziskie Koło Związku od kilku lat angażuje się w organizację majowego Tygodnia Rodziny, licznych spotkań i innych imprez. Dzięki współpracy Koła z samorządem gminy w 2013 r. odbył się w Grodzisku Mazowieckim I Ogólnopolski Zjazd Dużych Rodzin. Sprawy związane z działalnością władz miasta na rzecz rodzin wielodzietnych prowadziła zastępca burmistrza Maria Grabowska, która blisko współpracowała ze Związkiem Dużych Rodzin.

Karta Dużej Rodziny cieszy się w gminie coraz większą popularnością. Uprawnia ona do kilku zniżek: 50% na bilety do kina w Centrum Kultury, 50% na bilety wstępu na pływalnię „Wodnik 2000”, 50% na zajęcia dla dzieci i młodzieży organizowane przez Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim, 25% na świadczenia publicznych przedszkoli, które wykraczają poza podstawę programową wychowania przedszkolnego, mając charakter usług opiekuńczo-wychowawczych. Natomiast Karta 4+ uprawnia do takich samych zniżek, za wyjątkiem ostatniej z wymienionych, bowiem w jej przypadku zniżka wynosi 30%. Karty wydawane są wszystkim członkom dużych rodzin z ważnością do 3 lat.

Władze Grodziska Mazowieckiego od kilku lat uczestniczą w spotkaniach i konferencjach dotyczących polityki prorodzinnej. W grudniu 2012 r. podczas konferencji pt. „Bariery ograniczające dzietność w Polsce”, która odbyła się w Senacie RP, zawiązane zostało Forum Samorządowe na rzecz Dużych Rodzin. Jednym z jego sygnatariuszy został burmistrz Grzegorz Benedyckiński. Już 18 stycznia 2013 r. w Grodzisku Mazowieckim odbyło się pierwsze spotkanie członków Forum Samorządowego, którego celem było omówienie programu konferencji „Polska dla rodziny – Karty Dużych Rodzin w miastach i gminach”. Ustalono wówczas zasadę prezydencji rocznej w Forum, a na funkcję przewodniczącego wybrano Grzegorza Benedyckińskiego. 28 stycznia 2014 r. podczas spotkania Forum burmistrz Grodziska Mazowieckiego przekazał miastu Lublin prezydencję na następny rok.

Jednym z elementów polityki prorodzinnej jest od blisko dekady udzielanie wsparcia finansowego dla rodzin, w których podczas jednego porodu urodziło się troje lub więcej dzieci – począt-

13 Uchwała nr 193/2011 RM z 26 października 2011 r.

kowo do 2000 zł miesięcznie na każde dziecko przez okres 2 lat, po zmianach do 2500 zł na każde dziecko.¹⁴

Polityka prorodzinna w gminie Grodzisk Mazowiecki realizowana jest od dłuższego czasu w ramach programów wspierania rodziny, wdrażanych w ramach działalności Ośrodka Pomocy Społecznej, przy współpracy instytucji i organizacji lokalnych. Aktualnie realizowane są zadania zawarte w „Gminnym programie wspierania rodziny na lata 2017-2019”. Zadania te służą pięciu celom programowym: 1) monitorowanie i diagnozowanie sytuacji rodzin i dzieci, 2) integrowanie lokalnych inicjatyw na rzecz wsparcia rodziny, 3) podnoszenie kompetencji kadry działającej z sfery pomocy rodzinie i dziecku, 4) poprawa funkcjonowania rodzin i warunków rozwoju dziecka w środowisku, 5) promowanie rodziny i działań podejmowanych na rzecz dziecka i rodziny. Jak się okazuje, mimo wielu działań samorządu, w trudnej sytuacji życiowej nadal znajduje się na terenie gminy co najmniej 1027 rodzin (dane z 2016 r.).¹⁵ Przyczyn trudnej sytuacji tych rodzin jest wiele. O tych problemach oraz skali udzielanej pomocy traktuje następna część tego rozdziału.

Opieka społeczna, przeciwdziałanie patologiom

Lokalne problemy społeczne. Gmina Grodzisk Mazowiecki, podobnie jak ogromna większość gmin w kraju, nie była i nie pozostaje wolna od zjawisk patologii społecznych, takich jak alkoholizm, narkomania, przemoc w rodzinie czy problemy z młodzieżą „zagrożoną moralnie”. Mimo licznych działań w zakresie pomocy społecznej nadal niemało wiele rodzin i osób żyje w złych warunkach materialnych i mieszkaniowych, częstokroć w ubóstwie, bez stałej pracy i zasiłków. Skalę tych zjawisk monitorują od lat Policja, Ośrodek Pomocy Społecznej, kilka komisji i zespołów zajmujących się niektórymi patologiami, niektóre organizacje pozarządowe. W Grodzisku Mazowieckim zjawiskami patologii, w tym m.in. sprawami tzw. trudnej młodzieży („niedostosowanej społecznie”) zajęła się od I kadencji samorządu Komisja Polityki Społecznej Rady Miejskiej, pracująca pod kierunkiem Barbary Macher. Krok po kroku rozpoznawano skalę zjawisk niekorzystnie wpływających na całokształt życia mieszkańców gminy. 24 maja 1994 r. z inicjatywy tej komisji zorganizowano konferencję w sprawie zapobiegania i zwalczania patologii społecznych. W konferencji uczestniczyło 40 osób reprezentujących instytucje i organizacje zainteresowane rozwiązywaniem problemów społecznych. Wnioskowano o powołanie specjalnego zespołu, który zajmowałby się organizacją niezbędnych prac w tym zakresie. Sprawa była o tyle pilna, bowiem w mieście od kilku lat nasilało się zjawisko narkomanii, szczególnie wśród młodzieży. Według danych szacunkowych Komendy Rejonowej Policji kontakt z narkotykami mogło mieć w mieście co najmniej 500 uczniów (1994 r.). Walka z tą plagą nie była łatwa, zarówno ze względu na obowiązujące prawo, jak i dosyć szybko zmieniające się rodzaje narkotyków. Tylko złapanych na gorącym uczynku dilerów można było zatrzymać i postawić im zarzuty, i w konsekwencji ukarać. Wykroczeniem, a tym bardziej przestępstwem nie było posiadanie narkotyków w momencie kontroli policyjnej. Co więcej, w połowie lat 90. popularność traciła „domowa

¹⁴ Uchwała nr 571/2010 RM z 24 lutego 2010 r.

¹⁵ Jest to liczba rodzin, które w ciągu danego roku korzystały z różnych form pomocy społecznej.

heroina” na rzecz amfetaminy. Dilerzy zaczęli docierać do uczniów szkół podstawowych, rozprawiając „amfo-cukierki”.

Od połowy lat 90. XX w. w gminie Grodzisk Mazowiecki diagnozowane są, i to coraz bardziej systematycznie, problemy społeczne, takie jak alkoholizm, narkomania, ubóstwo, niepełnosprawność, bezrobocie, bezdomność. Na podstawie wyników kolejnych diagnoz tworzone są na każdy rok programy, a na okresy kilkuletnie strategie profilaktyki i rozwiązywania problemów, które występują nadal w życiu społecznym.¹⁶ Efekty realizacji tych programów zdają się wskazywać chociażby na stopniowe zmniejszanie się rozmiarów uzależnień alkoholowych i narkotykowych. Nadal w gminie Grodzisk Mazowiecki funkcjonuje zbyt dużo punktów sprzedaży alkoholu, w 2014 r. było takich punktów 151. Oznacza to, że dostępność napojów alkoholowych jest na tym terenie wyższa od średniej krajowej. W gminie Grodzisk Mazowiecki na 1 punkt przypada 281 mieszkańców, natomiast średnio w całym kraju 265 osób na 1 punkt.¹⁷

Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych. Jej zadaniem jest diagnozowanie rozmiarów i skutków patologii związanych z alkoholizmem, prowadzenie działań profilaktycznych oraz realizowanie procedury dotyczącej zobowiązania osób uzależnionych od alkoholu do podjęcia leczenia odwykowego. W ostatnich latach komisja wszczyniała procedury w sprawie kierowania osób na leczenie odwykowe średnio 200-300 razy w roku, ale tylko w 30-50 przypadkach sprawy były kierowane do sądu. Współpraca Komisji z Komendą Powiatową Policji, Ośrodkiem Pomocy Społecznej i innymi instytucjami przynosi od 2010 r. coraz lepsze efekty. Wyraźnie zmalała liczba przestępstw i wykroczeń popełnianych pod wpływem alkoholu – w 2010 r. było ich 378, w 2014 r. – 218. Coraz mniej rodzin, w których istnieje problem alkoholowy, korzysta z pomocy Ośrodka Pomocy Społecznej. Niemniej problemem trudnym do rozwiązania w krótkim czasie pozostaje dostępność alkoholu, co jest szczególnie groźne dla młodzieży. Według niedawno przeprowadzonych badań ankietowych 1/3 zapytanych uczniów szkół podstawowych stwierdziła, że ich rówieśnicy piją alkohol. W przypadku młodzieży ze szkół ponadpodstawowych odsetek takich odpowiedzi był znacznie wyższy (78%). Mimo obowiązujących zakazów sprzedaży alkoholu nieletnim, młodzi ludzie korzystają z kilku sposobów nabycia napojów alkoholowych, np. prosząc dorosłych lub starszych od siebie kolegów o dokonanie zakupu. Co ciekawe, liczba kontroli punktów sprzedaży alkoholu jest niewielka. Drugim problemem jest nadal utrzymujące się zjawisko narkomanii. W ramach wspomnianej ankiety uczniowie odpowiadali także na pytania związane z dostępnością środków odurzających. Stosunkowo niewielu młodych ludzi przyznało się do kontaktu z narkotykami – 9% ankietowanych uczniów szkół podstawowych i 14% uczniów pozostałych szkół. Z kolei prawie 90% ankietowanych w tej sprawie dorosłych mieszkańców było zdania, iż młodzież w gminie Grodzisk Mazowiecki jest narażona na kontakt z narkotykami.

W 2017 r. realizowany był kolejny „Program profilaktyki...”. Zawarta w nim diagnoza problemów społecznych wskazała na stopniowy, choć niewielki, spadek liczby osób uzależnionych od alkoholu korzystających z pomocy socjalnej OPS. Nadal jednak picie alkoholu w miejscach publicznych jest na co dzień dostrzegalne, chociaż liczba osób zatrzymanych do wytrzeźwienia maleje.

16 W ostatnim czasie obowiązywała „Strategia rozwiązywania problemów społecznych w gminie Grodzisk Mazowiecki na lata 2014-2017”, przyjęta uchwałą nr 721/2014 RM z 30 kwietnia 2014 r.

17 Według zaleceń Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) nie powinno przypadać na 1 punkt sprzedaży alkoholu mniej jak 1-1,5 tys. osób.

Wydaje się to wskazywać na coraz większą efektywność zadań realizowanych w ramach ostatnio wdrożonych „Programów profilaktyki...”.

Przemoc w rodzinie. Zjawisko przemocy w rodzinie jest w gminie Grodzisk Mazowiecki od kilkunastu lat systematycznie monitorowane. Co roku oceniana jest przez specjalistów skala zjawiska, na jej podstawie formułowane są „Programy Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie i Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gminie Grodzisk Mazowiecki”. Aktualnie obowiązuje „Program...” na lata 2016-2018.¹⁸ W 2015 r. badania nad przemocą w rodzinie przeprowadziła w gminie Oficyna Profilaktyczna z Krakowa. Badania wykazały, iż w zdecydowanej większości (90%) ofiarami przemocy domowej są na tym terenie kobiety i dzieci. Skala wykrywalności zjawiska przemocy w rodzinie rośnie: w 2011 r. wszczęto 5 razy procedurę „Niebieskiej karty”, w 2012 r. już 35 razy, w 2014 r. 51 razy. Z kolei wyniki badań ankietowych, według zadeklarowanych odpowiedzi młodzieży szkolnej, wskazują na to, że wobec stosunkowo niewielu młodych osób stosowana była przemoc w domu. Niemal co czwarty uczeń przyznał się do stosowania przemocy wobec rówieśników, natomiast prawie 3/4 uczniów zaprzeczyło temu, że byli oni przedmiotem przemocy ze strony rówieśników. Natomiast skala cyberprzemocy w środowisku młodzieży szkolnej stała się istotnym zagrożeniem dla relacji międzyludzkich w tej grupie. Przykrych ataków poprzez Internet czy sieć komórkową doświadczyło 76% ankietowanych uczniów szkół podstawowych i 72% uczniów szkół ponadpodstawowych. Konieczna jest zatem dalsza intensyfikacja działań w zakresie ograniczania przemocy, szczególnie w ramach profilaktyki i edukacji społecznej, ochrony i pomocy osobom dotkniętym przemocą w rodzinie, prowadzenia bardziej skutecznych działań wobec osób stosujących przemoc, podnoszenia poziomu wiedzy i kompetencji służb i innych podmiotów. Realizatorem „Programu...” jest Zespół Interdyscyplinarny ds. Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Zespół działa przy współpracy kilkunastu podmiotów gminnych i powiatowych, w tym Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Komendy Powiatowej Policji, Sądu Rejonowego, Prokuratury Rejonowej, Poradni Leczenia Uzależnień i Współuzależnień, Straży Miejskiej, Starostwa Powiatu Grodziskiego, Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie, Ośrodka Pomocy Społecznej, placówek oświatowych, ochrony zdrowia i wsparcia dziennego, a także kilku organizacji pozarządowych. Od dłuższego czasu funkcjonuje telefon zaufania dla ofiar przemocy, sukcesywnie realizowane są zadania na rzecz podniesienia świadomości społecznej dotyczącej przemocy w rodzinie. Niemniej ta patologia nie została jeszcze wyeliminowana z życia społecznego gminy Grodzisk Mazowiecki.

Ośrodek Pomocy Społecznej (OPS). Ta instytucja jest główną placówką na terenie gminy zajmującą się realizowaniem wielu zadań z zakresu pomocy społecznej. W kwietniu 1990 r. Ośrodek stał się wyodrębnioną jednostką prawno-budżetową administracji samorządowej. W tym samym roku weszła w życie nowa Ustawa o pomocy społecznej, która uregulowała w nowych warunkach ustrojowych zasady funkcjonowania i finansowania ośrodków pomocy społecznej. Grodziski OPS jest od tamtego czasu finansowany ze specjalnych środków budżetu gminy, na które składają się w znacznej mierze subwencje państwowe. Od początku kontrowersje wynikające z niezadowolenia mieszkańców starających się o świadczenia socjalne, budziły odmowy udzielenia pomocy. Jednakże wielu wnioskodawców nie spełniało warunków określonych w obowiązujących wówczas przepisach. W sprawozdaniu z działalności Ośrodka w 1991 r. dyrektor OPS Wiesława Bajurska przed-

¹⁸ Uchwała nr 266/2015 RM z 25 listopada 2015 r.

stawiała znamiennej, syntetyczną diagnozę stanu potrzeb społecznych w gminie: „Obecna sytuacja gospodarcza kraju, której skutki najsłabsze i najuboższe grupy społeczne ponosić będą jeszcze przez dłuższy czas, powoduje, iż potrzeby w zakresie pomocy społecznej ulegają zwielokrotnieniu (...). Niezbędna staje się ochrona najsłabszych grup społecznych, aby nie dopuścić do dalszego pogorszenia się ich sytuacji życiowej. Wymaga to mobilizacji wszystkich sił społecznych – Samorządu Gminy, parafii, stowarzyszeń i fundacji, a także niesformalizowanych grup o charakterze samopomocowym oraz osób prywatnych. Utworzony w 1992 r. Gminny Fundusz Pomocy Dzieciom czeka na hojnych ofiarodawców”.¹⁹ I rzeczywiście, w Grodzisku zaczęła się – postulowana przez dyrektora OPS – „mobilizacja wszystkich sił społecznych”, co w niedługim czasie zaczęło przynosić coraz lepsze efekty.

OPS zaczynał swoją pracę w stosunkowo skromnych ramach, dysponując 15 osobami na etatach, w tym 10 rejonowymi pracownikami socjalnymi, a ponadto trzema pracownikami zatrudnionymi w niepełnym wymiarze (ogółem w 1991 r. stan zatrudnienia – 16,5 etatu). W 1990 r. OPS udzielił pomocy 988 osobom, w następnym roku już 1406 osobom. Na wszystkie świadczenia Ośrodek wydał w 1991 r. kwotę 1 mld i 1 mln 795 tys. zł. Ponad połowę tej kwoty przeznaczono na zakup żywności, odzieży i opału dla najbardziej potrzebujących osób i rodzin. Liczba korzystających z pomocy świadczonej przez grodziski OPS stale rosła, chociaż co pewien czas zmieniały się przepisy, a w ich ramach kryteria uprawniające do otrzymania wsparcia. W latach 90. pomoc Ośrodka otrzymywało rocznie nieco ponad 2000 osób. Wypłacane były zasiłki okresowe, zasiłki celowe, zasiłki stałe i renty socjalne, dodatki mieszkaniowe, świadczona była pomoc w naturze, dofinansowywano obiady dzieci korzystających z obiadów w szkołach, a także wypoczynek dzieci i młodzieży oraz zimowiska i obozy letnie dzieci specjalnej troski. Najczęściej pomoc świadczone bezrobotnym i rodzinom niepełnym, ale też wielu inwalidom, osobom przewlekle chorym, kobietom w ciąży, bezdomnym, sierotom, osobom bezradnym w sprawach opiekuńczo-wychowawczych. Wydatki na pomoc społeczną stopniowo rosły, np. w 1995 r. wyniosły 2,6 mln zł, a dwa lata później już 3,5 mln zł. Średnia wysokość pomocy świadczonej jednej osobie wyniosła w grodzkim OPS w 1997 r. nieco ponad 2 tys. zł. W tym czasie zatrudnienie w Ośrodku powiększyło się do 20 etatów.

Ośrodek wykonuje od lat zadania własne gminy, jak i zadania zlecone przez wojewodę, w tym w ramach programów rządowych. Co roku z pomocy Ośrodka w zakresie świadczeń pieniężnych i rzeczowych korzystało rocznie od 2 do 3 tys. rodzin. Najczęściej przyznawane były w ostatnich latach (2009-2017) świadczenia z powodu ubóstwa, długotrwałej choroby, niepełnosprawności, bezrobocia, bezradności. W przypadku bezrobocia odnotowuje się spadek ilości świadczeń. Należy przy tym pamiętać, że OPS realizuje też wiele świadczeń pieniężnych przyznawanych osobom na stałe, jak i okresowo z wielu różnych tytułów, także w ramach programu wieloletniego „Pomoc państwa w zakresie dożywiania” (w 2017 r. zasiłki celowe dla 324 osób). Zakres realizowanych świadczeń jest od lat bardzo duży, obejmuje wspieranie rodziny i pieczy zastępczej, zasiłki opiekuńcze, pielęgnacyjne, dodatki mieszkaniowe, świadczenia z funduszu alimentacyjnego, jednorazowe z tytułu urodzenia się dziecka, stypendia dla uczniów i inne. Według najnowszych danych w 2017 r. rodziny i pojedyncze osoby uzyskały pomoc OPS z powodu długotrwałej lub ciężkiej

19 Uchwała nr 132/XXIV/92 RM z 29 kwietnia 1992 r., załącznik nr 8, s. 4.

choroby (784), ubóstwa (635), niepełnosprawności (429 rodzin), bezrobocia (313 osób), bezradności opiekuńczo-wychowawczej i związanej z prowadzeniem gospodarstwa domowego (172), bezdomności (48), uzależnienia od alkoholu (84), potrzeby ochrony macierzyństwa (80). Wsparcie uzyskało 58 wielodzietnych rodzin. Natomiast skala udzielonej pomocy dla osób uzależnionych od narkotyków (6), czy będących ofiarami przemocy w rodzinie (3) była niewielka. Również niewiele rodzin, których dotknęły zdarzenia losowe korzystało ze wsparcia OPS (8).

Wprowadzony od 1 kwietnia 2016 r. rządowy Program Rodzina 500+, w gminie Grodzisk Mazowiecki realizowany za pośrednictwem OPS, wpłynął realnie na obniżenie poziomu ubóstwa na tym terenie zauważalnie, ale raczej w niewielkim stopniu. W roku 2017 z różnych form pomocy OPS skorzystały 1962 rodziny. Zasiłki rodzinne w 2017 r. objęły 783 rodziny, z wypłat z Funduszu Alimentacyjnego skorzystało 289 rodzin, natomiast dodatki mieszkaniowe otrzymało 278 rodzin. Zadaniem OPS jest także umieszczanie dzieci w pieczy zastępczej (16 dzieci w 2016 r.). Warto przy tym pamiętać, że nadrzędnym celem „Gminnego Programu Wspierania Rodziny”, realizowanym przez OPS i podmioty partnerskie, jest utrzymanie dziecka w rodzinie lub jego powrót do rodziny. I temu służy skuteczne wsparcie ze strony instytucji samorządowych mające prowadzić do przywrócenia zdolności rodziny do wypełniania swoich funkcji. Od 8 lat dyrektorem grodziskiego OPS jest Rafał Szczepaniak.

Inne formy organizacyjne. Do istniejących od wielu lat wyspecjalizowanych organizacji, jak PCK, TPD czy Ośrodek Pomocy Społecznej, stopniowo dołączały w walce z patologiami nowe organizacje. Jedną z nich było ogólnopolskie Towarzystwo Zapobiegania Patologiom Społecznym „Kuźnia”. Na początku lat 90. jeden z jej klubów zorganizował w Grodzisku Mazowieckim Ryszard Romanowski. W tym czasie działalnością klubu kierowała J. Wasilewska. Klub funkcjonował przez kilka lat, korzystając ze współpracy wychowawców i psychologów. Stała baza wakacyjna klubu „Kuźni” mieściła się w Papierni k. Kielc, gdzie znajdował się ośrodek rekreacyjno-wypoczynkowy. Tam odbywały się zajęcia w ramach terapii zajęciowej, m.in. podopieczni wytwarzali meble dla swojego klubu. Odbywały się ponadto wyjazdy do podobnych klubów „Kuźni” w innych miejscowościach. W grodzkim klubie prowadzone były zajęcia dla młodzieży z rodzin patologicznych i dysfunkcyjnych, młodocianych opuszczających zakłady poprawcze. Zajęcia terapeutyczne obejmowały fotografię, sport, dziennikarstwo, zajęcia komputerowe. Organizowano podopiecznym wycieczki, spływ kajakowy, wyjazdy do teatru. Podopieczni klubu edytowali co pewien czas własną prasę (m.in. „Gazetka bez tytułu”). Klub czynny był w dni powszednie po południu (od godz. 17 do 20). Przydzielony klubowi lokal wyposażony był w małe pomieszczenia, wymagał remontu. Pracownicy i podopieczni nie dysponowali wystarczającymi na ten cel pieniędzmi, niemniej z remontem uporano się w ciągu dwóch lat.

W znacznej mierze socjalna działalność pomocowa w mieście stała się udziałem Komitetu Pomocy Społecznej „Caritas” przy parafii pw. św. Anny. W latach 90. w Komitecie pracowało społecznie 7-9 osób świeckich. Stałą opieką objęto prawie 40 rodzin, w tym rodziny wielodzietne oraz matki samotnie wychowujące dzieci. Pieniądze członkowie Komitetu zbierali podczas kwest przy kościele, a w okresach przedświątecznych dzięki sprzedaży sianka na stoły wigilijne, mirry, gromnic, palemek, zniczy, chorągiewek itp. W 1992 r. przychody wyniosły 68,5 mln zł, wydatki – 66,8 mln zł. Najważniejsze wówczas formy pomocy: rozdzielanie zebranej odzieży, opłacanie obiadów szkolnych dzieciom z ubogich rodzin, udzielanie zapomóg, przygotowywanie i rozdzielanie paczek

żywnościowych, w tym świątecznych, organizowanie Dnia chorych. Słodczyce i owoce dostarczały firmy takie jak Hurtownia „Czarpol” w Kozerkach, „Walter”, „Marika” „Manhattan” czy cukiernia E. Błaszczyka. W 1995 r. opieką Komitetu objętych było już 67 rodzin. W miarę poprawy sytuacji materialnej wielu rodzin udzielanie pomocy polegającej na rozdziale artykułów spożywczych uległo znacznemu ograniczeniu. Natomiast stopniowo zwiększały się potrzeby w zakresie opieki nad osobami samotnymi, nie radzącymi sobie na co dzień, przewlekłe chorymi. Pojawienie się grupy młodych wolontariuszy (ok. 20 osób) w istotny sposób pomogło Komitetowi „Caritas” sprostać temu zadaniu.

Towarzystwo Przyjaciół Dzieci (TPD) w gminie Grodzisk Mazowiecki kontynuowało swoją działalność po 1989 r. w ramach kilku placówek, zwanych ogniskami. Pod stałą opieką ogniska w mieście znajdowało się co roku 70-80 dzieci, natomiast z wielu różnych form zajęć korzystała zazwyczaj dodatkowo co najmniej setka dzieci. Podstawowa działalność grodziskiego ogniska, kierowanego wówczas przez Elżbietę Kwiatkowską, obejmowała zajęcia sportowe, artystyczne (plastyka, formy teatralne, taniec), profilaktykę społeczną i resocjalizację. W każdym roku uroczyste inaugurowano zajęcia kulturalno-oświatowe z programem artystycznym w wykonaniu podopiecznych ogniska. Obchody doroczne Dnia Dziecka zyskały w 1994 r. wyjątkową rangę, bowiem 28 maja do Grodziska Mazowieckiego przybyły reprezentacje 10 podobnych ognisk z województwa stołecznego. Uroczystość odbyła się w ramach obchodów 75-lecia TPD. Ponad 300 dzieci wzięło udział w zabawie, konkursach i zawodach sportowych, wszystkie otrzymały paczki żywnościowe.

W Grodzisku Mazowieckim kontynuowało swoją pracę Koło Polskiego Związku Niewidomych (z siedzibą przy ul. Bartniaka 24), którego przewodniczącym jest od lat 90. Jerzy Orzeł. W 1992 r. Koło zrzeszało 135 członków, w tym osoby z Błonia, Brwinowa, Kampinosu, Leszna, Milanówka i Podkowy Leśnej. Członkom udzielano pomocy socjalnej, prowadzono sprzedaż drobnego sprzętu rehabilitacyjnego, funkcjonowała biblioteka książki mówionej. Ponadto organizowane były imprezy okazjonalne. Na swoją działalność Koło przyjmowało pieniądze od ofiarodawców, w latach 1990-1991 zebrano 27 mln zł. Władze miasta, by wesprzeć działalność Koła nie pobierały opłat za wynajem lokalu i energii elektryczną.

27 stycznia 1994 r. uroczyste otwarto przy ul. 3 Maja 63 nowy dom opieki społecznej (filia DOS w Izdebnie Kościelnym) dla 20 seniorów płci obojga.

W 2004 r. samorząd przyjął „Gminną strategię integracji i polityki społecznej na lata 2004-2009”.²⁰ W dokumencie zawarto charakterystykę lokalnego środowiska, diagnozę problemów społecznych gminy, zadania strategiczne dotyczące „najistotniejszych problemów w gminie”. Według danych za 2003 r. największymi problemami społecznymi w gminie były wówczas ubóstwo, niepełnosprawność, długotrwałość chorób, bezrobocie, bezradność opiekuńczo-wychowawcza, uzależnienia. W ciągu roku OPS udzielił pomocy 1827 osobom dorosłym i 274 dzieciom. W rezultacie 6% mieszkańców gminy zostało objętych bezpośrednim wsparciem socjalnym, a pośrednio gdy uwzględnia się rodziny tych osób – blisko 11% wszystkich mieszkańców gminy. Pomoc socjalna w większym stopniu była świadczona mieszkańcom miasta niż wsi. Trzeba zauważyć, że osoby niepełnosprawne stanowiły wówczas w gminie 10,6% ogółu mieszkańców (3224 osoby według NSP 2002). W 2003 r.

20 Uchwała nr 280/2004 RM z 26 maja 2004 r. Równocześnie Rada przyjęła uchwały (nr 275 i 276) o nadaniu nowego statutu Ośrodkowi Pomocy Społecznej oraz o upoważnieniu dyrektora OPS do wydawania decyzji administracyjnych w sprawach pomocy społecznej z zakresu zadań administracji rządowej zleconych gminie.

OPS udzielił wsparcia 556 osobom niepełnosprawnym, w tym 134 osobom na wsi. Ponadto ta grupa społeczna korzystała z różnych form pomocy świadczonych przez Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Polski Związek Niewidomych, Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Osób Niepełnosprawnych, Fundację Osób Niepełnosprawnych Ruchowo „Godne Życie”. W okresie kolejnych 5 lat OPS i instytucje czy organizacje współpracujące miały skupić się na realizowaniu głównych zadań o charakterze strategicznym: wspomaganie rodzin dysfunkcyjnych mających problemy opiekuńczo-wychowawcze, wspieraniem osób niepełnosprawnych oraz starszych, udzielanie pomocy osobom i rodzinom dotkniętym bezrobociem i uzależnieniami (alkoholizmem i narkomanią).

Aktualnie obowiązuje „Strategia rozwiązywania problemów społecznych w gminie Grodzisk Mazowiecki na lata 2018-2020”.²¹ W „Strategii...” zdefiniowano cztery zasadnicze cele: 1) Wzmacnianie trwałości rodziny i przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom dezorganizującym życie rodzinne; 2) minimalizowanie zjawiska ubóstwa i wykluczenia społecznego; 3) wsparcie osób starszych, niepełnosprawnych i przewlekle chorych; 4) system rozwiązywania problemów uzależnień i przemocy domowej. Cele te będą osiągnęte w ramach 30 zadań, które będą realizowane głównie przez OPS i Urząd Miejski. Istotne znaczenie dla realizacji tej strategii będzie miało niebawem uruchomienie Interaktywnego Centrum Edukacyjno-Społecznego (mediateka) przy ul. Bartniaka oraz Centrum Aktywizacji i Integracji Społecznej przy ul. Sportowej. Udział w realizacji poszczególnych zadań będą miały Ośrodek Kultury, Ośrodek Sportu i Rekreacji, Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz placówki oświatowe.

Organizacje pozarządowe

Po roku 1989 działalność nadal prowadziły ogólnopolskie organizacje, które wcześniej zaliczano do grupy organizacji tzw. wyższej użyteczności, a które w związku z wprowadzeniem nowych przepisów stały się organizacjami pożytku publicznego. Miały one swoje oddziały i koła również w Grodzisku Mazowieckim. Do najstarszych organizacji należą Polski Czerwony Krzyż, Związek Harcerstwa Polskiego, Liga Kobiet Polskich, Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Polski Związek Niewidomych, Towarzystwo Przyjaciół Dzieci. Każda z tych organizacji, w ramach oddziałów lub kół, działa w gminie Grodzisk Mazowiecki od wielu lat. Od lat 90. XX w. także i na tym terenie tworzone są kolejne organizacje w formie stowarzyszeń i fundacji. W ostatnich latach znaczną popularnością cieszą się kluby sportowe, ale nie brakuje organizacji działających na rzecz rozwoju edukacji, kultury, twórczości artystycznej, czy też udzielających pomocy osobom niepełnosprawnym, propagujących ochronę środowiska, roztaczających opiekę nad zwierzętami itp. Nieliczne są stowarzyszenia zajmujące się rozwojem społeczności lokalnych.

Aktualnie w rejestrze prowadzonym przez Starostwo Powiatu Grodziskiego w gminie Grodzisk Mazowiecki znajdują się dane o 53 stowarzyszeniach (w tym 23 sportowych) oraz 12 fundacjach. Tylko kilka z nich posiada status organizacji pożytku publicznego. Są też nieliczne stowarzyszenia wpisane do rejestru gospodarczego. Według aktualnych danych rejestru organizacji pozarząd-

²¹ Uchwała nr 673/2018 RM z 31 stycznia 2018 r.

wych liczba członków wszystkich tych organizacji w gminie sięga ok. 6 tys. osób, w tym 1/3 to członkowie klubów sportowych.

Działalność wszystkich organizacji pozarządowych w gminie Grodzisk Mazowiecki, także tych, które już jakiś czas temu przestały funkcjonować, z pewnością zasługuje na obszerne i dogłębne opisanie. Z uwagi na ograniczenia w dostępie do pełniejszych informacji o tej działalności, można zająć się tą tematyką jedynie fragmentarycznie. Poniżej po krótkce charakteryzuję, w pewnym stopniu subiektywnym doborze, najbardziej aktywne organizacje, prezentując ich najciekawsze i najbardziej wartościowe społecznie inicjatywy i formy działania.

Polski Czerwony Krzyż. Po roku 1989 Zarząd Rejonowy PCK w Grodzisku Mazowieckim obejmował swoim zasięgiem także Błonie, Kampinos, Leszno, Brwinów i Podkowę Leśną. Punkt opieki nad chorymi działał w Grodzisku od 1969 r. W 1993 r. miał pod opieką 42 chorych w mieście, 16 we wsiach, 10 w Podkowie Leśnej. Od 1 stycznia 1993 r. koszty zatrudnienia siostr PCK zaczęły ponosić urzędy miejskie w Grodzisku i Podkowie, a nie jak wcześniej Ministerstwo Zdrowia, Wojewódzki Ośrodek Pomocy Społecznej i Rejonowy OPS. Ta zmiana niejako wymusiła wprowadzenie odpłatności za usługi świadczone przez siostry PCK. Pieniądze z tego tytułu wpływały do miejskiej kasy. Spowodowało to rezygnację części podopiecznych z codziennej opieki, co w efekcie skutkowało zmniejszeniem zatrudnienia siostr (z 16 do 9). Grodziski zarząd PCK oprócz opieki nad chorymi zajmował się finansowaniem różnych akcji pomocowych (m.in. dopłaty do obiadów dla dzieci w szkołach, przekazywanie potrzebującym używanej odzieży) z własnych funduszy, pieniędzy uzyskiwanych z ulicznych kwest, jak i darów rzeczowych, i wpłat od darczyńców. Kontynuowana była akcja honorowego krwiodawstwa. Natomiast szkolne koła PCK nie wytrzymały próby czasu, utrzymało się jedynie koło w SP nr 4. W ostatnim czasie organizacja zajmuje się opieką nad osobami w trudnej sytuacji życiowej oraz udzielaniem pomocy żywnościowej rodzinom ubogim.

Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów. Grodziski Oddział Rejonowy Związku powstał w 1960 r. Legitymuje się wieloletnią i aktywną działalnością. Imprezy organizowane przez oddział Związku weszły do tradycji miasta, jak m.in. Dni Seniora, zazwyczaj przypadające na ostatni tydzień października lub pierwszą dekadę listopada, Dzień Kobiet czy spotkania odpłatkowe. Dni Seniora wspierał Polski Komitet Pomocy Społecznej, pomocy finansowej udzielały też niejednokrotnie władze miejskie. Kilka grodzkich firm dostarczało produkty spożywcze na poczęstunki. Uroczystości dla seniorów zazwyczaj odbywały się w Klubie GSM „Disco”, a uświetniane były koncertami (np. przygotowanymi przez uczniów grodzkich szkół), loteriami fantowymi, pogadankami. Często uroczyste spotkania seniorów zaszczycali przedstawiciele władz miasta – przewodniczący Rady Miejskiej, burmistrz, przewodnicząca Komisji Polityki Społecznej Rady Miejskiej. Z czasem w Dniu Seniora zaczęto organizować bale w miejskiej hali sportowej, np. w 2014 r. na tego rodzaju imprezę przybyło ok. 700 osób. Ponadto członkowie organizacji korzystali w każdym roku z wycieczek turystycznych, wyjazdów na spektakle teatralne, operetkowe, uczestniczyli w seansach filmowych, wielkanocnych koncertach paschalnych. Niezmiennie seniorzy brali udział w miejscowych obchodach ważnych rocznic historycznych. W 2008 r. Oddział Rejonowy Związku otrzymał swoją siedzibę w Centrum Kultury. W roku swojego 50-lecia organizacja poświęciła sztandar (18 września 2010 r.) oraz wybiła okolicznościowy medal, który wręczono zasłużonym działaczom Związku oraz władzom samorządowym i przedstawicielom instytucji wspierających. Kolejnymi przewodniczącymi zarządu Oddziału Związku byli: Weronika

Hadala (1990-1993), Wojciech Paprocki (1993-1994), Stefan Jarzyna (1994-2001), Jerzy Borzowski (2001-2013) i Bogdan Kossakowski (2013-2017).

Harcerstwo. Bardzo aktywną działalnością od wielu dekad wykazuje się w mieście i gminie Związek Harcerstwa Polskiego. Komendantami grodzkiego hufca ZHP po 1989 r. byli kolejno: hm. Elżbieta Pokropek (od 1987 do 6 listopada 1995 r.), phm. Małgorzata Chajnet (od 6 listopada 1995 do 17 listopada 2003 r.), pwd./phm. Justyna Pieńkowska (od 17 listopada 2003 do 23 listopada 2009 r.). Od 23 listopada 2009 r. komendantem jest hm. Sylwester Stankiewicz. W 1990 r. w grodzkim Hufcu im. Leonida Teligi zrzeszonych było 1195 osób, w tym 71 instruktorów, 93 harcerzy starszych, 539 harcerzy i 482 zuchów. W połowie lat 90. nastąpił wyraźny spadek liczby harcerzy, tj. o nieco ponad połowę. W 2017 r. Hufiec ZHP liczył 570 członków, w tym 39 instruktorów, 31 starszych harcerzy, 230 harcerzy i 270 zuchów.

Warto przypomnieć ważniejsze wydarzenia w najnowszej historii grodzkiego Hufca ZHP. W 1992 r. instruktorzy Hufca zorganizowali XII Zlot Drużyn Nieprzetartego Szlaku w Książenicach (400 uczestników). Dwa lata później, 7 lipca 1994 r., delegacja grodzkich harcerzy uczestniczyła w spotkaniu z prezydentem Stanów Zjednoczonych Billem Clintonem przy pomniku Małego Powstańca w Warszawie. Jubileusz 85-lecia harcerstwa polskiego uczczono w Grodzisku Mazowieckim m.in. posadzeniem dębów „Andrzej”, „Oleńka” i „Jerzy” w Parku Skarbka. Podczas Zlotu Harcerstwa Polskiego w Zegrzu w 1995 r. instruktorzy grodzkiego Hufca zorganizowali cykl imprez pod hasłem „Dzień warszawski”. Rok 1996 przyniósł m.in. obchody 80-lecia grodzkiego harcerstwa (konkursy, przeglądy artystyczne) oraz aktywne uczestnictwo instruktorów grodzkiego Hufca w kilkudniowym spotkaniu ze skautami z Wielkiej Brytanii. W 2001 r. Hufiec ZHP im. L. Teligi za swoją wieloletnią i pożyteczną działalność został wyróżniony przez władze samorządowe „Złotą Bogorią”.

Na rok 2016 przypadł jubileusz 100-lecia harcerstwa w Grodzisku Mazowieckim. W ramach obchodów jubileuszowych, faktycznie zakończonych w następnym roku, odbyły się liczne imprezy, w tym m.in.: Zlot św. Jerzego, Zuchowe powitanie wiosny, Rajd Niepodległości, Spotkanie pokoleń, na które przybyło ok. 150 osób. Ponadto odsłonięto tablicę pamiątkową poświęconą Zdzisławowi Słoniewiczowi. Odbyło się też bicie rekordu w pływaniu pod hasłem „100 km na 100-lecie”. Do harcerzy dołączyło grono mieszkańców miasta – łącznie w ciągu jednego dnia pokonano dystans ok. 350 km.

Przez wiele lat grodziscy harcerze angażowali się w obchody Święta Niepodległości, od niedawna także Dnia Flagi. Do tradycji Hufca ZHP im. L. Teligi należy także uczestnictwo w zlotach w Warszawie i rajdach do Palmir.

Grodziscy harcerze angażowali się także w prace Chorągwi Stołecznej ZHP (instruktorzy – chorągwiarni kilku komisji, Namiestnictwo Drużyn Nieprzetartego Szlaku), w pełnienie „Białej służby” podczas wizyt papieskich, czy też współpracowali z lokalnymi sztabami podczas kolejnych finałów Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy. W 2017 r. instruktorzy harcerscy z Grodziska Mazowieckiego wzięli udział w uroczystościach 73. rocznicy Operacji „Ostra Brama” w Wilnie. Wielkim przyjacielem harcerstwa jest od ponad 20 lat burmistrz Grodziska Mazowieckiego Grzegorz Benedyckiński. W dowód wdzięczności na wniosek miejscowego Hufca Główna Kwatera ZHP w 2017 r. uhonorowała burmistrza „Laską Skautowską” – symbolizującą „niezawodnego przyjaciela” harcerstwa.

Towarzystwo Przyjaciół Grodziska Mazowieckiego. W latach 90. z organizacji miejskich powstałych wcześniej utrzymało się przez kilka lat Towarzystwo Przyjaciół Grodziska Mazowieckiego. Za inicjowane w 1981 r., działalność podjęło dopiero po zakończeniu stanu wojennego. Kolejno pre-

zesami zarządu TPGM byli Marek Cabanowski (do 1985 r.), Andrzej Stawarz (do 1990 r.) i Janusz Sobieraj. Towarzystwo głównie zajmowało się popularyzacją wiedzy o historii miasta (spotkania tematyczne, inicjowanie publikacji i sesji popularnonaukowych), współpracowało z miejscowym Muzeum Regionalnym PTTK, Mazowieckim Towarzystwem Kultury, Mazowieckim Ośrodkiem Badań Naukowych im. S. Herbsta (Stacja Naukowa w Żyrardowie). Efektem tej współpracy były m.in. kolejne publikacje, które poświęcono grodziskiemu cmentarzowi (autor Jerzy Kowalczyk), dziejom Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej (praca zbiorowa), czy też Ośrodkowi AK „Gąbka-Osa”. Ponadto zapoczątkowana została akcja zbierania materiałów do historii grodziskiego harcerstwa.²² W połowie lat 90. działalność TPGM została zawieszona z powodu zaniku aktywności członków.

Środowisko Ośrodka „Gąbka-Osa” Armii Krajowej. Po 1990 r. aktywną działalność podjęli kombataneci spod znaku Armii Krajowej. 23 maja 1991 r. założono w Grodzisku Mazowieckim oddział Światowego Związku b. Żołnierzy AK – Środowisko „Gąbka-Osa”. W krótkim czasie z zebranych pieniędzy wśród mieszkańców (22 mln zł) oraz z dotacji samorządu (5 mln zł) ufundowany został sztandar organizacji. Uroczystość poświęcenia sztandaru odbyła się 12 września 1992 r. Grodziskie środowisko „Gąbka-Osa” AK w 1994 r. liczyło 123 członków. Zjazd członków środowiska odbył się 23 kwietnia 1994 r. Spośród 66 osób wybrano 12-osobowy Zarząd, na czele którego stanął dotychczasowy prezes Tadeusz Wenc. Pełnił funkcję prezesa do 2004 r., kiedy zmarł. Później, w 2007 r., funkcję tę objęła Janina Soporek. Członkowie środowiska „Gąbka-Osa” AK każdorazowo z poczem sztandarowym uczestniczyli we wszystkich uroczystościach państwowych i religijnych w mieście, także w pogrzebach b. żołnierzy AK. W szczególności aktywnie uczestniczyli w miejskich obchodach kolejnych rocznic Powstania Warszawskiego. Ponadto organizacja służyła pomocą materialną i socjalną swoim najbardziej potrzebującym członkom, prowadziła kronikę wydarzeń, wsparła drugie wydanie książki o historii Ośrodka AK „Gąbka-Osa”. W 1998 r. kilku członków grodziskiego środowiska b. żołnierzy AK wzięło udział w realizacji filmu dokumentalnego pt. *Gdy „Gąbka” i „Osa” znaczyło „Walka” i „Wolność”* (reż. K. Wiech). Niewątpliwie grodziskie środowisko b. żołnierzy AK ma ogromne zasługi w pielęgnowaniu miejscowych tradycji walki o wolność, jak i kształtowaniu patriotyzmu w społeczeństwie Grodziska Mazowieckiego, w tym młodzieży.

Nowe organizacje pozarządowe. Od końca lat 90. XX w. stopniowo pojawiały się inicjatywy na rzecz zakładania nowych organizacji w formie stowarzyszeń i fundacji. Większość z tych organizacji skupiła się na sprawach wspierania rozwoju rodziny i wychowania młodego pokolenia, niesienia pomocy osobom niepełnosprawnym, rozwijania różnych form aktywności artystycznej. Ale największa grupa organizacji zajmuje się upowszechnianiem sportu i kultury fizycznej w ramach działalności klubowej. Tej kategorii organizacji pozarządowych poświęcony jest osobny rozdział książki.

Wśród nowych organizacji jest stosunkowo niewiele rzeczywiście działających bardzo aktywnie. Swoimi inicjatywami i realizowanymi przedsięwzięciami wyróżniają się od co najmniej kilku, czasem kilkunastu lat, m.in. miejscowy oddział Związku Dużych Rodzin Trzy Plus, Stowarzyszenie „Bezpieczne Miasto i Gmina”, Stowarzyszenie „Europa i My”, Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Osób Niepełnosprawnych, Grodziskie Stowarzyszenie Rodzin Abstynenckich „Familia”, Stowarzyszenie Działań Twórczych „Parabuch” w Radoniach. Udział Związku Dużych Rodzin Trzy Plus w działalności na rzecz rodziny został zaznaczony w części tego rozdziału poświęconej polityce pro-

22 GG, nr 30, 1991, s. 3.

rodzinnej. Z kolei aktywność Stowarzyszenia „Bezpieczne Miasto i Gmina” uwzględniłem w rozdziale poświęconym bezpieczeństwu publicznemu. Do dziś dobrymi efektami swoich działań pro-rodziny wyróżniają się zarówno Stowarzyszenie Rodzin i Przyjaciół Osób Niepełnosprawnych, jak i Grodzkie Stowarzyszenie Rodzin Abstynenckich „Familia”. Pierwsze z tych stowarzyszeń działa od 1999 r., koncentrując się na organizowaniu form wsparcia i integracji rodzin, w których wychowywane są dzieci z różnymi niepełnosprawnościami. Działalność stowarzyszenia jest wspierana przez darczyńców, gromadzi pieniądze w ramach różnych akcji, w tym aukcji dzieł sztuki. Korzysta też z dotacji z budżetu gminy. Prezesem stowarzyszenia jest od lat Maria Hardt. Natomiast druga organizacja skupiła się na zadaniach promujących abstynencję. Między innymi we wrześniu 2014 r. jej działacze, wspólnie z klubem Dartom Bogoria i Stowarzyszeniem „Bezpieczne Miasto i Gmina”, zorganizowali podczas Dni Grodziska Mazowieckiego I Grodziski Złot Trzeźwości. Natomiast od 2007 r. Stowarzyszenie „Familia” organizuje kolejne Przeglądy Twórczości Abstynenckiej „Słoneczny”. Od prawie dekady Stowarzyszenie „Familia” otrzymuje dotacje z budżetu gminy na zadania mające na celu utrzymanie w abstynencji wśród osób uzależnionych i ich rodzin (m.in. organizowanie wielu form spędzania czasu wolnego, Klub Abstynencki). Prezesem „Familii” jest Lech Lewandowski.

Swoją działalnością wyróżnia się Stowarzyszenie „Europa i My”. Od 12 lat stowarzyszenie prowadzi Uniwersytet Trzeciego Wieku, a od 8 lat także Uniwersytet Dziecięcy. Ponadto jest od 2006 r. organizatorem, wspólnie z Akademią Rozwoju Filantropii, konkursu grantowego wspierającego inicjatywy na rzecz społeczności lokalnych. Konkurs jest realizowany w ramach programu „Działaj lokalnie” Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności. Działalność Stowarzyszenia prowadzona jest też w zakresie upamiętniania przeszłości. Z tego tytułu Stowarzyszenie zostało 13 maja 2011 r. uhonorowane odznaką „Chroniąc Pamięć” w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Zatem takie inicjatywy Stowarzyszenia, jak Dzień Kultury Żydowskiej i projekt „Ulica żydowska”, zrealizowane w 2010 r., zostały w pełni docenione szerzej niż tylko w samym mieście. Trzeba dodać, że odznaka „Chroniąc Pamięć” jest przyznawana Polakom za zaangażowanie w działania na rzecz zachowania dziedzictwa polskich Żydów i dialogu polsko-żydowskiego. Tę samą odznakę otrzymali podczas wspomnianej uroczystości także burmistrz Grzegorz Benedyckiński i Robert Augustyniak.

Z kolei Stowarzyszenie „Parabuch” specjalizuje się od kilku lat w organizowaniu wystaw i plenerów malarskich, a najważniejsze w tym względzie są Letnie Galerie Sztuk „Chełmonie” (6 edycji w latach 2012-2017).

Wśród fundacji wyróżnić trzeba Fundację osób Niepełnosprawnych Ruchowo „Godne Życie”, która została założona w 2002 r. Głównym celem Fundacji jest budowa ośrodka pobytowego dla osób niepełnosprawnych (50 miejsc). Fundacja gromadzi pieniądze na realizację tej inwestycji, której koszt oszacowano na 6 mln zł. 16 maja 2016 r. Gmina Grodzisk Mazowiecki przekazała Fundacji aktem notarialnym w wieczyste użytkowanie nieruchomości gruntową w Odrano Woli, na której powstanie ośrodek.

Współpraca gminy z organizacjami pozarządowymi. Usystematyzowana współpraca samorządu gminy z organizacjami pozarządowymi zapoczątkowana została po roku 2003. W ocenie władz gminy Grodzisk Mazowiecki liczba prężnie działających organizacji w każdym roku jest inna, co w znacznej mierze znajduje odzwierciedlenie w ilości projektów biorących udział w konkursach ogłaszanych przez burmistrza, który realizuje kolejne edycje programów współpracy gminy z or-

ganizacjami pozarządowymi. W każdej kolejnej edycji programu współpracy gmina podsumowuje wyniki poprzedniej edycji, przeprowadza konsultacje z lokalnymi organizacjami pozarządowymi i ogłasza nabór ofert, podając do wiadomości publicznej zasady konkursu oraz priorytetowe zadania publiczne. Zazwyczaj najważniejsze zadania dotyczą udzielania wsparcia rodzinom i przeciwdziałania patologiom społecznym, działań na rzecz integracji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, upowszechniania tradycji narodowych, ochrony i promocji zdrowia (zdrowego stylu życia), działań na rzecz osób w wieku emerytalnym, działań wspierających rozwój gospodarczy, edukację, kulturę, sztukę, kulturę fizyczną i sport, ekologię, ochronę zwierząt, porządek i bezpieczeństwo. W toku konsultacji i dokładnego rozeznania statutowego zakresu działania poszczególnych stowarzyszeń i fundacji, wypracowano system przyznawania dotacji tym podmiotom, które potrafią z dobrym efektem realizować zadania publiczne w ramach swoich specjalności. Największymi beneficjentami konkursów są od lat te organizacje (głównie kluby sportowe), które prowadzą ciągle działania w danym roku, a nie skupiają się wyłącznie na realizacji jednego konkretnego projektu. W 2009 r. z budżetu gminy na zadania publiczne realizowane przez organizacje pozarządowe wydatkowano 1,3 mln zł, w 2010 r. prawie 1,4 mln zł, w 2011 r. 1,6 mln zł, w 2012 r. 1,95 mln zł, w 2013 r. prawie 2,3 mln zł, w 2014 r. bez mała 2,5 mln zł, w 2015 r. 2,4 mln zł, w 2016 r. nieco ponad 2,3 mln zł, a w 2017 r. blisko 2,5 mln zł. Natomiast w 2018 r. w wyniku rozstrzygnięć konkursowych rozdysponowano nieco ponad 2,4 mln zł. Co ciekawe, systematycznie od 2012 r. maleje udział środków z budżetu gminy w kosztach realizowanych zadań publicznych – z 66% do 54% w 2016 r. Od 2013 r. organizacje pozarządowe wyraźnie powiększyły własne wkłady w realizację zadań, w latach 2011-2015 zazwyczaj udziały własne stanowiły 34-37% kosztów ogólnych wykonywanych zadań, a do tego od 2013 r. określano wkład pracy wolontariuszy (5-6% kosztów). W 2016 r. wkłady własne organizacji pozarządowych wyniosły zbiorczo 41%, wkład pracy wolontariuszy utrzymał się na poziomie 5%. Liczba podpisanych umów na realizację zadań publicznych była zmienna, od 28 w 2011 r. do 41 w 2014 r. W ostatnim czasie ilość umów nie uległa zwiększeniu – w 2015 r. było ich 39, w roku następnym 38. Najwięcej dotacji celowych przyznawano w wysokości od 10 do 60 tys. złotych na wykonanie jednego zadania.

NSZZ „Solidarność”. Odrębnie działającymi organizacjami społecznymi są związki zawodowe. Najważniejszym w Grodzisku Mazowieckim jest miejscowy Oddział Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” Region Mazowsze. Grodziski Oddział NSZZ „Solidarność” powstał jesienią 1980 r., natomiast 16 października 1981 r. połączył się z Oddziałem w Milanówku. Wspólna organizacja liczyła wówczas około 9 tys. członków. Funkcję przewodniczącego oddziału pełnił Andrzej Kwiatkowski. Z inicjatywy oddziału (apel do społeczeństwa) zawiązano wówczas w Grodzisku Społeczny Komitet Budowy Szpitala Zachodniego. Po wprowadzeniu stanu wojennego 13 grudnia 1981 r. oficjalna działalność „Solidarności” została przerwana na kilka lat. Dopiero od kwietnia 1989 r. zaczęły na nowo powstawać organizacje NSZZ „Solidarność” w miejscowych zakładach, obejmując Grodzisk i Milanówek. Pierwszym przewodniczącym oddziału NSZZ „S” został wówczas Józef Horszczaruk. Z kolei na kadencję 1992-1995 wybrano jako przewodniczącego oddziału Radosława Brochockiego z GZF „Polfa”. W kolejnych kadencjach tę funkcję pełnili kolejno: Władysław Perzyna (ZGKiM) w latach 1995-1998, ponownie Radosław Brochocki (1998-2002), Sławomir Gortat (Frito Lay) w latach 2002-2006, Janusz Grudniewski (2006-2010, 2010-2014, 2014-2018). Na Walnym Zebraniu Delegatów w czerwcu 2006 r. delegaci z Mazowsza

wybrali Zarząd Regionu, w tym Janusza Grudniewskiego. Na początku kadencji 2006-2010 Oddział nie miał stałej siedziby. W październiku 2006 r. pozyskano od Gminy Grodzisk Mazowiecki na 3 lata lokal na 4 piętrze koło stacji PKP. W 2009 r. Zarząd Regionu Mazowsze zakupił w Grodzisku segment przy ul. Garbarskiej 17/2. Po 30 latach działalności grodziska „Solidarność” doczekała się własnej stałej siedziby, w której w dobrych warunkach można było prowadzić działalność bieżącą, a także gromadzić pamiątki własnej działalności.

13 grudnia 2006 r. Oddział zorganizował mszę św. w intencji ofiar stanu wojennego. Msza odprawiona została w kościele pw. św. Anny z udziałem pocztów sztandarowych „Solidarność” i szkół grodzkich. Po mszy odbył się koncert pieśni patriotycznych w wykonaniu uczniów grodzkiego Gimnazjum nr 3. Co roku Oddział organizuje wyjazd na Pielgrzymkę Ludzi Pracy na Jasną Górę w третią niedzielę września. Początki sztandarowe Grodzkiej „Solidarność” uczestniczą w wielu uroczystościach patriotycznych, które odbywają się na terenie powiatu grodzkiego, w Ursusie (rocznica strajku 1976 r.), Żyrardowie i Pruszkowie. Od 10 kwietnia 2010 r. początki sztandarowe grodzkiej „Solidarność” uczestniczyły w mszach św. w intencji ofiar katastrofy lotniczej, poczynając od pierwszej mszy wieczornej w kościele pw. św. Anny w dniu katastrofy. Także 6 czerwca 2010 r. sztandary grodzkiej „Solidarność” były obecne na Placu Piłsudskiego w Warszawie podczas mszy beatyfikacyjnej księdza Jerzego Popiełuszki. Z kolei msza św. dziękczynna z okazji 30-lecia „Solidarność” oraz za beatyfikację ks. Jerzego Popiełuszki została odprawiona 3 października 2010 r. w kościele pw. św. Anny. Na jubileusz przygotowano okolicznościową wystawę, odbył się też koncert w Centrum Kultury. W listopadzie 2010 r. odbyła się uroczystość poświęcenia nowej siedziby Oddziału przy ul. Garbarskiej, podczas której odbyło się posiedzenie Zarządu Regionu Mazowsze – pierwszy raz w Grodzisku Mazowieckim. Początki sztandarowy Oddziału brał udział w uroczystościach z okazji beatyfikacji i kanonizacji Jana Pawła II.

We wrześniu 2011 r. członkowie „Solidarność” z grodzkiego Oddziału wzięli udział w euro-demonstracji we Wrocławiu oraz w uroczystościach XXIX Pielgrzymki Ludzi Pracy na Jasną Górę. Podczas tych uroczystości został poświęcony nowy sztandar „Solidarność” Gedeon Richter, natomiast na Jasną Górę przekazano historyczny sztandar „Solidarność” GZF „Polfa” z 1981 r. W grudniu 2011 odprawiona została msza ku pamięci ofiar stanu wojennego w 30. rocznicę jego wprowadzenia. Wiosną 2012 r. Oddział zajął się zbieraniem podpisów pod wnioskiem o referendum w sprawie wieku emerytalnego, a członkowie grodzkiej „Solidarność” wzięli udział w protestach przeciwko podniesieniu wieku emerytalnego do 67 roku życia, które przetoczyły się wówczas przez Warszawę. Wraz z Oddziałami Pruszków i Żyrardów spędzili całą noc pod Sejmem w ramach akcji protestacyjnej. Od listopada 2012 r. przedstawiciele Oddziału pełnią wartę przy grobie błogosławionego ks. Jerzego Popiełuszki w ramach honorowej warty „Solidarność”. 14 września 2013 r. członkowie Oddziału wzięli udział w wielkiej demonstracji przeciwko zmianom w prawie pracy. Od grudnia 2013 r. na terenie Grodziska rozpoczęli działalność organizacyjną związkowcy „Solidarność” Regionu Mazowsze, wspomagani przez działaczy z Komisji Krajowej. Wytypowano kilka zakładów pracy, w których podjęto działania w celu zorganizowania pracowników w organizacje zakładowe „Solidarność”.

W trakcie kadencji 2014-2018 powstała Organizacja Międzyzakładowa Pracowników Oświaty i Wychowania obejmująca swą działalnością placówki w powiecie grodzkim. W 2017 r. powstały Organizacje Zakładowe w 3M Poland i na WKD. W 2015 r. organizacje zakładowe „Solidarność” z Grodziska Mazowieckiego, przy wsparciu burmistrza G. Benedykcińskiego, założyły

Fundację, której celem statutowym jest „przypomnienie opinii publicznej oraz uhonorowanie osób zasłużonych w walce o wolność i niepodległość Polski – dotąd często nieznanymi bohaterów oraz udzielenie im w razie potrzeby wszelkiego wsparcia, w tym również pomocy materialnej i niematerialnej”.

26 kwietnia 2018 r. odbyło się Walne Zebranie Delegatów Oddziału, podczas którego wybrano nowe władze na kadencję 2018-2022. Po raz czwarty przewodniczącym Rady Oddziału został wybrany Janusz Grudniewski. Obecnie Oddział NSZZ „S” w Grodzisku Mazowieckim zrzesza w ramach 6 organizacji zakładowych i międzyzakładowych ok. 300 członków. Między rokiem 1995 a 2014 nastąpił wyraźny spadek liczby członków, z 1153 do 265, głównie w wyniku likwidacji kilku zakładów przemysłowych.

Spółeczeństwo Grodziska Mazowieckiego w okresie po 1989 r. podlegało procesowi przemian związanych zarówno ze zmianami sytuacji politycznej, ekonomicznej, demograficznej, jak i postępani modernizacji o charakterze cywilizacyjnym. Niewątpliwie w najbliższej przyszłości miasto i gmina doświadczą, ze względu na obecną strukturę wieku mieszkańców, procesu powiększania się liczby ludności w wieku poprodukcyjnym. Niemniej największą grupę, jak dotąd, stanowią mieszkańcy w wieku produkcyjnym. W ciągu kilkunastu lat udało się, dzięki rozwojowi przedsiębiorczości i promowaniu dalszego wzrostu tej dziedziny życia gospodarczego, zminimalizować zjawisko bezrobocia. Lokalny rynek pracy nie zapewnia jednak zatrudnienia absolwentom miejscowych szkół zawodowych, ponieważ profil tych szkół dalece odbiega od potrzeb wielu zakładów znajdujących się na terenie gminy. Innym problemem jest odpływ wysokokwalifikowanych pracowników, dla których jest zbyt mało atrakcyjnych ofert pracy na miejscu. Zatem tzw. kapitał ludzki nie jest w sposób w miarę optymalny i racjonalny zaktywizowany na rzecz rozwoju gminy. W dodatku gmina nie zdołała zminimalizować problemów związanych z patologiami. Z kolei tzw. kapitał społeczny również nie obejmuje większej części mieszkańców gminy. Wydaje się, że jedną z przyczyn jest duży napływ przybyszów, którzy w małym stopniu, albo wcale, nie interesują się miastem czy całą gminą, a jeżeli to tylko najbliższym otoczeniem miejsca zamieszkania. Drugą stroną tego medalu pozostaje stosunkowo niewielka liczba organizacji pozarządowych, dla których celem działania jest integrowanie społeczności czy też konkretnych środowisk. W praktyce tylko kilka organizacji wspiera działania na rzecz rodziny (rodzin wielodzietnych, rodzin z dziećmi niepełnosprawnymi, rodzin wychodzących z problemów alkoholowych itp.). Nie ma organizacji służącej integrowaniu nowych mieszkańców ze społecznością zasiedlającą. Pozostaje to ważnym, z punktu widzenia rozwoju zarówno społeczeństwa jak i samego miasta, zadaniem do realizowania, praktycznie bez dalszej zwłoki. Bez podjęcia tego rodzaju działalności, zarówno przez gminne instytucje, jak i organizacje pozarządowe, proces utożsamiania się przybyszów z miastem może trwać długo i nie wiadomo, czy przyniesie pożądane rezultaty. Jest to bardzo ważny obszar życia społecznego, bowiem dobrze ukształtowana tożsamość kulturowa będzie miała w przyszłości poważne znaczenie dla procesu obywatelskiego zaangażowania mieszkańców. Z pewnością warto w tej kwestii przeprowadzić badania naukowe, może wspólnie przez socjologów, psychologów i etnologów.

EDUKACJA

Edukacja jest dziedziną bardzo ważną dla rozwoju człowieka, istotną zarówno w jego życiu jako osoby, jak i w szeroko rozumianych relacjach społecznych. Wychowanie do życia w rodzinie, społeczności, przekazywanie wiedzy, rozwijanie intelektu, uczestniczenie w rywalizacji na wielu polach, jest domeną wielu instytucji i organizacji już na poziomie społeczności lokalnej. W Grodzisku Mazowieckim w nowych warunkach po 1989 r. postępuje proces umacniania, poszerzania i modernizacji całej infrastruktury społeczno-kulturowej, w tym edukacyjnej. Jednakże należy pamiętać, że sprawne i efektywne funkcjonowanie tej infrastruktury zależy nie tylko od nakładów finansowych, ale przede wszystkim od zaangażowania i w pełni profesjonalnego podejścia ludzi wykonujących swoje zadania na rzecz poszczególnych grup i środowisk, czy też całej społeczności. Istotne znaczenie ma też udział ludzi, którzy poświęcając swój czas poza codzienną pracą zawodową angażują się jako społecznicy, inicjując częstokroć nowe, innowacyjne formy działania na rzecz rozwoju edukacji, adresując je do różnych grup wieku i środowisk. Zatem w tym rozdziale przyjrzymy się bliżej rozwojowi poszczególnych instytucji i organizacji, jak i wskażemy osoby, które miały najbardziej znaczący wpływ na osiągnięte rezultaty.

W 1990 r. Gmina Grodzisk Mazowiecki przejęła od państwa jako zadanie własne prowadzenie sześciu przedszkoli, a od 1 stycznia 1996 r. sześciu szkół podstawowych. Sprawami grodzkiej oświaty z ramienia Urzędu Miejskiego zajmował się Rajmund Zaleski, początkowo w ramach Samodzielnego Stanowiska ds. Oświaty, a od 2008 r. pełniąc funkcję dyrektora Biura Edukacyjno-Administracyjnego Oświaty. Od 2001 r. zadania oświatowe były realizowane przy udziale Marioli Olczak głównego specjalisty ds. oświaty, a nadzór nad ich realizacją sprawowała do 2014 r. zastępca burmistrza Maria Grabowska, a po niej Tomasz Krupski. Niedawno w miejsce zlikwidowanego Biura Edukacyjno-Administracyjnego Oświaty utworzono Biuro Oświaty, którego dyrektorem została Ewa Burzyk.

Do 1995 r. inwestycji dotyczących oświaty było niewiele. Natomiast w okresie 1996-2013 zrealizowano bardzo dużo zadań inwestycyjnych. Nakłady finansowe w tej sferze wyniosły 80 mln zł. Powstały w tym czasie takie obiekty, jak Grodziska Hala Sportowa, Pływalnia Miejska „Wodnik 2000”, 8 placów zabaw, 9 boisk (w tym 3 „Orliki”), budynek przedszkolny przy ul. Górnej, budynek szkolny w Książenicach. We wszystkich szkołach i przedszkolach przeprowadzono remonty ter-

momodernizacyjne i wiele innych prac remontowych. Nie zapomniano przy tym o sukcesywnym wyposażaniu placówek w potrzebny w nowoczesnej edukacji sprzęt, w tym komputerowy i audio-wizualny, także wymieniano meble.

Przedszkola. Po 1989 r. w Grodzisku Mazowieckim z biegiem lat zmieniały się potrzeby związane z funkcjonowaniem placówek służących opiece i wychowaniu małych dzieci. W 1990 r. gmina przejęła od państwa prowadzenie przedszkoli publicznych jako zadanie własne. Niebawem przeprowadzono reorganizację sieci przedszkoli publicznych w mieście. Do czerwca 1991 r. takich placówek było 10. Zajmowały się one pięciuset dziećmi, ale 200 miejsc nie było wykorzystanych. W związku z tym od 1 września tego roku do 5 przedszkoli przyjęto 353 dzieci (nadal 100 miejsc było wolnych). Pozostałe 5 przedszkoli zlikwidowano. Zaoszczędzono przy tym na etatach, zarówno kadry nauczycielskiej (z 47 nauczycieli pozostało 30), jak i pracowników obsługi (z 93 pozostało 47). Koszty utrzymania przedszkoli w 1991 r. wyniosły 3,55 mld zł, w 75% pokryto z budżetu gminy, w pozostałej części z wpłat rodziców dzieci. W następnym roku samorząd jednak postanowił uruchomić dwa przedszkola przy ul. Kilińskiego i ul. Milej.¹ Jak zmienna była sytuacja w tej dziedzinie może świadczyć fakt likwidacji przedszkola przy ul. Kilińskiego po 8 latach działalności.² Innym rozwiązaniem stało się łączenie przedszkoli ze szkołami podstawowymi. W 1997 r. utworzone zostały dwa Zespoły Szkolno-Przedszkolne: nr 1 przy ul. Westfala (SP nr 2 i Przedszkole nr 2 im. Stefka Burczymuchy) i nr 2 przy ul. Zielony Rynek (SP nr 4 i Przedszkole nr 5).³ Od 3 września 2011 r. Przedszkole nr 4 zaczęło funkcjonować w nowym budynku.

Na przełomie stuleci zmniejszyła się liczba dzieci w publicznych przedszkolach. W 1998 r. placówki te przyjęły 590 dzieci, w 2001 r. już tylko 416 dzieci. Dziesięć lat później funkcjonowało 10 placówek przedszkolnych, w których opiekowano się 764 dziećmi, natomiast do punktów przedszkolnych i „zerówek” przy szkołach podstawowych uczęszczało 261 dzieci. Liczba przedszkoli (bez specjalnych), głównie za sprawą uruchamiania placówek prywatnych, systematycznie powiększa się, w 2010 r. było ich 14, w 2012 r. – 17, w 2014 r. – 19, a obecnie ponad 20. Aktualnie sieć przedszkoli, zarówno prowadzonych przez gminę, jak i niepublicznych, zapewnia zajęcia opiekuńczo-wychowawcze ponad 1350 dzieciom w całej gminie, w tym w 5 przedszkolach na terenach wiejskich prawie 240 dzieciom (dane z 2014 r.). Niewątpliwie wahania związane z liczbą urodzeń miały znaczący wpływ na zmienność liczby dzieci w przedszkolach.

W 2004 r. trzem przedszkolom publicznym nadano imiona: Krasnala Hałabały (Przedszkole nr 1), Króla Maciusia I (Przedszkole nr 4) i Wróbelka Elemelka (Przedszkole nr 7). Natomiast Przedszkole nr 5, funkcjonujące w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 1, otrzymało imię Pszczółki Mai w końcu marca 2017 r.

Wśród prywatnych placówek wychowawczych dla dzieci wyróżnia się utworzone w 2004 r. przedszkole prowadzone przez Siostry Opatrzności Bożej przy ul. Okrężnej. W ciągu pierwszych 10 lat przedszkole opiekowało się więcej niż 200 dziećmi. Od początku dyrektorem placówki jest s. Bonifilia. Są też dwa przedszkola językowe, jedno językowo-muzyczne, jedno teatralne i jedno artystyczne.

1 Uchwały nr 150 i 151/XVI/92 RM z 26 VIII 1992 r.

2 Uchwała nr 226/2000 RM z 29 marca 2000 r. Po likwidacji Przedszkola nr 3 przy ul. Kilińskiego oddziały przedszkolne dla sześciolatków miała prowadzić w systemie 5-godzinnym Szkoła Podstawowa nr 1.

3 Uchwała nr 300/97 RM z 26 marca 1997 r.

Szkoły podstawowe. Na początku lat 90. w Grodzisku Mazowieckim funkcjonowały państwowe Szkoły Podstawowe nr 1, nr 2, nr 3 (Specjalna SP), nr 4, nr 5 i nr 6. Szkoły podstawowe działały poza miastem w Starem, Izdebnie Kościelnym i Książenicach. W roku szkolnym 1991/92 ogółem w tych szkołach uczyło się 4178 uczniów.⁴ Na koniec tego roku szkolnego świadectwa z czerwonym paskiem otrzymało 603 uczniów, natomiast 71 uczniów pozostało na drugi rok w tej samej klasie (najwięcej w SP nr 5 – 24 uczniów). W poszczególnych państwowych szkołach podstawowych uczyło się wówczas od 672 do 904 uczniów, w szkołach na wsi łącznie nieco ponad 300 dzieci.

W związku ze zmianami ustrojowymi pojawiły się możliwości rozszerzenia oświaty szkolnej, do-tychczas całkowicie państwowej, o placówki społeczne. Skorzystano z tej okazji także w Grodzisku Mazowieckim. W ramach ogólnopolskiego Stowarzyszenia Towarzystw Oświatowych (STO) po-wołano w mieście Koło nr 63. Zajął się ono w 1990 r. organizacją Społecznej Szkoły Podstawowej z inicjatywy absolwentów grodzkiego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego, którzy zgroma-dzili się „przy grobie wieloletniego dyrektora tej szkoły pana Witolda Westfała”.⁵ Społeczna Szko-ła Podstawowa rozpoczęła działalność w bardzo skromnych warunkach w roku szkolnym 1990/91 w niepełnym wymiarze (klasy 0, I, IV, V i VI). W następnym roku szkolnym realizowano zajęcia we wszystkich klasach (od 0 do VII). Mimo znacznych niedostatków materialnych szkoła cieszyła się dobrą opinią, rodzice zapisywali do niej swoje dzieci chętniej niż na samym początku. Szkoła nie miała jeszcze swojej stałej siedziby, zajęcia prowadzone były w użyczanych salkach Klubu GSM „Di-sco” oraz w domu przy parafii św. Anny. Czesne nie było zbyt wygórowane (350 tys. zł miesięcznie). Rodzice uzyskali bardzo znaczący wpływ na życie szkoły, w tym na dobór kadry nauczycielskiej. Nie-bawem, po wizytacji przedstawicieli Kuratorium Oświaty, szkoła uzyskała uprawnienia przysługujące szkołom państwowym.

W lutym 1991 r. zostało zawiązane nieformalnie Stowarzyszenie im. dyr. Witolda Westfała. Przy wsparciu kilku pracowników PAN i wyższych uczelni dołączyło do inicjatywy STO koła nr 63 na rzecz utworzenia społecznej szkoły średniej ogólnokształcącej. Rada Miejska, sprzyjając tej inicja-tywie, która uzyskała aprobatę Ministerstwa Edukacji Narodowej, zaproponowała przydzielenie na potrzeby nowej szkoły budynku przy ul. 3 Maja 33, który został opuszczony przez SP nr 2. Jednak budynek ten ostatecznie przekazano w czerwcu 1992 r., na podstawie decyzji Kuratorium Oświaty, Społecznej SP. Nowy użytkownik szybko przystąpił do remontu budynku, w który zaangażowali się rodzice uczniów, zarówno finansowo, jak i mocnym wkładem swojej pracy. Część pieniędzy uzyska-no w ramach sprzedaży „cegielek”.

Nabrzmiała na początku lat 90. XX w. sytuacja w sferze budżetowej państwa, w tym w oświacie, doprowadziła wobec braku porozumienia władz ze związkami zawodowymi do zorganizowania pro-testów w całym kraju. W Grodzisku Mazowieckim do strajku 10 maja 1993 r. przystąpiły szkoły: SP nr 2, SP nr 4, SP nr 6, L.O. i Zespół Szkół Mechanicznych. Pozostałe szkoły miały stopniowo włączać się do strajku. Mocną wymowę miało oświadczenie wydane przez NSZZ „S” Region Ma-zowsze Komisję Zakładową nr 1582 przy Zespole Szkół Mechanicznych, w którym zapowiedziano trwanie akcji protestacyjnej do odwołania, natomiast egzaminy dojrzałości miały być przeprowa-dzone w zaplanowanych terminach (11-12 maja) społecznie. W oświadczeniu, opublikowanym

4 Łącznie z uczniami Społecznej SP (85 dzieci), ale bez danych ze Specjalnej SP.

5 Informacja STO koła nr 63 dla Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim, GG, nr 44, 1991, s. 1.

na łamach „Gazety Grodzkiej”, każdy mógł przeczytać: „Uważamy, że INTERES MŁODZIEŻY, jej oczekiwania wobec dorosłych, szczególnie zaś nauczycieli, są NAKAZEM MORALNYM, SPRAWĄ NADRZĘDNĄ, NAJWAŻNIEJSZĄ. Nie powodowani ani strachem, ani presją komunikatów radiowych, telewizyjnych, prasowych postanawiamy godnie odpowiedzieć dobrem na zło. Niech na swoje sumienie wezmą odpowiedzialność wobec młodzieży i nauczycieli Ci, którzy nieodpowiedzialnie postępują wobec środowiska i narodu”.⁶ Był to pierwszy od 1934 r. powszechny strajk nauczycieli. Po kilku dniach NSZZ „Solidarność” ogłosiła zawieszenie strajku w całym kraju. Warto zaznaczyć, że akcje protestacyjne i strajkowe, o różnym zasięgu i natężeniu, pracowników sfery budżetowej (w tym nauczycieli) były podejmowane w następnych latach.

Pod koniec XX w. w całej gminie Grodzisk Mazowiecki funkcjonowało 8 szkół publicznych i jedna społeczna. W 1997 r. w tych szkołach uczyło się w 150 oddziałach 3815 uczniów. Łączna ilość godzin nauki zatwierdzonych przez samorząd wynosiła 5459, w tym godzin dydaktycznych 4364, ponadwymiarowych 1083. Kadra pedagogiczna liczyła 210 osób zatrudnionych w pełnym wymiarze godzin oraz 24 osoby w niepełnym, ponadto na 103 etatach zatrudniano pracowników administracji i obsługi. W tym samym czasie z budżetu gminy przeznaczono na oświatę szkolną 10,64 mln zł, w tym na wydatki bieżące 7,16 mln zł (prawie 81% tej kwoty stanowiły koszty osobowe) i inwestycje 3,1 mln zł. Po zmianach systemu oświaty w gminie Grodzisk Mazowiecki po 2000 r. funkcjonowało łącznie 25 placówek oświatowo-wychowawczych, w tym 7 przedszkoli (2 niepubliczne), 9 szkół podstawowych (jedna społeczna), 5 gimnazjów, 3 szkoły średnie i zasadnicze oraz jedna szkoła wyższa (sala wykładowa Wyższej Szkoły Społeczno-Ekonomicznej w Warszawie). W roku szkolnym 2004/2005 w tych placówkach nauczano łącznie ok. 6,8 tys. dzieci i młodzieży oraz 200 studentów. Dziesięć lat później liczba szkół podstawowych pozostała bez zmian, ale liczba uczniów zmniejszyła się do 2590 (w tym 348 w szkołach wiejskich). Później utworzono dwie szkoły, jedną w mieście i drugą na wsi. W 2014 r. w 11 szkołach uczyło się już 3340 uczniów, w tym 888 w szkołach wiejskich. W tym czasie w mieście funkcjonowało 6 prywatnych szkół językowych.

Szkolnictwo podstawowe może poszczycić się wieloma osiągnięciami, zarówno w okresie przedwojennym, jak i latach powojennych. Po 1989 r. kilkakrotnie reformowano system oświaty szkolnej, co również znalazło swoje odbicie w Grodzisku Mazowieckim. Najdłuższą tradycją legitymuje się SP nr 1, która swój rodowód wywodzi jeszcze z czasów zaboru rosyjskiego (1904/1905). Ważnym współcześnie wydarzeniem stało się przywrócenie SP nr 1 imienia Henryka Sienkiewicza w dwa lata po objęciu dyrekcji szkoły przez Zofię Florczak. Przez lata szkoła wypracowała i kultywowała charakterystyczne uroczystości czy zwyczaje: pasowanie ucznia, bale choinkowe, turnieje rodzinne, zakończenie roku szkolnego z obowiązkowym polonezem. Od 1992 r. realizowane były obchody Sienkiewiczowskie. Z kolei SP nr 2 im. Marii Konopnickiej kultywowała pamięć Poetki, zazwyczaj w rocznicę jej śmierci (8 października). Wyjątkowo okazałe obchody te zorganizowano w 1995 r., kiedy szkoła świętowała swój jubileusz 70-lecia założenia oraz 50. rocznicę odsłonięcia płaskorzeźby z popiersiem patronki (dłuta Zbigniewa Dunajewskiego).⁷ 9 października 1995 r. tę samą płaskorzeźbę uroczystie odsłonięto w szkolnym patio w obecności m.in. nestorki grodzkiej oświaty Adeli Obłękowskiej, przewodniczącego Rady Miejskiej Marka Cabanowskiego i burmi-

⁶ GG, nr 78, 14 maja 1993, s. 1. Wyrazy wydrukowane wersalikami zgodne z oryginałem opublikowanym w gazecie.

⁷ Płaskorzeźba umieszczona była na murze ówczesnej siedziby szkoły przy ul. Żwirki i Wigury.

strza Grzegorza Benedykcińskiego. Trzeba zaznaczyć, iż wydarzenie miało miejsce w nowym budynku tej szkoły wzniesionym w latach 1986-1990, a otwartym w 1991 r.

Ważne dla miasta inicjatywy podejmowała SP nr 4. W 1994 r. szkoła zainicjowała organizowanie Sejmików Ekologicznych, w ramach których przeprowadzane były konkursy plastyczne, fotograficzne, literackie. Niebawem do tej inicjatywy dołączono konkursy – na prezentacje teatralne oraz na potrawy „zdrowe ekologicznie”. W konkursach uczestniczyli uczniowie wszystkich szkół w mieście, co przyczyniło się do upowszechnienia postaw proekologicznych.

Swoje kolejne jubileusze świętowała SP nr 5, której patronem jest znany w świecie grodzki żeglarz Leonid Teliga. Uroczystości 40-lecia szkoły (7 czerwca 1994 r.) zorganizowane zostały gdy dyrektorką była Barbara Bonikowska. Szkoła liczyła wówczas 24 oddziały, pracowało w niej 42 nauczycieli, uczyło się 675 uczniów. Placówka prezentowała wysoki poziom nauczania, miała samorząd uczniowski, drużynę harcerską, chór. Uczniowie odnosili sukcesy na olimpiadach przedmiotowych, w wielu konkursach czy zawodach sportowych. Aktywne były kółka zainteresowań – polonistyczne, fizyczne, biologiczne. Prowadzone były zajęcia komputerowe, a także taneczne i gimnastyki korekcyjnej. Młodzież SP nr 5 często brała udział w miejskich konkursach szkolnych, uczestniczyła w Sejmikach Ekologicznych.

Z kolei specjalnością SP nr 6 stały się, organizowane od roku 1994/95 „Wielkie szkolne turnieje o moim mieście” adresowane do uczniów wszystkich miejscowych szkół podstawowych. Cele tego konkursu były bardzo ambitne: popularyzacja wiedzy o mieście, edukacja kulturalna dzieci poprzez inspirowanie ich do twórczych działań artystycznych, kształtowanie postaw obywatelskich i patriotycznych oraz nawyków troski o dobrą kulturę, uczenie szacunku dla dokonania poprzednich pokoleń, aktywizacja społeczno-kulturalna grodzkiego środowiska oświatowego. Pierwszy turniej rozegrano w pięciu konkurencjach: literackiej, wiedzy o mieście, plastycznej, młodych przewodników, konkurs piosenki o moim mieście. Koordynatorem I edycji była wicedyrektor szkoły Teresa Gańko. Finał turnieju odbył się 13 maja 1995 r. w SP nr 6, stając się jednym z ważniejszych wówczas wydarzeń edukacyjno-kulturalnych w mieście. W konkursach wzięło udział 200 uczniów, z których 86 otrzymało nagrody, a 48 wyróżnienia. W punktacji zespołowej „Wielki szkolny turniej” wygrała SP nr 6, przed SP nr 5 i SP nr 1. Uroczystość zakończenia konkursu zaszczylicili swoją obecnością przewodniczący Rady Miejskiej, burmistrz, radni, dyrektorzy szkół, dyrektor Ośrodka Kultury, nauczyciele. Turniej spełnił swoje zadania, stając się – podobnie jak następne edycje – jedną z głównych form kształtowania w młodym pokoleniu poczucia więzi z „małą ojczyzną”, zdobywania wiedzy o własnym mieście, jak również utrwalania wartości związanych z patriotyzmem i postawami obywatelskimi. To tylko jeden z licznych przykładów aktywności popularnej w mieście „Szóstki”. Warto wymienić chociaż niektóre inicjatywy tej placówki, która wkraczała w nowy czas m.in. jako uhonorowana Srebrnym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (1989 r.). Po objęciu stanowiska dyrektora przez Małgorzatę Szmajkowską w 1991 r. (wcześniej przez 5 lat dyrektorem była Danuta Hopko), szkoła notowała kolejne osiągnięcia, takie jak: stworzenie pierwszej pracowni informatycznej (1993 r.) oraz „zielonej klasy” na terenie przyszkolnym (1994 r.), zapoczątkowanie pracy świetlicy opiekuńczo-wychowawczej z programem terapeutycznym (1997 r.), utworzenie pierwszego oddziału integracyjnego dla dzieci z dysfunkcjami rozwojowymi (2002 r.), utworzenie sieci internetowej dla uczniów (2005 r.), utworzenie przy bibliotece szkolnej Centrum Informacji Multimedialnej (2006 r.), wybudowanie nowoczesnego boiska sportowego (2007 r.), otwarcie

nowoczesnych pracowni językowych (2008 r.), uruchomienie gabinetu do zajęć prowadzonych metodą integracji sensorycznej (wyposażenie zakupiono ze środków unijnych) w 2008 r. Szkoła systematycznie wzbogaca program zajęć pozalekcyjnych, animuje uczniowskie teatryki, zapewnia udział uczniów w zawodach sportowych, w tym grodziskiej olimpiadzie i zawodach na szczeblu Powiatowego Szkolnego Związku Sportowego, zresztą z bardzo dobrymi wynikami. Nauczyciele i uczniowie „Szóstki” od lat angażują się w imprezy miejskie, w tym m.in. w obchody 475-lecia nadania Grodziskowi praw miejskich, podczas których uczniowie zaprezentowali się publiczności w ubiorach dawnych mieszczan i przygotowali różnorodne stragany. Od 2000 r. SP nr 6 organizuje gminny konkurs międzyszkolny „Grodzisk moja mała ojczyzna”.

5 listopada 1999 r. szkole nadane zostało imię Szarych Szeregów. Na ścianie budynku szkoły odsłonięta została pamiątkowa tablica. W nawiązaniu do tradycji walki o wolność szkoła zapoczątkowała organizowanie tzw. żywych lekcji historii, na które zapraszano kombatanów. Podczas jednego z pierwszych tego rodzaju spotkań specjalnym gościem był Stanisław „Orsza” Broniewski – komendant Szarych Szeregów czasu II wojny światowej. Niestrudzona i efektywna aktywność przyniosła szkole tytuły nadane przez Centrum Edukacji Obywatelskiej i „Gazetę Wyborczą”: „Szkoła z klasą” (2004 r.), „Nauczyciel z klasą” (2005 r.) i „Uczeń z klasą” (2006 r.). Ale wyjątkowość tej szkoły polega też na tym, iż jako jedna z pierwszych w całym regionie zapewniła dzieciom niepełnosprawnym wspólną edukację ze zdrowymi rówieśnikami, wprowadzając oddziały integracyjne. W 2009 r. szkoła fetowała 50-lecie swojego istnienia.

O poziomie nauczania w grodziskich szkołach podstawowych świadczą wyniki testów kompetencji. Uczniowie miejscowych szkół już w latach 90. XX w. osiągalni w tej mierze najlepsze wyniki na Mazowszu, jak i wyraźnie wyższe od średniej krajowej.

Zespoły szkół. Swoisty charakter miał Zespół Szkół Specjalnych, w ramach którego funkcjonowały: Szkoła Życia, SP nr 3 oraz Specjalna Szkoła Zawodowa. W roku szkolnym 1993/94 w całym Zespole uczyło się 280 uczniów z różnego rodzaju zaburzeniami. Pracowało 39 nauczycieli. Szkoła wyróżniała się dobrze prowadzonymi zajęciami z niepełnosprawnymi dziećmi, w tym zajęciami sportowymi realizowanymi przez Edwina Nartowicza. Widoczne bardziej na zewnątrz sukcesy sportowe przynosiły szkole chlubę.

Wiele ciekawych i ważnych inicjatyw na rzecz grodziskiej młodzieży wniosły szkoły ponadpodstawowe. W dzieło upowszechniania wiedzy o ochronie środowiska zaangażowała się nauczycielka geografii w Zespole Szkół Mechaniczno-Samochodowych, którym w połowie lat 90. kierował Marek Majchrzak. Z inicjatywy Barbary Załęckiej zaczęto prowadzić innowacyjne zajęcia z zakresu ekologii. Podstawą zajęć był jej autorski program przedmiotu ochrona środowiska, który został wyróżniony w I Ogólnopolskim Konkursie „Formy programowe edukacji ekologicznej i środowiskowej w kształceniu ogólnym”. Nauczycielka wystąpiła z projektem wprowadzenia w Zespole Szkół Mechaniczno-Samochodowych klasy o profilu ekologicznym.

Swoje 50-lecie ZSM-S świętował 14 października 1995 r. w Dniu Nauczyciela. Pedagodzy zostali uhonorowani nagrodami i dyplomami. W części artystycznej wystąpiła młodzież w programie przygotowanym pod kierunkiem Barbary Kaczorowskiej, natomiast w koncercie muzyki polskiej wystąpili artyści Filharmonii Narodowej i Teatru Wielkiego.

W roku 1999 przystąpiono w Polsce do reformy systemu oświaty szkolnej. Wiązało się to w głównej mierze z koniecznością ustalenia nowych planów sieci publicznych szkół podstawo-

wych, przekształceniem struktury niektórych szkół oraz utworzeniem gimnazjów. Najważniejsze w tej kwestii uchwały Rada Miejska w Grodzisku Mazowieckim podjęła w marcu 1999 r.⁸ Mocą tych uchwał z dniem 1 września 1999 r. wszystkie szkoły podstawowe w mieście i na terenach wiejskich gminy miały uzyskać nowe struktury (klasy I-VI), z wyjątkiem Szkoły Podstawowej nr 5 im. L. Teligi, którą likwidowano.⁹ Likwidacji poddano SP w Książenicach i na jej bazie utworzono Szkołę Filialną (klasy I-III) w tej samej wsi, którą podporządkowano organizacyjnie Szkole Podstawowej nr 4. Z dniem 1 września 1999 r. w mieście rozpoczęły pracę trzy gimnazja: Nr 1 przy ul. Zielony Rynek, Nr 2 przy ul. Westfala, Nr 3 przy ul. Zondka. Gimnazjum Nr 1 włączono do Zespołu Szkolno-Przedszkolnego, Gimnazjum nr 2 do Zespołu Szkolno-Przedszkolnego, Gimnazjum nr 3 do Zespołu Szkół. Jesienią 1999 r. Rada Miejska uchyliła dwie uchwały z marca tego roku (nr 103 i 104/99) w sprawie utworzenia Zespołu Szkolno-Przedszkolnego przy ul. Westfala i Zespołu Szkół przy ul. Zondka.¹⁰ Gimnazjom nadano imiona: Gimnazjum nr 1 im. Noblistów Polskich (w 2002 r.), Gimnazjum nr 2 im. Krzysztofa Kamila Baczyńskiego (w 2003 r.) i Gimnazjum nr 3 im. Leonida Teligi (w 2002 r.). Pierwsze z gimnazjów wyróżniało się edukacją o charakterze patriotycznym i udziałem w programach o tematyce europejskiej. Z kolei Gimnazjum nr 3 aktywizowało młodzież w działaniach teatralnych (m.in. spektakl „Ożenek” M. Gogola w Centrum Kultury w 2014 r.) w ramach „Szkoły talentów”. W ciągu 15 lat istnienia Gimnazjum nr 1 opuściło ok. 1300 uczniów.

Od 1 września 2005 r. zaczęły funkcjonować w mieście dwa Zespoły Szkolno-Przedszkolne: Nr 1 przy ul. Zielony Rynek (SP nr 4 im. Józefy Joteyko, Przedszkole nr 5) i Nr 2 (SP nr 2 im. Marii Konopnickiej, Przedszkole im. Stefka Burczymuchy).

Po 1998 r. kilkakrotnie odnotowano okresowe przyrosty i spadki liczby uczniów w grodzkich szkołach. W ciągu zaledwie trzech lat (między 1998 a 2001 r.) wyraźnie spadła liczba uczniów we wszystkich szkołach podstawowych – z 3706 do 2519 uczniów (w tym w szkole społecznej z 88 do 61). Natomiast w związku z reformą systemu oświaty szybko rosła liczba uczniów w nowo powołanych gimnazjach – z 513 w 1999 r. do 1410 w 2001 r.

Współzawodnictwo międzyszkolne. Grodzkie szkoły podstawowe przez ostatnie ponad 20 lat coraz skuteczniej działały na rzecz zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży. Zajęcia pozalekcyjne realizowane są w ramach uczniowskich klubów sportowych, w Centrum Kultury, Bibliotece Publicznej i placówkach oświatowych, służąc młodym ludziom w rozwijaniu ich talentów i zainteresowań. Od ponad 18 lat funkcjonuje w wielu dyscyplinach współzawodnictwo międzyszkolne. Każda szkoła podstawowa specjalizuje się w organizowaniu corocznie konkursów, turniejów, olimpiad przedmiotowych, artystycznych i sportowych, do których zaprasza pozostałe szkoły. W ramach współzawodnictwa szkoły organizują od lat: SP nr 1 – Konkurs języka angielskiego, SP nr 2 – Grodziski Konkurs Matematyczny, SP nr 4 – Powiatowy Festiwal Piosenki, SP nr 6 – Konkurs gminny: „Grodzisk moja mała ojczyzna”, SP w Adamowiznie – Konkursy: Muzyczny „Sopranem i basem”, Polonistyczny „Sport, wiedza i zabawa”; SP w Izdebnie Kościelnym – Konkurs wiedzy i plastyczny „Wielcy Polacy”. Po 1999 r. do czasu „wygaszenia”, także gimnazja uczestniczyły we współzawodnictwie, ale tylko między sobą, organizując: Gimnazjum nr 1 – Konkurs ortograficzny „Z ortografią za pan brat”; Gimnazjum nr 2 – Powiatową Olim-

8 W szczególności były to uchwały o numerach: 80, 82, 83, 90-95, 100-104/99 RM z 10 marca 1999 r.

9 Obwód tej szkoły przejmowały SP nr 1 i SP nr 6, z wyłączeniem tych klas, które zostały objęte planem kontynuacji w SP nr 5 w latach 1999/2000 i 2001/2002.

10 Uchwały nr 185 i 186/99 RM z 24 listopada 1999 r.

piadę Matematyczną i Powiatowy Konkurs z historii sztuki; Gimnazjum nr 3 – Gminny konkurs języka angielskiego „American Culture”, Konkurs Humanistyczny i Powiatowy Konkurs Fizyczny. Z kolei dla szkół podstawowych i gimnazjów Biuro Oświaty we współpracy ze Stowarzyszeniem „Bezpieczne miasto i gmina” oraz Powiatową Komendą Policji organizowało konkurs o bezpieczeństwie publicznym „Poznajmy się bliżej” i konkurs „Razem bezpieczniej”. Natomiast domeną Centrum Kultury pozostają dwa konkursy – recytatorski „Warszawska Syrenka” i ortograficzny. Coraz dłuższą tradycją cieszy się konkurs wiedzy o mieście, którego już 17. edycję przeprowadziła SP nr 6 pod hasłem „Grodzisk w sztuce”. Natomiast 18. edycja konkursu odbędzie się pod hasłem „Grodzisk Ojczyzna Młodych Talentów”. Coraz większe zainteresowanie wzbudza z kolei Turniej Talentów, którego 9. edycję 30 marca 2017 r. zorganizował Zespół Szkół nr 1 im. Hipolita Szczerkowskiego. W tym turnieju wzięły udział dzieci z niepełnosprawnością umysłową w konkurencjach: recytacje, taniec, śpiew, plastyka, gimnastyka artystyczna. Również udaną inicjatywą jest od lat Grodziska Scena Szkolnych Talentów. Podczas przygotowanych w ramach tej Sceny prezentacji i inscenizacji występuje uzdolniona artystycznie młodzież. W 2016 r. przygotowane inscenizacje inspirowane były twórczością Henryka Sienkiewicza. Od dłuższego czasu bardzo dużą popularnością wśród uczniów szkół podstawowych, jak i gimnazjów, cieszy się Grodziska Olimpiada Sportowa. Nad jej organizacją czuwa Biuro Oświaty Urzędu Miejskiego, przy zaangażowaniu koordynatorów ze szkół podstawowych i gimnazjów.¹¹ Trzeba zaznaczyć, że od 2009 r. grodziski samorząd wspiera najbardziej uzdolnionych uczniów. Za wybitne osiągnięcia naukowe, artystyczne i sportowe otrzymują oni stypendia burmistrza Grodziska Mazowieckiego. Uczniowie grodzkich szkół podstawowych i gimnazjów od dłuższego czasu uczestniczą w corocznych paradach historycznych, widowiskach, przeglądach artystycznych (m.in. Szkolnej Scenie Talentów), imprezach uświetniających obchody świąt państwowych, a także innych uroczystościach.

Projekty dla szkół. Od roku 2004 r. szkoły uczestniczą w projektach finansowanych ze środków zewnętrznych – krajowych i unijnych. Pierwszymi zrealizowanymi projektami z Europejskiego Funduszu Społecznego były w latach 2004-2006 projekty „Pracownie komputerowe dla szkół” i „Internetowe centra informacji multimedialnej w bibliotekach szkolnych i pedagogicznych”, które zapewniły istotne wsparcie rzeczowe szkół podstawowych i gimnazjów w gminie. Nieco później w ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego w latach 2008-2010 dofinansowany został projekt „Start w dorosłość – zintegrowany system oddziaływań profilaktycznych w Gminie Grodzisk Mazowiecki”. W roku szkolnym 2011/12 wdrożono projekt „Grodziski Hogwart – oczarujemy Cię wiedzą!”, współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego. Ten projekt znacznie rozszerzył i uatrakcyjnił edukację dzieci i młodzieży w sześciu szkołach podstawowych w gminie. Z kolei ze środków budżetu państwa i budżetu województwa mazowieckiego sfinansowano budowę w ramach projektu „Moje boisko – Orlik 2012” trzech boisk przy SP w Adamówiźnie oraz przy Stawach Walczewskiego i przy ul. Zielony Rynek w Grodzisku Mazowieckim. W ramach dofinansowania z budżetu państwa zakupione zostały w ramach projektu „Radosna szkoła” pomoce dydaktyczne przeznaczone do użytku na szkolnych placach zabaw (2009-2011).

Od roku 2000 datują się w gminie Grodzisk Mazowiecki działania zmierzające do integracji uczniów niepełnosprawnych z uczniami pełnosprawnymi w szkołach podstawowych i publicznych

11 Więcej informacji nt. współzawodnictwa międzyszkolnego i wielu innych form spędzania czasu wolnego przez dzieci i młodzież zamieszczono w następnych częściach tego rozdziału.

przedszkolach. Podstawę w tym zakresie stanowią tworzone w kolejnych szkołach oddziały integracyjne, zapewniane jest wsparcie uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Także w Przedszkolu nr 4 im. Króla Macjusia Pierwszego zorganizowano oddziały integracyjne. Od 1996 r. realizowane są zadania, których celem jest zapewnienie bezpieczeństwa dzieciom i młodzieży uczącej się. Szkoły współpracują, głównie w ramach działań profilaktycznych, ze Stowarzyszeniem „Bezpieczne Miasto i Gmina” oraz Powiatową Komendą Policji. Przy przejściach dla pieszych przy szkołach i przedszkolach dyżurują specjalnie zatrudnione osoby do przeprowadzania uczniów. W godzinach pracy szkół zapewniona została ochrona obiektów.

Legitymująca się długoletnimi tradycjami grodziska oświata niezmiennie i uroczyście celebruje kolejne jubileusze miejscowych szkół. 21 kwietnia 2017 r. w Zespole Szkół nr 1 fetowano 110-lecie Liceum Ogólnokształcącego i 25-lecie Technikum Gastronomicznego.

Inwestycje. W latach 1997-2015 gmina znacznymi nakładami finansowymi zrealizowała wiele inwestycji, które wydatnie poprawiły bazę lokalową i warunki nauczania w placówkach oświatowych. W 1997 r. została oddana do użytku Grodziska Hala Sportowa przy ul. Westfala na terenie SP nr 2. Poprawiło to nie tylko warunki zajęć wf, ale jak się miało niebawem okazać, zdecydowanie ożywiło sferę szkolnego sportu w całym mieście. Trzy lata później, 1 stycznia 2000 r. otwarta została Pływalnia Miejska „Wodnik 2000”. Znaczenie tego obiektu jest ogromne, bowiem od uruchomienia pływalni połowa lekcji wf uczniów klas IV-VI szkół podstawowych i klas I-III gimnazjów odbywa się na basenie. Następne bardziej znaczące inwestycje realizowano już po 2010 r. Kolejno oddawano do użytku: nowocześnie wyposażony budynek Przedszkola nr 4 przy ul. Górnej 12 (300 miejsc) w 2011 r., nowoczesny obiekt SP w Książenicach z punktem przedszkolnym (2012 r.), wyremontowany budynek SP nr 1 przy ul. Kilińskiego 8 (2015 r.). Budynek SP nr 1, będący niegdyś siedzibą zakładu leczniczego dr. M. Bojaśińskiego, został jako chroniony prawem zabytek, tak wspaniale zmodernizowany i urządzony funkcjonalnie, że uzyskał tytuł „Modernizacja Roku 2015” w kategorii Edukacja. Ponadto w ramach rozbudowy SP w Adamowiczu dodano jedną kondygnację z czterema salami dydaktycznymi, salą rekreacyjną i sanitariatami oraz innymi pomieszczeniami, w tym zapleczem przy sali gimnastycznej. Budynek został dostosowany do potrzeb uczniów niepełnosprawnych. W ciągu ostatnich 10 lat liczba uczniów w tej szkole wzrosła ponad trzykrotnie, obecnie uczy się w niej 350 uczniów i 85 przedszkolaków. Z kolei w SP w Książenicach uczy się obecnie 561 uczniów i 145 przedszkolaków.

Ponadto zrealizowano modernizację budynku SP nr 2. W efekcie siedziba tej szkoły dostosowana została do potrzeb uczniów niepełnosprawnych i nowych przepisów przeciwpożarowych. Ważną inwestycją była termomodernizacja wszystkich budynków szkolnych i przedszkolnych. W ciągu ostatnich lat wybudowano nowocześnie wyposażone place zabaw – 10 w mieście i kilka w sołectwach, 9 nowych boisk szkolnych, w tym trzy „Orliki”.

Nowe wyzwania. Nie wszystkie problemy placówek grodziskiej oświaty zostały przez prawie 30 lat rozwiązane. Kluczową sprawą jest aktualnie wdrożenie kolejnej po 1989 r. reformy oświaty. Zaczęto związane z tym działania od zmian prawa lokalnego, by umożliwić skuteczne wprowadzenie reformy na terenie gminy. Zasadniczo dostosowano już w roku szkolnym 2017/2018 istniejącą bazę lokalową do nowej sieci szkół, w związku z zakończeniem pracy przez gimnazja do 31 sierpnia 2017 r. Wszystkie szkoły podstawowe w gminie zostały przekształcone z placówek sześciolletnich w ośmioletnie, z tym że w SP nr 2, nr 4 i nr 6 w latach 2017/18 i 2018/19 będą funkcjonowały

oddziały gimnazjalne. W całej gminie Biuro Oświaty obsługuje od 1 września 2017 r. 10 jednostek: 3 przedszkola i 7 szkół podstawowych. Na nowo organizowane jest funkcjonowanie SP nr 5. Trwa wyposażanie szkół podstawowych w niezbędne pomoce dydaktyczne w pracowniach przedmiotowych. Pilnym zadaniem dyrektorów szkół stało się możliwie najbardziej optymalne zagospodarowanie kadry pedagogicznej. Innym wyzwaniem stało się w ostatnim czasie zapewnienie dzieciom w wieku do 6 lat miejsc w publicznych przedszkolach.

W najbliższym czasie czekają gminę konieczne prace remontowe w szkołach i poważne zadania inwestycyjne. W 2018 r. remonty we wnętrzach budynków przeprowadzone zostaną w SP nr 1 i nr 2, natomiast w roku szkolnym 2018/2019 w SP nr 6. Z kolei na realizację czekają takie inwestycje, jak: budowa sali gimnastycznej przy SP nr 5 (niedawno ogłoszono przetarg), rozbudowa SP nr 2 (ogłoszono przetarg), budowa przedszkola i pierwszego w mieście żłobka przy ul. Okrężnej (koncepcja w opracowaniu), rozbudowa budynku SP nr 1 (zlecono opracowanie koncepcji), budowa sali gimnastycznej w SP w Izdebnie Kościelnym (projekt w realizacji) oraz budowa szkoły i przedszkola we wsi Szczesne (działka została zakupiona, w przygotowaniu konkurs na koncepcję). Realizacja inwestycji pozwoli w ciągu kilku lat na znaczne poprawienie warunków pracy wymienionych szkół.

Aktualny stan grodziskich placówek oświatowych i wychowawczych przedstawia się następująco (rok szkolny 2016/17): 37 placówek wychowania przedszkolnego (w tym 22 przedszkola), 12 szkół podstawowych i 5 gimnazjów. W tym czasie przedszkola dysponowały 1959 miejscami, a przyjęły opiekę nad 1525 dziećmi.

Nauczyciele. W ciągu ostatnich blisko 30 lat w grodziskich szkołach podstawowych i gimnazjach pracowało wielu niezwykle zaangażowanych nauczycieli, w znacznej mierze uczestniczących także w realizacji inicjatyw miejskich i na terenach wiejskich gminy. Kilku najbardziej zasłużonych dla oświaty samorząd wyróżnił w sposób szczególny tytułem Honorowego Obywatela Grodziska Mazowieckiego. Taki tytuł otrzymali: Zdzisław Sadowski, Józef Henryk Tomczak, Maria Michalak, Krystyna Kucharska, Wacława Obłękowska i Bolesław Stępniewski. Ponadto 36 nauczycieli uhonorowano dyplomami i odznakami „Zasłużony dla Gminy Grodzisk Mazowiecki”. Odznaczeni w ciągu ostatnich kilkunastu lat zostali: Elżbieta Bartosiak (wieloletni nauczyciel muzyki w SP nr 2), Irena Berger (nauczycielka LO nr 10), Barbara Bonikowska (b. dyrektor SP nr 5), Barbara Borkowska (nauczycielka ZS nr 1), Małgorzata Brzóska (nauczycielka ZS nr 1), Elżbieta Grzebalska (nauczycielka Szkoły Muzycznej), Barbara Hołda (bibliotekarka w Bibliotece Pedagogicznej), Bonfilia Hryciuk (dyr. Przedszkola Niepublicznego Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej), Adam Ircha (b. dyr. SP w Izdebnie Kościelnym), Katarzyna Jezierska (dyr. Gimnazjum nr 2), Marian Kardas (b. dyr. SP nr 4), Lila Kasprzak-Karwot (nauczycielka ZS nr 1), Joanna Kozdrak (dyr. Gimnazjum nr 1), Jan Krawczyk (nauczyciel LO nr 10), Małgorzata Kulicka (wieloletni dyr. Szkoły Muzycznej), Jadwiga Kwiatkowska (nauczycielka LO nr 10), Marek Majchrzak (b. dyr. ZSTiL nr 2), Maria Michalak (b. dyr. SP nr 4 i ZSP nr 1), Krystyna Nawrocka (nauczycielka ZS nr 1), Małgorzata Okurowska (dyr. Gimnazjum nr 3), Barbara Ościłowska (nauczycielka SP nr 6), Małgorzata Pietraszek (dyr. SP w Izdebnie Kościelnym), Karol Pigułosiewicz (nauczyciel ZS nr 1), Stefania Plewińska (nauczycielka SP nr 1), Danuta Pokropek (dyr. SP nr 2 i ZSP nr 2), Roman Rojek (wieloletni zastępca dyr. ZSTiL nr 2), Emilia Roszkowska (nauczycielka SP nr 1), Czesław Różański (harcistrz, pracownik oświaty,

wychowawca TPD), Kazimierz Rybka (wieloletni prezes ZNP, nauczyciel ZSTiL nr 2), Sylwester Stankiewicz (komendant Hufca ZHP w Grodzisku Mazowieckim), Elżbieta Stępień (dyr. ZSP nr 1), Małgorzata Szmajkowska (b. dyr. SP nr 6), Stanisław Szufliński (b. dyr. LO nr 10), Rajmund Zaleski (b. naczelnik Wydziału Oświaty i wieloletni dyr. Biura Obsługi Ekonomiczno-Administracyjnej Oświaty), Renata Zdziarska (nauczycielka ZS im. H. Szczerkowskiego), Wanda Zientala (nauczycielka SP nr 4).

Co roku organizowano w Grodzisku Dzień Nauczyciela, w ramach którego odznaczenia państwowe, resortowe, a także nagrody i wyróżnienia otrzymywali z rąk osób reprezentujących MEN oraz samorząd gminy najlepsi pedagodzy grodziskich szkół. Nauczyciele, doceniani z tytułu osiągniętych rezultatów swojej pracy i zaangażowania w sprawy społeczne, byli wybierani na radnych w kolejnych kadencjach od 1990 r. Do tej grupy radnych, dawnych i obecnych, należą: Lidia Abramczyk, Elżbieta Biegun, Ewa Burzyk, Irmina Dziekańska, Robert Dziekański, Wiesław Dzieciółowski (nie żyje), Teresa Gańko, Krystyna Górnicka, Aleksandra Kapuściak, Stanisław Kolasa, Bogdan Kuciabiński, Maria Michalak, Andrzej Okurowski, Danuta Pokropek, Alicja Pytlińska, Sylwester Stankiewicz, Stanisław Szufliński, Wiesława Śliwińska. Wszystkie te osoby mają swój bardzo ważny wkład w osiągnięcia grodziskiej samorządności w sferze oświaty i pracy wychowawczej młodego pokolenia.

Biblioteka Pedagogiczna. W mieście od 1946 r. funkcjonuje Biblioteka Pedagogiczna, która ściśle współpracuje z nauczycielami grodziskich szkół, w tym z nauczycielami prowadzącymi szkolne biblioteki. Jest filią Wojewódzkiej Biblioteki Pedagogicznej w Warszawie. Przez kilka dekad Biblioteka borykała się z kłopotami lokalowymi. Po wypowiedzeniu umowy najmu przez właściciela budynku przy ul. Kościuszki 28, Biblioteka zawiesiła działalność na 19 miesięcy. W końcu księgozbiór przeniesiono do lokalu udostępnionego przez Szkołę Podstawową nr 1 przy ul. Kilińskiego. Dzięki temu Biblioteka Pedagogiczna otworzyła swoje podwoje dla czytelników we wrześniu 1993 r. Organizuje spotkania zespołów nauczycieli, warsztaty metodyczne, wystawy okolicznościowe i towarzyszące im zajęcia dla dzieci i młodzieży, lekcje biblioteczne, miejskie konkursy czytelnicze, zajęcia dla dzieci w ramach akcji „Zima/Lato w mieście”, loterie książkowe. Biblioteka ta wspólnie z bibliotekami szkolnymi od roku 1994/95 organizuje konkursy dla dzieci i młodzieży na prezentację baśni, bajek i legend pt. „Dawno, dawno temu...” oraz „Moje ulubione baśnie”. W związku z tym, iż Biblioteka w Grodzisku Mazowieckim podlega bibliotece szczebla wojewódzkiego, zajmuje się również organizowaniem lokalnych etapów konkursów o Warszawie. W połowie lat 90. w Bibliotece zarejestrowanych było w wypożyczalni ponad 500 czytelników, natomiast z czytelni korzystało trochę więcej osób. 21 listopada 1996 r. Biblioteka świętowała jubileusz 50-lecia działalności. Bibliotekę od wielu lat prowadzi Sylwia Bąbik.

Edukacja artystyczna – plastyka. Wieloletnimi efektami swojej pracy szczyci się od z górą 70 lat Publiczne Ognisko Plastyczne im. Jana Skotnickiego. Jako instytucja edukacji artystycznej o charakterze ponadlokalnym korzystało ze skromnych dotacji Ministerstwa Kultury i Sztuki. Warunki lokalowe w siedzibie przy ul. Kilińskiego (drewniak) przez szereg lat były bardzo trudne. Od 1963 r. Ogniskiem wytrwale i ze znakomitymi rezultatami kierował prof. Aleksander Turek. W Ognisku odbywały się zajęcia z rysunku, malarstwa, grafiki, fotografiki, grafiki użytkowej, tworzenia gobelinów, ponadto wykłady z historii sztuki. Wykładowcami byli m.in. prof. Jan Skotnicki (założyciel Ogniska w 1946 r.), prof. Edward Kokoszko, prof. Marian Sztuka, historycy sztuki Andrzej Kossa-

kowski i Andrzej Michałowski, a także prof. Tadeusz Łapiński. Grodziskie Ognisko zdobyło sobie renomę na Mazowszu, na popołudniowe zajęcia w dni powszednie (od godz. 15 do 19.15) dojeżdżali tutaj słuchacze i adepci sztuk pięknych z Milanówka, Żyrardowa, Jaktorowa, także Warszawy, a nawet z Otwocka, Mińska Mazowieckiego czy Mławy. Wielu słuchaczy tego właśnie Ogniska ukończyło później Akademię Sztuk Pięknych. Lata 90. nie przyniosły istotnej poprawy warunków pracy Ogniska. Dotacje ministerialne były niewielkie, władze miasta nie kwapiły się z udzieleniem wsparcia finansowego czy rzeczowego, siedziba nadal wymagała gruntownego remontu. Przejściowo Ognisko przeniosło się do Domu Rzemiosła. Na zakończenie każdego roku zajęć odbywało się spotkanie dyrektora Ogniska ze słuchaczami i ich rodzicami w sali z wystawionymi obrazami znanych grodziskich artystów plastyków. Dopiero pod koniec maja 2017 r. jubileusz swojego 70-lecia Ognisko świętowało w nowej siedzibie. Na tę siedzibę przeznaczone zostały dawne warsztaty Szkoły Samochodowej przy ul. Żyrardowskiej 48. Uroczyste otwarcie nowej siedziby nastąpiło 10 lutego 2017 r. Od 2002 r. dyrektorem Ogniska jest Jakub Cwiczkowski.

Edukacja artystyczna – muzyka. Krótszą historię ma Państwowa Szkoła Muzyczna I st. im. Tadeusza Bairda, która rozpoczęła swoją działalność w 1972 r. Faktycznie była kontynuatorką Państwowego Ogniska Muzycznego, które powstało w 1951 r. Pierwsi absolwenci opuścili Szkołę cztery lata po jej otwarciu. Do 1992 r. wypromowano 226 uczniów. W następnych latach co roku promocję do następnej klasy otrzymywało 10-25 uczniów. Imię znakomitego kompozytora Tadeusza Bairda, urodzonego w Grodzisku Mazowieckim, nadano Szkole w 1982 r. Przez wiele lat Szkoła borykała się z trudnymi warunkami lokalowymi, korzystając z pomieszczeń użyczonych przez GSM w budynku przy ul. 1 Maja na IV piętrze. Po kilkuletnich staraniach dyr. M. Kulickiej władze miejskie uroczyste specjalnym aktem wręczonym dyrektorce przekazały dworek Skarbka w użytkowanie. Od początku lat 90. Szkoła zatrudniała 20-25 nauczycieli. Dyrektorami placówki po 1990 r. byli kolejno: Krzysztof Janas (1988-1999), Małgorzata Kulicka (1999-2012) i Wioletta Hajdas. Szkoła szczyty się wieloletnim dorobkiem nie tylko w zakresie kształcenia muzycznego, ale także w dziele upowszechniania wśród mieszkańców kultury muzycznej na wysokim poziomie, co zostało udokumentowane licznymi nagrodami i wyróżnieniami. Z okazji rocznic powstania Szkoły, początku czy zakończenia roku szkolnego, różnych uroczystości miejskich, organizowane są od lat koncerty uczniów i absolwentów dla publiczności – rodzin uczniów, zainteresowanych mieszkańców, przedstawicieli lokalnych władz. Najważniejszym dla uczniów Szkoły jest Koncert Doroczny organizowany późną wiosną. Od kilku lat odbywa się w sali kinowo-widowiskowej Centrum Kultury, jest jednym z ważniejszych wydarzeń w kalendarzu imprez artystycznych miasta. Z okazji jubileuszu 25-lecia burmistrz G. Benedykciński przekazał Szkole sztandar, który ufundowały władze miasta. Szkoła utrzymywana jest z dotacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego (poprzednio MKiS).

Edukacja dorosłych. Zasadniczo dwa podmioty Uniwersytet Trzeciego Wieku i zamiejscowa filia WSSE w Warszawie realizują od dłuższego czasu swoje formy edukacji i kształcenia dorosłych. Poza nimi funkcjonuje ponad 20 prywatnych szkół językowych. Uniwersytet Trzeciego Wieku powstał w 2006 r. z inicjatywy i w ramach Stowarzyszenia „Europa i My”. Celem działalności Uniwersytetu jest aktywizacja intelektualna, psychiczna, społeczna i fizyczna seniorów. Od początku do grona słuchaczy przyjmowani byli mieszkańcy Grodziska Mazowieckiego, pobliskich miejscowości, a nawet Warszawy. W ciągu pierwszych dziesięciu lat z różnych form działalności skorzystało ponad 600 osób.

W roku akademickim 2016/17 w zajęciach uczestniczyło 300 osób. W organizowanie działalności Uniwersytetu od początku zaangażowane są dwie osoby – prezes Stowarzyszenia „Europa i My” Daniel Prędkopowicz i koordynatorka programu Krystyna Rymaszewska-Prędkopowicz (zm. w 2016 r.). Do roku 2016/17 odbyło się ponad 300 wykładów z różnych dziedzin, m.in. medycyny, religioznawstwa, historii sztuki, psychologii, filozofii i innych nauk społecznych. Prowadzono zajęcia dodatkowe, w tym lektoraty języków obcych, warsztaty plastyczne, dziennikarskie, gimnastyki korekcyjnej, zajęcia na basenie i inne. Dla słuchaczy zorganizowano ponad 50 wycieczek, w tym 10 zagranicznych. W 2010 i 2011 r. delegacja słuchaczy Uniwersytetu gościła w Brukseli na zaproszenie prof. Danuty Hübner. Z kolei w 2015 r. grupa słuchaczy pojechała z wizytą do miasteczka Weiz zaprzyjaźnionego z Grodziskiem. Warto podkreślić, że jak do tej pory wykładowcami byli wybitni specjaliści w swoich dziedzinach. Wykładali tutaj m.in. prof. Norman Davies, prof. Jerzy Regulski, Ernest Bryll, prof. Ireneusz Krzemiński, Daniel Passent, Wojciech Siemion, Bogusław Kaczyński. W ramach Uniwersytetu działalność prowadzi Chór „Fermata” pod batutą Alicji Podlewskiej-Paciorek. Grodziski Uniwersytet współpracuje z wieloma szkołami wyższymi. W listopadzie 2010 r. Stowarzyszenie „Europa i My” otworzyło Uniwersytet Dziecięcy. W wykładach prowadzonych przez nauczycieli akademickich uczestniczą dzieci w wieku 8-13 lat. Uniwersytet Dziecięcy cieszy się znacznym zainteresowaniem dzieci, które pogłębiają swoją wiedzę z zakresu wielu dziedzin nauki. Podobnie jak Uniwersytet Trzeciego Wieku, Uniwersytet Dziecięcy korzysta z dotacji przyznawanych przez Urząd Miejski.

KULTURA

W życiu kulturalnym społeczności lokalnych od dłuższego czasu wiodącą rolę odgrywały specjalnie powołane instytucje. Ale „solą” kultury są twórcy – artyści plastycy, fotograficy, literaci, kompozytorzy i wykonawcy muzyki, reżyserzy teatralni i filmowi, autorzy scenariuszy, aktorzy i inni. Bez nich kultura nie może się rozwijać. Natomiast we współczesności od menedżerów, liderów, animatorów i organizatorów różnych form życia kulturalnego zależy, czy dzieła artystyczne zostaną sensownie upowszechnione w społeczeństwie. Rzecz jasna bez pieniędzy i bazy materialnej (obiekty i ich wyposażenie), jak i profesjonalnie przygotowanej kadry pracowników trudno osiągać dobre efekty w dziedzinie kultury. Celem głównym działalności tak licznych dziś instytucji kultury (teatrów, kin, ośrodków kultury, bibliotek, muzeów i in.) jest zapewnianie społeczeństwu, jak najbardziej także w społecznościach lokalnych, zarówno godziwej rozrywki, jak i możliwości uczestniczenia w takich formach, które odpowiadają zainteresowaniom, wrażliwości estetycznej, emocjonalnej i umysłowej widzów stosownie do ich upodobań, kompetencji i aspiracji dotyczących sfery szeroko rozumianej kultury. Współczesne instytucje kultury oferują zarówno formy, które mają charakter popularny, ludyczny, ale coraz lepiej i skuteczniej dbają o widzów bardziej wymagających. W tej części książki proponuję przyrzeć się jaką drogę przebyła sfera kultury zorganizowanej instytucjonalnie w Grodzisku Mazowieckim w ostatnich bez mała 30 latach.

Sytuacja kultury lokalnej w początkach lat 90. XX w.

Niewątpliwie organizacja życia kulturalnego nie stała się dla nowego samorządu I kadencji zadaniem priorytetowym. Trudna sytuacja finansowa gminy, konieczność podjęcia pilnych inwestycji w infrastrukturze, jak i wiele innych problemów w oświacie, służbie zdrowia czy gospodarce komunalnej, ograniczyły możliwości podejmowania nowych zadań w kulturze. Niemniej o tej sferze życia w Grodzisku nie zapomniano. W ramach Komisji Polityki Społecznej Rady Miejskiej podjęto w drugiej połowie 1990 r. prace koncepcyjne nad stworzeniem w mieście centrum kultury. Szczególnie aktywnie w tej sprawie działały radne – Barbara Macher i Elż-

bieta Potyńska. Wstępnie zakładano, że wykorzystane zostaną w celu zorganizowania nowego centrum kultury przede wszystkim obiekty zlokalizowane przy ul. Kilińskiego – kino „Wolność” i budynek zwyczajowo zwany „wójtówką” (wówczas była tu jeszcze lokalna siedziba Ligi Obrony Kraju). W piwnicy budynku kina proponowano urządzenie dyskoteki dla młodzieży, natomiast w „wójtówce” czytelnia i kawiarnia. Pojawił się też postulat przejęcia budynku obok kina, który można byłoby wykorzystać dla potrzeb centrum kultury po przeniesieniu stąd Stacji Pogotowia Ratunkowego w inne miejsce. Widziano też możliwość zagospodarowania dla kultury willi „Radogoszcz”, chociaż dopiero „w dalekiej przyszłości”.¹ Radni przewidywali, że w „Radogoszczy” można będzie zlokalizować szkołę muzyczną lub galerię malarstwa. Rozważano ponadto kwestię Dworku Skarbka, skłaniając się do tego, by pozostawić tam siedzibę prowadzonego społecznie Muzeum Regionalnego PTTK. W perspektywie kilku lat zorganizowanie tak pomyślanej sieci placówek mogło w sumie dać efekt znacznego zwiększenia uczestnictwa mieszkańców miasta w kulturze. Niemniej nadal pozostawały do rozważenia i podjęcia decyzji kwestie inwestycji na rzecz zapewnienia zdecydowanie lepszych warunków działalności Biblioteki Publicznej, jak i wybudowania odpowiedniej sali widowiskowej. W 1989 r. zakończył działalność Miejsko-Gminny Ośrodek Propagandy i Kultury, działający przez dłuższy czas w Domu Kultury „Słoń” na terenie Fabryki Tarcz Ściernych przy ul. 1 Maja. Przed nowym samorządem stało zadanie stworzenia nowych ram organizacyjnych dla lokalnych instytucji kultury. Przejściowo działał jeszcze w klubie „Słoń” Dom Kultury Miasta i Gminy, którego dyrektorem do wiosny 1991 r. był Andrzej Żarkiewicz.

W 1991 r. władze zdecydowały o utworzeniu Ośrodka Kultury Gminy Grodzisk Mazowiecki. Ośrodek otrzymał statut, który uprawniał placówkę do prowadzenia szerokiej działalności.² Jednakże ograniczenia natury finansowej i kadrowej, a także lokalowej, powodowały, że w dziedzinie kultury zmiany następowały dosyć powoli. Na następne kilkanaście lat siedzibą Ośrodka Kultury stało się kino „Wolność”, które praktycznie zakończyło wyświetlanie filmów. W latach 1991-1992 przeprowadzono remont piwnicy kina, co dało asumpt do przywrócenia, po 12 latach przerwy, działalności Klubu „Opty”. Początkowo, gdy piwnica była jeszcze po remoncie w stanie surowym, bez właściwego zaplecza wodno-kanalizacyjnego, organizowano m.in. bale karnawałowe. Jednak przepełniające się dosyć szybko lokalne szambo w praktyce wykluczało możliwość organizowania częstszych imprez. Ponadto poważnie zaśmiecone otoczenie kina nie służyło kształtowaniu dobrego wizerunku Ośrodka Kultury. Mniej więcej w tym samym czasie zastanawiano się nad przejęciem dla potrzeb życia kulturalnego „wójtówki”, w której według ówczesnych wyobrażeń radnych można byłoby zmieścić i salę muzealną, i klub, i kafejkę, i galerię, a także „pracownię” muzyczną.

Funkcję dyrektora Ośrodka Kultury powierzono w czerwcu 1991 r. artyście plastykowi Grzegorzowi Witkowskiemu, który podjął szereg działań w ramach skromnych środków finansowych, by co pewien czas stwarzać mieszkańcom szansę na uczestniczenie w koncertach czy

1 GG, 1990, nr 15, s. 2. Budynek był wówczas użytkowany przez Predom jako punkt naprawy sprzętu AGD.

2 Uchwałą Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim nr 83/XV/91 z 15 maja 1991 r. utworzono Ośrodek Kultury Gminy Grodzisk Mazowiecki, łącząc w jednej placówce upowszechniania kultury Dom Kultury Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki z Biblioteką Publiczną Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki. Statut Ośrodka Kultury Rada Miejska zatwierdziła uchwałą nr 100/XVIII/91 z 15 września 1991 r.

recitalach popularnych w kraju artystów. Dzięki temu w latach 1992-1995 działalność Ośrodka Kultury ożywiła się, w sali kinowej wystąpili m.in. Wojciech Młynarski, Jacek Kaczmarski, zespół „Raz, dwa, trzy”. Zaczęły się także zajęcia taneczne dla różnych grup wieku dzieci i młodzieży. Jednym z istotnych problemów lat 90., z jakim miały zmierzyć się władze miasta, stała się kwestia koncertów muzycznych dla młodzieży. Kontrowersje zaczęły się od koncertu muzyki death metal (25 października 1991 r.), w którym zagrały zespoły Dragon, Nuclear Death i Sick Brain. Organizacją koncertu nie zajęli się pracownicy Ośrodka Kultury, ale kilkunastoletni uczniowie miejscowych szkół – Daniel Snopko, Piotr Górecki i Jacek Korbowski. To wydarzenie ujawniło niedostatki oferty kulturalnej adresowanej do ówczesnej młodzieży, jak też brak w pełni profesjonalnego podejścia dyrektora i pracowników Ośrodka Kultury do organizacji koncertów muzyki rockowej. Niechęć do dobrej współpracy z młodymi ludźmi ze strony osób organizujących działalność kulturalną wynikała zapewne z obawy przed ekscesami, do których dochodziło na tego typu koncertach. Sprawa owego październikowego koncertu wzbudziła polemikę na łamach lokalnej prasy. A sama inicjatywa zorganizowania koncertu była pokłosiem spotkania z radną Urszulą Sowiną. Podczas tego spotkania obecni byli młodzi ludzie, którzy wypowiedzieli się krytycznie o tym, iż w mieście brakuje imprez przeznaczonych dla młodzieży. Radna zaproponowała im, by sami zorganizowali koncert rockowy. Tak też się stało. O pomoc w organizacji koncertu uczniowie zwrócili się do dyrektora Ośrodka Kultury Grzegorza Witkowskiego, uzyskując częściową opiekę. Kulisy organizacji koncertu ujawniła „Gazeta Grodzka”. Na jej łamach dyrektor G. Witkowski postawił liczne zarzuty młodym organizatorom koncertu, wskazując na deficyt finansowy (6,3 mln zł) i czyniąc przytyk, iż „koncert nie miał nic wspólnego z kulturą”, a „potrzebą młodzieży jest bezmyślne szaleństwo, napicie się wódki a potem publiczne wyrzyganie się wśród ryku i bełkotu death-metalowców”.³ Stanowisko dyr. Witkowskiego spotkało się z ripostą rodziców jednego z uczniów, który brał udział w zorganizowaniu koncertu. Skierowany do redakcji „Gazety Grodzkiej” list był miazdzącą krytyką działalności dyr. Witkowskiego, jak i zarazem zawierał negatywną ocenę stanu kultury w mieście. Zdaniem autorów listu dyr. Witkowski „absolutnie nie sprawdził się jako dyrektor Ośrodka Kultury”, jako człowiek „pozbawiony energii i inicjatywy”, bowiem „żadnych efektów jego pracy nie widać”. Opinia o stanie działań kulturalnych była jednoznaczna: „W naszym mieście jest kulturalna pustynia. Raz w roku przyjeżdża kabaret. Oprócz tego Pan dyrektor zajmuje się wyświetlaniem filmów w kinie. Jeśli przyjdzie 10 osób, to seans się odbywa, jeśli nie, to nie ma nawet tego”.⁴

Kontrowersyjny koncert, odwoływanie seansów filmowych w ostatniej chwili (gdy przybyło niewielu widzów), mała liczba atrakcyjnych imprez, postawiły Ośrodek Kultury na cenzurowanym, jak i świadczyły o nie najlepszej kondycji lokalnego życia kulturalnego. Niemniej trzeba oddać dyr. Witkowskiemu sprawiedliwość – zarówno bardzo skromne pieniądze z budżetu gminy, jak i nie spełniający wielu wymogów związanych z organizacją imprez i zajęć budynek po kinie „Wolność”, stanowiły barierę mocno ograniczającą aktywność Ośrodka Kultury.

³ *Kontrowersyjny koncert*, GG, 1991, nr 45, s. 1.

⁴ GG, 1991, nr 45, s. 8.

Ośrodek Kultury – nowe otwarcie

Wzrost zainteresowania władz miasta sprawami kultury nastąpił w połowie lat 90. 25 maja 1995 r. w sali konferencyjnej Urzędu Miejskiego odbyło się pod hasłem „Sejmik kultury” spotkanie radnych, pracowników instytucji kultury oraz działaczy społecznych. Dyskutowano wówczas kwestie powołania Rady programowej przy dyrektorze Ośrodka Kultury, utworzenia stanowiska miejskiego koordynatora imprez kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych, przeprowadzenia najpilniejszych remontów obiektów, takich jak dworek Skarbków, willa „Radogoszcz”, czy też poprawienia warunków działalności Publicznego Ogniska Plastycznego. Pojawiły się też wnioski w sprawie rozwoju sieci telewizji kablowej w mieście i przekazania zbiorów Muzeum Regionalnego PTTK na własność gminy.

Po objęciu funkcji dyrektora Ośrodka przez Andrzeja Okurowskiego w kwietniu 1995 r., niebawem pojawiły się nowe inicjatywy programowe. Ponownie w Grodzisku Mazowieckim zagościła muzyka jazzowa. Między innymi w związku z 35-leciem miejscowego Jazz Clubu „Studio” odbyła się impreza, podczas której zaproszeni muzycy grali w ramach jam session. Koncertowały w sali widowiskowej Ośrodka Kultury zespoły reprezentujące różne gatunki jazzu: Trio Krzysztofa Sadowskiego, Vistula River Jazz Band, zespół Kazimierza Jonkisa. Ponadto do Grodziska ze swoimi programami czy recitalami przyjeżdżali renomowani artyści sceny muzycznej i estrady: Hanka Bielicka, Tadeusz Woźniakowski, Tadeusz Adamczyk, Kabaret Polskie ZOO, Drozda Show oraz Jan Pietrzak, który wówczas był kandydatem w wyborach prezydenckich. Nie mogło zabraknąć zespołów rockowych (m.in. Wilki). W 1996 r. zapoczątkowano z inicjatywy Marka Cabanowskiego cykl koncertów „Legends jazzu”. Pierwszy koncert odbył się 29 marca 1996 r., podczas którego pianista Wojciech Kamiński przypomniał zgromadzonej publiczności ragtimy. Następnym razem odbył się koncert Grupy Bluesowej K. Sadowskiego, później kolejno występowały kwintety Janusza Zabiegińskiego i Roberta Majewskiego. Ciekawym wydarzeniem był recital Edyty Geppert, zorganizowany w ramach imprezy z okazji otwarcia budynku dawnego kina „Wolność” po remoncie (27 listopada 1996 r.). Następne dwa lata (1997-1998) przyniosły otwarte konkursy dla perkusistów jazzowych „Jazz Drummers Meeting”. Muzyka jazzowa ponownie zdomowała się w mieście, zyskując nowych fanów.

Ośrodek Kultury poza codzienną działalnością dla młodzieży organizował promocje książek o mieście, koncerty miejscowych zespołów (m.in. na scenie kina debiutował w 1996 r. zespół Proxima Centauri, w skład którego wchodził absolwent grodzkiej Szkoły Muzycznej), podejmował inicjatywy w celu zorganizowania chórów oraz popularyzacji twórczości piosenkarskiej (m.in. I Przegląd Piosenki Żeglarskiej i Turystycznej „Szanty”, 22 listopada 1996 r.).

W końcu 1994 r. miasto wykupiło od firmy „Predom” willę „Radogoszcz”. Po remoncie części pomieszczeń, zaczęły się w willi zajęcia zespołu tanecznego dla dzieci pod kierunkiem Magdaleny Koźbiał. Oficjalna inauguracja ulokowanego w „Radogoszczy” Centrum Edukacyjno-Kulturalnego jako filii Ośrodka Kultury nastąpiła 7 stycznia 1996 r. Wystąpił tego dnia zespół folklorystyczny z Lipnicy Wielkiej (Orawa). Natomiast pierwszą wystawą była prezentacja kilkudziesięciu obrazów Szczepana Brozycha pt. „Barwy niknącego miasta” (czynna od 5 lutego 1996 r.), która stała się jednym z najważniejszych wydarzeń kulturalnych w Grodzisku Mazowieckim w tamtym czasie. W maju tego samego roku zorganizowano wystawę fotografii Marka Cabanowskiego, które autor

wykonał w Indiach. Przez kilkanaście lat działalność Centrum bardzo aktywnie prowadzili Aurelia Sobieraj, Elżbieta Potyńska i Janusz Sobieraj. Organizowano wiele wystaw, w tym m.in. ekspozycję z okazji 475. rocznicy nadania praw miejskich Grodziskowi, drugą część wystawy obrazów Szczepana Brozycha. W tym miejscu odbywały się spotkania z autorami książek, m.in. z Markiem Cabanowskim. 31 marca 2011 r. zakończona została działalność Centrum Edukacyjno-Kulturalnego, bowiem willa „Radogoszcz” została wytypowana przez samorząd do rewitalizacji. Po kilkunastu miesiącach prac remontowych i adaptacyjnych obiekt został ponownie udostępniony publiczności 22 lipca 2012 r., ale już w nowej odsłonie jako Galeria Edukacyjno-Etnograficzna.

W latach 1991-2007 baza służąca działalności instytucji kultury nie uległa znaczącej poprawie, zarówno jeżeli chodzi o budowę nowych obiektów, jak i warunki pracy. Co pewien czas samorząd podejmował próby wypracowania nowej koncepcji zagospodarowania obiektów należących do gminy, które miałyby służyć zaspokajaniu potrzeb kulturalnych mieszkańców miasta i gminy. W tym celu 13 listopada 1997 r. zorganizowane zostało specjalne posiedzenie Komisji Społecznej Rady Miejskiej. Po rozważeniu wielu propozycji radni nie wytypowali obiektów, które po wykonaniu remontów docelowo zostałyby przeznaczone na rozszerzenie działalności kulturalnej. Wyjątek stanowił obiekt dawnego kina „Wolność”, które zamierzano rozbudować do 2000 r. i ulokować tam główną siedzibę Ośrodka Kultury. W lutym 1998 r. władzom miasta udało się zaprosić wiceministra kultury i sztuki prof. Jacka Weissa, który zwizytował wszystkie najważniejsze w mieście obiekty służące kulturze, w tym edukacji artystycznej. Ministra poruszyła szczególnie sytuacja Publicznego Ogniska Plastycznego, które nadal prowadziło działalność w budynku przeznaczonym do rozbiórki. Władze miasta spodziewały się, że wizyta ministra zaowocuje konkretnymi decyzjami dotyczącymi przejęcia przez gminę willi Foksal, jak i uzyskaniem zwiększonych kwot pieniędzy na Ognisko Plastyczne, które jako placówka kształcenia artystycznego była dotowana ze środków MKiS. Bodaj jedynym efektem wizyty ministra było przyznanie przez MKiS pieniędzy na remont dworku Skarbków.

Od połowy lat 90., systematycznie powiększała się liczba dzieci i młodzieży oraz dorosłych uczestników wielu zajęć. W ciągu każdego tygodnia z tych zajęć w Ośrodku Kultury korzystało ok. 300 osób. Biorąc pod uwagę ograniczenia wynikające z niedostatku potrzebnych pomieszczeń, nie była to z pewnością liczba zadowalająca. Praktycznie oznaczała ona, iż z ofert Ośrodka Kultury korzystało zaledwie ok. 1% ogółu mieszkańców, natomiast tylko 4% ogółu dzieci i młodzieży. W latach 1995-2001, jak i nieco później, do najbardziej popularnych należały zajęcia tańca nowoczesnego w zespołach: „Pestki” (dzieci 7-9 lat), ZOK (10-13 lat), „Radogoszcz” (14-18 lat) i „Puls” (dorosłe dziewczyny). Zajęcia taneczne przede wszystkim prowadzone były w ramach Studia Tanecznego Magdaleny Wójcik.

Utworzono Grodziski Chór Dziecięcy, a po 1999 r. młodzież gimnazjalna występowała w Teatrze Nie-Małym. Prowadzone były zajęcia plastyczne dla dzieci, zajęcia nauki gry na gitarze, kółko fotograficzne, Klub Szaradziarski „Edyp”, Sekcja Brydża Sportowego „Bogorya” oraz Klub Krótkofalarski SP5PMU. Utworzono też Chór „Cantata”, w którym śpiewali dorośli. Sala kinowa spełniała wiele funkcji, odbywały się w niej liczne koncerty, zajęcia dla dzieci i młodzieży, a także specjalne imprezy, np. wybory Małej Miss, Miss Nastolatek, Taneczny Show, pokazy mody, konkursy recytatorskie, koncerty w ramach lokalnych finałów Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy, małe formy teatralne (np. w 2003 r. Grodziski Chór Dziecięcy wystąpił w musicalu „Czarnoksiężnik

z krainy Oz”), czy jasełka. Wyjątkowy charakter miał koncert rockowy, który odbył się 22 lutego 2004 r. Impreza została zorganizowana na rzecz poważnie chorego i wymagającego rehabilitacji Bogdana Lewandowskiego „Bohuna”, muzyka związanego z Grodziskiem, a występującego m.in. w składzie zespołu Breakout. W koncercie udział wzięli muzycy cieszący się dużą popularnością: Andrzej Krzywy, Robert Chojnacki, Robert Gawliński, Dariusz Kozakiewicz, a także Sławomir Piwowar, Włodi Tafel, Piotr Nalepa oraz zespoły – Wilki, Old Faces, Lapidarium, Super Blues Band z wokalistką Urszulą Błaszyńską, Analog, Alice.

Ponadto sala dawnego kina służyła spotkaniom z okazji uroczystości organizowanych w święta państwowe, Dnia Nauczyciela, czy też spotkaniom przedwyborczym. Tym samym ograniczeniu uległa podstawowa funkcja kina, czyli organizowanie regularnych seansów filmowych. Niemniej dzieci nadal mogły przychodzić na seanse poranków, młodzież szkolna na seanse Kina Lektur Szkolnych, a miłośnicy dobrego kina uczestniczyli w pokazach w ramach Młodzieżowej Akademii Filmowej, podczas których można było obejrzeć arcydzieła filmowe, jak i spotkać się ze znanymi ludźmi kina czy krytykami filmowymi. Co ciekawe, mimo szyldu Ośrodka Kultury na budynku dawnego kina, w świadomości potocznej ciągle funkcjonowała wśród mieszkańców nazwa kina „Wolność”.

Centrum Kultury – nowa jakość

Otwarcie nowoczesnego Centrum Kultury przy ul. Spółdzielczej stało się swoistym „kamieniem milowym” w rozwoju grodziskiej kultury. Oficjalne otwarcie obiektu w dniu 28 czerwca 2008 r. zgromadziło kilka tysięcy mieszkańców, stając się jednym z ważniejszych wydarzeń współczesnego Grodziska. Ulokowany w tym budynku Ośrodek Kultury Gminy Grodzisk Mazowiecki uzyskał warunki odpowiednie do organizowania z większym niż wcześniej rozmachem wielu zajęć dla dzieci, młodzieży i dorosłych, jak i większych imprez kulturalno-artystycznych. Poszerzona została oferta w tym zakresie, co dało możliwość zwiększonego uczestnictwa mieszkańców w życiu kulturalnym miasta i gminy. Sala kinowo-widowiskowa na 375 miejsc stała się miejscem bardzo wielu imprez, z których znaczną część można określić bez przesady jako ważne i wspaniałe wydarzenia. Wiele z nich swoim poziomem artystycznym nie odbiegało od podobnych imprez w Warszawie, Łodzi czy innych dużych miastach. Ale co wydaje się najważniejsze, Grodzisk Mazowiecki ukształtował własne środowisko artystyczne w dziedzinach takich jak taniec, sztuka teatralna, muzyka chóralna, muzyka poważna, orkiestry dęte, muzyka rockowa, jazz. Rosnące aspiracje mieszkańców, w tym nowych przybyszy, spotkały się zarówno z aktywną polityką kulturalną samorządu, jak i nowoczesnym podejściem animatorów kultury do kreowania działalności w tej sferze życia społecznego. Od kilku lat prowadzone są w tej mierze szczegółowe analizy, którymi zajmuje się dyrektor Ośrodka Kultury Paweł Twardoch. Dzięki temu doskonalona jest oferta w zakresie wielu różnych form upowszechniania kultury, takich jak koncerty, widowiska, wystawy.

Ilość organizowanych w Centrum Kultury imprez, z inicjatywy, czy współudziale Ośrodka Kultury, przeszła wszelkie oczekiwania. Zachowano i rozszerzono zakres zajęć dla dzieci i młodzieży, kontynuowano sprawdzone już wcześniej imprezy cykliczne, takie jak Taneczny Show (wiele grup ze Studia Tanecznego Magdy Wójcik), Ogólnopolski Przegląd Zespołów Tanecznych, Przegląd Teatralny Szkół Ponadgimnazjalnych, Mazowiecki Festiwal Teatralny. Nie brakowało nowych pomys-

słów, pojawiły się znaczące wydarzenia: Festiwal „Mięty pole”, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Świata „Grodziski Folk Fest”, koncerty jazzowe pamięci Marka Cabanowskiego, Ogólnopolski Konkurs Literacki im. Wojciecha Siemiona. W Centrum Kultury występowali z koncertami bądź recitalami znakomici artyści z kraju (Jacek Wójcicki, Bogusław Morka, Zbigniew Wodecki, Edyta Górniak i in.) i zza granicy (m.in. Billy Cobham, Billy Harper w 2012 r.,).

Działalność kulturalna związana z wieloma dziedzinami twórczości, jak i popularyzacją historii i kształtowaniem kultury pamięci wśród młodzieży, prowadzona była w kameralnych warunkach, jak i w ramach imprez plenerowych przez Galerię Edukacyjno-Etnograficzną „Radogoszcz”. W ostatnich latach, gdy otwarto willę „Radogoszcz” po rewitalizacji i adaptacji pomieszczeń, specjalnością Galerii stały się Grodziskie Spotkania Wielokulturowe „Sploty” oraz inscenizacje historyczne w plenerze nieopodal „Szwedzkich Gór”, realizowane w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa. Zorganizowana została w willi stała ekspozycja poświęcona dziejom miasta, udostępniono także salę wystaw zmiennych. Od kilku lat w willi „Radogoszcz” odbywają się spotkania i imprezy z okazji „Nocy muzeów”. Po rewitalizacji i adaptacji pomieszczeń willa „Radogoszcz” od 2012 r. stała się miejscem bardzo wielu spotkań z twórcami, w tym autorami książek, a także koncertów i występów zespołów muzycznych, w tym folklorystycznych. Od powrotu na mapę miejskich placówek kultury willa „Radogoszcz” jest ośrodkiem archiwizowania dokumentów dotyczących miasta, jak i upowszechniania wiedzy historycznej, w tym związanej z dziejami lokalnej społeczności żydowskiej oraz udziałem mieszkańców Grodziska Mazowieckiego i okolic w walce o niepodległość Polski.

Centrum Kultury jest siedzibą Ośrodka Kultury, w ramach którego bardzo aktywnie działają Galeria Edukacyjno-Etnograficzna, Poczekalnia PKP na dworcu kolejowym, klub Grodziska Alternatywa. Ponadto pod opieką Ośrodka Kultury znajdują się trzy świetlice na terenie gminy. Na szczególne uznanie zasługuje inicjatywa utworzenia miejsca działalności kulturalnej na dworcu kolejowym. Dzięki dotacji MKiDN, jaką gmina otrzymała na realizację innowacyjnego projektu pn. „Pociąg do kultury. Europejska strefa kulturalno-edukacyjna w Grodzisku Mazowieckim”, powstała w poczekalni odrestaurowanego dworca „Przestrzeń Kulturze Przyjazna” (PKP Poczekalnia). Wspólnie z ulokowanym tamże Centrum Informacji Turystycznej, PKP Poczekalnia współtworzy niezwykle ważne, niebanalne i ciekawe miejsce dla wielu osób przewijających się przez dworzec, jak i tych mieszkańców, którzy przychodzą tutaj na wernisaże, spotkania i koncerty. Inauguracja PKP Poczekalni odbyła się 10 października 2017 r.

Biblioteka Publiczna

Początki Biblioteki Publicznej w Grodzisku Mazowieckim sięgają roku 1946. Od swoich początków placówka miała spore trudności i przez długi czas złe warunki lokalowe. Od 1974 r. biblioteka rozwijała się coraz szybciej, jednak jej poszczególne oddziały i filie działały w lokalach rozproszonych w mieście, nieraz w roli tymczasowego gościa. W 1991 r. Bibliotekę Publiczną władze samorządowe włączyły w strukturę Ośrodka Kultury. Nie miało to jednak istotnego wpływu na poprawienie warunków lokalowych placówki, które nadal były trudne. W roku 2005 Biblioteka Publiczna została wyłączona ze struktury organizacyjnej Ośrodka Kultury, stając się samodzielną

instytucją kultury. W latach 90. i na początku XXI w. jej pracą kierowała Barbara Waclawska. W tym czasie placówka miała prawie 5 tys. zarejestrowanych czytelników, natomiast liczba wypożyczonych książek sięgała 100 tys. tomów w ciągu roku. Znaczną popularnością cieszyły się Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży (ul. Sienkiewicza 45) i Oddział dla Dzieci (ul. Kościuszki 11). Dzieci w wieku do 15 lat stanowiły prawie 30% czytelników, młodzież (do 19 lat) ponad 23%. Biblioteka dysponowała też Czytelnią Naukową (ul. Kilińskiego 8B), filiami w mieście (os. Kopernika, Łąki), a ponadto filiami w Książenicach i Izdebnie Kościelnym. Biblioteka z sukcesem zorganizowała wiele otwartych spotkań autorskich, m.in. z Agnieszką Osiecką, Mają Komorowską, Zofią Kucówną, Joanną Chmielewską, Joanną Siedlecką, Januszem Głowackim, Krzysztofem Kolbergerem, Krzysztofem Zanussim, Ryszardem Kapuścińskim, Wojciechem Jagielskim. Ponadto publiczność uczestniczyła w spotkaniach z pracownikami naukowymi Instytutu Literatury PAN. Organizowano twiele spotkań dla dzieci i młodzieży z pisarzami i poetami, m.in. z Ewą Chotomską, Alicją Patey-Grabowską, Dorotą Gellner, Martą Fox, Zofią Beszczyńską, Joanną Olech, Grzegorzem Kasdepke i in. Inną formą pracy Biblioteki na rzecz czytelników były w tamtym czasie konkursy dla uczniów szkół podstawowych. W szczególności konkursy rysunkowe i literackie cieszyły się dużą popularnością, jak np. konkurs rysunkowy „Patroni naszych ulic”, w którym wzięły udział wszystkie szkoły podstawowe na terenie gminy, czy konkursy dotyczące życia i twórczości Adama Mickiewicza, Henryka Sienkiewicza, Józefa Chełmońskiego czy Hansa Christiana Andersena.

Ulokowanie Biblioteki Publicznej Gminy Grodzisk Mazowiecki w otwartym w 2008 r. Centrum Kultury umożliwiło placówce rozwinięcie działalności w szerszej skali. W nowym miejscu, głównej siedzibie biblioteki, znalazły się Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży, Czytelnia Naukowa, Oddział dla Dzieci. Funkcję dyrektora przejęła Dorota Olejnik. Dla nowych mieszkańców, którzy niedawno osiedlili się w mieście i jego okolicach, niejednokrotnie właśnie Biblioteka Publiczna była pierwszą instytucją, do której przychodzili, by uzyskać potrzebne im informacje. W wielu wypadkach stawali się oni stałymi użytkownikami tej placówki.

W październiku 2008 r. Gmina Grodzisk Mazowiecki zawarła ze Starostwem Powiatu Grodzkiego porozumienie, na mocy którego grodziska Biblioteka Publiczna zobowiązana została do wykonywania swoich zadań jako biblioteka powiatowa.⁵ W związku z tym podjęta została ściślejsza niż to miało miejsce wcześniej, współpraca z bibliotekami gminnymi w powiecie grodzkim. Dalszy rozwój Biblioteki Publicznej wymagał usprawnienia pracy bibliotekarzy i poszerzenia zakresu usług i dostępu do zbiorów bibliotek dla czytelników. Koniecznością stała się komputeryzacja, którą zaczęto realizować w 2013 r. W tym czasie zbiory Biblioteki Publicznej zaczęły powiększać się o gromadzone w drodze zakupu audiobooki i filmy (DVD). W 2017 r. zbiór audiobooków liczył 837 pozycji, filmów 1476. Ilość wypożyczeń rosła z roku na rok, od nieco ponad 13 tys. w 2014 r., przy czym filmy cieszyły się znacznie większym zainteresowaniem niż audiobooki. W ciągu ostatnich 10 lat bardzo zmieniły się potrzeby użytkowników Biblioteki Publicznej. Placówka chcąc sprostać nowym wyzwaniom udostępniła czytelnikom stanowiska komputerowe z dostępem do internetu, tablety, czytniki e-book, sieć wi-fi, a od początku 2018 r. wypożycza na zewnątrz gry planszowe. Według stanu na koniec 2015 r. zbiory biblioteczne przekroczyły 60 tys. woluminów. Przez ponad

5 28 lutego 2017 r. zostało zawarte nowe porozumienie w tej sprawie, poprzednie przestało obowiązywać na mocy uchwały nr 483/2017 Rady Miejskiej z 27 lutego 2017 r.

25 lat liczba zarejestrowanych czytelników zwiększyła się dwukrotnie, z 4863 w 1989 r. do 9782 w 2015 r. Liczba wypożyczeń zwiększała się systematycznie, ale nie tak bardzo jak liczba czytelników. W 1989 r. zarejestrowano blisko 90 tys. wypożyczeń książek (średnio ok. 18 wypożyczeń na czytelnika), zaś w 2015 nieco ponad 114 tys. wypożyczeń (średnio ok. 12 wypożyczeń na czytelnika). Z kolei ilość udostępnionych w czytelniach książek i czasopism w 2015 r. (5553) była niewiele większa od tej z roku 1989 (5257). Co prawda na przełomie wieku XX i XXI skala tego rodzaju udostępnień osiągnęła swoje apogeum (19-23 tys.), jednakże w następnych latach nastąpił gwałtowny spadek, co można wiązać z coraz większą dostępnością do informacji za pośrednictwem Internetu. Biblioteka posiada w swoich zasobach niezwykle urozmaicony księgozbiór. Od dłuższego czasu gromadzone są publikacje dotyczące miasta i regionu, wśród których znajdują się pozycje unikatowe i trudno dostępne na rynku księgarskim. Pozycje te, poza dubletami, udostępnia się wyłącznie na miejscu. Zbiór został opracowany i informacje o nim są dostępne w kartotece regionalnej, podobnie jak cały księgozbiór, on-line.

Między 2008 a 2017 r. grodziska Biblioteka uczestniczyła w wielu ciekawych projektach, które angażowały różne grupy mieszkańców w mieście i na terenie powiatu. Między innymi w ramach programu „Patriotyzm Jutra” zrealizowany został projekt „Dźwiękoksiażka”, a z grupą młodzieży projekt „Most pokoleń”. W tym samym czasie placówka korzystała ze środków w ramach grantów Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Przyznane pieniądze posłużyły zwiększeniu zakupu książkowych nowości, promocji czytelnictwa, modernizacji infrastruktury bibliotecznej, a także realizacji programu pn. Partnerstwo dla książki.

Przez ostatnie kilkanaście lat Biblioteka Publiczna z bardzo dobrym skutkiem wprowadzała w coraz szerszym zakresie nowe formy promocji czytelnictwa. Kontynuowane były spotkania autorskie ze znanymi pisarzami, dziennikarzami, ludźmi nauki. W ostatnich latach swoje książki podczas spotkań autorskich podpisali m.in. Maria Czubaszek, Karolina Korwin-Piotrowska, Sławomir Koper, Szymon Hołownia, Wojciech Cejrowski, Anna Dziewit-Meller i Marcin Meller, Jacek Hugo-Bader i in. Z kolei dla dzieci i młodzieży organizowane są często konkursy czytelnicze i spotkania z autorami książek adresowanych do młodych ludzi. Od kilku lat Biblioteka Publiczna organizuje cykliczne wydarzenia, m.in. od 2012 r. „Grodzisk Mazowiecki – Miasto Kobiet” i „Dzień Sąsiada”, które już wpisały się w kalendarz dorocznych imprez kulturalnych w mieście i cieszą się sporym zainteresowaniem mieszkańców. Imprezy te swoją obecnością uświetniły tak znane i popularne osoby, jak Urszula Dudziak, Beata Tyszkiewicz, Magdalena Zawadzka, Grażyna Szapołowska, Katarzyna Grochala, Halina Frąckowiak, Danuta Wałęsa, Omena Mensah, Karol Strasburger. Od kilkunastu lat zespół pracowników grodziskiej biblioteki prezentuje aktywne i kreatywne podejście do wciąż nowych wyzwań, niejednokrotnie organizując kolejne zadania w sposób innowacyjny. Już chociażby w ramach majowego Tygodnia Bibliotek pracownicy placówki z mobilną biblioteką wyruszają czerwonym angielskim autobusem na trasę do szkół, świetlic, urzędów i na targowiska na terenie całej gminy. Także po mieście jeżdżą Objazdowi Bibliotekarze, którzy w miejscach służących rekreacji i rozrywce rozdają ulotki informujące o ofertach biblioteki.

W ramach kreacji nowych form promocji czytelnictwa, organizowane są liczne spotkania, lekcje i akcje dla dzieci, m.in. „Z Biblusiem w świat książek”, „Zaczytaj się z misiem Krzysiem”. Z kolei młodzież spotyka się w Dyskusyjnym Klubie Książki, który stanowi przestrzeń do rozmów, zresztą nie tylko na temat literatury. Spotkania klubowe dały impuls do utworzenia wolontariatu biblio-

tecznego, w ramach którego młodzi ludzie wspomagają działania biblioteki, jak i sami inicjują i realizują rozmaite zadania. Wobec nowych wyzwań Biblioteka Publiczna przyjęła postawę aktywną, poszerzając swoją ofertę o zajęcia animacyjne, zajęcia z zastosowaniem nowych technologii. W ramach tych zajęć użytkownicy uczą się kodowania, programowania, obsługi komputerów. Udzielane są też porady w ramach „SOS nowe technologie”. Z kolei miłośnicy sztuki filmowej uczestniczą w spotkaniach klubu dyskusyjnego.

Pracownicy Biblioteki Publicznej od dłuższego czasu angażują się w realizację wielu zadań podczas corocznych miejskich obchodów m.in. Dnia Dziecka, Święta Miasta, Dnia Narodowego Czytania, a także podczas wielu akcji charytatywnych. Ciekawą nowością stał się gminny projekt Strefa Aktywnego Seniora (SAS), który Biblioteka koordynuje od stycznia 2017 r. Projekt w I edycji spotkał się z dużym zainteresowaniem osób w wieku 60+. Na zajęcia I edycji SAS w sesjach wiosennej i jesiennej zapisanych zostało 450 osób.

Od kilku lat grodziska Biblioteka Publiczna prowadzi bardzo szeroką i intensywną działalność merytoryczną realizowaną przez grupę kilkunastu pracowników zatrudnionych w Działach: Promocji i Kultury, Instrukcyjno-Metodycznym (powiatowym), Gromadzenia i Udostępniania, Czytelni Naukowej, Wypożyczalni dla Dorosłych i Młodzieży, Oddziale dla Dzieci oraz w trzech filiach. Uroczyska, otwarta na potrzeby, pomysły użytkowników jest od kilku lat działalność filii biblioteki w Kadach, Izdebnie i na terenie miasta w Pawilonie Kultury. W szczególności Pawilon Kultury (Filia nr 2) działający od 2014 r., stał się niezwykle atrakcyjną przestrzenią kulturotwórczą, skupiając aktywność dzieci, młodzieży, dorosłych, seniorów, osób niepełnosprawnych. Przyjazna przestrzeń, nowoczesne wyposażenie, kolorystyka obiektu i jego otoczenia, otwartość pracowników biblioteki na potrzeby i zainteresowania oraz pomysły użytkowników, wykreowały swoisty „bastion” współczesnej kultury ulokowany poza centrum miasta. Pawilon stał się miejscem, w którym w ramach kilkudziesięciu form działań twórczych i rywalizacji (umysłowej, sportowej i in.) wiele osób w wolnym czasie realizuje swoje zainteresowania, hobby, doskonalą umiejętności i sprawności. Jest to miejsce działań innowacyjnych, czego ciekawym przykładem stał się projekt „Generator pomysłów” zorganizowany wspólnie z Towarzystwem Inicjatyw Twórczych. W nocy z 23 na 24 października 2014 r. grupa 16 młodych osób, zamkniętych w obiekcie, opracowała w sekcjach 4 projekty dotyczące przestrzeni wokół pawilonu, edukacji, sportu oraz doradztwa zawodowego dla gimnazjalistów. Natomiast z imprez cyklicznych sporym zainteresowaniem mieszkańców cieszy się od kilku lat organizowany w pawilonie Dzień Sąsiada. Pawilon Kultury odwiedzany jest codziennie przez ok. 150 osób.

Co ciekawe, od 1990 r. praktycznie w bibliotece kadra pracowników etatowych nie powiększyła się, natomiast zatrudniani są na umowy-zlecenia specjaliści i instruktorzy, którzy wspomagają działania animacyjne, projektowe i inne o znaczeniu społeczno-kulturalnym. W związku z nowymi formami działalności biblioteki zatrudniono osoby na stanowiskach animatorów czasu wolnego i kultury, informatyka, instruktora powiatowego, specjalisty ds. promocji i informacji. Stopniowo powiększana jest grupa organizacji i instytucji, z którymi Biblioteka Publiczna realizuje kolejne projekty, w tym m.in. z Biurem Edukacji IPN Oddział w Warszawie, Towarzystwem Inicjatyw Twórczych „E” z Warszawy i in.

W ostatniej dekadzie grodziska biblioteka jest jedną z najbardziej aktywnie działających bibliotek w kraju. Nie może zatem dziwić fakt, iż tę placówkę odwiedzają nie tylko delegacje bibliotekarzy z innych miast i regionów naszego kraju, ale z całego świata, m.in. z Indonezji, Gruzji, USA czy

państw Afryki. Obchodząca w 2016 r. 70-lecie istnienia Biblioteka Publiczna Gminy Grodzisk Mazowiecki podsumowała najlepsze efekty swoich działań w publikacji⁶, jak również zaprezentowała w skrócie swoją historię w zapisie filmowym.⁷ Z pewnością grodziska biblioteka spełnia od wielu lat bardzo ważną rolę w upowszechnianiu kultury w wymiarze lokalnym, a w ostatnich latach kreuje coraz bardziej wartościowe, innowacyjne działania, odpowiadając skutecznie na wciąż pojawiające się nowe wyzwania. Nie jest zatem przesadne hasło promocyjne placówki, które brzmi „Biblioteka z wyobraźnią”. Jesienią 2018 r. biblioteka wprowadzi się do nowej siedziby u zbiegu ulic Bartniaka i 3 Maja, która jak przystało na XXI wiek będzie mediateką, pełniąc także funkcję w pełni nowoczesnego ośrodka aktywności osób starszych.

Dzięki Ośrodkowi Kultury i Bibliotece Publicznej Grodzisk Mazowiecki jest dziś miastem o niezwykle bogatym, wartościowym z wielu względów, żywym obliczu kulturalnym. Praktycznie każdy z mieszkańców znajdzie tutaj oferty artystyczne i dobrej rozrywki o wysokiej jakości, które swym poziomem nie odbiegają od podobnych form realizowanych w stolicy. Co więcej, kultura nie jest w tym miejscu tylko od święta, chociaż niejednokrotnie właśnie z okazji dni świątecznych, różnych obchodów jubileuszy prezentowane są stosowne do ich charakteru imprezy. Ale to co jest najważniejsze, oferta kulturalna zasadniczo służy zagospodarowaniu czasu wolnego ogółu mieszkańców, czerpiąc zarówno treści kultury z zewnątrz (polska kultura narodowa, kultury innych narodów), jak i treści tworzonych przez środowiska własne, które ukształtowały się na miejscu. Grodzisk Mazowiecki jest bardzo ciekawym przykładem ośrodka, w którym rozwój kultury „dotrzymał kroku” rozwojowi przedsiębiorczości. Zarazem kultura stała się bardzo mocnym atutem miasta w budowaniu „marki” i umacnianiu atrakcyjności dla przyjezdnych. Proces przemian w funkcjonowaniu kultury w Grodzisku Mazowieckim bez wątpienia zasługuje na dogłębne badania naukowe – kulturoznawcze, socjologiczne czy etnologiczne.

Muzea, galerie, kluby

Muzea i galerie. Po 1989 r. w ostatni okres swojej działalności wkroczyło Muzeum Regionalne PTTK. Społeczną placówką kierował wówczas Janusz Sobieraj. Budynek Muzeum (Dworek Skarbków) od wielu lat nie był remontowany, jego stan pozostawiał coraz więcej do życzenia. Otoczenie dworku zostało zdewastowane. Właściciel obiektu (PTTK) nie dysponował środkami na rewitalizację obiektu zabytkowego, mimo że znajdowały się w nim unikatowe freski J.J. Plerscha (podobnie jak w warszawskim Pałacu w Łazienkach). Próby uzyskania dotacji z budżetu gminy nie przynosiły rezultatu, mimo że burmistrz, przewodniczący Rady Miejskiej, radni Komisji Polityki Społecznej i dyrektor Ośrodka Kultury zostali zapoznani ze stanem zabytkowego dworku i potrzebami Muzeum. Mimo pogarszających się warunków pracy (jak i zagrażających przechowywanym muzealiami) Muzeum kontynuowało działalność, z której od kilku dekad było dobrze znane. Działania muzealne stawały się coraz skromniejsze, niemniej udało się urządzić ekspozycję etnograficzną i salę poświęconą Józefowi Chelmońskiemu, jak też zorganizować kilka wystaw zmiennych.

6 70 lat Biblioteki Publicznej w Grodzisku Mazowieckim, red. Joanna Pietrzak, Grodzisk Mazowiecki 2016.

7 <https://www.youtube.com/watch?v=jcgE2MUj27o>

Ponadto przygotowywano wystawę zbiorów archeologicznych. Szczególnym wydarzeniem stała się wystawa prac fotograficznych Stefana Deptuszewskiego, mieszkańca miasta od urodzenia, artysty fotografika cenionego w kraju, jak też wystawiającego swoje prace w wielu zagranicznych galeriach. Wystawę otwarto 2 września 1992 r., w 80. rocznicę urodzin fotografika. Na wernisaż, włączony do programu obchodów 475. rocznicy nadania Grodziskowi praw miejskich, przybyło prawie 100 gości. Wystawa stała się swoistym pożegnaniem z pożyteczną dla miasta i jego mieszkańców placówką. Na łamach „Bogorii” (nr 5/6 z 1992 r.) Towarzystwo Przyjaciół Grodziska Mazowieckiego ogłosiło apel w sprawie ratowania Muzeum, później kilkakrotnie publikowane były artykuły alarmujące opinię publiczną o dramatycznym stanie dworku.⁸ Nie było jednak właściwie żadnego odzewu, ani ze strony władz, ani mieszkańców. W tej sytuacji działalność Muzeum zupełnie zamarła, a dworek w niedługim czasie stał się siedzibą redakcji pisma „Bogoria” oraz Fundacji Zdrowie. W ten sposób miasto utraciło aktywną i pożyteczną przez kilka dekad społeczną instytucję kultury.

Niemniej muzealny „pejzaż” miasta nie został całkowicie zatracony, pojawiły się nowe inicjatywy. W grudniu 1991 r. powstał Klub Miłośników EKD. Niebawem jego członkowie rozpoczęli prace zmierzające do zorganizowania stałej ekspozycji poświęconej historii EKD/WKD. Zgromadzono wiele ciekawych dokumentów, rozkłady jazdy, wycinki prasowe, pozyskano model wagonu oraz uniform pracownika EKD. Z Muzeum Kolejnictwa w Warszawie sprowadzono w celu wykonania renowacji angielski wagon EKD z 1927 r. W udostępnionym przez kierownictwo WKD baraku zorganizowano Izbę Tradycji WKD.

Druga inicjatywa była zasługą Antoniego Kani, który założył Galerię Instrumentów Folkowych. Od 1998 r. Galeria funkcjonowała przy kościele parafialnym pw. Przemienia Pańskiego w dzielnicy Łąki, później została urządzona w prywatnym domu jej założyciela i gospodarza przy ul. Chlewińskiej. Niezwykle oryginalna ze względu na swoje zbiory (ok. 1000 instrumentów), które były nie tylko gromadzone, ale także wytwarzane przez A. Kanię, Galeria, uznawana za unikatową w skali europejskiej, stała się jedną z wizytówek kultury miasta. W ramach działalności Galerii koncertował folkowy zespół „Syrbacy” (powstał w 1985 r.), występując w mieście, w kraju, a także za granicą. Antoni Kania był inicjatorem Pierwszych Mistrzostw Świata w Rozciąganiu Harmonii i Festiwalu Lirników „Hurdy-Gurdy”. Obie imprezy odbyły się w Grodzisku Mazowieckim. Trzeba zaznaczyć, że na posesji przy ul. Chlewińskiej zostało otwarte w 2005 r. małe Muzeum PRL-u, a przybywające tu osoby w ramach zwiedzania mogą zobaczyć galerię Landszaftów i Muzeum Kiczu oraz Galerię Przydrożnych Kapliczek. W 2008 r. reżyser B. Pacuda zrealizował film „Antoni muzykant” o A. Kani, muzyku i kompozytorze, świetnym popularyzatorze tradycji ludowych i znawcy budowy instrumentów muzycznych.

W ramach otwartego w 2008 r. Centrum Kultury udostępniona została Sala historii miasta. W niewielkiej przestrzeni zorganizowano nowoczesną, multimedialną ekspozycję, która opowiadała o najważniejszych wydarzeniach z dziejów miasta oraz prezentowała biografie i portrety osób zasłużonych dla miasta. Po kilku latach ekspozycję Sali historii miasta przeniesiono do willi „Radogoszcz”, gdzie ją na nowo urządzono. Od tamtej pory „Radogoszcz” jako Galeria Edukacyjno-Etnograficzna pełni funkcję instytucji muzealnej, bowiem zorganizowano w tym miejscu wystawę stałą poświęconą historii miasta, wzbogacając ją ocalałymi eksponatami z dawnego Muzeum Regional-

⁸ M.in.: E. Potyńska, *Requiem dla Muzeum?*, B, 1995, nr 10, s. 4.

nego PTTK, jak i nowymi nabytkami ofiarowanymi przez mieszkańców miasta w ostatnich latach. Galeria dysponuje ponadto salą wystaw zmiennych, prowadzi prace zbierackie, dokumentacyjne i badawcze, jest wyposażona w księgozbiór. Od kilku lat Galeria organizuje ciekawe imprezy kulturalne, m.in. wystawy historyczne i dzieł sztuki, Spotkania Wielokulturowe „Sploty”, inscenizacje historyczne, koncerty, spotkania z twórcami itp.

Od kilku lat czynna jest w holu głównym zakładu Gedeon Richter (d. GZF „Polfa”) ekspozycja stała obrazująca dzieje najstarszego z istniejących obecnie w mieście zakładu przemysłowego.

Kluby. W latach 90. niemałą aktywność kulturalną wykazywał Klub GSM „Disco”, którym kierowała Elżbieta Kwiatkowska. Pomieszczenia Klubu udostępniane były, częstokroć nieodpłatnie, w celu organizowania wielu imprez, przeważnie środowiskowych. Tutaj prowadzone były zajęcia dla podopiecznych Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, dla seniorów, dla członków Ligi Kobiet i Klubu Ludzi Dobrej Woli, czy też innych organizacji, jak np. Towarzystwo Przyjaciół Grodziska Mazowieckiego, czy też komitety lokalnych ugrupowań na spotkania przedwyborcze. Ponadto sala Klubu służyła wystawom prac plastycznych. Dobra lokalizacja Klubu, w centrum miasta, jak i deficyt pomieszczeń, z których na terenie Grodziska Mazowieckiego można byłoby korzystać w celu organizowania spotkań dostępnych dla wielu środowisk, uczyniły to miejsce jednym z najbardziej popularnych.

Po 1989 r. prowadził działalność inny popularny w mieście Klub „Słoi” znajdujący się na terenie Fabryki Tarcz Ściernych. Odbýwały się w nim zabawy, koncerty i spotkania różnych środowisk społecznych. Po otwarciu Centrum Kultury, jak i przede wszystkim w związku z likwidacją zakładu przy ul. 1 Maja, działalność klubu trwała jeszcze przez pewien czas. Odbýwały się tutaj dyskoteki, koncerty, spotkania środowiskowe. W związku z rozbiórką zabudowań na terenie poprzemysłowym (za wyjątkiem willi Haeberlego) klub kilka lat temu zniknął z krajobrazu miejsc kultury w mieście.

Ciekawą propozycję w życiu kulturalnym przedstawił Klub Audio-Video „Christiana”, który otwarto jako klubo-kawiarnię 15 maja 1994 r. Klub powstał z inicjatywy młodzieży działającej w Ruchu „Światło – Życie” przy parafii pw. św. Anny. W tym miejscu, wolnym „od papierosów i alkoholu” odbýwały się spotkania młodzieży, koncerty i inne imprezy.

Przynajmniej w pewnej części charakter klubowy, a zarazem kulturotwórczy, trzeba przypisać takim miejscom, jak np. „Cafe Queen”, którego właścicielem i menedżerem jest Krzysztof Urta-te. W tym miejscu odbyło się wiele ciekawych imprez, w tym spotkania i koncerty przybliżające uczestnikom inne kultury.

Twórcy kultury

W Grodzisku Mazowieckim przez lata kształtowało się środowisko artystów-plastyków. Oprócz najbardziej znanych i uznanych twórców, takich jak Maja Aust-Łapińska i prof. Tadeusz Łapiński, w mieście bardzo aktywni byli plastycy: Paweł Cabanowski (malarstwo), Janina Dłużńska (gobeliny), Stanisław Dutkiewicz (grafika), Mariusz Gładysz (malarstwo, rysunek, fotografia), Agata Głowacka (malarstwo), Halina Hensoldt (malarstwo), Agenor Jastrzębiec-Kostka (malarstwo), Aleksandra Karoń (malarstwo), Ewa Kubicka (malarstwo), Joanna Michalik (malarstwo), Olga Modzelewska (rzemiosło artystyczne), Alicja Olech (malarstwo), Irena Parafianowicz (malarstwo), Ewa Strzyżewska (malarstwo), Bolesław Szumorek (malarstwo), Leopold Wieczorek (malarstwo), Jakub

Cwiczkowski (malarstwo). Prace artystów-plastyków były bardzo często wystawiane w kilku miejscach w Grodzisku Mazowieckim (willa „Radogoszcz”, Klub „Opty”, Klub GSM „Disco”), a także w wielu innych miastach. Największą sławą, głównie poza Polską, cieszyła się twórczość grafika i malarza Tadeusza Łapińskiego, profesora University of Michigan (USA), jak i wykładowcy grodziskiego Publicznego Ogniska Plastycznego. Profesor Łapiński już w drugiej połowie lat 50. XX w. wystawiał swoje prace w Jugosławii, później w wielu innych krajach. Co ciekawe, w kraju, może poza samym Grodziskiem, jego twórczość nie została zbyt doceniona. W 1995 r. w taki sposób zdefiniował siebie i własną twórczość: „Mam serce polskie, a polski romantyzm ożeniłem z amerykańską techniką”.⁹

Jego żona, Maja Aust-Łapińska, ur. w Kuklówce, wychowywała się w dworku pradziadka, Józefa Chełmońskiego. Ukończyła warszawską ASP, poświęciła się malarstwu i tworzeniu tkanin. Z jej inicjatywy powstała w latach 80. XX w. w Grodzisku Mazowieckim prężnie działająca grupa artystyczna (plenery, warsztaty malarsko-poetyckie, wystawy). Z mężem wyjechała do Stanów Zjednoczonych (dom w Silver Spring), jednak przez wiele lat przyjeżdżali oboje latem do jej rodzinnego domu w Kuklówce. W 1995 r. zorganizowana została w Grodzisku Mazowieckim wystawa ich prac – tkaniny Mai Aust-Łapińskiej i fotogramy Tadeusza Łapińskiego. Wystawa była niezwykle wydarzeniem kulturalno-artystycznym w mieście. Po wernisażu znamienną opinię wyraził Marek Cabanowski: „Osobiście przeżyłem w tym dniu szczególne wzruszenie. Albowiem całe swoje życie marzyłem, aby Grodzisk zaczął samodzielne kulturalne życie i to przez duże „K”, i tak się właśnie stało. Bo nie Jan Pietrzak tworzy tę samodzielność kulturalną, objeżdżając ze spektaklami Pciemie Małe, ale właśnie rodzimi artyści rangi państwa Łapińskich i krąg ich znajomych. Prosimy Pana dyrektora Okurowskiego o więcej takich imprez, które wytwarzają miejscową elitę kulturalną”.¹⁰

Niektórzy twórcy już nie żyją, m.in. Tadeusz Łapiński, Aleksander Turek, Szczepan Brozych, Stefan Deptuszewski, Stanisław Dutkiewicz, Władysław Ostrowski. W ostatnich kilku latach prace wystawiali w Galerii w willi „Radogoszcz”: Elżbieta Stepień (architekt wnętrz, malarstwo), Barbara Walczak (haft), Kinga Staręga (rzeźba, konserwator zabytków), Nina Radkiewicz (malarstwo) i Jacek Siedlecki (malarstwo, rzeźba, witraże). Warto też zaznaczyć, że w gminie Grodzisk Mazowiecki jest tylko jeden twórca sztuki ludowej – Adam Szczepanik. Jego twórczość rzeźbiarska, m.in. o tematyce sakralnej, jest ceniona zarówno na terenie gminy, jak i poza nią. W 2007 r. za całokształt osiągnięć twórczych otrzymał Nagrodę im. Oskara Kolberga, a w 2008 r. Nagrodę Wojewody Mazowieckiego.

W następnych latach wystawy wielu grodziskich artystów plastyków potwierdziły aktywność twórczą tego środowiska. Ale także wyłaniało się środowisko literackie. W pierwszej połowie lat 90. twórczo objawili się poeci młodego pokolenia, m.in. Aneta Ciećwierska (wiersze, poezja śpiewana), Agnieszka Zegier, która jeszcze jako uczennica liceum w Podkowie Lesnej publikowała tomiki wierszy „metodą domową”, czy Michał Woźnicki, komponujący muzykę do własnych wierszy. Twórczość poetycką uprawiali i inni, np. Andrzej Żarkiewicz, czy Alina Chwieszczennik, nauczycielka, która na emeryturze pisała wiersze, głównie dla dzieci.

Również w twórczości muzycznej miasto odnotowało sporo osiągnięć. W Grodzisku Mazowieckim przez wiele lat muzykę współczesną komponował Leoncjusz Ciuciura. Jego zasługą, wspólnie

⁹ *Maja & Ted*, B, 1995, nr 9, s. 4.

¹⁰ M. Cabanowski, *Wydarzenie*, B, 1995, nr 9, s. 5.

z Tadeuszem Bairdem, z którym się przyjaźnił, była inicjatywa stworzenia festiwalu Warszawska Jesień. Był cenionym w kraju i za granicą kompozytorem. Ale jego twórczość znana jest w samym Grodzisku bardzo niewielu osobom. W tym mieście od lat 90. w muzyce tworzonej dla różnorodnej publiczności funkcjonowało kilka jej rodzajów – klasyka, rock, jazz, folk. Można śmiało powiedzieć, że muzyczny Grodzisk mienił się wieloma barwami. W muzyce tzw. klasycznej (poważnej) prym wiodli najzdolniejsi uczniowie i absolwenci miejscowej szkoły muzycznej, jak też zespoły muzyki chóralnej. Miasto dopracowało się kilku chórów: w Szkole Muzycznej I st. im. Tadeusza Bairda, Grodziskiego Chóru Dziecięcego (obecnie Dziecięcy Chór „Bogorya”), Chóru „Cantata” oraz Chóru „Fermata” działającego w ramach Uniwersytetu Trzeciego Wieku. Chóry „Bogorya” i „Cantata” odniosły wiele sukcesów na festiwalach w kraju i za granicą, utrzymują od kilkunastu lat kontakty z zaprzyjaźnionymi chórmi z innych krajów.

Grodzisk Mazowiecki szczycić się może już blisko 60-letnią tradycją grania muzyki jazzowej. W klubie „Opty” 20 listopada 1994 r. odbył się koncert zespołu Grzegorz Kopółka Band, w którego składzie znalazł się grodziski perkusista Paweł Twardoch. Ten właśnie muzyk wniósł wiele inwencji w dzieło popularyzacji muzyki jazzowej w mieście w następnych latach, inicjując wiele koncertów jazzmanów cieszących się światową sławą, czy też organizując specjalne warsztaty perkusyjne. Na przełomie lat 2007-2008 pojawił się zespół jazzowy GM Horn Sextet, w skład którego weszli znakomici polscy jazzmani związani w Grodziskiem: Andrzej Antolak (saksofony), Piotr Cieślowski (saksofony), Robert Majewski (trąbka), Wojciech Gogolewski (fortepian), Wojciech Ruciński (bas) i Paweł Twardoch (perkusja). Zespół koncertował z powodzeniem, chociaż w zmieniających się składach, przez kilka lat.

Grodziskim unikatem stała się grupa folkowa Syrbacy, którą założył Antoni Kania. Syrbacy w swoim repertuarze mieli utwory nawiązujące do tradycji ludowych, grali na prostych instrumentach. Grupa zdobyła sporą popularność, także poza Grodziskiem, jednak musiała „dostroić się” do wymogów estradowych. Jak wspominał A. Kania: „(...) chciałem, żeby to była grupa etnograficzna, ale to wszystko wyszło tak, że musieliśmy z siebie robić showmanów, pajaców po to, żeby to sprzedać i żeby z tego wyżyć. Zawsze chciałem, żeby to było granie bardzo serio, a tu się okazało, że musieliśmy w trakcie programu silić się na dowcipy, na grepsy, żeby skupić uwagę publiczności przez godzinę. Trzeba było grać na najniższych gustach publiczności, stosować estradowe odciażniki (...)”.¹¹ W Grodzisku powstawały zespoły rockowe. Jednym z pierwszych był zespół Outsider, założony w grudniu 1992 r. W następnym roku Outsider wziął udział w konkursie Marlboro Rock, później wystąpił w finale przeglądu „Muzyczne talenty stolicy”, zdobywając pierwsze miejsce. Zespół wydał kasotę „Koncert 100 proc.”. Do dziś aktywny jest zespół Union Rock, który powstał w końcówce lat 70. XX w. W ostatnich latach popularnością cieszy się grupa T.T. Band.

Lokalne media

Bardzo wiele miasto zawdzięcza w dziele upowszechniania informacji oraz popularyzacji działalności kulturalnej lokalnym mediom – prasie („Gazeta Grodziska”, „Bogoria”), rozgłośni radio-

¹¹ Limik miastowy, B, 1993, nr 9, s. 11.

wej „Bogoria” oraz telewizji kablowej, funkcjonującej początkowo na osiedlach GSM w centrum miasta. Pierwszą gazetą była „Gazeta Grodziska”, która wychodziła w latach 1990-2007 pod redakcją Agenora Jastrzębiec-Kostki. Wydawana prywatnie jako dwutygodnik była gazetą niezależną, firmowaną oficjalnie (w podtytule) przez miejscowy Komitet Obywatelski. Z roku na rok gazeta zwiększała swoją objętość i nakład. Publikowano w niej wiele ważnych informacji o mieście, wywiady z przedstawicielami miejscowych władz, artykuły polemiczne i interwencyjne, wspomnienia i wiersze. Z kolei pierwszy numer „Bogorii” ukazał się w kwietniu 1992 r. Pismo przybrało charakter społeczno-kulturalny, wydawane było jako miesięcznik, a od początku finansowane było z kasy miejskiej. Kolejno redaktorami naczelnymi byli: Krystyn Fok, Jerzy Jachimski, następnie Grzegorz Witkowski (p.o. redaktora naczelnego), Agnieszka Papieska, Krzysztof Bońkowski.

Inicjatywa burmistrza G. Benedyckińskiego na rzecz powołania w mieście radia wzbudziła wśród radnych kontrowersje. Część radnych opowiadała się przeciwko pomysłowi finansowania rozgłośni przez samorząd, inni byli bardziej za tym, by na początku wesprzeć finansowo tę inicjatywę. Wyrażenie sugerowano jednak, by w ciągu roku czy dwóch lat radio stało się instytucją samofinansującą. O koncesję wystąpiono do Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji 11 marca 1996 r. Do organizacji radia władze miasta delegowały Jacka Grabowskiego. Do współpracy zaangażowano doświadczonych dziennikarzy z Radia dla Ciebie (RDC) Mirę Marecką (pierwsza sekretarz redakcji) i Ryszarda Ronikiera. W redakcji radia oprócz J. Grabowskiego pracę rozpoczął Marek Karczewski, który po kilku latach odszedł. Po 7 latach powrócił i został redaktorem naczelnym w 2015 r.

Próbna emisja programu Radia „Bogoria” (70,37 MHz) zaczęła się 9 stycznia 1998 r., w następnym miesiącu nadawano stały program w godz. od 8.00 do 20.00. Początkowo program docierał do słuchaczy na obszarze o promieniu ok. 15 km od centrum Grodziska Mazowieckiego. 10 lat później radio „Bogoria” zaczęło nadawać program na częstotliwości 94,5 FM. Siedzibą redakcji rozgłośni, podobnie jak i redakcji pisma o tej samej nazwie, jest Centrum Kultury. Obie redakcje znajdują się w strukturze organizacyjnej Ośrodka Kultury, zachowując autonomię programową.

Ruch edytorski

Od 1989 r. Grodzisk Mazowiecki stopniowo stawał się lokalnym, a po części regionalnym ośrodkiem ożywionej działalności edytorskiej. W nowy okres historii miasto wkroczyło wyposażone w solidny zarys swoich dziejów, monografię zbiorową opracowaną i opublikowaną przez Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. S. Herbsta w Warszawie wspólnie z Wydawnictwami Geologicznymi.¹² Dzieło to stanowiło odąd podstawę edukacji i popularyzacji historii miasta, miało też znaczenie dla podejmowania dalszych prac badawczych mających jako cel uzupełnianie wiedzy o przeszłości miasta i jego mikroregionu. I rzeczywiście, w kolejnych latach opublikowano następne opracowania naukowe i popularnonaukowe, a także dokumentalne. W latach 1990-1991 z inicjatywy Towarzystwa Przyjaciół Grodziska Mazowieckiego i miejscowego Muzeum Regionalnego PTTK ukazały się dwie książki. Pierwsza była pokłosiem konferencji i nosiła tytuł *Gdy do*

12 *Dzieje Grodziska Mazowieckiego*, pod red. J. Kazimierskiego, Warszawa 1989.

Grodziska ruszył „parochód”. Szkice z dziejów Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej.¹³ Druga książka miała tytuł *Ośrodek Armii Krajowej „Gąbka-Osa” Grodzisk Mazowiecki w Obwodzie „Bażant”*, jej autorami byli Ryszard J. Chmielewski, Jerzy Kowalczyk i Janusz Sobieraj. Zapoczątkowane przed laty prace dokumentujące działalność lokalnego Ośrodka AK ci sami autorzy kontynuowali, dzięki czemu ukazało się w 1994 r. jej drugie, poszerzone wydanie,¹⁴ a w 1999 r. publikacja stanowiąca uzupełnienie do tego wydania.

W latach 90. pojawiły się następne publikacje podbudowane różnego rodzaju źródłami archiwalnymi, w tym dotyczące dziejów powiatu grodziskiego¹⁵ i historii straży pożarnych.¹⁶ Z dużym zainteresowaniem czytelników spotkały się książki autorstwa Marka Cabanowskiego, które w ramach urokliwych opowieści i gawęd przypominały mniej znane wydarzenia z przeszłości miasta i okolic.¹⁷

Po roku 2000 ukazało się kilka następnych prac naukowych, opracowanych przez indywidualnych badaczy (historyków, historyka sztuki, ekonomistę), jak i grupy specjalistów różnych dyscyplin. Do ważniejszych książek tego nurtu zaliczyć trzeba takie pozycje, jak: *Grodzisk Mazowiecki i Ziemia Grodziska na drogach rozwoju XIX-XX w.*¹⁸, *Jan Bogumił Plersch. Polichromie w Grodzisku Mazowieckim*, autorstwa Anny Doroty Potockiej,¹⁹ opracowania dotyczące dziejów miejscowości i dóbr ziemskich autorstwa Jerzego Gmurskiego²⁰, czy szczegółowe, analityczne studium zmian społeczno-gospodarczych jakie dokonały się w Grodzisku Mazowieckim po 1989 r.²¹ W ostatnich latach ukazały się kolejne opracowania naukowe uzupełniające wiedzę o historii miasta w latach II Rzeczypospolitej²² oraz dziejach straży pożarnych w powiecie grodziskim.²³ Ciekawym przyczynkiem historycznym stała się niewielka publikacja dotycząca zesłania kilku mieszkańców Grodziska, którzy w latach rewolucji 1905-1908 działali w Polskiej Partii Socjalistycznej.²⁴ Wśród publikacji naukowych i popularnonaukowych znajdują się też opracowania będące pokłosiem konferencji i sesji poświęconych tematyce ochrony środowiska, promocji zdrowia czy zagadnieniom rozwoju współczesnej rodziny.²⁵

13 Praca zbiorowa pod red. A. Stawarza, artykuły zostały opracowane w drugiej połowie lat 80.

14 Tym razem wydawcą był Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim.

15 A. Stawarz, *Powiat grodzisko-mazowiecki w rozwoju historycznym (XIX-XX w.)*, Grodzisk Mazowiecki 1995, wyd. Rada Miejska i Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim.

16 Jerzy Matrzak, *Ochotnicza Straż Pożarna w Grodzisku Mazowieckim 1897/99-1996*, Grodzisk Mazowiecki 1996, wyd. na zlecenie OSP w Grodzisku Mazowieckim.

17 M. Cabanowski, *Mój Grodzisk*, wyd. Groart Press Lechosław Kwiatkowski, Warszawa 1996,; tegoż autora: *Opowieści o kościołach dawnego dekanatu grodziskiego*, Wydawnictwo Bogoria, Grodzisk Mazowiecki 1996; *Gawędy o Grodzisku*, wyd. ZP Primum, Grodzisk Mazowiecki 1997.

18 Pod red. A. Kołodziejczyka i A. Stawarza, wyd. Mazowiecki Ośrodek Badań Naukowych im. S. Herbst, Ośrodek Kultury Gminy Grodzisk Mazowiecki, Grodzisk Mazowiecki 2003.

19 Wyd. ZP Primum, Grodzisk Mazowiecki 2004.

20 M.in. tytuły: *Zarys dziejów Kukłówki XV-XX w.*, wyd. Comandor, Warszawa 2007; *Zarys dziejów Izdebnia 1504-1989*, wyd. Comandor, Warszawa 2011; *Dzieje dóbr ziemskich Kozek, Kozerek i Kraśniczej Woli do połowy XX w.*, Chylice Kolonia 2014 (nakładem własnym autora).

21 Mariola Pytlak, *Przemiany społeczno-gospodarcze miasta w strefie podmiejskiej aglomeracji na przykładzie Grodziska Mazowieckiego*, wyd. Wyższa Szkoła Rozwoju Lokalnego w Żyrardowie, Żyrardów 2011.

22 Stefan Paweł Wyszniński, *Grodzisk Mazowiecki 1918-1939*, Grodzisk Mazowiecki 2015, nakładem własnym autora.

23 Maria Smoleń, *Straże pożarne w powiecie grodziskim*, wyd. Starostwo Powiatu Grodziskiego, Grodzisk Mazowiecki 2014.

24 Alicja Barańska-Szafrńska, Janusz Sobieraj, *Grodzisk Maz. – Archangielsk – Tobolsk czyli o zesłaniu Jakuba Mroczkiewicza i innych za przynależność do PPS w Guberni Warszawskiej*, wyd. Arkuszowa Drukarnia Offsetowa Sp. z o.o., Grodzisk Mazowiecki 2009.

25 W tej grupie publikacji warto wskazać na tytuły: *Promocja zdrowia i wczesne wykrywanie chorób przewlekłych wśród mieszkańców powiatu grodziskiego*, pod red. W. Rakowskiego, wyd. Wyższa Szkoła Rozwoju Lokalnego w Żyrardowie, SZPZOZ Szpital Zachodni im. Jana Pawła II, Grodzisk Mazowiecki-Żyrardów 2006; *Silni rodziną. Rodzina bogactwem i nadzieją społeczności lokalnej*, wyd. Starostwo Powiatu Grodziskiego, Grodzisk Mazowiecki 2008.

Do kategorii wydawnictw dokumentalnych i zarazem popularyzatorskich można zaliczyć publikacje jubileuszowe. W latach 1996-2017 ukazało się ich kilkanaście, dotyczyły oświaty szkolnej, biblioteki, komunikacji, straży pożarnej, sportu, organizacji społecznych.²⁶ W ramach obchodów 475. rocznicy nadania Grodziskowi praw miejskich wydano kilka publikacji, m.in. trzy zestawy pocztówek z rysunkami Grzegorza Witkowskiego, przedstawiającymi ciekawe obiekty architektury.²⁷

W ostatnich latach ukazało się kilkanaście wartościowych poznawczo książek wspomnieniowych. Niewątpliwie do najciekawszych należą wspomnienia Krystyny Poraj, Hanny Malińskiej, Anny Sobieszczańskiej-Lissowskiej oraz Agenora Jastrzębiec-Kostki,²⁸ a także antologie wspomnień i relacji opracowane przez Alicję Szafrąnską²⁹ oraz Krzysztofa Bońkowskiego.³⁰

Jeszcze bogatszy jest dorobek edytorski w zakresie opracowań biograficznych. Kolejni autorzy, być może w pewnej mierze zainspirowani serią książek Marka Cabanowskiego z cyklu „Grodziszczanie”, „Domy i ludzie” oraz „Wierni Ziemi Grodziskiej”,³¹ zebrali, opracowali i wydali materiały do biografii Hipolita Szczerkowskiego, Leonida Teligi, Teodora Sztekkera i Lecha Zondka.³² W ramach obchodów 475. rocznicy nadania praw miejskich Grodziskowi Mazowieckiemu wydano zarys biografii Stefana

26 *Dzieje Liceum Ogólnokształcącego w Grodzisku Mazowieckim w latach 1907-1997*, Grodzisk Mazowiecki 1998; *Monografia jubileuszowa. 50 lat kształcenia muzycznego w Grodzisku Mazowieckim, 25 lat Państwowej Szkoły Muzycznej I st. im. Tadeusza Bairda*, oprac. Stanisława Janas i Krzysztof Janas, Grodzisk Mazowiecki 1997; *Pół wieku szóstki. 50-lecie Szkoły Podstawowej z Oddziałami Integracyjnymi nr 6 im. Szarych Szeregów w Grodzisku Mazowieckim*, Grodzisk Mazowiecki 2009; *Księga pamiątkowa Liceum Pedagogicznego w Grodzisku Maz.*, Grodzisk Mazowiecki 2007; *70 lat Biblioteki Publicznej w Grodzisku Mazowieckim*, red. Joanna Pietrzak, wyd. Biblioteka Publiczna w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 2016; *Z kronik i wspomnień. Jubileusz 55-lecia Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów Oddział Rejonowy w Grodzisku Mazowieckim*, Grodzisk Mazowiecki 2015; *WUKADE 1927-2002. Wspomnienia, relacje, zdjęcia wydane w 75-lecie uruchomienia Kolejki EKD/WKD*, Podkowa Leśna 2002; *80 lat Grodziskiego Klubu Sportowego „Pogon” 1922-2002*, oprac. Magdalena Zawisza, Grodzisk Mazowiecki [2002]; *Historia tenisa w Grodzisku Mazowieckim i okolicach*, oprac. Wojciech Andrzejewski i Andrzej Słowiński, Grodzisk Mazowiecki 2017 (publikacja ukazała się na 90-lecie początków tenisa w mieście), a także wymienione już wcześniej opracowanie J. Matrzaka wydane na 100-lecie grodziskiej OSP.

27 Rysunki Grzegorza Witkowskiego: Świątynie, kaplice, cmentarze/Dwory i dworki/Bramy, domy i podwórza, wyd. GroArt Press i ZP Primum [1997].

28 K. Poraj, *Grodzisk Mazowiecki jakim go pamiętam 1925-1933*, wyd. ZP Primum, Grodzisk Mazowiecki 2000; Hanna Malińska, *Baszka*, wyd. Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 2017 (książka poświęcona Barbarze Bojarskiej); A. Sobieszczańska-Lissowska, *Grodzisk – miasto mojego życia*, wyd. Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 2016, A. Jastrzębiec-Kostka, *Życie niejedno ma imię*, nakładem autora, Grodzisk Mazowiecki 1995.

29 A. Szafrąnska, *W pamięci zapisane – wspomnienia różne*, wyd. Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 2001, wznowienie książki pod nieco zmienionym tytułem (*W pamięci zapisane. Grodzisk Mazowiecki wspomnienia różne*) wydane zostało przez Urząd Miejski w 2013. Publikacje te, powstałe z inspiracji burmistrza G. Benedyckińskiego) upowszechniane były wśród mieszkańców miasta na zasadzie non-profit.

30 K. Bońkowski (red.), *Szliśmy po zwycięstwo. Wspomnienia założycieli Obywatelskiego Komitetu Wyborczego „Solidarność” w Grodzisku Mazowieckim*, wyd. Arkuszowa Drukarnia Offsetowa sp. z o.o. w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 2009.

31 M. Cabanowski, *Domy i ludzie*, Grodzisk Mazowiecki cz. 1, 2, wyd. Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 1998-1999; *Grodziszczanie* (cz. 1-4), Grodzisk Mazowiecki 2001-2004 (różni wydawcy); *Wierni Ziemi Grodziskiej*, cztery wydania w latach 2001-2005, wyd. Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim i Drukarnia Offsetowa Margraf.

32 Joanna Cackowska, *Grodziski chłopak. Szkice o życiu i działalności Hipolita Szczerkowskiego*, wyd. Starostwo Powiatu Grodziskiego, Grodzisk Mazowiecki 2009; Wiesława Śleszyńska, *Oczy pełne morza. Leonid Teliga i jego miasto – Grodzisk Mazowiecki*, wyd. Grodziski Klub Żeglarski „Czysty Wiatr”, Grodzisk Mazowiecki 2010; Marek Cabanowski, Andrzej Sielski, *Lech Zondek. Żołnierz solidarności*, wyd. Arkuszowa Drukarnia Offsetowa Sp. z o.o., Grodzisk Mazowiecki 2005; Tadeusz Jan Murzyn, *Dwukrotny mistrz świata Teodor Sztekker wódarz Chawłowa*, wyd. Stowarzyszenie Nasza Kukłówka, Kukłówka Zarzeczna 2015.

Deptuszewskiego.³³ W ostatnich latach dorobek opozycji z lat 1976-1989 został utrwalony w dwóch obszernych tomach zawierających noty biograficzne czołowych działaczy.³⁴

Od połowy lat 90. zaczęto w Grodzisku Mazowieckim publikować tomiki poetyckie. Jednymi z pierwszych poetów, których wiersze zostały wydrukowane i trafiły do czytelników, byli Agenor Jastrzębiec-Kostka i Andrzej Żarkiewicz.³⁵ W 2011 r. z ciekawą inicjatywą wystąpiło Stowarzyszenie Egida, wydając cztery autorskie tomiki w ramach projektu „Z ręki do ręki – lekcja integracji”.³⁶ Rok wcześniej na lokalnym rynku czytelnicznym pojawiły się dwie antologie wierszy 10 poetów.³⁷ Wiersze publikowali też inni autorzy.³⁸ Jeżeli chodzi o inne gatunki literatury pięknej, to spośród niewielu tytułów wyróżnia się powieść Anny Barbary Wiśniewskiej.³⁹ Z innych publikacji na uwagę, szczególnie dzieci i młodzieży, zasługuje legenda o nadaniu praw miejskich Grodziskowi.⁴⁰

Obraz aktywności edytorskiej dopełniają publikacje albumowe, m.in. poświęcone twórczości profesora Tadeusza Łapińskiego,⁴¹ czy też zawierające fotografie ukazujące Grodzisk Mazowiecki i okolice na zdjęciach dokumentalnych, jak i artystycznych.⁴² Jedną z bardziej oryginalnych publikacji („opowieść fotograficzna”) ostatnich lat opracowała i wydała Beata Korzeniowska-Matraszek.⁴³ Wydarzeniem stało się wznowienie wydanej w 1917 r. książki ks. Mikołaja Bojanek poświęconej historii parafii św. Anny.⁴⁴

33 Stefan Deptuszewski *Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego. Życie – działalność – twórczość*, oprac. tekstu A. Stawarz, wyd. Rada i Zarząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 1997.

34 Niepokomi 1976-1989. *Mieszkańcy powiatu grodziskiego na rzecz wolności*, red. Monika Jurgo-Puszcz, Wojciech Hardt, Jolanta Louchin, wyd. Archiwum Państwowe Dokumentacji Osobowej i Płacowej w Milanówku, Milanówek 2012; Niepokomi 1976-1989. *Mieszkańcy powiatu grodziskiego na rzecz wolności*, pod red. W. Hardta i M. Jurgo-Puszcz, wyd. Archiwum Państwowe w Warszawie, Grodzisk Mazowiecki 2014. Oba tomy ukazały się w wersji polsko-angielskiej. Patronat nad tą inicjatywą wydawniczą objął ówczesny Marszałek Senatu RP Bogdan Borusewicz.

35 A. Jastrzębiec-Kostka, *Moje zmyślenia*, wyd. ZP Primum, Kozerki 2002; tegoż, *Obrazy*, wyd. Centrum Kultury w Grodzisku Mazowieckim 2010; A. Żarkiewicz, *Coraz bliżej*, wyd. ZP Primum, Grodzisk Mazowiecki 1999.

36 Małgorzata Ciechomska, *Suwak rżęs*, Grodzisk Mazowiecki 2011, Jacek Suchowicz, *Lato odchodzi po cichu*, Grodzisk Mazowiecki 2011, Paweł Łączyński, *Spółeczny algorytm*, Grodzisk Mazowiecki 2011. Książki te jako „element book-crossingu” mogła wziąć do ręki każda osoba, a po jej przeczytaniu powinna ją pozostawić w miejscu publicznym, aby „dalej krążyła i zdobywała nowych czytelników”.

37 Małgorzata Ciechomska, Jerzy Jankowski, Piotr Łączyński, Teresa Owcarz, Sławomir Sadowski, Jacek Suchowicz, *Willa Radogoszcz (antologia)*, wyd. Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 2010; *Ars bene vivendi*, wyd. Grodziskie Stowarzyszenie Rodzin Abstynenckich „Familia” i ZP Primum (autorzy: Andrzej Nikitin, Kasia Syrokomla, Ewa Szostek, Kalina Zarychta).

38 M.in. Angelika Zimmermann, *Melancholia dnia nieczystego*, wyd. Urząd Miejski i Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim, 2011.

39 A.B. Wiśniewska, *W matni*, wyd. ZP Primum na zlecenie autorki, Grodzisk Mazowiecki 2010. Akcja powieści toczy się w latach okupacji niemieckiej podczas II wojny światowej. Tejże autorki ZP Primum wydał *Dziennik wiejskiej nauczycielki*, Kozerki 2012.

40 Łukasz Nowacki, *Legenda o obwołaniu Grodziska miastem z dawnych podań wiernie spisana*, ilustracje Paweł Cabanowski, wyd. Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim.

41 Tadeusz Łapiński. *Sztuka uniwersalna*, wyd. Centrum Kultury w Grodzisku Mazowieckim, [brw.]

42 M.in. Andrzej Kucharski, *Fotografie (seria „Grodziskie nastroje” 3)*, wyd. ZP Primum, Grodzisk Mazowiecki 2001; *Grodzisk Mazowiecki na dawnej fotografii (do 1989 roku). Ciągłość i zmiana*, wyd. Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego m.st. Warszawy, Grodzisk Mazowiecki 2005; *Grodzisk Mazowiecki w obiektywie dawnej i dziś*, wyd. Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim i Fundacja Źródła Życia, Grodzisk Mazowiecki 2010; *Kozerki – moje miejsce na ziemi. Pamiętnik z wystawy fotograficznej*, Kozerki 2016 (seria „Grodziskie nastroje”, T. 14).

43 B. Korzeniowska-Matraszek, *Dwór w Radoniach. Historia Janeczki*, wyd. autorka i Stowarzyszenie „Parabuch”, Radonie 2014.

44 Ks. M. Bojanek, *Kościół i parafia w Grodzisku. Monografia historyczna*, nowe wydanie, wyd. Parafialny Oddział Akcji Katolickiej Archidiecezji Warszawskiej przy parafii św. Anny w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 2014.

Całkiem obszerny zbiór różnorodnych wydawnictw dopełniają liczne informatory dotyczące współczesnego miasta, gminy, powiatu, oświaty, dekanatu grodziskiego.⁴⁵ Większa część tego rodzaju publikacji służy promocji grodziskiego mikroregionu, jego walorów kulturowych, przyrodniczych, turystycznych, jak też ukazywaniu atrakcyjności tego obszaru dla inwestorów oraz osób pragnących osiedlić się właśnie tutaj.

Należy podkreślić, iż rozwijający się w Grodzisku Mazowieckim ruch wydawniczy zawdzięcza w znacznym stopniu swoje osiągnięcia zarówno inicjatywom (jak i finansowaniu) ze strony lokalnego samorządu (gmina i powiat) i podległych jednostek, jak i funkcjonującym od dłuższego czasu w mieście i gminie oficynom wydawniczym i zakładom poligraficznym. Bardzo znaczącym wkładem w rozwój miejscowego edytorstwa wartościowych poznawczo publikacji mogą się poszczycić Zakład Poligraficzny Primum w Kozerkach, GroArt Press i Arkuszowa Drukarnia Offsetowa sp. z o.o. Po roku 2000 inicjatywy wydawnicze podejmowały też niektóre organizacje społeczne, a kilku autorów pokryło koszty druku własnych książek.

Miasto po 1989 r. ukształtowało własne środowisko ludzi twórczych, w tym artystów plastyków, muzyków, literatów (głównie poetów), a także animatorów i inicjatorów szerokiej działalności społecznej o charakterze kulturotwórczym. Z jednej strony efekty pracy twórczej były dostępne dla mieszkańców miasta i gminy w ramach instytucji kultury (Ośrodek Kultury z filiami, Biblioteka Publiczna z Oddziałami i filiami) finansowanych przez samorząd, z drugiej – w ramach organizacji społecznych, parafii rzymskokatolickich czy też podmiotów prowadzących działalność gospodarczą (np. Cafe Queen). Spora część inicjatyw kulturalnych, szczególnie o charakterze ogólnomiejskim czy gminnym była wspierana finansowo i rzeczowo przez miejscowe dobrze rozwijające się firmy, w tym zakłady produkcyjne. Śmiało można powiedzieć, że w ostatnich trzech dekadach gmina Grodzisk Mazowiecki wzbogaciła życie kulturalne mieszkańców w niespotykanej nigdy wcześniej skali. Jest to dziedzina o niezwykle bogactwie różnorodnych form, z której korzysta zdecydowana większość mieszkańców, i z której grodziszczanie mogą być dzisiaj rzeczywiście dumni.

45 M.in. *Grodzisk Mazowiecki. Adres z przyszłością*, wyd. Wydział Promocji Urzędu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim, Grodzisk Mazowiecki 2015; *Powiat Grodziski. Informator 2010*; *Oświata w gminie Grodzisk Mazowiecki* [2011]; ks. Grzegorz Kalwarczyk, *Dekanat grodziski archidiecezji warszawskiej. Rok Jubileuszowy 2000*, wyd. Kuria Metropolitalna Warszawska, Oficyna Wydawnictw Promocyjnych Civitas Christiana, Warszawa 2001.

ŻYCIE RELIGIJNE

Życie religijne stanowi bardzo ważną sferę aktywności duchowej ogromnej większości społeczeństwa polskiego. Skupia się ono zasadniczo w ramach wspólnot parafialnych, ale dosyć często wykracza także, mniej lub bardziej daleko, poza granice parafii. Wiąże się to niejednokrotnie m.in. z pielgrzymkami do miejsc świętych, jak i wydarzeniami tak ważnymi, jak wizyty w naszym kraju najwyższych dostojników Kościoła katolickiego, w tym kilkakrotne św. Jana Pawła II. Ale swoistą „prozą” religijności pozostaje od bardzo dawna, na co dzień i od święta, uczestnictwo wiernych w nabożeństwach, rekolekcjach, wielu uroczystościach. Przypomnijmy zatem, chociażby w pewnym zarysie i na pewnych przykładach, jak kształtowało się w ostatnich dekadach życie religijne w ramach grodziskich wspólnot parafialnych.

Parafia pw. św. Anny. Przez wiele lat w Grodzisku Mazowieckim życie religijne mieszkańców kształtowała parafia pw. św. Anny, erygowana w połowie XV w.¹ W ciągu kilku stuleci utrwalone zostały praktyki religijne i różnorodne formy kultywowania dorocznych świąt kościelnych. Nowe czasy przyniosły szereg nowych wyzwań, wobec których także i lokalny kościół nie mógł zachowywać się biernie. Przy parafii św. Anny w okresie „karnawału Solidarności”, a w szczególności po wprowadzeniu stanu wojennego, zorganizowano ośrodek pomocy dla najbardziej potrzebujących (żywność, odzież i in.). W 1982 r. kilkadziesiąt osób, głównie reprezentujących średnie pokolenie grodziszczyan, powołało do życia Klub Duszpasterstwa Inteligencji Katolickiej. W ramach klubu odbyło się wiele spotkań, podczas których dyskutowano o problemach nurtujących zebrane osoby w tak trudnym czasie lat 80., a później w związku z przechodzeniem do nowej rzeczywistości na początku lat 90. Gośćmi specjalnymi byli m.in. ks. prof. Józef Tischner i ks. Jan Twardowski. Po kilkunastu latach działalność Klubu DIK ustała.

Od 1989 r. przez kilka lat w kościele parafii pw. św. Anny dał się zauważyć dosyć wyraźny wzrost udziału wiernych w niedzielnych i świątecznych mszach św., co uwydatniło się w okresowych pomiarach statystyk kościelnych *dominantes* i *communicantes*. Jednak po kilku latach, mniej więcej od 1994 r., zaczął postępować powolny spadek uczestnictwa wiernych w mszach św. (niedziele zwykłe), ale na ogół utrzymywał się zwiększony udział w uroczystych

¹ Pierwsza parafia istniała prawdopodobnie już w XII w., ale o jej funkcjonowaniu bliżej nic nie wiadomo.

nabożeństwach podczas najważniejszych świąt dorocznych na Boże Narodzenie (Pasterka) i Wielkanoc (Rezurekcja). Co ciekawe, w obchodach święta Bożego Ciała stopniowo malała liczba wiernych uczestniczących w mszy św. poprzedzającej procesję, natomiast do procesji dołączali mieszkańcy, którzy nie uczestniczyli w nabożeństwie.

Ważne miejsce w życiu religijnym grodziszczan od wielu lat zajmuje odpust związany z patronką kościoła, który odbywa się w końcu lipca. Po raz pierwszy w związku z odpustem Ośrodek Kultury zorganizował festyn miejski (30 lipca 1996 r.). W tym samym roku miasto i parafia św. Anny „gościły” figurę Matki Boskiej z Fatimy. Figura peregrynowała po Polsce od połowy października 1995 r., a do Grodziska Mazowieckiego uroczystie zawitała 30 września 1996 r. Warto zaznaczyć, że była to pierwsza kopia figury MB z Fatimy. Na uroczystość przyjęcia w mieście cudownej figury przybyło ok. 10 tysięcy wiernych. Powtórnie figura MB Fatimskiej gościła w mieście w 2011 r. Inne peregrynacje, w tym głównie kopii świętego obrazu MB Częstochowskiej, przyciągały już mniej wiernych (w 2015 r. ok. 5 tys. osób). Lokalnym wydarzeniem były też Dni Kultury Chrześcijańskiej, które w 1996 r. (20-27 października) zorganizował ks. Piotr Walendzik wspólnie z członkami Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży, przy współpracy Ośrodka Kultury. W sali dawnego kina odbyły się liczne koncerty (chóry, zespoły młodzieżowe) i projekcje filmów religijnych. Zaprezentowane pieśni i piosenki, czy inne utwory muzyczne i poezje, inspirowane były wartościami chrześcijańskimi. Z największym zainteresowaniem widzów spotkał się recital Antoniny Krzysztoń. We wrześniu 2014 r. parafie dekanatu grodziskiego nawiedził obraz Matki Boskiej Częstochowskiej. Obraz w parafii pw. św. Anny powitali ks. proboszcz Eugeniusz Dziedzic, burmistrz G. Benedykciński i reprezentanci wspólnot parafialnych.

W 2005 r. parafia pw. św. Anny obchodziła jubileusz 650-lecia swojego istnienia. Inauguracja Jubileuszu odbyła się na deptaku 21 maja. Po uroczystej mszy św. odbył się koncert muzyki religijnej, a także konkurs wiedzy o parafii.

Dziesiąty dzień kwietnia 2010 r. przyniósł Polakom traumatyczne przeżywanie śmierci 96 osób, w tym prezydenta Lecha Kaczyńskiego, w katastrofie lotniczej pod Smoleńskiem. Polska delegacja udawała się na uroczystości w Katyniu. Katastrofa, w której zginęli wszyscy znajdujący się na pokładzie samolotu, poraziła także wielu mieszkańców Grodziska Mazowieckiego, którzy z niedowierzaniem przyjęli tragiczną wiadomość. Jeszcze tego samego dnia odbyła się wieczorem msza św. w kościele pw. św. Anny w intencji ofiar katastrofy. Okazało się, że wśród ofiar były cztery osoby związane z gminą Grodzisk Mazowiecki: Janusz Krupski, kierownik Urzędu ds. Komitantów i Osób Represjonowanych, mjr pilot Arkadiusz Protasiuk, ks. Zdzisław Król i ks. Roman Indrzejczyk, którzy przed laty pełnili posługę duszpasterską w tutejszej parafii. Podczas mszy św. ks. Eugeniusz Dziedzic w swojej homilii powiedział m.in.: „Każde wydarzenie jest dla człowieka wrażliwego jakąś lekcją. Jaką naukę przyjmujemy z tego bolesnego wydarzenia? Bóg jeden wie”.²

Duchowni parafii pw. św. Anny od dłuższego czasu współpracują z gminnym i powiatowym samorządem, uczestnicząc w różnego rodzaju uroczystościach lokalnych, w tym m.in. w gminnych i powiatowych Dożynkach, „Wieczorze dla Jezusa” w Parku Skarbka (środa przed Bożym Ciałem), Zjazdach Rodzin Wielodzietnych „Trzy Plus”, jubileuszach szkół, święceniu pojazdów (m.in. policyjnych) itd. Na niektóre z tych uroczystości przybywali biskupi diecezjalni. Prak-

2 B, 2010, wyd. specjalne, kwiecień 2010.

tycznie od 1989 r. każda uroczystość związana z oficjalnym świętem państwowym, jak i lokalnymi obchodami rocznic historycznych, rozpoczyna się od uroczystej mszy św. w kościele pw. św. Anny. W 2005 r. śmierć Jana Pawła II wywołała ogromne poruszenie wśród mieszkańców miasta i gminy, którzy niezwykle godnie przeżywali żałobę po utracie tak ważnej dla bardzo wielu wiernych Osoby. Wydarzeniem, na które przybyło wielu mieszkańców stało się Grodzkie Dziękczynienie za dar beatyfikacji Jana Pawła II. Uroczystość odbyła się 13 maja 2011 r. na placu przed Centrum Kultury. Po mszy św. zebrani wierni uczestniczyli w koncercie, którego jednym z wykonawców był Krzysztof Krawczyk.

W ostatnich latach kontynuowana jest działalność charytatywna przez miejscowy Komitet „Caritas”, który prowadzi społecznie kilka osób świeckich. Obecnie komitet w mniejszym stopniu zajmuje się zbiórką i rozdziałem artykułów żywnościowych, zasadniczo skupiając się na systematycznej pomocy udzielanej osobom schorowanym, mającym trudności z samodzielnym funkcjonowaniem itp. W tego rodzaju działalność angażują się głównie młodzi wolontariusze (ok. 20 osób), którzy wcześniej byli aktywni podczas Światowych Dni Młodzieży.

W ramach parafii pw. św. Anny od kilku czy nawet kilkunastu lat czynne są wspólnoty o charakterze oddolnym, w tym m.in. Neokatechumenat, Odnova w Duchu św., Domowy Kościół i oddział Akcji Katolickiej. Działają też kółka różańcowe, natomiast służba liturgiczna od dłuższego czasu jest już trójstopniowa (ministranci, lektorzy, szafarze). W ramach umacniania formacji duchowej wiernych w kościele niezmiennie organizowane są rekolekcje adwentowe i wielkopostne. Uczestniczy w nich podobna liczba wiernych jak podczas niedzielnych mszy św. (szacunkowo ok. 20-30% parafian).

Od kilkunastu lat w parafii pw. św. Anny narasta kryzys religijności wiernych. Zmniejsza się uczestnictwo w mszach św., a także coraz mniej popularne staje się przyjmowanie księży „po kółdzie”. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest zapewne zmieniająca się sytuacja społeczno-ekonomiczna, która przyniosła ze sobą zwiększoną podatność wielu ludzi na gromadzenie dóbr materialnych i tzw. „korzystanie z życia”, co częstokroć ograniczyło lub zepchnęło na dalszy plan potrzeby duchowe. Z biegiem lat ukształtowały się środowiska czy grupy ludzi, dla których kulturowanie wartości chrześcijańskich nie jest niezbędne do funkcjonowania we współczesnym świecie. Obserwuje się też w ostatnich latach stopniowe osłabianie więzi z Kościołem znacznej części młodego pokolenia, szczególnie w niedługim czasie po przyjęciu I Komunii św., albo też po przyjęciu sakramentu bierzmowania.

Od 1981 do 1996 r. proboszczem parafii pw. św. Anny był ks. kanonik Lucjan Rutkowski. Po nim parafię objął ks. Eugeniusz Dziedzic. Szacuje się, że w granicach parafii, liczącej ok. 15 tys. ludzi, mieszka ok. 300 osób należących do innych Kościołów i związków religijnych, w tym ewangelików, prawosławnych i Świadków Jehowy. Osób niewierzących według danych z 2000 r. było ok. 400.

W związku z powiększaniem się liczby ludności, w szczególności na nowych osiedlach powstających poza centrum miasta, okazało się, iż istnienie jednej tylko parafii jest niewystarczające dla zapewnienia mieszkańcom pełnego uczestnictwa w życiu religijnym. Koniecznym stało się powołanie nowych parafii. Proces tworzenia i dochodzenia do w miarę pełnej aktywności nowych parafii był

stosunkowo powolny. W obrębie miasta udało się w ciągu kilkunastu lat zorganizować trzy nowe parafie pod wezwaniami: Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, Miłosierdzia Bożego oraz Przemienia Pańskiego.

Parafia pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy. Parafię zlokalizowano na terenie rozrastających się osiedli, przy ul. Piaskowej. Początki zorganizowania kaplicy i katechizacji dzieci w tej dosyć szybko zabudowywanej i zasiedlanej części miasta sięgają lat 1977-1978. Inicjatywę w tym zakresie podjął ks. Ryszard Płaszczyński, późniejszy budowniczy kościoła i proboszcz nowej parafii od 1 listopada 1977 r. Budowa kościoła przy ul. Piaskowej została zapoczątkowana w październiku 1983 r. po podpisaniu stosownego dekretu przez Prymasa Polski kard. Józefa Glempa o utworzeniu parafii (1 września 1983 r.). Granice parafii pw. MB Nieustającej Pomocy wyznaczyły: od strony zachodniej rzeka Rokicianka do torów WKD, dalej wzdłuż torów do ul. Nadarzyńskiej (strona nieparzysta), ul. Królewska (strona parzysta) do rzeki Rokitnicy. Ponadto do tej parafii należały wsie Kady, Opypy i Książenice. Budowa kościoła trwała kilka lat, pierwszy etap zakończono w 1991 r. udostępnieniem wiernym dolnej części świątyni oraz kaplicy przedpogrzebowej. W maju następnego roku z wizytą duszpasterską przybył Prymas Polski kard. Józef Glemp. Podczas wizytacji Prymas udzielił zebra-nej młodzieży sakramentu bierzmowania, jak również zapoznał się z życiem wspólnoty parafialnej i spotkał z duchownymi całego dekanatu grodziskiego. Na zakończenie wieczornej mszy św. Prymas przypomniał przesłanie papieża Jana Pawła II – „Bogu dziękujcie, ducha nie gaście”. Do 1995 r. wzniesiono przy kościele plebanię i uruchomiono salę katechetyczną. Jedną z najważniejszych uroczystości parafialnych stało się poświęcenie figury św. Wojciecha ufundowanej staraniem parafian. Na uroczystość 14 września 1997 r. przybył ks. bp Piotr Jarecki. Z kolei w 1998 r. parafia pw. MB Nieustającej Pomocy świętowała 20-lecie swojego istnienia. Obchody jubileuszowe poprzedziło nawiedzenie parafii przez obraz Jezusa Miłosiernego (24 maja 1998 r.). Przy parafii aktywnie działa w ostatnim czasie Grupa Akademicka „Klema”, skupiająca młodzież maturalną i studencką. Jest to wspólnota o charakterze formacyjnym. Poza tym w parafii organizowane są Tygodnie Biblijne, rekolekcje (w tym rodzinne podczas wakacji), spotkania formacyjne dla małżeństw, koncerty, spektakle teatralne, kiermasze i in.

W ostatnich latach w parafii odbywają się uroczystości o wymiarze sakralnym, jak i kulturalnym. Przykładowo wymienimy mszę św. i koncert pamięci ofiar katastrofy smoleńskiej, dedykowany śp. Januszowi Krupskiemu, które odbyły się 8 kwietnia 2011 r. Wykonawcami programu muzycznego były wówczas m.in. grodzkie chóry Bogorya i Lutnia. Można powiedzieć, że koncerty (kolęd, pieśni pasyjnych i in.) należą już do tradycji tej parafii. Z całą pewnością jednym z ważniejszych wydarzeń był koncert, który odbył się w parafialnym kościele 8 kwietnia 2017 r. Zebrani wierni wysłuchali „Stabat Mater” Giovanniego B. Pergolesiego oraz pieśni wielkopostne w wykonaniu chóru i orkiestry Państwowego Zespołu Pieśni i Tańca „Mazowsze”.

Parafia liczy ok. 10 tys. dusz. Obecnie proboszczem parafii jest ks. kan. dr Jarosław Miętus. W parafii działa 11 wspólnot i grup, w tym m.in. oddział Akcji Katolickiej, Grupa Akademicka, wspólnota dziecięca, Kościół domowy, Chór parafialny „Adoramus” i in.

Parafia pw. Miłosierdzia Bożego. Podobnie jak na terenie osiedla Piaskowa w powolnym tempie wznoszono kościół w parafii pw. Miłosierdzia Bożego przy ul. Orzeszkowej (os. Kopernik). Dekretem Prymasa Józefa Glempa erygowano parafię w kwietniu 1987 r. W tym samym roku rozpoczęto budowę świątyni, jej stan surowy osiągnięto po ośmiu latach. Granice parafii wyznacza obszar od

torów kolejowych PKP do granicy Grodziska Mazowieckiego z Milanówkiem, dalej do ul. gen. Okulickiego i od jej strony parzystej do ul. Królewskiej (strona nieparzysta) i do rzeki Rokitnicy. Proboszczem nowej parafii został ks. Eugeniusz Dziedzic. Praca duszpasterska prowadzona była w trudnych warunkach. Zmieniało się też nastawienie wiernych do ówczesnej rzeczywistości, po krótkim okresie entuzjazmu związanego z odzyskaniem wolności. Na łamach lokalnej gazety zamieszczono komentarz ks. Dziedzica dotyczący postaw części wiernych: „(...) z ogromnym niepokojem patrzę, jak słabną więzi międzyludzkie. Niepokoi również to, że ludzie nie rozumieją posłannictwa Kościoła. Chcą widzieć polityczny wymiar wszystkiego, co Kościół im mówi. To bardzo źle. Oskarżają kapłanów szukając winnych, ale nie jest prawdą, że to księża są winni. Ludzie szukają źle i zamiast mądrych argumentów posługują się demagogią”.³

W połowie lat 90. w parafii pw. Miłosierdzia Bożego zostały zainicjowane różnorodne zajęcia dla dzieci. Między innymi rozpoczęła działalność grupa pomocy dzieciom niepełnosprawnym (w tym m.in. z porażeniem mózgowym). Powstało też dziecięce „Bractwo radości”, w ramach którego odbywały się zajęcia (śpiew, gry i zabawy, pantomima i in.).

21 maja 1996 r. obchodzono 10-lecie parafii pw. Miłosierdzia Bożego. Z tej okazji ks. Prymas Józef Glemp uroczystie celebrował mszę św., odbyły się też wówczas 8-dniowe nauki misyjne przy znacznym udziale wiernych. Termin odpustu w parafii ustalono na pierwszą niedzielę wypadającą po Wielkiej Nocy.

W połowie 1996 r. ks. E. Dziedzic został przeniesiony do parafii pw. św. Anny, w której objął funkcję proboszcza. Dotychczasowy proboszcz ks. Lucjan Rutkowski pozostał na funkcji szefa dekanatu grodziskiego. Natomiast parafię pw. Miłosierdzia Bożego objął z dniem 29 czerwca 1996 r. ks. Adam Szczygielski, który przybył z Warszawy.

Parafia pw. Przemienienia Pańskiego. Parafia została erygowana 1 lutego 1985 r. Jej obszar obejmował grodziską dzielnicę Łąki (praktycznie cały teren miasta położony na północ od torów kolejowych PKP) oraz wsie: Wólka Grodziska, Stare i Nowe Kozery, Kraśnicza Wola, Chlebnia, Dąbrówka, Zabłotnia, Chrzanów Duży. Jeszcze przed erygowaniem parafii, w latach 1982-83 zbudowana została kaplica, która dziś stanowi boczną nawę kościoła. Świątynię budowano od 1983 do 1995 r. Probostwo w parafii objął z początkiem 1984 r. ks. Julian Olejarz. Odpusty parafialne odbywają się co roku 6 sierpnia. Natomiast święcenie pól, wprowadzone przez ks. J. Olejarza w 1984 r., przypada w Zielone Świątki (co roku w innej wsi). W połowie lat 90. ks. J. Olejarz włączył się aktywnie do współpracy ze Stowarzyszeniem „Bezpieczne Miasto”. Za swoją pracę na rzecz miasta otrzymał statuetkę „Złota Bogoria”. W 2010 r. przeszedł na emeryturę, krótko jego funkcję pełnił ks. Zenon Piskorski. Od 1 lipca 2011 r. proboszczem jest ks. Janusz Starosta. Teren przy kościele jest ważnym miejscem pamięci o ofiarach zbrodni katyńskiej.⁴ Parafia liczy ok 4,3 tys. dusz. W obrębie parafii mieszkają niewielkie grupy mariawitów i Świadków Jehowy.

Grodziskie parafie należą do dekanatu grodziskiego, który łącznie składa się z 8 parafii. Poza 4 miejskimi w dekanacie są 4 wiejskie parafie: w Adamowiznie, Izdebnie Kościelnym, Kukłowie i Książenicach. Przez dłuższy czas dziekanem był ks. Lucjan Rutkowski, po nim funkcję dziekana

3 GG, XII 1992, s. 2.

4 O tym miejscu szerzej piszę w rozdziale poświęconym dziedzictwu.

sprawował ks. Eugeniusz Dziedzic, a niedawno tę funkcję przejął ks. Janusz Starosta na kadencję 2017-2022.

Zgromadzenia zakonne. W gminie Grodzisk Mazowiecki działają też zgromadzenia zakonne. Wśród nich wyróżnia się klasztor Zgromadzenia Sióstr Opatrzności Bożej przy ul. Okrężnej, w ramach którego działają: Dom generalny i Dom nowicjatu. Sióstr jest około osiemdziesięciu. Działalność Zgromadzenia jest w dużym stopniu ukierunkowana na zewnątrz (misje, także za granicą, pomoc socjalna, edukacja). W Grodzisku zgromadzenie ma ponadto charakter edukacyjny – siostry prowadzą Niepubliczne Przedszkole im. Aniołów Stróżów, które cieszy się bardzo dużym zainteresowaniem młodych rodzin. Przedszkole działa od 2004 r., obecnie roztacza opiekę nad ok. 140 dziećmi, a „Głównym celem przedszkola jest wspomaganie wszechstronnego rozwoju dziecka w duchu wartości chrześcijańskich i patriotycznych z dużym współudziałem rodziców. Dzieci są wprowadzane w świat wiary poprzez modlitwę, katechezę i comiesięczną Mszę Św.”⁵

Zupełnie inny charakter ma klasztor klauzurowy Matki Bożej Różańcowej ss. dominikanek w Radoniach. Pierwsze trzy siostry dominikanki przybyły na ten teren w 1990 r. z misją budowy nowego klasztoru dla swojego zgromadzenia. Ziemię pod budowę podarowała w Radoniach Otylia Ranc. Początkowo siostry mieszkały w wynajętym dworku w Odrano Woli. Klasztor wznoszono kilkanaście lat. 6 marca 2005 r. prowincjał Maciej Zięba OP erygował klasztor. Od tego momentu datuje się już w pełni regularne życie mniszek za zamkniętą klauzurą. Siostry nie mogą opuszczać murów klasztornych, wiele czasu poświęcają modlitwom, częstokroć w różnych intencjach dotyczących pomyślności mieszkańców miasta i gminy. W roku 2017 w klasztorze przebywało 12 sióstr, w tym 9 po ślubach wieczystych i 3 w czasie formacji.

5 www.providentia.pl/grodzisk-mazowiecki.html

OCHRONA ZDROWIA I BEZPIECZEŃSTWO PUBLICZNE

Ochrona zdrowia

Ochrona zdrowia mieszkańców gminy Grodzisk Mazowiecki po 1989 r. realizowana była przez przychodnie Zakładów Opieki Zdrowotnej oraz prywatne gabinety lekarskie. W tym czasie publiczna służba zdrowia znalazła się na krawędzi zapaści, głównie z powodu kłopotów finansowych. Na tym tle we wrześniu 1991 r. wywiązała się polemika między dyrektorem ZOZ Adamem Galewskim a przewodniczącym Rady Miejskiej Jerzym Jachimskim, co upubliczniono na łamach „Gazety Grodziskiej”. Dyrektor A. Galewski upomniał się o „oddanie pieniędzy z nadwyżki budżetowej” na rzecz Zakładu. Odpowiedzi w tej sprawie udzielił burmistrz E. Sowa, który jednoznacznie obalił zarzut postawiony gminie, potwierdzając zarazem, iż ZOZ otrzymał w 1990 r. z budżetu gminy 24,8 mln zł. Przy tym burmistrz wyraził przypuszczenie, iż większa część tej kwoty została wydatkowana na utrzymanie „struktury ZOZ”, a nie na poprawę obsługi mieszkańców.¹

Jednak największą bolączką pozostawała sprawa budowy szpitala. Według pierwotnych planów z lat 70. XX w. w mieście miał powstać szpital na potrzeby wojsk Układu Warszawskiego. W związku z tym władze gminy zarezerwowały teren przy ul. Dalekiej o powierzchni 10 ha pod ewentualną inwestycję. W 1981 r. powstał Społeczny Komitet Budowy Szpitala. Kamień węgielny wmurowano 30 maja 1989 r. Ruszyły prace budowlane. 28 maja 1991 r. Społeczny Komitet Budowy Szpitala Zachodniego w Grodzisku Mazowieckim zorganizował spotkanie w Urzędzie Miasta w 10. rocznicę założenia Komitetu. Podczas spotkania podsumowano działalność Komitetu oraz przedstawiono stan zaawansowania inwestycji. W dyskusji, w której wzięli udział m.in. posłowie Zbigniew Janas, Wiesław Kaczmarek i Anna Szymańska-Kwiatkowska, poruszono szereg istotnych kwestii. Z rozczarowaniem przyjęto informację o braku zainteresowania sąsiednich gmin udziałem w finansowaniu budowy szpitala, a także o podejmowanych, ale bez rezultatu,

¹ GG, nr 43, 1991, s. 7-8.

staraniach o wsparcie ze strony potencjalnych sponsorów. Sytuacja nadal była niedobra. Wobec poważnego niedoboru pieniędzy, rozważano różne opcje, m.in. „komercjalizację części łóżek szpitalnych”. Trwały natomiast prace mające w zaadaptowanych pomieszczeniach administracji szpitala zapewnić uruchomienie nowej przychodni lekarskiej w ciągu najbliższych miesięcy. Przez kilka następnych lat sytuacja niewiele się zmieniała, rosło niezadowolenie mieszkańców, chociaż we wcześniej wybudowanej części szpitala uruchomiono gabinety lekarskie. Winą za opóźnienia w budowie obarczano dr. Adama Galewskiego, ówczesnego dyrektora ZOZ. 12 maja 1992 r. wojewoda warszawski podjął decyzję o likwidacji dyrekcji szpitala i nakazał przekazanie nieodpłatnie zadań i majątku szpitala Zespołowi Opieki Zdrowotnej w Grodzisku Mazowieckim. Budowę wstrzymano, podając jako zasadniczą przyczynę brak funduszy. Ale padło również podejrzenie, że wstrzymanie inwestycji mogło być podyktowane względami polityczno-ideologicznymi. Rządzący wówczas politycy prawicowi, mając na uwadze konieczność przeprowadzenia dekomunizacji, z niechęcią podchodzili do kontynuowania jakichkolwiek inwestycji zapoczątkowanych w poprzednim okresie dla potrzeb np. RWPG czy Układu Warszawskiego. Dopiero pod koniec 1995 r. podjęta została decyzja, dzięki zabiegom władz miasta, posła Lecha Szymańskiego i wojewody Zdzisława Tokarskiego, o kontynuacji budowy szpitala. W następnym roku prace zostały wznowione. Pierwotne założenia uległy istotnym modyfikacjom, m.in. zmniejszono liczbę łóżek do 334 wobec 660, które zapisano w pierwotnym planie. W 1999 r. inwestycję przejął samorząd powiatu grodzkiego, stając się organem założycielskim Szpitala Zachodniego. Pierwsze trzy oddziały szpitala oddano do użytku w 2002 r., w następnym roku ruszyła część przychodni specjalistycznych. Szpital Zachodni przejął personel i aparaturę szpitala oddziałowego w Turczynku. Pierwsi pacjenci zostali przyjęci na oddział wewnętrzny w kwietniu 2003 r. W toku dalszej rozbudowy szpitala otwierane były kolejne oddziały: chirurgii ogólnej, urologii, ortopedii i transplantologii, anestezjologii i intensywnej terapii, kardiologii. Uruchomiono w grudniu 2006 r. SOR, który początkowo dysponował 5 karetkami. 19 stycznia 2006 r. zaczęła funkcjonować rejestracja przychodni specjalistycznych. W lutym 2007 r. otwarte zostały pracownia densytometrii i poradnia osteoporozy, wyposażone w nowoczesny sprzęt. Następny rok przyniósł otwarcie nowego oddziału urologii oraz unowocześnionej poradni ortopedyczno-urazowej, jak i kolejnych poradni: EPCW, gastroenterologicznej, stomatologicznej i rezonansu magnetycznego. W 2009 r. oddano do użytku oddziały chirurgii onkologicznej, diagnostyki chorób serca i rehabilitacji kardiologicznej, a także pracownię hemodynamiki. W 2010 r. szpital liczył 11 oddziałów i 322 łóżka, w tym 33 łóżka intensywnego nadzoru. Nakłady na działalność szpitala systematycznie rosły od 2007 r. Szpital Zachodni został wyposażony w bardzo nowoczesny sprzęt, pracuje w nim wysokokwalifikowany personel medyczny. Placówka jest jednym z najlepszych szpitali w Polsce. Szpital Zachodni należy do Krajowej i Europejskiej Sieci Szpitali Promujących Zdrowie, która została utworzona przez Światową Organizację Zdrowia (WHO). Szpital od kilkunastu lat uczestniczy w programach międzynarodowych oraz licznych projektach naukowo-badawczych. Szpital Zachodni przyjmuje i leczy chorych z terenu powiatu grodzkiego, jak i sąsiednich powiatów. Po uruchomieniu nowych oddziałów, liczba leczonych pacjentów wzrosła między 2005 a 2010 r. trzykrotnie, z prawie 11 tys. do ponad 30 tys. osób w skali roku. Samodzielnemu Publicznemu Specjalistycznemu Szpitalowi Zachodniemu w 2008 r. nadano imię Jana Pawła II, uzupełniając tę nazwę w sierpniu 2017 r. o skrót „św.”.

Wytykane placówce przez niezadowolonych z poziomu świadczonych usług niedopatrzenia, błędy czy niestosowne zachowania personelu, czy też stwierdzone w wyniku kontroli (NIK, Urząd Wojewódzki) nieprawidłowości nie miały, jak się okazało, większego znaczenia dla ogólnej oceny działalności ze strony podmiotów opracowujących specjalistyczne rankingi. Szpital stał się w ciągu kilku lat jednym z najnowocześniejszych szpitali w Polsce. Zostało to potwierdzone m.in. w Ogólnopolskim Rankingu „Bezpieczny Szpital 2008” dziennika „Rzeczpospolita”, w którym grodziski szpital uplasował się na I miejscu w województwie mazowieckim, natomiast na II miejscu w kraju wśród szpitali publicznych. Według najnowszego rankingu „Bezpieczny szpital przyszłości”, ogłoszonego 14 grudnia 2017 r. przez Centrum Monitorowania Jakości w Ochronie Zdrowia, Szpital Zachodni uplasował się na VI. miejscu w kraju, a na I. miejscu w województwie mazowieckim. Zatem grodziski szpital awansował w tym rankingu w stosunku do poprzedniego roku o sześć pozycji w zestawieniu krajowym i o jedną pozycję w skali regionu. Zapewne to osiągnięcie, przynajmniej w istotnej części, jest wynikiem postępującej w ostatnich latach rozbudowy, jak i zatrudniania wysokiej klasy personelu medycznego. Rozbudowa placówki w ostatnich dziesięciu latach przyniosła dalsze unowocześnianie oddziałów (jest ich obecnie 12), jak i utworzenie pododdziałów (Geriatrycznego, Udarowego, Wieloprofilowego Zabiegowego) oraz uruchomienie Poradni Leczenia Uzależnień (2012 r.) i Dziennego Domu Opieki Medycznej (2016 r.). Prace budowlane i montażowe dobiegają końca, niebawem ma m.in. powstać lądowisko śmigłowców. Dyrektorem Szpitala jest od 2004 r. Krystyna Płukis, która w wyniku konkursu w 2011 r. pozostała na tym stanowisku na drugą 6-letnią kadencję, a niedawno także na kolejną.

W 1999 r. przeprowadzona została prywatyzacja publicznych zakładów ochrony zdrowia. W wyniku przekształceń powstało dziewięć Niepublicznych Zespołów Opieki Zdrowotnej, w tym trzy przychodnie z lekarzami o różnych specjalnościach i jedna stomatologiczna. Niestety, w mieście nadal w wielu specjalnościach brakowało lekarzy, którzy mogliby świadczyć opiekę nad pacjentami w ramach refundacji środków przez Kasę Chorych. W 2000 r. wyłączono ze struktury miejscowego NZOZ Stację Pogotowia Ratunkowego, która stała się samodzielną jednostką o charakterze prywatnym. Natomiast w zmodyfikowanej formule działalność prowadziła, po likwidacji w 2000 r. z mocy ustawy Poradni Odwykowej, Przychodnia Terapii Uzależnień Alkoholowych i Współuzależnienia. W tym czasie tylko w dwóch zakładach przemysłowych nadal funkcjonowały przychodnie przyzakładowe – w GZF „Polfa” i Fabryce Tarcz Ściernych.

W roku 2008 stan placówek związanych z ochroną zdrowia przedstawiał się następująco: 6 przychodni rodzinnych, 4 poradnie specjalistyczne, 11 aptek, 3 medyczne laboratoria analityczne. Ponadto funkcjonowały prywatne gabinety lekarskie i stomatologiczne. Oddany do użytku w 2012 r. odnowiony budynek przy ul. Bałtyckiej 30 (dawna siedziba WKU) służy Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, którą kierowała od 1990 r. Elżbieta Dudek, a następnie Agnieszka Boczek. Poradnia wyposażona jest w 12 gabinetów, zajmuje się opieką ok. 20 tys. dzieci z powiatu grodziskiego. Przychodnia organizuje „sieć” współpracy i samokształcenia dla nauczycieli specjalistów ze szkół i przedszkoli z terenu powiatu grodziskiego.

Aktualnie w gminie Grodzisk Mazowiecki funkcjonuje 7 poradni rodzinnych, 16 poradni specjalistycznych, 3 medyczne laboratoria analityczne, 13 aptek, wiele prywatnych gabinetów lekarskich i stomatologicznych. Niezależnie od ogólnej oceny stanu służby zdrowia w kraju, należy zauważyć, że na opisywanym terenie działalność placówek służących ochronie zdrowia mieszkań-

ców uległa w ciągu ostatnich kilkunastu lat zdecydowanej poprawie. Ale oczywiście jakość świadczonych w tym zakresie usług, w tym badań, udzielania porad, konsultacji, zabiegów czy operacji, podlega niejednokrotnie przede wszystkim ocenie indywidualnych pacjentów.

Bezpieczeństwo mieszkańców

Oprócz zapewnienia opieki zdrowotnej i socjalnej bardzo ważną funkcją miasta jest ochrona mieszkańców przed różnego rodzaju zagrożeniami (przestępczość, patologie, klęski żywiołowe i in.), a więc zapewnianie takich warunków, by mieszkańcy czuli się w swoim mieście bezpiecznie. Najważniejsze instytucje powołane do działania w tej mierze, to Policja, Straż Miejska i Straż Pożarna.² W Grodzisku Mazowieckim ulokowano siedzibę Komendy Rejonowej Policji, która zasięgiem swoich działań obejmowała większy teren, nie tylko miasto i gminę. Podobnie szerszy zasięg miała zawodowa straż pożarna, która zresztą po 1989 r. przechodziła kilka reorganizacji. Oprócz tego w mieście i kilku wsiach w gminie funkcjonowały ochotnicze straże pożarne.

W początkowym okresie przemian stan bezpieczeństwa pozostawiał wiele do życzenia. W 1989 r. miejscowa Policja wszczęła ponad 400 śledztw i dochodzeń. Następny rok przyniósł wyraźne pogorszenie sytuacji, liczba wszczętych dochodzeń i śledztw wzrosła do 776. Najwięcej przestępstw stanowiły włamania i kradzieże prywatne (441), następnie włamania i kradzieże społeczne (109). Ponadto statystyki policyjne odnotowały w gminie Grodzisk Mazowiecki w 1990 r. 90 przestępstw drogowych, 29 przypadków uchylania się od płacenia alimentów, 23 przypadki znęcania się nad rodziną, 20 rozbojów, 12 uszkodzeń ciała, 10 przypadków fałszerstw i paserstwa, 7 bójek, 5 zgwałceń, 3 zabójstwa. Przeprowadzono dochodzenia dotyczące 12 pożarów. Wykrywalność sprawców przestępstw osiągnęła wówczas poziom 45,1%, co stanowiło najlepszy wynik wśród wszystkich komend rejonowych Garnizonu Warszawskiego Policji.

Niebezpiecznie było na drogach całego rejonu. W Grodzisku Mazowieckim i okolicach w 1990 r. odnotowano 44 wypadki drogowe, w których zginęły 4 osoby, a 43 zostały ranne. W całej gminie było 113 wypadków i 111 kolizji, w których zginęło łącznie 18 osób, a 114 zostało rannych. Co ciekawe, nietrzeźwych kierowców, którzy spowodowali wypadki było bardzo niewiele (1,5% wypadków). Największe zagrożenie wypadkami i kolizjami występowało na ul. Sienkiewicza i ul. Królewskiej na całym odcinku między Grodziskiem i Milanówkiem. Do działającego jeszcze wówczas Kolegium ds. Wykroczeń skierowano w 1989 r. 312 wniosków o ukaranie. W następnym roku wniosków było mniej (240). Większość z nich dotyczyła wykroczeń drogowych (193). Skala zakłócania spokoju, występowania zdarzeń nieobyczajnych, wykroczeń przeciwko mieniu i o charakterze meldunkowym była niewielka. Natomiast wzrastała liczba postępowań mandatowych. W 1989 r. policjanci wystawili 5267 mandatów na łączną kwotę 10 mln i 21 tys. zł, w następnym roku już 5819 mandatów (27,5 mln zł). Najwięcej mandatów (92%) wystawiono za wykroczenia drogowe, ale wystawiano też mandaty za wykroczenia sanitarne i meldunkowe.

2 Swoisty zakres działania dla zapewnienia bezpieczeństwa socjalnego mają instytucje opieki społecznej i programy realizowane przez władze gminy i różne organizacje. Temu zagadnieniu poświęcona jest część rozdziału o społeczeństwie.

Policja zarejestrowała w 1990 r. w całej gminie 113 nieletnich, z których 65 było sprawcami przestępstw, a 71 uznano na „moralnie zagrożonych”. Nieletni przestępcy włamywali się do obiektów prywatnych i społecznych, kradli i niszczyli mienie. Istotną sprawą było w tym czasie zwalczanie nielegalnego handlu alkoholem. Policjanci wykryli w latach 1989-1990 16 melin, jednak podobno tylko trzy były w tym czasie rzeczywiście „aktywne”. Początek 1991 r. przyniósł likwidację meliny, w której zakwestionowano alkohol o wartości 8 mln zł. Działające meliny działały nadal, może w większym stopniu w dniach popularnych imienin oraz w święta. Jak odnotowano w sprawozdaniu komendanta Komendy Rejonowej w Grodzisku Mazowieckim: „Na taką sytuację niewątpliwie wpłynęło otwarcie sklepu nocnego oraz rezygnacja z ograniczenia czasu handlu alkoholem – od godz. 13”.³ Miejscowi policjanci w tymże roku zatrzymali do wytrzeźwienia 238 osób. Drugim zjawiskiem społecznej patologii, którym zajmowała się wówczas policja była narkomania. Na początku lat 90. w rejestrach policyjnych w mieście odnotowano kilku narkomanów, w większości byli to tzw. kompociarze. Przypadki kradzieży dokonywanych przez narkomanów należały wówczas do rzadkości.

Na przełomie lat 80. i 90. stan kadrowy miejscowych sił policyjnych był zdecydowanie niewystarczający dla skutecznego ścigania przestępców i zapewnienia mieszkańcom bezpieczeństwa na względnie przyzwoitym poziomie. W związku z tym komendant Komendy Rejonowej Policji w Grodzisku Mazowieckim wystąpił do Komendanta Stołecznego Policji o zwiększenie plutonu patrolowego. Chodziło o stworzenie 2-3 załóg radiowozów oraz o zapewnienie funkcjonowania patroli pieszych na każdej zmianie. Co więcej, policjantów zobowiązano do „werbowania kandydatów do pracy w Policji, głównie w pionach mundurowych”.⁴ Ponadto komendant KRP zasugerował w swoim sprawozdaniu za 1990 r. „powołanie przez Burmistrza Grodziska Mazowieckiego Straży Miejskiej, przynajmniej do czasu zwiększenia etatowego i osobowego”⁵ miejscowej komendy.

Przez kilka następnych lat sytuacja w zakresie bezpieczeństwa nie uległa znaczącej poprawie. W każdym miesiącu dochodziło do niemal 100 przestępstw przeciwko mieniu, w tym najwięcej było włamań. Skuteczność miejscowej policji w wykrywaniu sprawców nie była może wysoka (ok. 50%), ale i tak była najlepsza w całym województwie stołecznym. Coraz częściej prowadzone były kontrole drogowe, niemniej liczba wypadków i kolizji, szczególnie tych, które skutkowały ofiarami śmiertelnymi, nie malała. Kontrole na drogach wykazywały wiele wykroczeń kierowców (nadmierna prędkość, jazda pod wpływem alkoholu). Nadal rosła ilość mandatów, np. w I półroczu 1993 r. wystawiono 6116 mandatów na łączną kwotę 1,4 mld zł.

W tym czasie narastały problemy z nieletnimi. Rocznie Policja kierowała kilkadziesiąt wniosków do Sądu Rodzinnego i Nieletnich o ukaranie młodocianych sprawców przestępstw, jak też zatrzymywano kilkunastu uciekinierów z Zakładów Poprawczych i Domów Rodzinnych. W 1993 r. w rejestrach policyjnych notowano 328 nieletnich, w tym 157 sprawców przestępstw i 171 młodocianych „zagrożonych moralnie”.

W 1992 r. siedziba Komendy Rejonowej Policji został oceniona najwyżej w konkursie na najbardziej posesję w mieście. Ówczesny komendant Michał Kuptel skomentował to osiągnięcie na-

³ GG, nr 23, 1991, s. 6.

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

stępująco: „jeśli mamy wymagać porządku, to po pierwsze musimy przestrzegać go sami”.⁶ A przy okazji komendant życzył grodziskiej Policji: „Mniej wydarzeń, przestępstw. Spokoju w rodzinach i na ulicach. Więcej pieniędzy dla komendy, chociażby na podstawowe artykuły, jak mydło, papier, spinacze...”.⁷ Mimo „miernoty finansowej” udało się, zdaniem zastępcy komendanta Romana Majchrzaka, zorganizować w komendzie „namiastkę pracy – takiej jaka powinna być”.⁸ Co prawda nie było jeszcze w dyspozycji Policji komputerów (skoro brakowało „podstawowych artykułów”), ale „z góry” przysłano „obowiązujący projekt” określający formułę pracy policjantów, co oznaczało jednak „zmniejszenie pola manewru komendanta rejonowego”.⁹

Gmina Grodzisk Mazowiecki została podzielona na dziesięć rejonów objętych nadzorem dzielnicowych. W szczególności w latach 90. dzielnicowi skupiali swoją uwagę i działania na najbardziej niebezpiecznych miejscach, takich jak: okolice kładki nad torami kolejowymi PKP, tereny budów, Park Skarbków, niestrzeżone parkingi, nieoświetlone uliczki i zaułki, os. Kopernik I i II (tu dosyć często dochodziło do włamań do piwnic, garaży czy nawet stacji transformatorowych, także do kradzieży samochodów). Z kolei na terenach wiejskich zdarzały się kradzieże koni, bydła, trzody chlewnej. Włamywacze okradali wiejskie sklepiki i domki na podmiejskich działkach. W miejscach publicznych (dworzec PKP, deptak i in.) nierzadkie były incydenty chuligańskie, pijackie burdy, które zakłócały porządek i bulwersowały mieszkańców.

W związku z tym, iż przestępczość nie zmniejszała się, podobnie jak skala patologii nadal była duża, powstał program „Bezpieczne miasto i gmina Grodzisk Mazowiecki”. W ramach programu opracowano zakres czterech podprogramów: Bezpieczny dom, Bezpieczna szkoła, Bezpieczny biznes, Bezpieczny parking. 12 marca 1996 r. podczas posiedzenia Komisji Polityki Społecznej Rady Miejskiej w poszerzonym składzie, powołano sztab, który miał zapewnić sprawną realizację programu. Szefem sztabu został Tomasz Hopko, natomiast pełnomocnikiem komendanta rejonowego Policji ds. realizacji programu został Paweł Chróstowski. W skład 11-osobowego sztabu weszli też: komendant Straży Miejskiej Jan Stachurski, komendant grodziskiej OSP Dariusz Drzewiecki, dyrektor Ośrodka Kultury Andrzej Okurowski, kierownik Wydziału Oświaty Urzędu Miejskiego Rajmund Zaleski oraz przedstawiciele kilku innych instytucji. Sztab zaapelował do mieszkańców miasta i gminy o współpracę z Policją (zgłaszanie zagrożeń przestępczością i zakłócaniem porządku publicznego). 11 czerwca 1996 r. podczas kolejnego posiedzenia Komisji Polityki Społecznej i sztabu komendant Policji w Grodzisku Mazowieckim kpt. Michał Kuptel przedstawił stan zagrożeń przestępczością. Informacje o sytuacji w tej kwestii wykazały malejącą liczbę przestępstw ciężkich, jak i rosnącą liczbę drobnych kradzieży i czynów chuligańskich. Z kolei komendant Straży Miejskiej wskazał na wzrost liczby osób nietrzeźwych w centrum miasta, w szczególności na deptaku, przy którym funkcjonowały sklepy sprzedające tanie wina. Spotkanie sztabu przekształciło się w zebranie założycielskie Stowarzyszenia „Bezpieczne Miasto i Gmina Grodzisk Mazowiecki”. Zebrani przyjęli statut stowarzyszenia. W toku dalszych prac działacze stowarzyszenia opracowali program działalności, który miał być realizowany poprzez: zbliżenie działań Policji i Straży Miejskiej do mieszkańców, podniesienie rangi dzielnicowych, otoczenie szczególną troską szkół i zapewnienie

6 B, XII 1992, s. 4.

7 Tamże.

8 Tamże, s. 5.

9 Tamże.

bezpiecznej drogi do szkół, podejmowanie inicjatyw mających zapewnić większe bezpieczeństwo na ulicach, parkingach, osiedlach i we wsiach. Cele jakie postawiło przed sobą stowarzyszenie miały być realizowane w ramach zadań z zakresu poradnictwa, profilaktyki, kształtowania kultury ruchu drogowego, popularyzacji wiedzy nt. bezpieczeństwa publicznego. Pierwsze Walne Zgromadzenie członków Stowarzyszenia „Bezpieczne Miasto i Gmina Grodzisk Mazowiecki” odbyło się 22 listopada 1996 r. Na czele 12-osobowego Zarządu Stowarzyszenia stanął Tomasz Hopko. Natomiast do propagowania i wprowadzenia w życie programu zobowiązały się Policja i Straż Miejska, ponadto Komisja Polityki Społecznej Rady Miejskiej, samorządy mieszkańców osiedli, dyrekcje szkół i grodziskich zakładów pracy.

W październiku 1997 r. Grodzisk Mazowiecki gościł Ambasadora Wielkiej Brytanii w Polsce Christophera Oven Hume’a, który przybył z delegacją policjantów brytyjskich na spotkanie z władzami miasta, przedstawicielami Stowarzyszenia „Bezpieczne Miasto i Gmina Grodzisk Mazowiecki”, Rejonowej Komendy Policji oraz Komendy Straży Miejskiej. Spotkanie poświęcone było przede wszystkim wymianie doświadczeń dotyczących współpracy Policji z mieszkańcami i organizacjami społecznymi na rzecz bezpieczeństwa publicznego. Co więcej, chodziło o pokazanie gościom efektów realizowanego programu, który w dużej mierze wzorowany był na rozwiązaniach brytyjskich.

Już w pierwszym roku działalności Stowarzyszenia, liczącego wówczas 67 członków zwyczajnych i 14 wspierających, odnotowano postęp w zakresie bezpieczeństwa. Stowarzyszenie coraz ściślej współpracowało w ramach zespołów problemowych z instytucjami miejskimi i organizacjami społecznymi (m.in. TPD, LOK), pozyskiwało też kolejnych sponsorów. Rozwijały się akcje informacyjne prowadzone wśród dzieci i młodzieży szkolnej, odbywały się szkolenia na kartę rowerową, organizowane były rajdy rowerowe (w 1997 r. dla 750 osób). Ponadto uruchomiono na terenie miasta dodatkowe automaty telefoniczne, a także młodzieżowy telefon zaufania.

Skala przestępczości nadal była niepokojąco wysoka, natomiast Policja odnotowała wzrost (w całym rejonie) stopnia wykrywalności sprawców przestępstw (53% w 1997 r.). Był to ponownie najlepszy wynik wśród 14 komend rejonowych Warszawy i województwa stołecznego. Nadal dosyć częste były zatrzymania pijanych kierowców, w każdym tygodniu dochodziło do kilku kolizji i wypadków samochodowych, nadal dosyć częste były kradzieże samochodów, jak i włamania. Niemal było też policyjnych interwencji w związku z awanturami wszczynanymi przez osoby nietrzeźwe. Coraz rzadziej dochodziło do rozbojów, wymuszeń i uszkodzenia mienia. Po przejściu na emeryturę kpt. Michała Kuptela, w 1998 r. nowym komendantem Policji w Grodzisku Mazowieckim został Jerzy Piasecki.

W 1999 r. Komenda Policji w Grodzisku Mazowieckim stała się jednostką organizacyjną powiatu grodziskiego. Między 2000 a 2017 r. sytuacja w zakresie bezpieczeństwa na terenie miasta, gminy i całego powiatu nie uległa zasadniczej poprawie. Zdecydowanie jednak w ostatnich latach wzrosła wykrywalność sprawców przestępstw. Przy ogólnej ilości przestępstw, która zmniejszyła się niedawno w niewielkiej skali (2016 r. – 354, w 2017 r. – 344 przestępstwa), wykrywalność podniosła się z poziomu ok. 67% (2016 r.) do 75% w roku 2017. W zakresie przestępczości kryminalnej wskaźniki te są nieco niższe: w 2016 r. – prawie 60%, w roku następnym – 71,76%. Skala poszczególnych przestępstw utrzymywała się w ostatnim czasie na mniej więcej takim samym poziomie: kradzieże (63 – 57), kradzieże z włamaniem (22 – 24), rozboje (1 – 5), uszkodzenia rzeczy (11 – 16), uszkodzenie ciała (2 – 8), bójka i pobicie (5 – 7), narkotyki (30 – 21), nietrzeźwi kierujący (30 – 21),

przestępczość gospodarcza (93 – 90). Do rzadkości należą dziś, tak liczne w latach 90., kradzieże samochodów (0 – 2). Natomiast wzrosła w ostatnim czasie liczba wypadków drogowych (11 – 19) i kolizji (263 – 316). W 2016 i 2017 r. ofiar śmiertelnych było bardzo niewiele (1 – 1), a rannych kilkanaście osób (16 – 19).¹⁰

Bardzo istotnym wydarzeniem było uruchomienie Centrum Monitoringu Miejskiego w Komendzie Powiatowej Policji. Oficjalne otwarcie Centrum nastąpiło 6 października 2014 r. Natomiast cały system bazujący na ponad 50 kamerach umieszczonych w niewrażliwych punktach miasta zaczął działać z pierwszym dniem października.

Zakład karny. Budynek więzienny został wzniesiony w Grodzisku jeszcze w czasach zaboru rosyjskiego, w połowie lat 80. XIX w. Przez wiele lat pełnił funkcję lokalnego więzienia dla przestępców politycznych np. w okresie rewolucji 1905-1908, jak i przestępców pospolitych. W latach 1985-1993 w tym budynku był Areszt Śledczy o statusie samodzielnej jednostki penitencjarnej. W 1994 r. grodziski areszt stał się Oddziałem Zewnętrznym Aresztu Śledczego Warszawa-Służewiec. Po 1989 r. zasadniczo spełniał funkcję aresztu śledczego dla mężczyzn (17-50 lat) tymczasowo aresztowanych, jak też oczekujących na kolejną rozprawę w sądzie. Ponadto przyjmowani byli więźniowie do odbycia kary, skazani za kradzieże, usiłowania kradzieży, kradzieże z włamaniem, znęcanie się nad rodziną, uchylający się od płacenia alimentów. W celach odbywają karę zastępczą osoby, którym sąd wymierzył karę grzywny. Co najmniej 1/5 osadzonych wykonuje różne prace, np. w kuchni, przy remontach i innych pracach budowlanych, o ile legitymuje się odpowiednimi kwalifikacjami. Co pewien czas grupy więźniów wykonywały prace na rzecz miasta. Przez wiele lat funkcję kierownika pełniła mjr Lucyna Sotkiewicz. Z okazji święta służby więziennej (7 lutego) w 2015 r. areszt udostępniono zwiedzającym.

Straż Miejska. Straż Miejska została utworzona na mocy zarządzenia burmistrza G. Benedyksińskiego z 25 maja 1995 r. Stanowisko komendanta objął policjant z 26-letnim stażem Jan Stachurski. Początkowo Straż Miejska liczyła 12 osób (komendant, zastępca komendanta, 10 inspektorów). Zadaniem Straży było sprawdzanie porządku na ulicach i w posesjach, interweniowanie w przypadkach nieprawidłowego parkowania pojazdów, kontrolowanie oznakowania ulic, doprowadzanie „leżaków” do izby wytrzeźwień. Zatem nowa służba przejęła na siebie część zadań Policji, miała też prawo kierowania wniosków o ukaranie do kolegium ds. wykroczeń. Prawo do nakładania mandatów zostało przyznane później. W pierwszym roku pracy ze względu na zbyt skromne finansowanie, inspektorzy zapewniali ciągłość pracy w godzinach 8.00 – 24.00. Straż dysponowała wówczas tylko jednym samochodem patrolowym. Po pewnym czasie dały się zauważyć dobre efekty pracy inspektorów – m.in. po akcji „Posesja” część gospodarzy domów z większą energią zabrała się do sprzątania. Stopniowo powiększał się zakres interwencji Straży Miejskiej, w ostatnich latach inspektorzy zaczęli np. wręczać kierowcom źle parkującym swoje samochody „żółte kartki”, częściej spotykali się w przedszkolach i szkołach z dziećmi i młodzieżą w ramach edukacji związanej z bezpieczeństwem w mieście, w zimie pomagali kierowcom uruchamiać samochody, w których zamarzły akumulatory. W szczególności z uwagi na zagrożenia ekologiczne strażnicy zajęli się w większym stopniu kontrolami sanitarno-porządkowymi posesji w związku

10 Dane statystyczne na podstawie prezentacji Komendy Powiatowej Policji w Grodzisku Mazowieckim przedstawionej na jednym z posiedzeń Komisji Polityki Społecznej Rady Miejskiej.

z inwentaryzacją systemów grzewczych. W lutym 2018 r. inspektorzy testowali dron monitorujący zanieczyszczenia atmosfery. Od kilku lat w ramach Straży Miejskiej działa eko-patrol, który zajmuje się interwencjami związanymi ze zwierzętami, jak i zanieczyszczeniami środowiska przyrodniczego (nielegalne gruzowiska, „dzikie” wysypiska śmieci). Jedną z bardziej bulwersujących spraw było postępowanie w 2017 r. w sprawie wykrycia i ukarania sprawcy porzucenia śmieci na terenie uroczyska „Rozłogi”.

Od 2016 r. nowym komendantem Straży Miejskiej, po odejściu na emeryturę Jana Stachurskiego, został Dariusz Zalesiński, który w latach 2012-2015 kierował Powiatową Komendą Policji w Grodzisku Mazowieckim. Jego zastępcą jest obecnie Wojciech Chmielecki. Stan kadrowy Straży Miejskiej, to 4 starszych inspektorów, 8 inspektorów i jeden specjalista.

Straże pożarne. Najstarszą organizacją działającą w mieście po 1989 r. jest Ochotnicza Straż Pożarna (OSP), która 21 września 1996 r. uroczyście świętowała 100-lecie istnienia. W nowszej historii grodzkiej OSP zapisanych jest wiele istotnych wydarzeń, w tym akcji gaśniczych. Jedną z bardziej znanych był udział sekcji OSP w ramach Warszawskiej Brygady Odwodowej w niezwykle trudnej akcji gaszenia pożaru dużego lasu w Kuźni Raciborskiej (od 28 sierpnia do 2 września 1992 r.). Uczestnicy tej akcji zostali uhonorowani Złotymi Medalami „Za zasługi dla pożarnictwa” i nagrodami pieniężnymi przyznanymi przez burmistrza Grodziska Mazowieckiego. Byli to następujący strażacy: Wiesław Okurowski, Robert Bodych, Grzegorz Jaworski, Piotr Zegarski, Stanisław Kisiel i Andrzej Wiktorowicz.

W roku jubileuszowym grodziska OSP liczyła w ramach korpusu 23 strażaków, w ramach drużyn młodzieżowych (pod kierunkiem druha W. Okurowskiego) 9 dziewcząt i 21 chłopców. Niezmienne, od 1980 r., funkcję prezesa Zarządu OSP pełnił Zbigniew Kora, natomiast funkcję naczelnika sprawowali Kazimierz Prokopczyk (1988-1990, ponownie od 1992 r.) i W. Okurowski (1990-1992). Podczas uroczystości jubileuszu 100-lecia ks. Krzysztof Jackowski poświęcił replikę przedwojennego sztandaru OSP. Sztandar ten udekorowany został Złotym Znakiem Związku OSP RP. W następnym roku w kościele św. Anny została odsłonięta tablica upamiętniająca strażaków OSP, którzy polegli czy zostali zamordowani podczas wojen (I i II światowej) oraz zmarli między 1897 a 1997 r.

W połowie lat 90. grodziska OSP była wyposażona w samochody GBM 2000/8 star 244 i GLM8 zuk oraz przyczepkę węzową. Dopiero w następnej dekadzie jednostka otrzymała ciężki samochód ratowniczo-gaśniczy jecz 315, który otrzymał imię Florian II. Wóz zakupiono w 2006 r. ze środków Urzędu Miejskiego, Zarządu Wojewódzkiego ZOSP RP i PZU S.A. 21 listopada 2008 r. uroczyście odsłonięto na frontonie strażnicy OSP figurę św. Floriana. Podczas tej uroczystości komendant powiatowy PSP bryg. Hubert Chmielecki przekazał grodzkiej jednostce OSP samochód ford, któremu nadano imię Janusza Stylskiego, zmarłego prezesa OSP. W następnych latach grodziska OSP wzbogaciła się o nowy pojazd (mercedes), a także nowy sprzęt. W ostatnich latach OSP dysponuje sprzętem, który w pełni służy gaszeniu pożarów i ratownictwu drogowemu. Co roku grodziscy strażacy uczestniczyli w co najmniej 100-120 akcjach ratowniczych. Od wielu lat podczas uroczystości kościelnych wystawiany jest poczet sztandarowy OSP. Strażacy od lat organizują pokazy sprzętu gaśniczo-ratunkowego i swojej sprawności w dniu święta swojego patrona (4 maja – św. Floriana), podczas obchodów święta 3 Maja, czy też kolejnych obchodów jubileuszy OSP. Drużyny strażackie (w tym młodzieżowe) miejscowej OSP biorą od lat udział w zawodach sprawnościowych organizowanych w regionie i kraju. W 2013 r. miejscowa OSP liczyła 26 członków czynnych (w tym 4

kobiety), w drużynie młodzieżowej (MDP) – 13 dziewcząt i chłopców, 2 członków honorowych, 5 seniorów i 5 członków wspierających. Najważniejsze funkcje w Zarządzie pełnili: Andrzej Wiktorowicz (prezes) i Paweł Simborowski (naczelnik).

Zawodowa straż pożarna istnieje w Grodzisku Mazowieckim od 1 stycznia 1966 r. W toku kilku przekształceń organizacyjnych utworzono Komendę Rejonową Straży Pożarnych i Zawodową Straż Pożarną w Grodzisku. W 1989 r. jednostka zatrudniała 33 osoby. Funkcję komendanta pełnił wówczas kpt. poż. Grzegorz Zagrajek. Kolejna restrukturyzacja nastąpiła po wejściu w życie ustawy z 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej. Na jej podstawie zlikwidowano komendy rejonowe ZSP, w tym w Grodzisku Mazowieckim. Powołana została z dniem 1 lipca 1992 r. Jednostka Ratowniczo-Gaśnicza nr 23 kat. C, którą podporządkowano Komendzie Rejonowej PSP w Pruszkowie. W czerwcu 1993 r. uroczystie przekazano tej jednostce do użytku nadbudowany obiekt, poprzednio służący Komendzie Rejonowej ZSP. Dowódcą JRG nr 23 został mł. bryg. Grzegorz Zagrajek. Podczas pełnienia służby uległ on wypadkowi 12 lutego 1996 r. Na krótko jego obowiązki przejął Dariusz Drzewiecki, a od 1 lutego 1997 r. dowódcą został kpt. Krzysztof Newen.

W związku z utworzeniem powiatu grodziskiego z dniem 1 stycznia 1999 r. utworzona została Powiatowa Komenda PSP w Grodzisku Mazowieckim. Stanowisko komendanta objął mł. bryg. Hubert Chmielecki. 26 marca 1999 r. Komendant Wojewódzki PSP województwa mazowieckiego wydał rozkaz nr 14/99 powołujący 25. Kompanię Gaśniczą w Grodzisku. Została ona sformowana przez Komendy Powiatowe PSP w Grodzisku i Żyrardowie, a dowództwo objął mł. bryg. H. Chmielecki. Rejonem koncentracji kompanii został teren OSP Jaktorów. W 2000 r. KP PSP w Grodzisku Mazowieckim miała udział w sformowaniu 6. Kompanii Gaśniczej „Pruszków”. Kilka lat później Kompanii Gaśniczej „Grodzisk” wyznaczono jako rejon koncentracji teren grodziskiej Komendy PSP przy ul. Żydowskiej. Dowódcą kompanii mianowano mł. bryg. Grzegorza Łacha. Nowa strażnica PSP w Grodzisku Mazowieckim przy ul. Żydowskiej została wybudowana w latach 2001-2007. Od 2002 r. JRG PSP w mieście stopniowo wyposażano w nowoczesne pojazdy i sprzęt. Dzięki temu grodziscy strażacy dysponują samochodami służącymi gaszeniu pożarów, ratownictwu, wykonywaniu zadań kwatermistrzowskich i operacyjnych. Od 2008 r. jednostka jest wyposażona m.in. w 40-metrowy podnośnik.

Z początkiem 1999 r. reaktywowano podczas zjazdu delegatów oddziałów gminnych Zarząd Powiatowy ZOSP w Grodzisku Mazowieckim. Prezesem Zarządu został Piotr Galiński. W tym samym roku utworzono Komendę Powiatową PSP, która podjęła sprawę integracji operacyjnej i organizacyjnej jednostek OSP z terenu powiatu grodziskiego. W ciągu kilku miesięcy 1999 r. zorganizowano pierwszą naradę przedstawicieli OSP, władz gminnych, powiatowych oraz Komendy Powiatowej PSP. Do czasu przeprowadzenia I Powiatowego Zjazdu Związku OSP RP funkcję prezesa Oddziału Związku pełnił ówczesny przewodniczący Rady Powiatu Grodziskiego Wojciech Hardt. Zjazd Związku odbył się 24 listopada 2001 r. Wybrano wówczas Prezydium Zarządu Oddziału PZOSP RP, na czele którego jako prezes stanął grodziski starosta Wiesław Kamiński. Po jego śmierci w grudniu 2004 r. funkcję prezesa objął Piotr Galiński. Kolejne Zjazdy Oddziału Powiatowego ZOSP RP odbyły się w 2006 i 2011 r., funkcję prezesa Zarządu ponownie powierzono P. Galińskiemu, który od 2011 r. pełnił także funkcję prezesa Zarządu Gminnego ZOSP RP w Grodzisku Mazowieckim. W 2014 r. w ramach Związku OSP RP na terenie powiatu grodziskiego działało 14 ochotniczych straży pożarnych.

Od 9 stycznia 2013 r. Komendą Powiatową PSP w Grodzisku Mazowieckim kieruje st. bryg. mgr inż. Grzegorz Przerwa. W ramach tej Komendy funkcjonuje JR-G, która dysponuje 43 strażakami pełniącymi służbę w systemie trzymianowym. Jednostką od 1 marca 2008 r. kieruje bryg. Krzysztof Tryniszewski. Ponadto Komenda Powiatowa PSP w Grodzisku ma w dyspozycji: Powiatowe Stnowisko Kierowania (5 strażaków w systemie czterozmianowym) oraz Wydział Operacyjno-Techniczny. Łącznie z kadrą dowódczą i pracownikami obsługi organizacyjnej Komenda zatrudnia 57 osób. W ramach prowadzenia akcji ratowniczych Komenda współdziała, w zależności od potrzeb, skali i charakteru zdarzeń (sytuacji kryzysowych) z OSP, Policją, Pogotowiem Ratunkowym oraz innymi służbami. Na terenie powiatu grodziskiego działania ratownicze najczęściej są związane z gaszeniem pożarów i usuwaniem skutków wypadków drogowych. Współdziałanie Komendy Powiatowej z ochotniczymi strażami pożarnymi obejmuje także sprawy organizacyjne, prowadzenie kontroli sprawności operacyjno-technicznej oraz szkoleń i ćwiczeń sprawnościowych członków OSP w powiecie. Ponadto wspólnym zadaniem stało się przygotowywanie dzieci i młodzieży w ramach gminnych i powiatowych eliminacji Ogólnopolskiego Turnieju Wiedzy Pożarniczej.

KULTURA FIZYCZNA, SPORT, REKREACJA

W rozwoju kultury fizycznej, sportu i rekreacji ogromną rolę odegrały i nadal zachowują swoje znaczenie instytucje, organizacje i kluby. Po 1989 r. przez bez mała dziesięciolecie gmina nie zdołała zbudować obiektu na miarę oczekiwań społeczności i aspiracji coraz bardziej aktywnych organizatorów rywalizacji sportowej. Sytuacja uległa bardzo znaczącej poprawie kiedy po wybudowaniu Grodziskiej Hali Sportowej i Pływalni Miejskiej „Wodnik 2000” zorganizowany został na bazie tych nowoczesnych obiektów Ośrodek Sportu i Rekreacji (OSiR).

Trzeba zaznaczyć, że tuż po utworzeniu powiatu grodziskiego zwiększone zostały możliwości rywalizacji sportowej młodzieży na poziomie ponadlokalnym. Sprzyjało tej zmianie utworzenie Powiatowego Szkolnego Związku Sportowego (PSZS). Pierwszym prezesem związku został Michał Śliwiński, po nim tę funkcję pełnili Józef Adamczyk, Mieczysław Radkiewicz, Paweł Pieniążek. Związek zorganizował dotąd kilkadziesiąt zawodów sportowych w różnych dyscyplinach sportowych dla uczniów szkół podstawowych, gimnazjów i szkół średnich w ramach Mazowieckich Igrzysk Młodzieży Szkolnej. Zwycięzcy zawodów na szczeblu powiatu rywalizowali w zmaganiach między powiatami, a ich triumfatorzy kwalifikowali się do zawodów wojewódzkich. Spośród zawodników uczestniczących w zawodach PSZS szczególnie wyróżnił się w swej dalszej karierze sportowej olimpijczyk i mistrz świata w drużynie siatkarskiej Piotr Nowakowski.

Kluby sportowe

Piłka nożna. Najstarsze kluby sportowe w gminie Grodzisk Mazowiecki, to Grodziski Klub Sportowy „Pogoń”, który powstał w 1922 r., Ludowy Klub Sportowy Chlebnia, założony w 1984 r. GKS „Pogoń” jest najstarszym klubem sportowym na Mazowszu, nie licząc Warszawy. W obu klubach prowadzone były po 1989 r. jedynie sekcje piłki nożnej. Zespół piłkarski GKS „Pogoń” należał na przełomie lat 80. i 90. XX w. do najlepszych w regionie wśród IV-ligowców.

W zespole grali niemal wyłącznie wychowankowie klubu, w tym m.in. Andrzej Malinowski, Krzysztof Olasek, Robert Brudziński, Stanisław Ejsmont, Zenon Chyży, Jacek Trojanowski, Robert Kazubek, bracia Sławomir i Dariusz Domańscy, bracia Paweł i Piotr Sterlusowie, Leszek Ciesielski, Robert Sprawka, Janusz Zakrzewski, Piotr Bednarek, Krzysztof Kuran i Artur Dębski (w 2011 r. został posłem na Sejm RP). Największym sukcesem klubu było zdobycie w tamtym czasie Pucharu Polski na szczeblu województwa warszawskiego w 1988 r. (wynik 4:0 w finale z III-ligową Polonią Warszawa). W 1992 r. nie udało się grodzkiemu zespołowi awansować do III ligi. W następnych latach, gdy wielu czołowych zawodników zakończyło swoje kariery, a wpływ wychowanków prezentujących dobry poziom był niewielki, zespół grał wyraźnie słabiej, co skutkowało spadkiem do ligi okręgowej. Co prawda, niedługo po objęciu funkcji prezesa klubu przez Marka Finkowskiego „Pogoń” awansowała do IV ligi, jednak w sezonie 2002/2003 spadła do V ligi (Mazowiecka Liga Seniorów). Zespół został jednak dosyć szybko odbudowany i w sezonie 2004/2005 w wielkim stylu powrócił do IV ligi. Kolejno szkoleniowcami zespołu klubowego byli: Robert Brudziński, Marek Zub, Grzegorz Zmitrowicz, Krzysztof Etmanowicz, Marek Krzywicki i Rafał Smalec. Mimo wielu wysiłków „Pogoni” niezwykle trudno było uzyskać awans do III ligi. Udało się to dopiero w okresie prezesury Marka Masłowskiego w sezonie 2011/2012, gdy grodzki zespół wywalczył awans do III ligi grupy łódzko-mazowieckiej. Na tym szczeblu zespół grał przez cztery kolejne sezony do 2016 r. Pamiętne były w tym czasie mecze GKS „Pogoń” m.in. z Łódzkim Klubem Sportowym, Radomiakiem czy zdegradowaną z ekstraklasy Polonią Warszawa. Kolejno zespół prowadzili: Rafał Smalec, Tomasz Matuszewski, Marek Końko, Artur Dębiec. W związku z reorganizacją III ligi (doszły do niej najlepsze zespoły z województw warmińsko-mazurskiego i podlaskiego), grodzki zespół, w którym kilku kluczowych zawodników leczyło poważne kontuzje, ponownie znalazł się w IV lidze. Szansa powrotu do wyższej klasy rozgrywek pojawiła się w sezonie 2016/2017, gdy trenerem został Krzysztof Chrobak. Gruntownie przebudowany zespół zdeklasował rywali w grupie północno-mazowieckiej, co jednak nie zapewniło awansu. Konieczne były mecze barażowe, które grodzki zespół przegrał z Victorią Sulejówek (0:1 na wyjeździe, 1:1 u siebie w kontrowersyjnych okolicznościach, na boisku zalanym wodą po nawałnicy). Zgromadzeni wówczas dosyć liczni kibice grodzkiego zespołu (ok. 1000 osób) przeżyli ogromny zawód. Niemniej zespół GKS „Pogoń” nadal stara się walczyć o powrót do wyższej klasy rozgrywek. Obecnie trzon zespołu stanowią wychowankowie: Damian Jaroń, Jakub Kołaczek, Tomasz Kołodziejki, Maciej Pietraszek, Bartłomiej Nowak, Tomasz Feliksiak, Daniel Pałuba, Michał Bał, Michał Chojnacki.

Klub dysponuje także zespołem rezerw, który zaczynał udział w rozgrywkach od B-klasy w sezonie 2001/2002, później awansował do A-klasy (2006/2007) pod kierunkiem Andrzeja Malinowskiego, by w sezonie 2014/15 pod wodzą trenera Janusza Klimczewskiego awansować do Ligi okręgowej. Obecnie trenerem tego zespołu jest Robert Brudziński. Klub szczyci się dobrymi wynikami pracy z młodzieżą, dzięki czemu wychowankowie występują nie tylko w zespole rezerwowym ale i zasilają zespół biorący udział w wyższej klasie. Zespół GKS „Pogoń” nie odnotował w swojej historii po 1989 r. wybitnego osiągnięcia sportowego na miarę np. sukcesu w Pucharze Polski, niemniej z tego klubu wywodzi się co najmniej kilku piłkarzy dobrze znanych w kraju. Są to m.in. Damian Jaroń, Bartłomiej Nowak czy Krzysztof Grudkowski. Z kolei Tomasz Feliksiak był w swoim czasie partnerem i mentorem Roberta Lewandowskiego w „Zniczu” Pruszków. Największą nadzieją

spośród wychowanków GKS „Pogoń” jest obecnie Mateusz Wieteska, środkowy obrońca grający w Ekstraklasie w zespole Górnika Zabrze.

Grodziska „Pogoń” świętowała co 5 lat swoje jubileusze, podczas których goszczono władze piłkarskie, w tym m.in. Prezesa PZPN Kazimierza Górskiego. W ramach obchodów jubileuszu 70-lecia klubu wydarzeniem był mecz zespołu „Orły Górskiego” z reprezentacją oldboyów Wspólnoty Niepodległych Państw (wynik 3:1 dla „Orłów”). Przy następnym jubileuszu w „Meczu dla Kosowa” z „Orłami” zmierzyli się oldboje „Pogoni”. Z kolei podczas obchodów 95-lecia dawni piłkarze „Pogoni” zmierzyli się z Legią Champions, zespołem złożonym z zawodników grających w latach 90. w Lidze Mistrzów UEFA.

Od 2006 r. GKS „Pogoń” ma swoją siedzibę w nowoczesnym budynku, dysponuje też oświetlonym boiskiem treningowym (sztuczna nawierzchnia). Planowane jest oświetlenie głównego boiska.

Piłka nożna w ciągu ostatnich kilkunastu lat stała się w Grodzisku Mazowieckim bardzo popularna, co zaowocowało wzrostem liczby drużyn młodzieżowych w ramach GKS „Pogoń”, a jeszcze bardziej po uruchomieniu w 2013 r. przy tym klubie Akademii Piłkarskiej (koordynatorem został Jakub Dębiec). Obecnie w rozgrywkach ligi młodzieżowej uczestniczy 20 drużyn. Współpraca partnerska Grodziska z austriackim Weiz przyniosła także kontakty sportowe, dzięki którym „Pogoń” rozgrywała mecze z tamtejszym drugoligowym zespołem S.C. Weiz. Z kolei drużyny młodzieżowe brały udział w turniejach we Francji, czy też zgrupowaniach we Włoszech. Warto też wspomnieć o prowadzonej przez Kamila Grońskiego szkółce „Kinder Pogoń” dla przedszkolaków.

GKS „Pogoń” jest klubem dobrze zorganizowanym, dbającym o podopiecznych, jak i właściwe relacje z kibicami. Jest najbardziej rozpoznawalną marką sportową miasta, a mecze piłkarskie niezmiennie przyciągają zazwyczaj najwięcej widzów w porównaniu z innymi rozgrywkami. W latach 2006-2014 kolejnymi prezesami zarządu klubu byli Marian Obłękowski i Marek Masłowski. Od dłuższego czasu w działania na rzecz rozwoju klubu zaangażowani są wiceprezes zarządu (od 2006 r.) Michał Śliwiński, jak i inni członkowie obecnego zarządu: Robert Brudziński, Piotr Leśniewski, Sławomir Kołaczek, Andrzej Boniecki, Michał Witczak, Bartosz Benedykciński, Maciej Feliga, Tomasz Barczyński, Maciej Przybylski.

Drugim zasłużonym klubem jest LKS Chlebnia, w którym od początku w działania na rzecz jego rozwoju zaangażowały się rodziny Żeglińskich, Kierzkowskich, Zdulskich, Piotrowskich. Długoletnim prezesem LKS Chlebnia był Henryk Tuszyński, po nim schedę przejął w 2006 r. Sławomir Jackowski, były bramkarz tego klubu. Szybszy rozwój klubu nastąpił od sezonu 2001/2002, kiedy LKS Chlebnia awansował do Ligi okręgowej, w której gra do dziś z krótką przerwą w sezonie 2008/2009 (rozgrywki w A-klasie). W trzech ostatnich sezonach zespół radzi sobie bardzo dobrze, plasuje się w czołówce tabeli rozgrywek okręgowych. Założona i prowadzona od kilku lat przez Janusza Klimczewskiego Akademia Piłkarska LKS Chlebnia działa bardzo sprawnie i z coraz lepszymi wynikami. Dzięki temu miejscowe drużyny młodzieżowe odnoszą sukcesy w rozgrywkach ligowych, rośnie liczba zawodników, co spowodowało, że od sezonu 2011/2012 klub zgłosił zespół rezerw do rozgrywek B-klasy. Zespół rezerw prowadzony przez Dariusza Świderskiego w sezonie 2013/2014 uzyskał awans do A-klasy, w której gra nadal. Obecnie trenerem pierwszego zespołu jest wychowanek klubu Paweł Żegliński, który był piłkarzem, następnie trenerem zespołów młodzieżowych, później drużyny rezerw. Obecnie 10 drużyn LKS Chlebnia rywalizuje w rozgrywkach ligowych na kilku poziomach. Przez 30 lat klub miał do dyspozycji łącznie boisko na dzierżawionym placu. Od

1 czerwca 2014 r. dzięki staraniom gminy powstał nowoczesny obiekt wyposażony w dwa boiska trawiaste, trybunę na boisku głównym, budynek klubowy. Takiej infrastruktury może pozazdrościć wiele innych klubów, także tych, które uczestniczą w rozgrywkach wyższych lig.

Nowe kluby sportowe. W ciągu ostatnich kilku lat powstały w gminie, poza GKS „Pogoń” i LKS Chlebnia, kluby młodzieżowe: Uczniowski Klub Sportowy „Mazovia” Grodzisk (prezes zarządu Iwona Kulis), Uczniowski Klub Sportowy „Sporting” Grodzisk (prezes Bartosz Bartosiewicz) oraz Szkoła Piłkarska „Offensywa” Książenice przy Szkole Podstawowej w Książenicach. UKS „Mazovia” prowadzi zajęcia dla dziewcząt, a zespół kobiecy (trener Marcin Malinowski) od sezonu 2014/2015 gra w III lidze okręgowej mazowieckiej (najniższy poziom rozgrywek piłki nożnej kobiet). Zespoły UKS „Sporting” uczestniczą w rozgrywkach lig młodzieżowych, podobnie jak drużyny SP „Offensywa”.

Z organizacji krzewiących sport i kulturę fizyczną, głównie za sprawą rywalizacji piłkarskiej, ale już nie istniejących, wyróżniało się jeszcze nie tak dawno Grodziskie Amatorskie Stowarzyszenie Sportowe (GASS). Założyli je w 1998 r. Henryk Górski (prezes zarządu) i Michał Śliwiński (wiceprezes). Później na czele zarządu GASS stali Wojciech Emeschajmer i Michał Śliwiński. Spośród wielu inicjatyw sportowych zainicjowanych przez GASS z pewnością największą popularnością cieszyły się rozgrywki piłkarskie Grodziskiej Ligi Amatorów (GLA) drużyn gminy Grodzisk Mazowiecki oraz powiatów żyrardowskiego i pruszkowskiego, które toczyły się w ramach I i II ligi. Zwycięzca cieszył się nieoficjalnym tytułem Amatorskiego Mistrza Grodziska. 26. edycji GLA rozgrywano na piaszczysto-trawiastym boisku przy Stawach Walczewskiego. Czołowe drużyny GLA, to Bałtycka, Junior Bałtycka, Kopernik, Piaskowa, Jedynka, Nieobliczalni. W 2011 r. działalność GASS została zawieszona, niemniej część zainicjowanych form rywalizacji piłkarskiej jest kontynuowana. Rozgrywki drużyn amatorskich realizowane są od kilku lat w ramach Grodziskiej Ligi Szóstek. Mecze odbywają się na nowoczesnym boisku „Orlik” pod egidą Ośrodka Sportu i Rekreacji. Zainicjowane i prowadzone nadal przez Michała Śliwińskiego cykliczne rozgrywki podczas ferii zimowych w kilku kategoriach wieku uczniów odbywają się w Grodziskiej Hali Sportowej. Od 2002 r. realizowane są w gminie Grodzisk piłkarskie „Mini-Mistrzostwa Świata” i „Mini-Mistrzostwa Europy”, które wymyślił także Michał Śliwiński. Rozgrywki w tych mistrzostwach toczą dzieci i młodzież w drużynach, które przybrały nazwy państw biorących udział w mundialach czy turniejach euro. „Mini-Mistrzostwa” cieszą się do dziś dużą popularnością, ich organizacją od kilku lat zajmuje się GKS „Pogoń”. Przez kilka sezonów GASS prowadziło kobiecą drużynę piłki nożnej, która występowała w ogólnopolskiej II lidze. Obecnie drużynę kobietą prowadzi UKS „Mazovia”.

Grodziskie Amatorskie Stowarzyszenie Sportowe podjęło inicjatywy na rzecz rozwoju innych dyscyplin. Na utworzonym przez siebie boisku do siatkówki plażowej zorganizowane zostały pierwsze w mieście turnieje w tej dyscyplinie. Kontynuację tej tradycji podjął UKS „Sparta”. GASS zorganizowało kilka razy zawody strzeleckie z broni pneumatycznej i zawody lucznicze, jednak dyscypliny te nie zdobyły sobie popularności w gminie Grodzisk Mazowiecki.

Niedawno Rada Miejska podczas XVIII sesji w dniu 24 lutego 2016 r. zajęła pozytywne stanowisko dotyczące podpisania przez Burmistrza Grodziska Mazowieckiego porozumienia z Akademią Piłkarską Legii Sp. z o.o. oraz Spółką Legia Warszawa SA pod nazwą „Porozumienie w przedmiocie współpracy dotyczącej warunków realizacji inwestycji prowadzenia Kompleksu Badawczo-Rozwo-

jowego wraz z Ośrodkiem Treningowo-Szkolnym”. Władze samorządowe oraz działacze sportowi wiąży z tą inwestycją spore nadzieje na rozwój piłki nożnej w gminie Grodzisk Mazowiecki.

Kolarstwo. Dyscyplina ta cieszyła się już wcześniej zainteresowaniem grodziskiej młodzieży, co zaowocowało założeniem sekcji kolarskiej „Opty”. Jednak przez kilka lat sekcja nie przejawiała aktywności. Dopiero wyścig kolarski o Puchar Burmistrza zorganizowany 20 września 1992 r. dał impuls dla wznowienia działalności sekcji. W grudniu tego samego roku Grodziski Klub Kolarski „Opty-Mazowsze” (GKK) został zarejestrowany. W ciągu kilku następnych lat dosyć szybko spopularyzowano sport kolarski w gminie. Począwszy od 1995 r. odbywają się na terenie gminy wyścigi kolarskie: szosowe, przełajowe, MTB. W Grodzisku i okolicach zagościł Wyścig „Dookoła Mazowsza”, jak i Mały Wyścig Pokoju. W dniu święta miasta (22 lipca) rozgrywało kryterium uliczne. W klubie wyszkolono wielu utalentowanych zawodników, którzy w ciągu ponad 20 lat odnosili sporo sukcesów na zawodach rangi krajowej i regionalnej. Z ostatnich osiągnięć (2017) warto wspomnieć o tytule mistrza Polski juniorów, który zdobył Jakub Wangin, jak i trzecim miejscu drużyny w Mistrzostwach Polski elity kolarstwa torowego w Pruszkowie. Zawodnicy trenowali i startowali w różnych kategoriach wiekowych: żak, żakini, młodzik, młodziczka, junior młodszy, junior, juniorka. Brali udział w zawodach kolarskich szosowych, torowych, przełajowych i MTB. Obecnie klub liczy ok. 30 zawodników, w tym czwórkę dziewcząt. Od wielu lat trenerem jest Norbert Ogórek. Prezesem zarządu GKK jest od początku Tadeusz Wzorek, właściciel firmy FPHU WZOREK i główny sponsor klubu.

Tenis. Początki gry w tenisa na poziomie sportowym i rekreacyjnym sięgają w Grodzisku Mazowieckim końca lat 20. i początku lat 30. XX w. W tej dziedzinie sportu kluczową rolę przez wiele lat odgrywało miejscowe Ognisko Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej „Świt”. Jedną z najważniejszych postaci zasłużonych dla rozwoju tenisa był Eugeniusz Betlejewski (zm. w 1994 r.). To jemu miasto zawdzięczało m.in. budowę kortów. Działalność Ogniska TKKF „Świt” dotowały władze miasta. W latach 90. XX w. Ognisko prowadziło szkołę tenisową dla dzieci (ponad 60 uczestników). Organizowane były turnieje dla członków szkółki, m.in. podczas Dnia Dziecka. Niezmiennie przez kilka dekad Ognisko TKKF „Świt” cieszyło się sporym zainteresowaniem młodzieży i dorosłych. Organizowane były zawody o Mistrzostwo Grodziska Mazowieckiego oraz turnieje „Weterani Mazowsza” dla seniorów (10 edycji w latach 1988-1997). W latach 90. XX w. zmniejszyło się zainteresowanie tenisem rekreacyjnym, natomiast wychowanki Ogniska, już jako zawodniczki WKT Mera Warszawa, odniosły wiele sukcesów, głównie podczas Mistrzostw Polski (na poziomie junierek, także w drużynie). Najlepsze wyniki osiągnęły w tamtym czasie Katarzyna Finkowska, Maja Klonowska, Joanna Słowińska. Co ciekawe, na miejscowych kortach podczas Mistrzostw Grodziska Mazowieckiego dziewczęta z sukcesami konkurowały z mężczyznami, wygrywając zawody – Joanna Słowińska w 1993 r. i Agnieszka Trąbińska w 1995 r. Wśród tenisistów wyróżnili się w tamtym czasie Sławomir Graczyk, Waldemar Antoniak, Igor Grabowski. W latach 1989-1999 funkcję prezesa Zarządu Ogniska TKKF „Świt” sprawował Zbigniew Trąbiński.

Mimo pięknej tradycji i osiągnięcia znaczących sukcesów sportowych i wielu zasług dla rozwoju rekreacji w mieście, Ognisko TKKF „Świt” zostało w grudniu 1999 r. rozwiązane. Korty przeszły pod zarząd Ośrodka Sportu i Rekreacji. Niebawem zostały poddane modernizacji, a otwarcie kortów jako obiektu całorocznego odbyło się uroczyste 23 lipca 2005 r. Nowy obiekt służył nadal rozgrywkom w ramach lokalnych mistrzostw, sporadycznie organizowanym zawodom, w tym w ra-

mach azjatyckiej odmiany soft-tenisa. Firmy wynajmujące korty na różnorodne zajęcia i zawody potraktowały tę działalność komercyjnie. W 2009 r. Rada Miejska postanowiła wydzierżawić obiekt prywatnej firmie na okres 10 lat.

Tenis stołowy. Klub Dartom Bogoria Grodzisk jest obok GKS „Pogoń” i GKK „Opty-Mazowsze” najbardziej znaną marką sportową Grodziska Mazowieckiego w kraju, a zapewne też i za granicą. W sezonie 2006/2007 klub Tur Jaktorów, po zdobyciu w poprzednim sezonie brązowego medalu Drużynowych Mistrzostw Polski, został przeniesiony do Grodziska. Początkowo występował pod nazwą Dartom Intar Tur Bogoria Grodzisk. Prezesem zarządu jest od tamtego czasu Dariusz Szumacher, właściciel firmy Dartom i zarazem sponsor klubu. Wiceprezisi zarządu, w większości także sponsorzy klubu, to Dariusz Łysuniak, Krzysztof Socha, Stanisław Kuracki, Artur Wiśniewski. Dartom Bogoria Grodzisk stał się pierwszym nowoczesnie prowadzonym klubem tenisa stołowego w Polsce. W składzie zespołu seniorskiego występowali czołowi zawodnicy krajowi (Daniel Górak, Wang Zeng Yi, Robert Floras, Paweł Fertikowski) oraz bardzo dobrzy zawodnicy zagraniczni, jak np. Koreańczyk Oh Sang Eun, medalista mistrzostw świata i olimpijski, reprezentant Hongkongu Cheng Yuk medalista imprez światowych. W zespole grali też inni wysoko klasyfikowani w rankingach tenisistów z Hongkongu, Hiszpanii, Grecji, Singapuru, Japonii, Chin i Czech. Listę pierwszych obcokrajowców w zespole klubowym Dartomu Bogoria otworzyli Chińczyk Xu Wenliang i Czech Martin Olejnik. W obecnym składzie zespołu są także zawodnicy reprezentujący te dwie nacje: Chuanxi Han i Pavel Siruček. Polityka transferowa zaowocowała wieloma sukcesami klubu w polskiej Superlidze i podczas Mistrzostw Polski. Z czasem przyszły też pierwsze osiągnięcia na arenie międzynarodowej. Ale sukcesy tenisistów stołowych grodzkiego klubu nie tylko rozślawiły miasto, przyczyniły się też do podniesienia poziomu tej dyscypliny sportu w Polsce. Przede wszystkim wydatnie wzrosła ranga polskiej Superligi, głównie dzięki temu, iż coraz więcej klubów brało przykład polityki transferowej właśnie skutecznie realizowanej przez Dartom Bogoria. Niektóre kluby dosyć szybko podniosły swój poziom i coraz skuteczniej rywalizowały z grodziskim klubem. W efekcie poprzedni wielokrotny zdobywca wielu tytułów mistrzowskich musiał się zadowolić w sezonie 2015/2016 dopiero 5. miejscem w Superlidze. Obecnie polska Superliga tenisa stołowego jest jedną z czołowych lig europejskich, po niemieckiej, rosyjskiej i francuskiej. Czołowi zawodnicy Dartomu Bogoria: Dariusz Górak, Wang Zeng Yi, Robert Floras, Paweł Fertikowski, stanowili przez kilka lat trzon reprezentacji Polski. Zapewne w uznaniu zasług dla rozwoju tej dyscypliny sportu prezes Dariusz Szumacher został wybrany w 2017 r. prezesem Polskiego Związku Tenisa Stołowego. Od sezonu 2008/2009 trenerem drużyny seniorskiej Dartom Bogoria do dziś jest Tomasz Redzinski. Klub prowadzi drugi zespół, złożony wyłącznie ze swoich wychowanków, grający obecnie w III lidze województwa mazowieckiego. W klubie działa coraz prężniej Akademia Tenisa Stołowego, której młodzi adepci zdobyli w ostatnim czasie wiele medali, zarówno w mistrzostwach województwa mazowieckiego, jak i mistrzostwach Polski czy krajowych turniejach Grand Prix, w różnych kategoriach wieku. Klubowa Akademia wyszkoliła już grupę bardzo obiecujących młodych zawodników. Wśród nich jest syn trenera 12-letni Miłosz Redzinski, który jest najlepszy w swojej grupie wieku w kraju i coraz lepiej radzi sobie w meczach ze starszymi od siebie zawodnikami. W dotychczasowej historii klubu Dartom Bogoria niewątpliwie największe sukcesy odniósł Daniel Górak: pięć razy zdobywał mistrzostwo Polski w singlu, dwa razy w deblu (z Robertem Florasem w 2013 r. i Ja-

kubem Dyjase w 2017 r.). Przyczynił się też bardzo do zwycięstw zespołu w Drużynowych Mistrzostwach Polski (sześć tytułów). Miał też udane spotkania w europejskich rozgrywkach, uczestniczył – jednak bez sukcesu – w Igrzyskach Olimpijskich w Rio de Janeiro (2016 r.). Mistrzostwo indywidualne Polski zdobywali ponadto inni zawodnicy Dartomu Bogoria – Artur Daniel (2009 r.) i Wang Zeng Yi (2012 r.). Z pozostałych zawodników kilku także zdobyło medale w różnych kategoriach podczas mistrzostw Polski. Do największych sukcesów zespołu klubowego zaliczyć trzeba 6 tytułów drużynowego mistrza Polski – od 2007/2008 do 2016/2017, z wyjątkiem sezonów 2010/2011, 2012/2013 i 2014/2015, kiedy zespół był wicemistrzem kraju. Trzykrotnie Dartom Bogoria dotarł do ćwierćfinału Ligi Mistrzów (2008/2009, 2011/2012, 2014/2015) oraz finału Pucharu ETTU (Europejskiej Federacji Tenisa Stołowego), w którym nie odniósł zwycięstwa (2012/2013). Ponadto w rozgrywkach tego samego Pucharu grodziski zespół dotarł do półfinału w sezonie 2008/2009 oraz do ćwierćfinału w sezonie 2013/2014.

Żeglarstwo. Mimo że w gminie Grodzisk Mazowiecki i najbliższych okolicach nie ma większych akwenów, to działa tutaj od października 2003 r. Grodziski Klub Żeglarski „Czysty Wiatr”. Klub nawiązuje w swojej działalności do pięknej tradycji żeglowania, z którą miasto jest związane dzięki Leonidowi Telidze, a także do byłego szczepu wodniackiego. Inicjatorami i założycielami klubu byli instruktorzy harcerscy. Funkcję prezesa zarządu klubu pełni Mirosław Łyszkowski. Klub liczy obecnie ponad 50 członków. W ramach klubu działa Dziecięca Akademia Żeglarska (10 instruktorów, ok. 40 uczestników), sekcja turystyki pieszej i wodnej (ok. 30 członków) oraz kapela szantowa „Czysty Wiatr”. Domeną klubu są od 2004 r. rejsy morskie i jeziorne, obozy żeglarsko-turystyczne, kursy na stopnie żeglarskie. Ogółem w latach 2004-2016 członkowie „Czystego Wiatru” wzięli udział w 27 rejsach morskich, głównie na Morzu Bałtyckim, a także na Adriatyku, Morzu Śródziemnym i Morzu Egejskim. Załogi 8-9 osobowe żeglowały na jednostkach s/y: „Nike Warszawska”, „Wagant”, „Polski Len”, „Alf”, „Wodnik”, „Wodnik II”, „Ina”, „Vakaryne”, „Zawisza Czarny”. Z kolei rejsy jeziorne (16 razy), podobnie jak obozy żeglarskie (16) i kursy (13) miały miejsce na Mazurach. Od 2015 r. członkowie klubu startują w regatach. W Mistrzostwach Polski katamaranów, które odbyły się między 7 a 9 sierpnia 2015 r. w Sopocie, sukces odnieśli juniorzy „Czystego Wiatru” Mateusz Gołaszewski i Karol Roman na F-18, a Aleksandra Sroczyńska i Anna Świtajska zwyciężyły w klasie Hobie Cat 16 i zajęły drugie miejsce na HC-16. W lipcu 2016 r. załogi „Czystego Wiatru” wzięły udział w Mistrzostwach Europy katamaranów w Austrii.

20 maja 2016 r. zostały zorganizowane I Grodziskie Regaty Żeglarskie o Puchar Burmistrza Grodziska Mazowieckiego. Regaty odbyły się w Sztynorcie. Reprezentacja Dziecięcej Akademii Żeglarskiej zajęła w regatach drugie miejsce, załoga Klubu „Czysty Wiatr” miejsce dziewiąte. Warto przy tym podkreślić, że burmistrz Grzegorz Benedyckiński jest zapalonym żeglarzem i wspiera rozwój tej dyscypliny, jest członkiem „Czystego Wiatru”.

Działająca bardzo aktywnie sekcja turystyki od 2014 r. zorganizowała i współorganizowała ponad 30 rajdów pieszych, rowerowych, spływów kajakowych. Najdłuższą tradycją cieszą się Złazy „Babie Lato”. Imprezy turystyczne odbywały się przede wszystkim na terenie Polski, w tym na zachodnim Mazowszu, a od niedawna członkowie sekcji uczestniczą w wyjazdach na Węgry. GKŻ „Czysty Wiatr” jest od kilkunastu lat organizacją propagującą żeglarstwo sportowo-turystyczne i rekreacyjne. Klub ma przy tym niemałe osiągnięcia w dziele nie tylko aktywizacji coraz szerszego grona swoich członków, ale także odgrywa ważną rolę w wychowywaniu dzieci i młodzieży, w tym

młodych osób z rodzin patologicznych. Od kilkunastu lat klub współpracuje z grodziskimi szkołami, w szczególności z Gimnazjum nr 3, a od niedawna ze Szkołą Podstawową nr 5.

Szachy. Grodziski Klub Szachowy im. Mieczysława Najdorfa powstał w 2002 r. Patronem klubu jest jeden z najwybitniejszych w historii szachów arcymistrzów międzynarodowych, urodzony i mieszkający w Grodzisku Mazowieckim do 1939 r., skąd wyjechał do Buenos Aires. Celem działalności klubu jest krzewienie kultury fizycznej ze szczególnym uwzględnieniem sportu szachowego wśród dzieci, młodzieży i dorosłych. Klub zainicjował wiele imprez szachowych, z których w szczególności konkursy w ramach sześciu do tej pory rozegranych turniejów o Grand Prix dla szkół podstawowych w gminie Grodzisk Mazowiecki cieszyły się licznym udziałem dzieci i młodzieży. Prezesem zarządu jest Grzegorz Waldemar Skonieczny. Początkowo, jako Polfa Grodzisk, klub występował w I lidze, zdobywając w 2002 r. trzecie miejsce, a następnie w latach 2003, 2004 i 2005 tytuły wicemistrzów Polski. W najlepszych latach w drużynie Polfa Grodzisk występowali utytułowani szachiści, m.in. Iweta Radziejewicz wielokrotna medalistka mistrzostw Polski, czy Łukasz Cyborowski, Kamil Mitoń, Mirosław Grabarczyk, Bogdan Grabarczyk, Bartłomiej Heberla, Jan Adamski i węgierski arcymistrz Peter Acs. Największą imprezą o znaczeniu międzynarodowym, którą grodziski klub współorganizował, był VII Mazowiecki Festiwal Szachowy w Grodzisku Mazowieckim (20-28 lipca 2007 r.), któremu patronowali Marszałek Województwa Mazowieckiego Adam Struzik i Burmistrz Grodziska Mazowieckiego Grzegorz Benedykciński. Był to zarazem VII Memoriał Mieczysława Najdorfa, którego 6 poprzednich edycji zostało zrealizowanych staraniem miejscowych miłośników szachów w latach 2001-2006. Udział w festiwalu wzięło 190 zawodników w wieku od 5 do ponad 70 lat. W głównym festiwalowym turnieju rywalizowało 68 szachistów, w tym kilku arcymistrzów. Startowali szachiści z Polski, Danii, Hiszpanii, Litwy, Ukrainy, Armenii i Peru. Z numerem 1 został rozstawiony arcymistrz Bartłomiej Macieja, który wygrał turniej główny, czyli Memoriał M. Najdorfa. Co ciekawe, z mężczyznami rywalizowały kobiety. Najlepszy wynik wśród kobiet osiągnęła arcymistrzyni Monika Soćko. W ramach festiwalu odbyły się też VI Mistrzostwa Mazowsza Juniorów. Podczas inauguracji, która odbyła się w ramach obchodów 485. rocznicy nadania praw miejskich Grodziskowi, na 40 szachownicach rozegrana została gra symultaniczna, w której arcymistrz Mateusz Bartel odniósł 39 zwycięstw przy jednym remisie. W sumie była to niezwykle ciekawa i w pełni udana impreza, niestety od 2008 r. jej organizację przejęła Warszawa. Niemniej dzięki aktywnej działalności Grodziskiego Klubu Szachowego im. M. Najdorfa, a także innych inicjatyw miłośników gry w szachy, sport ten został w mieście i częściowo także gminie znakomicie spopularyzowany. Szczególnie wśród dzieci i młodzieży, co w końcu zaowocowało utworzeniem Uczniowskiego Klubu Szachowa Dwójka w SP nr 2 im. M. Konopnickiej w marcu 2016 r. Klub został zarejestrowany w Polskim Związku Szachowym w tym samym roku (nr 847/MA). Początkowo klub liczył 49 członków, w 2017 r. liczba ta wzrosła do blisko 70. Prezesem klubu jest Jacek Kiciński. Szachowa Dwójka zorganizowała w ostatnich dwóch latach wiele udanych turniejów, przeprowadziła Mistrzostwa Grodziska Juniorów i uczestniczyła w Lidze Młodych Talentów. W krótkim czasie osiągnęła dobre rezultaty w upowszechnianiu szachów, w szczególności wśród uczniów szkół podstawowych, a także przedszkolaków.

Inne dyscypliny sportu. Mniej więcej od roku 2000 datuje się niezwykle zjawisko zakładania klubów sportowych dla młodzieży. Co więcej, pojawiły się w ciągu kilkunastu lat pierwsze klu-

by wielosekcyjne, jak i kluby reprezentujące dyscypliny wcześniej mało popularne i nie rozwijane organizacyjnie. Klubem, który zrzesza największą liczbę uczestników, na równi z najstarszym w mieście GKS „Pogoń”, należy Uczniowski Klub Sportowy „Sparta”. Został założony w 2003 r. przez trzech nauczycieli Gimnazjum nr 3: Mariusza Smysło (został wówczas prezesem, dziś jest dyrektorem OSiR), Pawła Pieniżka (obecny prezes) i Tomasza Basiaka. Klub rozwija działalność w 4 sekcjach: siatkarskiej, pływackiej, karate oraz wrotkarskiej i łyżwiarstwa szybkiego. Drużyny siatkarskie, zarówno kobiece, jak i męskie, a także młodzieżowe nie mogą się jeszcze poszczycić znaczącymi sukcesami, grają na najniższych szczeblach lig wojewódzkich. UKS „Sparta” organizuje rozgrywki Grodzkiej Amatorskiej Ligi Siatkówki, w której bierze udział wiele zespołów z terenu miasta i gminy, a także z powiatu. Organizowane są ponadto otwarte turnieje halowe i plażowe, niekiedy o zasięgu ogólnopolskim. Wszystkie rozgrywki siatkarskie cieszą się dużą popularnością. Z kolei młodzież trenująca w sekcji pływackiej odnosi sukcesy w zawodach szczebla wojewódzkiego. Jeszcze prężniej działa sekcja karate Shinkyokushin, którą prowadzi sensei Tomasz Basiak. Adepti karate zdobyli w ostatnich latach wiele medali w kategoriach seniorów i juniorów w zawodach lokalnych, jak i krajowych. Najbardziej utytułowanym zawodnikiem jest Dominik Parol, który szczyci się już wieloma wywalczonymi tytułami na największych zawodach w Polsce, a także medalami srebrnym i brązowym zdobytymi na Mistrzostwach Europy U-22 w Sofii. W jego ślady podąża Filip Bolewski, który niedawno zwyciężył w międzynarodowym turnieju Waterpoort Cup w Holandii. UKS „Sparta” zorganizowała w 2005 r. w Grodzkiej Hali Sportowej turniej karate „Matsushima Cup” z udziałem zawodników z całej Europy. Bardzo dobrze rozwija się sekcja wrotkarska, którą prowadzi olimpijczyk z Vancouver (2010 r.) Sławomir Chmura. Do czołówki krajowej w swych kategoriach wieku należą Marta Dobrowolska i Amelia Steć. Zawodniczki te dobrze spisywały się w zawodach międzynarodowych. Barwy „Sparty” reprezentuje od kilku lat panczenistka Luiza Złotkowska, która startowała w Zimowych Igrzyskach Olimpijskich w Vancouver (2010 r., brąz w drużynie), Soczi (2014 r., srebro w drużynie) i ostatnio w Pjongczang (2018 r., bez sukcesu).

W roku 2000 powstał Grodzki Klub Koszykarski (GKK), jako kontynuacja drużyny seniorów Grodzkiej Hali Sportowej, grających w lidze najniższego szczebla. Od podstaw koszykówkę jako dyscyplinę wychynową w mieście budowali Andrzej Faliszewski, Tomasz Pierc, Sławomir Kołaczek, Jaromir Buzalski, Marek Kirkowski. Wszyscy z wymienionych, poza M. Kirkowskim, nadal pracują w klubie. Funkcję prezesa zarządu pełni Sebastian Jędrzejewski, wcześniej tę funkcję pełnił Tomasz Pierc. Klub prowadzi od kilkunastu lat pracę z młodzieżą. O dobrych efektach pracy szkoleniowej świadczy to, iż wychowankowie klubu zasilają od pewnego czasu składy pruszkowskiego „Znicza” i zespołów warszawskich. Kilku wychowanków GKK występowało w zespołach Ekstraklasy (wcześniej Tauron Basket Liga) i I Ligi. Kilku z nich, jak Piotr Śmigielski i Łukasz Paul, nadal gra w czołowych klubach. Obaj wymienieni byli reprezentantami Polski w kategoriach młodzieżowych. Łukasz Paul debiutował w reprezentacji U-18 podczas turnieju we Francji. Był wówczas zawodnikiem GKK w zespole prowadzonym przez trenera J. Buzalskiego.

Aktualnie w rozgrywkach ligowych Warszawskiego Okręgowego Związku Koszykówki występuje osiem zespołów młodzieżowych. Jak dotąd największe sukcesy tych zespołów sprowadzały się do zwycięstw w międzynarodowych festiwalach koszykówki (Göteborg, Berlin) oraz zajęcia trze-

cich miejsc przez chłopców w rozgrywkach ligowych na Mazowszu oraz w międzynarodowym turnieju w Poznaniu. Z kolei chłopcy rocznika 1993 r., podopieczni trenera J. Buzalskiego, dotarli do ćwierćfinału Mistrzostw Polski U-14 w 2007 r.

Zespół seniorski GKK, grając na najniższym szczeblu ligowym nie odnosił sukcesów, w związku z czym sekcja została rozwiązana. Zespół ten istniał kilkanaście lat, a swój pierwszy mecz rozegrał jako GHS tuż po otwarciu hali sportowej z silną litewską drużyną ligową z Radziwiliszek.

W ciągu ostatnich kilkunastu lat powstało w gminie wiele klubów sportowych. Propagują one z coraz lepszym skutkiem bieganie (Klub Sportowy „Biegi Grodzisk Mazowiecki”, Klub Biegowy „Dogoń”), sporty walki (Uczniowski Klub Sportowy „Piranie” – judo; Uczniowski Klub Sportowy „Budo” z Akademią Sztuk Walki – karate, jiu-jitsu, taekwondo; Stowarzyszenie Sportowe Grodziski Klub Karate „Tora”), szermierkę (Grodziski Klub Szermierczy), tenis (Klub Sportowy „Polish Soft Tennis Association”), squash (Uczniowski Klub Sportowy „Squash Hunters”), oraz jeździectwo (Ludowy Klub Jeździecki „Kuclandia” w Książenicach; Uczniowski Klub Sportowy „Primo” w Kozarach). Warto zauważyć, iż swój wkład w rozwój kultury fizycznej i sportu wnoszą od dłuższego czasu największe w gminie zakłady, zresztą nie tylko zaangażowane w sponsorowanie klubów czy imprez. Dobry przykład mobilizowania własnych pracowników do aktywności sportowej dał kilkanaście lat temu Danfoss. W tym zakładzie zorganizowano 11 sekcji sportowych. Firmową imprezą stał się od 2008 r. bieg charytatywny Danfoss Run.

W latach 90. XX w. w Grodzisku zaczęto organizować masowe zawody dla uczniów szkół podstawowych, a następnie także gimnazjów. Najważniejszą imprezą była w tej mierze Grodziska Olimpiada Sportowa. Wieloletnim organizatorem i propagatorem Olimpiady był Andrzej Faliżewski, nauczyciel wychowania fizycznego w SP nr 4. Rywalizacja uczniów przebiegała w różnych konkurencjach indywidualnie, miała też wymiar zespołowy. Olimpiadę wygrywała szkoła, która zgromadziła najwięcej punktów w rywalizacji indywidualnej swoich uczniów. Nauczyciele wychowania fizycznego, którzy przygotowywali uczniów do zawodów, w zależności od lokaty ich szkoły otrzymywali odpowiednie nagrody. Aktualnie w związku z reformą systemu oświaty szkolnej, odpadły z tej rywalizacji gimnazja.

Odnosić trzeba także znaczące osiągnięcia w sporcie niepełnosprawnych. Pod kierunkiem Edwina Nartonowicza, nauczyciela wychowania fizycznego w Zespole Szkół Specjalnych, trenowali byli zawodnicy, z których kilku wzięło udział w Igrzyskach Paraolimpijskich (Janusz Wytrykus, Małgorzata Zimak), czy też zawodach wrotkarskich.

Większa część klubów, z których tylko niektóre mogą się poszczycić spektakularnymi sukcesami, ma swoje niezaprzeczalne zasługi przede wszystkim w krzewieniu kultury fizycznej, w największym stopniu wśród dzieci i młodzieży, ale także wśród dorosłych.

Imprezy sportowe, jak i stowarzyszenia prowadzące kluby krzewiące sport i kulturę fizyczną, od wielu lat otrzymują wsparcie finansowe władz gminnych, powiatowych oraz od sponsorów. W bardzo wielu zawodach burmistrz Grzegorz Benedykciński obejmował honorowy patronat. Uczestniczył niejednokrotnie w finałach imprez sportowych, wręczając nagrody i dyplomy najlepszym

zawodnikom i drużynom. W najważniejszych cyklicznych zawodach zazwyczaj rywalizowano o Puchar Burmistrza Grodziska Mazowieckiego.

Obiekty sportowe i rekreacyjne

W ciągu ostatnich 20 lat stworzono w Grodzisku Mazowieckim nowoczesną bazę służącą rozwojowi sportu, kultury fizycznej i rekreacji. Większą częścią nowych obiektów zarządza Ośrodek Sportu i Rekreacji, który powstał w 2003 r. w wyniku połączenia Grodziskiej Hali Sportowej przy ul. Westfala i Pływalni Miejskiej „Wodnik 2000” przy ul. Montwiłła.¹ Pierwszy obiekt otwarto w 1997 r., drugi na początku 2000 r. Obiekty te stanowią swoiste „kamienie milowe” w rozwoju sportu i kultury fizycznej w gminie Grodzisk Mazowiecki. W kolejnych latach zmodernizowano boiska i obiekty GKS „Pogoń” (Stadion miejski, boisko boczne), boiska LKS „Chlebnia”, zbudowano trzy boiska „Orlik 2012”, a także zmodernizowano korty tenisowe przy ul. Mokronoskich, utworzono skatepark, zagospodarowano tereny rekreacyjne, przejęto strzelnicę sportową w Makówce. Wszystkie obiekty mają ogromne znaczenie dla kształtowania kondycji fizycznej mieszkańców, ale przede wszystkim służą wychowaniu dzieci i młodzieży w ramach coraz lepiej organizowanych zajęć, szkoleń i wielu różnych form rywalizacji sportowej. Pływalnia Miejska „Wodnik 2000” jest dostępna przez wszystkie dni tygodnia dla ogółu osób zainteresowanych. Nowoczesne wyposażenie pływalni służy nie tylko amatorom kąpieli, nauce pływania czy imprezom pływackim i rekreacyjnym. Można tutaj skorzystać z zabiegów hydroterapii, sauny, jacuzzi, zajęć aqua-aerobicu, gimnastyki korekcyjnej, zajęć uzupełniających rehabilitację, masażu manualnego. Odbывают się też kursy ratowników i pływackich. Obiekt jest atrakcyjnym miejscem dla wycieczek szkolnych i organizowanych imprez urodzinowych dla dzieci. W każdym miesiącu z pływalni korzysta ponad 1000 uczniów szkół. W dni weekendowe z różnych form rekreacji korzysta tutaj kilka tysięcy osób.

Grodziska Hala Sportowa przy ul. Westfala wyposażona jest w dużą salę służącą wielu zajęciom i zawodom w różnych dyscyplinach oraz małą salę treningową (aerobic, zajęcia korekcyjne, tenis stołowy, sporty walki). Można ponadto skorzystać z siłowni, solarium, studia odnowy biologicznej. Widownia w dużej sali może pomieścić do 600 osób.

O ile Pływalnia „Wodnik” i GHS są wielofunkcyjne, o tyle inne duże obiekty służą praktycznie tylko określonej dyscyplinie sportu. Tak jest w przypadku stadionu miejskiego GKS „Pogoń” (piłka nożna) czy kortów tenisowych od 2009 r. zarządzanych przez firmę SKY NET Sp. z o.o. Podobnie trzy boiska „Orlik 2012” służą rozwojowi piłki nożnej wśród dzieci i młodzieży. Natomiast wyłączony z użytkowania przez Ośrodek Kultury obiekt dawnego kina „Wolność” służy dziś głównie zawodnikom tenisa stołowego do treningów. Tereny sportowe usytuowane są przy alei Mokronoskich oraz ul. Nadarzyńskiej. W przestrzeni publicznej duże znaczenie dla rekreacji i wypoczynku mają tereny w obrębie Parku Skarbków, Stawów Walczewskiego i Stawów Goliana, a także ścieżki spacerowe wzdłuż rzeki Mrowni. W najbliższych latach nowe tereny służące kulturze fizycznej, rekreacji, w pewnej mierze także rozwojowi turystyki, zostaną zagospodarowane w ramach „Pro-

1 Uchwała nr 92/2003 RM z 24 kwietnia 2003 r.

gramu Rewitalizacji Gminy Grodzisk Mazowiecki”. W planach na najbliższe lata znajduje się hala widowiskowo-sportowa.

Obiekty sportowe służą niejednokrotnie rekreacji i wypoczynkowi mieszkańców miasta i gminy. Niemniej baza służąca bezpośrednio realizacji potrzeb mieszkańców znajduje się w fazie rozbudowy. Zagospodarowywane są kolejne tereny zieleni, ciągi spacerowe, ścieżki edukacyjne (przyrodnicze i historyczne). Trwa rozbudowa ścieżek rowerowych. W 2008 r. samorząd zawarł porozumienie z ośmioma ościennymi gminami w związku z projektem ścieżki o łącznej długości ok. 135 km. Istniejące parki gminne spełniają też wiele innych funkcji, bowiem organizowane są tam liczne imprezy kulturalne, festyny, spotkania integracyjne, dożynki i in. W niektórych wsiach na terenie gminy od pewnego czasu trwają prace (m.in. w ramach programów „Odnowy miejscowości”), które poszerzą sferę służącą kulturze fizycznej, rekreacji czy organizacji różnorodnych imprez dla lokalnych społeczności. Konieczna jest w związku z tymi potrzebami, jak i dla zapewnienia dalszej promocji walorów kulturowych, przyrodniczych czy możliwości rekreacji przez osoby odwiedzające gminę Grodzisk Mazowiecki, rozbudowa bazy turystycznej (obiekty noclegowe z odpowiednią infrastrukturą).

OCHRONA ŚRODOWISKA NATURALNEGO

Wkraczając w czas „nowego otwarcia” miasto odziedziczyło po poprzednikach mocno zaniedbane przyrodnicze obszary gminy, w tym przede wszystkim w mieście. W szczególności skażenia środowiska naturalnego były uciążliwe i szkodliwe dla mieszkańców dzielnicy Łąki, co spowodowane było zanieczyszczaniem chemikaliami gruntów przez GZF „Polfa”. W powszechnej opinii „Polfa” uchodziła za największego „truciciela” w mieście.¹ Drugim obszarem charakteryzującym się wówczas poważnym stopniem degradacji były stawy Walczewskiego. Sytuacja w Łąkach była niezwykle poważna, bowiem znaczny stopień skażenia gruntu uniemożliwiał mieszkańcom uprawianie ogródków, w przydomowych studniach nie było wody zdatnej do picia.² Władze miasta zorganizowały doraźne dostawy wody beczkowozami. Zaproponowały mieszkańcom w skażonej części Łąk przyłączenie gospodarstw domowych do miejskiej sieci wodociągowej, ale na koszt zainteresowanych inwestycją mieszkańców. Przed samorządem, już na starcie I kadencji, stanął palący problem oczyszczenia i rekultywacji skażonych terenów, jak też rozbudowy sieci wodociągowej, kanalizacyjnej, budowy oczyszczalni ścieków i gminnego wysypiska śmieci. W pierwszej kolejności chodziło o przerwanie praktyk, które zapoczątkowane zostały w latach poprzednich. Przez wiele lat niefrasobliwie składowano odpady (także przemysłowe) w miejscach, gdzie skażeniu ulegały wody gruntowe, co bezpośrednio zagrożало zdrowiu mieszkańców. Kluczowe znaczenie miała utylizacja ścieków oraz oczyszczenie wyziewów emitowanych przez „Polfę”. W związku z koniecznością rozwiązania tego problemu ze specjalną misją przybyła do Grodziska Mazowieckiego delegacja World Enviroment Center (WEC) z Nowego Jorku, specjalizująca się w udzielaniu fachowej pomocy najbardziej uciążliwym dla środowiska naturalnego zakładom chemicznym i farmaceutycznym. W tamtych latach przedstawi-

1 W 1989 r. GZF „Polfa” znajdowały się na liście 80 najbardziej uciążliwych dla środowiska naturalnego zakładów przemysłowych w Polsce.

2 Ponadto fabryczne wyziewy utrudniały mieszkańcom oddychanie, niszczyły tynki, dachy i rynny pobliskich domów. Dochodziło co pewien czas do zawieszania się „chmur gryzącego gazu” nad posesjami, wówczas niezbędna była interwencja służb sanitarnych i straży pożarnej.

cele organizacji WEC zwizytowali wiele podobnych zakładów w Europie Środkowo-Wschodniej. Dzięki pomocy WEC oraz Ministerstwa Ochrony Środowiska znaczną część koniecznych inwestycji proekologicznych udało się zrealizować w stosunkowo krótkim czasie. Kosztem 700 tys. dolarów „Polfa” zainstalowała suszarnię szwajcarskiej firmy Glatt, co dało bardzo dobry efekt w oczyszczaniu atmosfery (w ok. 80%) z metanolu i odzyskiwaniu rozpuszczalników. Znacznie poprawiono odprowadzanie i utylizację ścieków, jak i przystąpiono do realizacji programu oczyszczania powietrza z chloro- i węglowodorów.

Kluczowe inwestycje

Jednym z ważniejszych problemów, jakie stanęły przed nowym samorządem stało się zapewnienie odprowadzania i utylizowania ścieków sanitarnych w znacznie większej skali niż odbywało się to wcześniej. W Grodzisku Mazowieckim zakład Miejskiej Oczyszczalni Ścieków przy ul. Chrzanowskiej wybudowano w latach 1974-1989. Brakowało jednakże odpowiednich kolektorów ściekowych, dalszej rozbudowy wymagała sieć kanalizacyjna mająca służyć odprowadzaniu nieczystości do Miejskiej Oczyszczalni Ścieków. Koniecznym było też powiększenie sieci wodociągowej w całej gminie. Stwierdzono już wcześniej, że woda w studniach w wielu posesjach – w mieście i we wsiach – jest niskiej jakości. Natomiast miejska stacja uzdatniania wody działała na tyle dobrze, że woda w grodzickich kranach należała do najczystszych w regionie. Samorząd uznał inwestycje wodno-kanalizacyjne za jedno z kluczowych zadań w działaniach na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców gminy. W pierwszych miesiącach 1993 r. zakończono doprowadzenie kanalizacji ściekowej do oczyszczalni ścieków z wszystkich grodzickich osiedli. Tak istotnie pozytywna zmiana nastąpiła w czasie, gdy od kilku miesięcy (od września 1992 r.) oczyszczalnia Zakładu Wodociągów i Kanalizacji pracowała z zastosowaniem technologii mechaniczno-biologicznej zapewniającej niemal całkowite oczyszczanie nieczystości (93-95%). Przezroczystą wodę odprowadzano do Rokicianki. Natomiast osady po oczyszczeniu wywożono na wysypisko. W ciągu doby grodziska oczyszczalnia przerabiała 13-17 tys. m sześć., przy maksymalnej wydajności 21 tys. m sześć. Miejskowa oczyszczalnia przyjmowała także ścieki z Milanówka, w tym ścieki przemysłowe.

Kompostownia. Przed samorządem stanął też inny problem do rozwiązania – wybudowanie kompostowni, w której odbywałaby się utylizacja zwożonych z terenu miasta i gminy różnorodnych odpadów stałych. 27 kwietnia 1994 r. Zarząd Miejski zawarł umowę z firmą Macrum na budowę kompostowni w Grodzisku Mazowieckim. Kosztem 14 mln zł powstał nowoczesny obiekt, który uroczyście otwarto 7 grudnia 1996 r. Pełną mocą zakład zaczął pracować w czerwcu 1997 r. Kompostownia imponowała skomputeryzowaną dyspozytornią, ogromnym bębniem biostabilizatora (długość 36 m, średnica 3,6 m) i wysoką wydajnością – do 100 ton na dobę. Początkowo średnio na dobę przerabiano do 40 ton, z czego ok. 90% odpadów pochodziło z gminy Grodzisk Mazowiecki. Efektem pracy zakładu był kompost, który nadawał się do rekultywacji terenów zdegradowanych (ok. 45% produkcji) oraz tzw. balast pokompostowy (ok. 55% produkcji), który wywożono na składowisko. Do 1999 r. kompostownia była często przeciążona, ale niebawem jej wykorzystanie spadło do 60%. Stało się tak z dwóch powodów. Pozytywnego, bowiem w coraz większym stopniu segregowano część odpadów, ale i negatywnego – coraz więcej odpadów trafiało na „dzikie” wysypiska.

Oczyszczalnia ścieków. Po 1989 r. mechaniczno-biologiczną oczyszczalnię ścieków rozbudowywano i modernizowano. Służyła czterem gminom: Grodzisk Mazowiecki, Milanówek, Brwinów i Podkowa Leśna. Koszty rozbudowy i modernizacji pokrywały poszczególne gminy proporcjonalnie do ilości odprowadzanych ścieków. Od 1998 r. oczyszczalnia zapewniała przepływ nieczystości do 10 tys. m sześć. na dobę. Mniej więcej 2/3 ścieków odprowadzane było z gminy Grodzisk Mazowiecki, przy czym proporcje w ilości ścieków pochodzących z nieruchomości mieszkańców i od podmiotów gospodarczych były mniej więcej wyrównane. Z tej gminy pochodziło najwięcej ścieków o dużym stężeniu zanieczyszczeń, co miało związek z charakterem produkcji zakładów przemysłowych. Obecnie w gminie Grodzisk Mazowiecki oczyszczalnia ścieków służy ponad 32 tys. mieszkańców (dane z 2016 r.). W posesjach znajduje się 6157 zbiorników bezodpływowych i 73 oczyszczalnie przydomowe.

Czystość i porządek

Niezwykle ważne dla miasta i mieszkańców inwestycje, które przyczyniały się do poprawy stanu środowiska naturalnego w całej gminie, nie oznaczały końca problemu z zaśmiecaniem i zanieczyszczaniem ulic, posesji, gruntów. We wczesnych latach 90. w kraju spopularyzowana została akcja „Sprzątanie Ziemi”. Miała ona znaczenie tyleż proekologiczne, co i edukacyjne. W Grodzisku Mazowieckim pierwsze sprzątanie na większą skalę odbyło się we wrześniu 1994 r. W sprzątaniu miasta i bliskiej okolicy wzięło wówczas udział 4,6 tys. dzieci i młodzieży z sześciu miejskich szkół podstawowych (w tym szkoły społecznej), ze SP w Starem, z ognisk TPD, pomocna była też grupa harcerzy. Zebrano 152 m sześć. śmieci oraz ponad 9 ton makulatury. Ten „urobek” Zakład Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej wywoził przez 3 dni. W kolejnych latach w ramach „Sprzątania Świata – Polska” skutecznie uprzątno wybrane miejsca (częstokroć „dzikie” wysypiska śmieci) na terenie gminy, a także obsadzano drzewami i krzewami otoczenie kompostowni czy oczyszczalni ścieków. Wśród licznych uczestników akcji (zazwyczaj co najmniej 3,5-4 tys. osób) przeważała młodzież szkolna, angażowali się również członkowie kół łowieckich, harcerze, pracownicy WKD, „Polfy” i innych zakładów, a także członkowie stowarzyszeń, w tym Stowarzyszenia „Bezpieczne Miasto i Gmina”. W sprzątaniu gminy brali też udział żołnierze Jednostki Wojskowej nr 1450 oraz więźniowie grodziskiego Zakładu Karnego. Każdorazowo zbierano i wywożono do utylizacji 2-3 tys. worków odpadów i kilka ton makulatury. Za organizację „Sprzątania Świata” w gminie Grodzisk Mazowiecki odpowiadał Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Miejskiego.

W 1997 r. kontrowersje wzbudziła sprawa składowania na terenie gminy Grodzisk Mazowiecki osadów z warszawskiej oczyszczalni ścieków „Czajka”. Grodziski radny Henryk Tuszyński, w ramach prowadzonej we własnej firmie działalności gospodarczej zwiózł 10 tys. ton osadów, bez wiedzy i zgody miejscowych władz. W ocenie Rady Miejskiej było to „przedsięwzięcie ryzykowne”, bowiem realizowano składowanie osadów z zastosowaniem „pionierskiej” technologii. W związku z tym radni zajęli jednoznaczne stanowisko, nie zgadzając się „na wykorzystywanie naszej gminy jako poligon doświadczalnego dla niesprawdzonej technologii przerobu osadów (...)”.³

W połowie lat 90. pojawił się pomysł władz na przeprowadzenie gminnego referendum w sprawie zgody mieszkańców na samoopodatkowanie w celu uzyskania środków w budżecie na wywoże-

3 Kwestię osadów z „Czajki” radni rozpatrywali podczas sesji Rady Miejskiej 27 sierpnia 1997 r.

nie i utylizację odpadów. Referendum zostało przygotowane przez władze miejskie w 1996 r., jednakże uchwała Rady Miejskiej w sprawie jego przeprowadzenia została uchylona przez wojewodę warszawskiego jako niezgodna z prawem.

Temat ochrony środowiska był w tamtym czasie częstokroć poruszany na łamach „Gazety Grodzkiej”. W szczególności podnoszona była kwestia sprostania wyzwaniu jakim stało się przetwarzanie odpadów, których ilość w związku z dynamicznym rozwojem miasta mogła w niedługim czasie wydatnie wzrosnąć. Akcentowano ponadto potrzebę rozwinięcia edukacji ekologicznej, zarówno w szkołach, jak i za pośrednictwem lokalnych mediów.

Segregacja śmieci. W związku z ustawą „segregacyjną” samorząd podjął konieczne działania, które w niedługim czasie przyniosły dobre efekty. Wprowadzono regulamin w tym zakresie, który co pewien czas był aktualizowany. W ramach kluczowych projektów województwa mazowieckiego pn. „Kompleksowa modernizacja gospodarki odpadami komunalnymi w gminie Grodzisk Mazowiecki” zostało zmodernizowane składowisko śmieci i zbudowano sortownię odpadów. Całość inwestycji ukończono w 2011 r., kosztem 17 mln zł, z czego 14,5 mln zł podchodziło z dotacji mazowieckiego samorządu. Grodziska gmina była jedną z pierwszych, które poradziły sobie w stopniu zadowalającym z problemem segregacji śmieci.

Ochrona powietrza. W ostatnich latach w całym kraju prowadzone są mniej lub bardziej nasilone działania na rzecz oczyszczania powietrza, które jest najbardziej zanieczyszczone w miastach o znacznym ruchu samochodowym, jak i w związku z funkcjonowaniem przestarzałych systemów grzewczych. Program ochrony powietrza dla całego powiatu grodzkiego dziesięć lat temu uchwalił Sejmik Województwa Mazowieckiego.⁴ Zobligowało to gminę Grodzisk Mazowiecki do zajęcia się tym narastającym od lat problemem. Został on podjęty przez samorząd, początkowo w ramach tworzonych programów zagospodarowania przestrzennego. Działania w tym zakresie nadzoruje Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Miejskiego. Przede wszystkim realizowane są zadania naprawcze, takie jak podłączanie lokali mieszkalnych do zbiorczych kotłowni zasilanych paliwem gazowym w celu ograniczenia emisji komunalno-bytowej (powierzchniowej), czy udzielanie mieszkańcom z budżetu gminy dotacji celowych (do 6000 zł) w celu zamiany likwidowanych pieców węglowych na piece gazowe lub elektryczne. Do lutego 2018 r. do Urzędu Miejskiego wpłynęło ponad 200 podań o dofinansowanie wymiany pieców węglowych na ekologiczne. Z budżetu gminy wydatkowano na ten cel ponad 600 tys. zł.

Zapisy dotyczące zadań związanych z ochroną powietrza, w szczególności mających wydatnie ograniczyć emisję komunalno-bytową, znajdowały się od co najmniej kilkunastu lat w Miejsowych Planach Zagospodarowania Przestrzennego. Zakładano w tych planach, że w domach jednorodzinnych powinny być stosowane źródła energii cieplnej o możliwie najniższej emisji substancji szkodliwie oddziałujących na środowisko (gaz, energia elektryczna, olej opałowy o niskiej zawartości siarki, odnawialne źródła energii). Dopuszczalne było tworzenie lokalnych systemów grzewczych, ale korzystających z paliw odnawialnych. Jednakże dopiero w ostatnich kilku latach zaczęto w gminie Grodzisk Mazowiecki wdrażać konkretne rozwiązania. I tak, w roku 2017 w całej gminie firmy deweloperskie oddały do użytku 84 lokale, które podłączone zostały do zbiorczej kotłowni zasilanej paliwem gazowym. W tym samym czasie wymieniono 156 pieców węglowych na piece proekologicz-

⁴ Uchwała nr 230/08 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z 17 listopada 2008 r.

ne. Jeżeli dalsze działania w ramach chociażby tych dwóch zadań będą systematycznie realizowane, to poprawa jakości powietrza będzie coraz bardziej odczuwalna. Trzeba przy tym zaznaczyć, że dotychczasowe oceny jakości powietrza w Grodzisku Mazowieckim wskazywały na stosunkowo małe zanieczyszczenie powietrza szkodliwymi substancjami i pyłami. Niemniej w miejscach natężonego ruchu drogowego czy w dzielnicach, gdzie domy jednorodzinne są sezonowo ogrzewane węglem, odczuwalne jest pogarszanie się jakości powietrza. Trzeba przy tym zaznaczyć, iż na terenie gminy Grodzisk Mazowiecki nie ma stałych urządzeń monitorujących zanieczyszczenie powietrza.

Programy ochrony środowiska

W 2005 r. samorząd wypracował i przyjął do realizacji „Program ochrony środowiska Gminy Grodzisk Mazowiecki na lata 2004-2012”.⁵ W kolejnych latach Rada Miejska podejmowała następne uchwały, m.in. w sprawie objęcia ochroną terenów zieleni w gminie,⁶ likwidacji działalności kompostowni w Chrzanowie Dużym (ze względu na powodowanie uciążliwości dla „okolicznych mieszkańców”).⁷ W 2006 r. Gmina Grodzisk Mazowiecki przystąpiła do Mazowieckiego Związku Komunalnego „Czyste Mazowsze” wraz z 27 gminami z powiatów grodzkiego, grójeckiego, legionowskiego, nowodworskiego, warszawsko-zachodniego i żyrardowskiego.⁸

Samorząd gminy zmagał się przez lata z problemem zapewnienia miastu i terenom wiejskim odpowiedniego poziomu czystości, porządku, odbierania i utylizacji odpadów. Solidny, wieloletni plan radykalnej poprawy sytuacji w zakresie gospodarki odpadami został zatwierdzony uchwałą Zarządu Województwa Mazowieckiego w 2006 r.⁹ Główne cele realizacji tego planu określono następująco: uporządkowanie systemu gospodarki odpadami, zmniejszenie ilości składowanych odpadów, zwiększenie ilości odzyskiwanych odpadów. Założone cele miały być osiągnięte w drodze wykonania w latach 2006-2017 następujących zadań: likwidacja „dzikich składowisk”, zorganizowanie zbiórki odpadów niebezpiecznych z odpadów komunalnych, zwiększenie częstotliwości zbiórki odpadów komunalnych, wydzielenie odpadów biodegradowalnych z komunalnych i poddanie procesowi kompostowania, skuteczne realizowanie obowiązków ustawowych w zakresie utrzymania czystości i porządku, zwiększenie działań w zakresie edukacji społeczności lokalnej, zwiększenie wzrostu stopnia recyklingu, odzysku i unieszkodliwiania wybranych frakcji odpadów, poprawienie systemu gospodarowania osadami ściekowymi, rekultywacja składowiska balastu pokompostowego po zakończeniu deponowania odpadów, poprawienie stanu powietrza atmosferycznego w obszarach oddziaływania oczyszczalni ścieków dzięki wdrożeniu najlepszych dostępnych technologii.

Wprowadzone wcześniej przepisy prawa lokalnego, zrealizowane i stopniowo modernizowane urządzenia okazały się zbyt mało skuteczne w perspektywie kilkunastu lat. Przykładowo można powiedzieć, iż wprowadzano co kilka lat modyfikacje przepisów dotyczących utrzymania czystości

5 Uchwała Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim z 22 czerwca 2005 r.

6 W szczególności chodziło o ochronę stawów „Rozłogi” i przyległych terenów leśnych oraz łąk, a także rzeki Mrowni od ul. Dalekiej do parku dworskiego na Starem w Adamowiznie. Uchwała Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim z 25 października 2006 r.

7 Uchwała nr 653/2006 RM z 27 września 2006 r.

8 Uchwały nr 566/2006 i 651/2006 RM z 22 lutego i 27 września 2006 r.

9 Uchwała nr 1387/2006 Zarządu Województwa Mazowieckiego z 27 czerwca 2006 r.

i porządku na terenie całej gminy.¹⁰ Natomiast zadania zawarte w „Planie gospodarki odpadami dla Miasta i Gminy Grodzisk Mazowiecki” zostały po 2006 r. w ogromnej mierze zrealizowane, głównie ze środków budżetowych gminy (w tym corocznych pożyczek WFOŚiGW), jak i dotacji unijnych.

Obecnie w tej dziedzinie obowiązuje „Program ochrony środowiska Gminy Grodzisk Mazowiecki na lata 2015-2020 z perspektywą do roku 2024”, uchwalony pod koniec 2015 r. Jako główne cele realizacji tego programu określono: 1) zachowanie walorów i zasobów przyrodniczych, 2) ochrona powierzchni ziemi, 3) gospodarka wodno-ściekowa, 4) ochrona powietrza, 5) opieka nad zwierzętami, 6) gospodarka odpadami, 7) wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa. W dalszym ciągu prowadzony będzie monitoring, zarówno środowiska, jak i realizacji zadań programowych. Kontynuowane będą formy działań edukacyjnych, zarówno w ramach systemu oświaty szkolnej, jak i zadania realizowane przez inne podmioty, w tym organizacje pozarządowe.

Edukacja ekologiczna

Bardzo ważne znaczenie dla poprawy stanu świadomości ekologicznej społeczeństwa mają inicjatywy edukacyjne. W Grodzisku Mazowieckim działania w tym kierunku zapoczątkowane zostały w latach 90. XX w. przez nauczycieli i działaczy społecznych. Służyły temu celowi m.in. „Sejniki ekologiczne”, organizowane od 1994 r. w szkołach podstawowych, które kształtowały wiedzę uczniów w zakresie ochrony zasobów ziemi. Także w programach nauczania częstokroć umieszczano treści dotyczące ekologii. Z kolei w ramach wyjazdów na tzw. „zielone szkoły” realizowano programy profilaktyczne. Ponadto szkoły organizowały dość często konkursy i zajęcia warsztatowe o tematyce ekologicznej. Od kilkunastu lat prowadzona jest także edukacja ekologiczna małych dzieci w przedszkolach. Wymiar praktyczny i edukacyjny ma też w gminie Grodzisk Mazowiecki znakomicie realizowana co roku, od połowy lat 90. XX w., akcja „Sprzątanie Ziemi”, o której wspomniałem już wcześniej. Od początku udział dzieci i młodzieży szkolnej był bardzo liczny i takim pozostaje nadal.

Popularyzację problematyki ochrony środowiska wśród mieszkańców od dłuższego czasu prowadzi także Urząd Miejski, m.in. w ramach akcji ulotkowych i plakatowych, czy poprzez upowszechnianie informacji w lokalnych mediach (prasa, radio), jak też na własnej stronie internetowej. Doraźne kontrole związane z przypadkami spalania odpadów prowadzi od kilku lat Straż Miejska. W ostatnim czasie w wyniku tych kontroli były nakładane mandaty karne. Służby miejskie zapewniają odbiór odpadów zielonych, co powinno w niedługim czasie całkowicie rozwiązać kwestię nielegalnego spalania odpadów zielonych, sprawy te objęte są „Regulaminem utrzymania czystości i porządku na terenie Gminy Grodzisk Mazowiecki”. Dzięki wielostronnym działaniom, inicjatywom i stałemu procesowi kształtowania świadomości ekologicznej mieszkańców, dzisiejszy Grodzisk Mazowiecki jest miastem dość czystym, w dużym stopniu zadbanym i urzekającym w wielu miejscach estetyką. Pod tym względem jest to miasto, które bardzo korzystnie odmieniło swój wygląd, także dzięki działaniom na rzecz ochrony środowiska, w tym rewaloryzacji i tworzenia terenów zieleni.

10 Uchwałą nr 593/2006 RM z 26 kwietnia 2006 r. wprowadzono w tym zakresie nowy regulamin, a poprzednie tego rodzaju uchwały utraciły swą moc.

ROZDZIAŁ 14

DZIEDZICTWO

Dziedzictwo to spuścizna historyczna po poprzednich pokoleniach, na którą składają się tradycje, zabytki ruchome i nieruchome, dokumenty, dzieła będące wytworem twórczości artystycznej (literatura, muzyka, plastyka, architektura, teatr, film, fotografia). Nie mniej ważne znaczenie dla wielu dziedzin życia społecznego trzeba przypisać obszarom przyrody, w tym krajobrazu chronionego. Kulturowanie i wzbogacanie dziedzictwa jest bardzo ważnym zadaniem ludzi dzisiaj żyjących, bowiem służy umacnianiu poczucia tożsamości narodowej, a w wymiarze lokalnym i regionalnym kształtuje identyfikację społeczno-kulturową z „małymi ojczyznami”, stanowiąc podbudowę zbiorowej pamięci historycznej, patriotyzmu i obywatelskości. Dziedzictwo pełni współcześnie wiele funkcji, jest ważnym elementem edukacji społeczeństwa, służy poznawaniu własnej historii, ma wielce znaczący wpływ na rozwój krajoznawstwa i turystyki. Jest jak najbardziej swoistym, chociaż nie zawsze w pełni docenianym, instrumentem rozwoju regionalnego i lokalnego, modelowania wzorców atrakcyjności i tworzenia „marki” określonych miejsc. W Grodzisku Mazowieckim pielęgnowanie, dokumentowanie, chronienie, jak i użytkowanie własnego dziedzictwa stało się z biegiem lat bardzo istotną częścią życia społecznego i kultury w wymiarze lokalnym. Co więcej, dziedzictwo związane z tym miejscem jest także udostępniane, m.in. w ramach wielu uroczystości, imprez kulturalnych i artystycznych, czy w ramach odwiedzania określonych miejsc, wielu osobom przybywającym na teren tutejszej gminy.

Symbole miasta

Najważniejszymi symbolami miasta są herb i flaga. Oficjalnie ustanowiła je Rada Miejska w 1995 r., są zapisane w Statucie Gminy. Herb został opracowany zgodnie z zasadami heraldyki. Wykorzystano w tym wypadku herb „Bogoria” rodu Mokronoskich, niegdyś silnie związane go z Grodziskiem i okolicznymi dobrami. Opis herbu zawarty został w Statucie Gminy Grodzisk Mazowiecki: „herb Bogoria w polu czerwonym dwie rogaciny srebrne grotami od siebie w słup”. W tym samym dokumencie znajduje się opis flagi miejskiej: „z herbem Bogoria, płat tkaniny barwy białej, proporcja herbu do flagi 4:5 (wysokość)”. Wizerunek herbu widnieje na różnego rodzaju

dokumentach, dyplomach i wielu drukach samorządowych (informatory, foldery, zaproszenia, programy imprez, kalendarze i in.), natomiast jego użycie przez podmioty nie działające w ramach samorządu jest zastrzeżone do decyzji miejscowych władz. Swoistym symbolem miasta jest też nazwa herbu Mokronoskich – „Bogoria”. Nazwa ta jest używana jako tytuł miesięcznika społeczno-kulturalnego oraz nazwa radiostacji. Ponadto nawiązanie do tego herbu znajdujemy w innych nazwach, np. jednego z grodziskich chórów („Bogorya”) i klubu sportowego (Dartom Bogoria).

Można na symbolikę miasta spojrzeć też z innej strony, np. poprzez imiona i nazwiska ludzi zapisanych pozytywnie w dziejach miasta, czy też mając na uwadze obiekty architektury. Mieszkańcy Grodziska Mazowieckiego identyfikują historię miasta z takimi postaciami, jak Józef Chelmoński, Leonid Teliga, Henryk Skarbek, Wojciech Mokronoski, Michał Bojasiński, Hipolit Szczerkowski. Nazwisk jest rzecz jasna znacznie więcej, jednak tylko niewielka ich część jest jednoznacznie kojarzona z miastem. Czy i w jakim sensie te postacie symbolizują miasto warto co pewien czas po prostu pytać mieszkańców. Podobnie można podejść do architektury, bowiem w mieście istnieją zarówno obiekty historyczne, jak kościół pw. św. Anny, obszerny dworzec kolejowy, czy oryginalne w swojej formie wille – „Foksal” i „Niespodzianka”, a także budynek, który jest pozostałością po Zakładzie Wodoleczniczym dr. M. Bojasińskiego. Ale jest także kilka nowoczesnych obiektów oraz na nowo zagospodarowanych miejsc publicznych o charakterze rekreacyjnym, ludycznym, sportowym. Jest i deptak, który w latach 90. XX w. stał się swoistą wizytówką Grodziska, symbolizując wkraczanie miasta w nowoczesność. Jego geneza jest chyba mało znana. Warto zatem wspomnieć, że w marcu 1993 r. powracający z pobytu na konferencji w Strasburgu Urszula Sowina i ówczesny burmistrz Grodziska Euzebiusz Sowa, zatrzymali się na kilka godzin w jednym z urokliwych, historycznych niemieckich miast – Fryburgu Bryzgowijskim (Freiburg im Breisgau). Tam zauroczyła ich wspaniała miejska promenada. Po przyjeździe do Grodziska na decyzję burmistrza w sprawie urządzenia deptaka nie trzeba było długo czekać.

Tradycja obchodów rocznic historycznych i miejskich świąt

Od 1989 r. w Grodzisku Mazowieckim, z inicjatywy zarówno władz samorządowych, jak i organizacji społecznych, rozwija się nurt obchodzenia ważnych rocznic historycznych. W części jest to związane z przywróconymi świętami państwowymi (3 maja, 11 listopada, 15 sierpnia), datami istotnych wydarzeń zapisanych w najnowszych dziejach Polski (1 sierpnia, 1 września, 17 września) oraz datami ważnych wydarzeń w historii miasta: nadanie praw miejskich (22 lipca 1522 r.), uruchomienie odcinka kolei warszawsko-wiedeńskiej z Warszawy do Grodziska (14 czerwca 1845 r.), likwidacja grodziskiego getta (5 lutego 1941 r.), zbombardowanie centrum miasta przez samoloty sowieckie (16 stycznia 1945 r.). Stopniowo władze państwowe uzupełniały kalendarz obchodów rocznicowych o nowe daty: Narodowy Dzień Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca), Dzień Flagi RP (2 maja), Dzień Wolności i Praw Obywatelskich (4 czerwca), Dzień Solidarności i Wolności (31 sierpnia). Pojawiają się nowe rocznice, które w szczególny sposób różne środowiska czczą podejmowanymi uroczystościami. Wszystkie te obchody odbywały się rokrocznie, po wejściu do kalendarza stałych uroczystości miejskich. Scenariusze ich przebiegu były w wielu wypadkach na ogół podobne. Tradycje walki o wolność, pamięć o bohaterach, krzewienie patriotyzmu na podbudowie

wartości chrześcijańskich stały się zasadniczymi motywami oficjalnych uroczystości rocznicowych. Większość owych obchodów poza częścią oficjalną wypełniona była imprezami o charakterze rekreacyjnym, sportowym, kulturalno-artystycznym.

Przez kilka dekad utrwalony został następujący przebieg oficjalnych uroczystości: msza św. w kościele pw. św. Anny, podczas której okolicznościową homilię zazwyczaj wygłaszał proboszcz, po mszy św. wszyscy udawali się pod pobliski pomnik Wolności i Zwycięstwa, jak i pomnik w Miejscu Straceń. Tutaj na ogół krótkie przemówienia wygłaszali przedstawiciele władz samorządowych oraz organizacji społecznych, w tym kombatanckich. Na czele pochodu kroczyła orkiestra „Polfy” (obecnie „Richter Gedeonu”), grając utwory stosowne do obchodzonej rocznicy, a następnie kroczyły poczty sztandarowe organizacji kombatanckich, miejscowych szkół, Cechu Rzemiosł Różnych, Hufca ZHP, OSP i in. Każdą uroczystość kończono złożeniem kwiatów pod pomnikami. W początkach lat 90. XX w. stosunkowo niewielu mieszkańców brało udział w uroczystościach, z czasem sytuacja w tej mierze znacznie się poprawiła. Wyjątkowo uczestnicy uroczystości udawali się w pochodzie w inne miejsca pamięci, tak jak np. w 1993 r., kiedy nastąpiło przejście uczestników pod więzienie przy ul. Urwanej. Ulicy tej nadano wówczas imię dr. Jerzego Szpakowskiego, patrioty, żołnierza AK, lekarza i naczelnika grodziskiego więzienia, który za działalność konspiracyjną w czasie okupacji niemieckiej (w tym prowadzenie tajnej drukarni) został zamordowany na Pawiaku.

Wśród imprez towarzyszących obchodom rocznicowym zazwyczaj dominowały zawody sportowe dla dzieci i młodzieży: Bieg Narodowy o Puchar Burmistrza, mecze piłkarskie (także drużyn amatorskich, np. radni kontra biznesmeni), wyścigi kolarskie itd. Nie mogło zabraknąć seansów filmowych i koncertów. Wyjątkowy był przebieg majówki w 1996 r., kiedy oprócz obchodów 205. rocznicy Konstytucji 3 Maja, zorganizowano cykl imprez w ciągu 7 dni (od 29 kwietnia do 5 maja). Kolejno, dzień po dniu, odbyły się: wieczornica w kinie „Wolność” przygotowana przez uczniów SP nr 6, finał miejskiego konkursu uczniów szkół podstawowych „Bezpieczne miasto”, cykl imprez sportowych (w tym zawody jeździeckie) i występy zespołów tanecznych i muzycznych, następnie biegi uliczne młodzieży szkolnej, uroczystości w święto Konstytucji 3 Maja, a po ich zakończeniu wyścig kolarski i festyn sportowo-rekreacyjny, widowisko dla dzieci, impreza muzyczna. Następnego dnia odbyły się: turniej tenisowy, mecz piłkarski, kolejny program dla dzieci, koncert disco-polo. Wreszcie 5 maja mieszkańcy uczestniczyli w kolejnym festynie.

Z czasem uczestniczyło w obchodach rocznicowych coraz więcej młodzieży, w szczególności w biegach ulicznych, a także okolicznościowych programach artystycznych. Może tylko brakowało dobrych form upowszechniających wiedzę historyczną związaną z poszczególnymi rocznicami. W ostatnich latach programy obchodów świąt narodowych wzbogacają się o nowe formy, m.in. o gry uliczne, parady w strojach „retro” z różnych epok, czy pokazy premierowe filmów dokumentalnych.

Z okazji 50. rocznicy zakończenia II wojny światowej zorganizowano w mieście obchody w dniu 8 maja. Zmiana tej daty to znak czasu, bowiem w czasach PRL obchodzono, na wzór sowiecki, Dzień Zwycięstwa w dniu 9 maja. Po uroczystości przy Miejscu Straceń na pl. Wolności odbyły się biegi uliczne (ok. 700 uczestników w 6 grupach wieku), a na deptaku koncert zespołu Dziekan Band i występ grupy tanecznej dziewcząt z „Radogoszczy”. Była to jedna z bardziej masowych imprez połowy lat 90., w której uczestniczyło ponad 2 tys. mieszkańców.

W nawiązaniu do własnych tradycji historycznych w Grodzisku Mazowieckim przyjęło się organizowanie obchodów, w odstępach kilkuletnich, a z czasem i co roku, dwóch niezwyklej rocznic. Pierwsza z nich związana jest z datą nadania Grodziskowi praw miejskich 22 lipca 1522 r. przez króla Zygmunta Starego. Do tej rocznicy historycznej nawiązuje się praktycznie co roku, ale w sposób bardziej uroczysty co 5 lat. Co ciekawe, pozwoliło to miastu na swoiste „odczarowanie” daty 22 lipca, która przecież w okresie PRL oznaczała obchody całkowicie zakłamanego święta Odrodzenia Polski w rocznicę Manifestu PKWN. Natomiast w nawiązaniu do własnej historycznej daty 22 lipca podjęto inicjatywę zorganizowania Dni Grodziska Mazowieckiego. Jednak w okresie wakacyjnym trudno było liczyć na masowy udział mieszkańców w festynach. Nie rezygnując jednak z uroczystego czczenia rocznicy lipcowej, władze zdecydowały o przeniesieniu szeregu imprez tego miejskiego święta na wrzesień. Obchody rocznicy nadania praw miejskich przekształciły się wówczas w sekwencję festynów i różnorodnych imprez rozłożonych w czasie. W końcu nadano im wspólny tytuł – Dni Grodziska Mazowieckiego. I chociaż właśnie te obchody nabrały w dużej mierze charakteru ludycznego (festyn, lunapark), to zazwyczaj odbywały się w ich ramach koncerty dla miłośników muzyki i wystawy plenerowe malarstwa.

Drugą istotną rocznicą, która ma wymiar zarówno krajowy, jak i lokalny, jest rocznica uruchomienia Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej. Odcinek pierwszej linii kolejowej uroczystie otwarto do Grodziska 14 czerwca 1845 r. Współcześnie miasto uczestniczyło w obchodach okrągłych rocznic w 1985, 1995, 2005 i 2015 r. Atrakcją dla mieszkańców były i nadal pozostają festyny organizowane w ramach tych obchodów rocznicowych. Przypomnieć warto chociażby niezwyklej oprawę obchodów 150. rocznicy uruchomienia Drogi Żelaznej Warszawsko-Wiedeńskiej, których kulminacją przypadła w dniu 14 czerwca 1995 r. Na tę wyjątkową rocznicę odnowiono dworzec PKP, udekorowano ulicę przy dworcu i deptak. Do miasta przybyły delegacje kolejarzy i resortów komunikacji z 16 państw. Na ścianie dworca odsłonięta została pamiątkowa tablica, którą poświęcił Prymas Józef Glemp. Na pl. Wolności odbył się festyn, ale bodaj największą atrakcją stał się przyjazd składu pociągów „retro” oraz nowoczesnej i szybkiej kolei z Francji (TGV). Z mniejszym rozmachem, chociaż ciekawie organizowane były obchody okrągłych rocznic powstania EKD/WKD.

Od niedawna obchodzone jest w Grodzisku Mazowieckim Święto Demokracji, przypadające na dzień 4 czerwca, w rocznicę wyborów do Sejmu i Senatu w 1989 r. Szczególną okazją do zorganizowania tych obchodów stała się 25. rocznica pierwszych wyborów w ponownie niepodległej Polsce. W ramach tego świętowania zorganizowano piknik, jak również odbyły się spotkania mieszkańców z działaczami „Solidarności” oraz tych partii, które pojawiły się w tamtym czasie w polskiej polityce. Trzy dni później w Opypach odbyła się gra terenowa pod hasłem „Wspólna Droga do Wolności”, którą zorganizowali członkowie trzech Stowarzyszeń: Nasze Opypy, Sołtysów Ziemi Grodziskiej oraz Sołtysi Mazowsza.

W 2011 r. ustanowiony został z inicjatywy Prezydenta RP Bronisława Komorowskiego Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych (1 marca). Od 2012 r. obchody tego dnia pamięci organizowane są także w Grodzisku Mazowieckim, a ich formuła jest stale rozszerzana. I tak, np. 1 marca 2017 r. przedstawiciele władz, organizacji i mieszkańcy miasta oddali hołd bohaterom walki o wolność w Miejscu Straceń, a po złożeniu kwiatów przemaszewali na cmentarz parafialny i odwiedzili miejsca pamięci. W ramach tych samych obchodów trzy dni później odbyło się

w Centrum Kultury zakończenie VI Powiatowego Konkursu Wiedzy o Żołnierzach Wyklętych dla młodzieży szkolnej. Po uroczystości wręczenia nagród odbył się IV Grodziski Maraton Filmowy o Żołnierzach Wyklętych. Organizatorzy konkursu i przeglądu filmów to Powiatowy Klub Historyczno-Dziennikarski, Fundacja Ochrony Prawnej Inicjatyw Społecznych OPIS oraz Stowarzyszenie Solidarność Walcząca Oddział Warszawa. Ponadto w nawiązaniu do obchodów Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Wyklętych oddział Akcji Katolickiej przy parafii pw. św. Anny oraz Klub „Prawy Grodzisk” zorganizowały 12 marca 2017 r. spotkanie z kpt. Lechem Rudzińskim ps. Goniec, łagiemnikiem, jednym z ostatnich żołnierzy oddziału mjr. Zygmunta Szyndzielorza „Łupaszk”.¹

Ważne znaczenie dla całej społeczności gminy miała uroczystość zorganizowana 10 maja 2013 r., podczas której nastąpiło uroczyste odsłonięcie Pomnika „Dęby Pamięci – Katyń 1940”.¹ Posadzono wówczas 20 dębów i zainstalowano 18 imiennych tablic upamiętniających pomordowanych w stalinowskich obozach jenieckich mieszkańców gminy grodzkiej – żołnierzy Wojska Polskiego. Podczas uroczystości burmistrz G. Benedykciński powiedział do zebranych uczestników m.in.: „To doniosłe wydarzenie, szczególnie ważne dla zgromadzonych tu rodzin ofiar. Cieszę się, że historia pozwala żywym odnaleźć symboliczne groby zaginionych w historycznej zawierusze”.² Od następnego roku podczas kolejnych uroczystości w tym miejscu pamięci odsłaniano kolejne tablice z nazwiskami pomordowanych. Z kolei 28 września 2014 r. w 75. rocznicę powstania Polskiego Państwa Podziemnego przy kościele pw. Przemienia Pańskiego w Łąkach odsłonięty został pierwszy w Polsce pomnik ks. infułata Mariana Tokarzewskiego, proboszcza parafii pw. św. Anny przed wojną. Pomnik zaprojektowała Kinga Starega.

W kalendarzu dorocznych imprez ważne miejsce zajmują Dzień Dziecka, Dzień Seniora, Dzień Integracji, Dzień Nauczyciela, Dzień Chemika, Międzynarodowy Dzień Spółdzielczości, Dzień św. Floriana, Dzień Flagi, Dożynki (od 1999 r. w wymiarze powiatowo-gminnym). Każdy z tych Dni ma swój szczególny wyraz, wypracowane różnorodne formy aktywności. W organizowanie Dnia Dziecka (1 czerwca) zazwyczaj angażuje się wiele podmiotów: szkoły, organizacje, instytucje i firmy sponsorujące. W Grodzisku Mazowieckim od początku lat 90. udzielały się w Dniu Dziecka TPD, Ośrodek Kultury, GSM, Klub Ludzi Dobrej Woli działający przy Domu Rzemiosła, Liga Kobiet Polskich i in. W wielu miejscach na terenie miasta i gminy tego dnia dzieci uczestniczyły w piknikach, festynach, zabawach, konkursach z nagrodami, kiermaszach, zawodach sportowych, seansach filmowych. Firmy fundowały dzieciom upominki, poczęstunki, paczki z łakociami i owocami.

Ponadto w tradycję miejską wpisane są od wielu lat uroczystości z okazji okrągłych jubileuszy szkół, Biblioteki Publicznej, niektórych zakładów pracy, Ochotniczej Straży Pożarnej, a także honorujące bohaterów walki o wolność czy osoby szczególnie zasłużone dla miasta. W szkołach organizowane są święta ich patronów.

Wszystkie organizowane do tej pory w mieście obchody rocznicowe, jak i swoiste „święta” (dni) środowiskowe, spełniają funkcje istotne dla budowania wspólnoty mieszkańców. Wiele związanych z tymi obchodami imprez umacnia pamięć historyczną społeczności, integruje wiele środowisk,

1 Inicjatorem ogólnopolskiej akcji sadzenia dębów pamięci ofiar zbrodni katyńskiej jest ks. Tomasz Olczak prezes Stowarzyszenia Parafiada. W Grodzisku Mazowieckim sprawę zasadzenia dębów pamięci podjęli Krystyna Adamowicz, Paweł Cabanowski, Aleksandra Kapuściak, Władysław Wdowiak i ks. Janusz Starosta.

2 J&A Media, *Odsłonięto Pomnik Dęby Pamięci – Katyń 1940*, „Wspólny Powiat” nr 5/2013, s. 5.

kształtuje lokalny patriotyzm, zainteresowanie własnym miastem, upowszechnia różne formy aktywnego spędzania czasu wolnego.

Warto przypomnieć, że miejscowe obchody rocznic historycznych, których czczenie było w PRL zakazane, zaczęły się jeszcze przed wyborami do nowego samorządu. Z inicjatywy ówczesnych władz miasta i gminy zorganizowano w 1989 r. dwie uroczystości, najpierw 1 września, później te wcześniej „zakazane” – 17 września i 11 listopada. Oprócz tzw. oficjeli przemawiali przy pomniku Wolności oraz miejscu pamięci ofiar wojny przedstawiciele strony społecznej, w tym Wojciech Hardt przewodniczący Komitetu Obywatelskiego „Solidarność”.

Nową rocznicę o charakterze narodowym, a mającą także swoje formy upamiętnienia, stanowi data tragicznej katastrofy lotniczej pod Smoleńskiem (10 kwietnia 2010 r.), w której zginęło 96 osób, w tym Prezydent RP Lech Kaczyński. Wśród ofiar były na pokładzie samolotu cztery osoby związane z gminą Grodzisk Mazowiecki: min. Janusz Krupski, kierownik Urzędu ds. Komitantów i Osób Represjonowanych, mjr pilot Arkadiusz Protasiuk oraz ks. Roman Indrzejczyk i ks. Zdzisław Król, którzy w latach 50. XX w. pełnili posługę duszpasterską w parafii pw. św. Anny. Pamięci wszystkich ofiar, w tym wymienionych z imienia i nazwiska tych czterech osób, umieszczona została tablica na cmentarzu w Grodzisku Mazowieckim, tuż obok Mauzoleum. W każdą kolejną rocznicę składane są w tym miejscu wiązanki kwiatów, a w kościołach odbywają się nabożeństwa w intencji ofiar.

W Grodzisku Mazowieckim nie mogło zabraknąć obchodów związanych z tak wybitnymi postaciami, jak Józef Chełmoński i Leonid Teliga. Miasto włączyło się w 2014 r. w ogólnopolskie obchody 100. rocznicy śmierci Józefa Chełmońskiego, m.in. prezentując znakomity spektakl pt. „Ja, Indjanin z Mazowsza”. Z kolei trzy lata później świętowano tutaj setną rocznicę urodzin pierwszego polskiego żeglarza, który opłynął świat na niewielkim jachcie. W roku 2017 odsłonięto pomnik L. Teligi, jak i tablicę pamiątkową na domu przy ul. Traugutta 3, w którym niegdyś mieszkał. Ponadto z udziałem grodzickich harcerzy odbyła się m.in. projekcja filmu pt. „OPTY-mista” i spotkanie z bratankiem żeglarza Karolem Teligą.

Rok 2018 jest rokiem szczególnie ważnym ze względu na 100. rocznicę odzyskania przez Polskę niepodległości. W Grodzisku Mazowieckim władze samorządowe powołały Komitet Honorowy Obchodów 100-lecia odzyskania niepodległości. Spotkanie inauguracyjne Komitetu odbyło się 5 lutego 2018 r. W efekcie współpracy przedstawicieli samorządu, miejscowych struktur partii politycznych i związkowych, instytucji edukacji i kultury oraz organizacji pozarządowych ułożono kalendarz najważniejszych wydarzeń, jakie będą zrealizowane w roku obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości. Kolejno zaplanowano przeprowadzenie: uroczystości w rocznicę likwidacji grodzickiego getta (5 lutego), obchodów Narodowego Dnia Pamięci „Żołnierzy Wyklętych” (1 marca), Dnia Flagi (2 maja) i Święta Konstytucji 3 Maja, Dnia Wolności i Praw Obywatelskich (4 czerwca), rocznicy nadania Grodziskowi praw miejskich (22 lipca), rocznicy wybuchu Powstania Warszawskiego (1 sierpnia), Święta Wojska Polskiego (15 sierpnia), Dnia Solidarności i Wolności (31 sierpnia), rocznicy wybuchu II wojny światowej (1 września), Święta Miasta (2 września), Pikniku Historycznego (15 września) i Święta Niepodległości 11 listopada. W zorganizowanie bardzo wielu form udziału w obchodach rocznicowych zaangażowały się wszystkie szkoły, przedszkola, Ośrodek Kultury, Biblioteka Publiczna, Ośrodek Sportu i Rekreacji, kluby sportowe i inne organizacje. Gmina Grodzisk Mazowiecki uczci 100. rocznicę odzyskania niepodległości nie tylko oficjal-

nymi uroczystościami, ale udziałem wielu mieszkańców, w tym młodzieży, w festynach, piknikach historycznych, konkursach, warsztatach, koncertach, wystawach, czytaniu poezji, spotkaniach z twórcami kultury i kombatanami walki o wolność, pokazach filmów, dyskusjach i konferencjach tematycznych. Miejscami kluczowymi dla organizacji obchodów będą grodziskie świątynie, deptak i Plac Wolności, Centrum Kultury (sala kinowo-widowiskowa, Ośrodek Kultury, Biblioteka), Park im. Skarbków, willa „Radogoszcz”, szkoły i przedszkola, plener w pobliżu „Szwedzkich Gór”.

Cechą charakterystyczną obchodów rocznic historycznych w Grodzisku Mazowieckim jest dbałość o zachowanie równowagi między powagą uroczystości a radosnym, częstokroć ludycznym, ale i niejednokrotnie wybitnie artystycznym wyrazem wielu organizowanych przy tych okazjach imprez.

Miejsca pamięci i pomniki

W przestrzeni publicznej miasta istniało przed 1989 r. niewiele miejsc pamięci i pomników. Dwa wpisane w tę przestrzeń pomniki, to Miejsce Pamięci stracenia zakładników z czasów okupacji niemieckiej oraz Pomnik Wolności i Zwycięstwa, które są usytuowane w centrum miasta na placu Wolności. W kilku innych miejscach znajdowały się tablice memoratywne, m.in. upamiętniające osoby, które zginęły w czasie II wojny światowej, czy też pedagogów działających w Tajnej Organizacji Nauczycielskiej. Po 1989 r. sfera służąca budowaniu i umacnianiu zbiorowej pamięci historycznej została znacznie powiększona. Pojawiły się nowe miejsca, w których wzniesiono pomniki i zainstalowano tablice memoratywne. Najpierw nowe władze miasta postanowiły uczcić postać gen. Leopolda Okulickiego ps. „Niedźwiadek”, ostatniego dowódcy Armii Krajowej, zamordowanego w sowieckim więzieniu w 1946 r. Podniosła uroczystość odsłonięcia pamiątkowej tablicy poświęconej temu generałowi odbyła się 20 grudnia 1990 r. W uroczystości uczestniczyła, obok przedstawicieli władz miejskich, bratanica generała – Irena Okulicka-Kaczmarek. Tablicę pamiątkową, odsłoniętą w Parku Skarbków w pobliżu ostatniej kwatery generała Okulickiego (ul. Przejazdowa 8, dom państwa Redłów), wykonał i w części pokrył koszty Roman Reichert.

W ramach obchodów 207. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3 Maja, odsłonięto na placu Wolności trzy tablice: w hołdzie żołnierzom Armii Krajowej, dla upamiętnienia rozstrzelanych przez Niemców 20 polskich zakładników (18 października 1943 r.) i pamięci ofiar sowieckiego bombardowania centrum miasta (16 stycznia 1945 r.).

10 września 2006 r. niezwykle uroczyste odsłonięto przy ul. 11 Listopada pomnik jednego z największych polskich artystów malarzy Józefa Chełmońskiego.³ Autorem pomnika jest wybitny polski rzeźbiarz, autor Warszawskiej Nike – Marian Konieczny (zmarł w lipcu 2017 r.). Wzdłuż deptaka powstała na fasadach domów galeria reprodukcji obrazów Józefa Chełmońskiego. W 2009 r. radni zdecydowali o nadaniu imienia Jana Pawła II wydzielonej części z pl. Zygmunta Starego, między ul. Sienkiewicza a murem kościoła parafialnego pw. św. Anny. Natomiast na murze kościoła umieszczone zostały tablice zawierające myśli św. Jana Pawła II.⁴

³ Uchwała nr 618/2006 RM z 28 czerwca 2006 r.

⁴ Uchwały nr 434 i 460/2009 RM z 29 kwietnia 2009 r.

W 2010 r. Rada Miejska podjęła uchwałę o wzniesieniu pomnika-obelisku upamiętniającego postać mjr. Kazimierza Szoslanda (1891-1944) oraz nadaniu boisku „Orlik” przy Szkole Podstawowej w Adamowźnie imienia tego olimpijczyka, patrioty, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej 1919-1920 r. i wojny polsko-niemieckiej we wrześniu 1939 r.⁵ Inicjatorem wzniesienia pomnika był Krzysztof Alwast, koszty wzniesienia pomnika pokryła SP w Adamowźnie.

22 października 2010 r. na ścianie przy wejściu do budynku Starostwa Powiatu Grodziskiego przy ul. Kościuszki została odsłonięta tablica upamiętniająca działalność Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Grodzisku Mazowieckim w związku z wyborami do Sejmu i Senatu w 1989 r. i wyborami samorządowymi w 1990 r. Ówczesne władze miasta i gminy udostępniły Komitetowi pomieszczenie w tym budynku. Tablicę pamiątkową odsłanili: Teresa Kucharska-Górska, Wojciech Hardt i Euzebiusz Sowa.

Ważną inicjatywą upamiętniającą czyny bohaterów walczących w czasie II wojny światowej przeciwko Niemcom był Dzień Cichociemnych, który zorganizowano 7 września 2014 r. Podczas uroczystości odsłonięto pamiątkową tablicę z nazwiskami 15 Cichociemnych, którzy w latach 1943-1944 skakali na „Solnicę”, tj. miejsce odbioru zrzutów lotniczych dla Armii Krajowej. Tablicę odsłonił Bogdan Górski, syn mjr. Jana Górskiego, który był pomysłodawcą utworzenia formacji Cichociemnych. Natomiast w 70. rocznicę III zrzutu na „Solnicę” na terenie klasztoru Matki Boskiej Różańcowej wmurowany został akt erekcyjny pod budowę kaplicy Cichociemnych w Radoniach.

Na cmentarzu parafialnym w Grodzisku Mazowieckim odsłonięta została jesienią 2010 r. tablica upamiętniająca 96 ofiar katastrofy smoleńskiej, w tym Janusza Krupskiego i Arkadiusza Protasiuka, którzy byli mieszkańcami tutejszej gminy. W kolejne rocznice katastrofy przedstawiciele rodzin i samorządu składają kwiaty pod tą tablicą.

W 75. rocznicę likwidacji grodziskiego getta odsłonięty został pomnik poświęcony pamięci dawnej społeczności żydowskiej miasta. Pomnik w postaci tablicy na postumencie z wizerunkiem synagogi spalonej w 1940 r., stanął przy ul. Obrońców Getta. Autorem pomnika jest Grzegorz Staręga. Z kolei w marcu 2017 r. upamiętniono rabina Elimelecha Szapiro w 125. rocznicę jego śmierci, umieszczając na wewnętrznej stronie muru cmentarza żydowskiego okolicznościową tablicę – w języku polskim i hebrajskim.

W 2016 r. przy Pomniku Miejsca Straceń na pl. Wolności, którego renowację wykonała firma Nestor Grzegorza Staręgi, usytuowane zostały tablice kamienne upamiętniające polskich patriotów uczestników walk w czasie II wojny światowej oraz ofiary terroru hitlerowskiego i stalinowskiego.⁶

Znakomitą inicjatywą służącą upowszechnianiu wiedzy historycznej o udziale mieszkańców Grodziska Mazowieckiego w walce o wolność w latach II wojny światowej, jest opracowany w 2016 r. przez Galerię „Radogoszcz” pod kierunkiem Łukasza Nowackiego projekt „Miejsca pamięci. Walka i konspiracja. Mieszkańcy Grodziska Mazowieckiego w czasie II wojny światowej”, zawierający „Ścieżkę edukacyjną – Szlakiem miejsc pamięci”. Ścieżka obejmuje 20 obiektów, budynków i pomników (część z nich została uwzględniona w tym rozdziale), poczynając od zajezdni EKD (obecnie WKD), a skończywszy na Pomniku w Miejscu Straceń przy pl. Wolności. Na całym szlaku miejsc pamięci umieszczone zostały stosowne tabliczki informacyjne.⁷

⁵ Uchwała nr 653/2010 RM z 30 czerwca 2010 r.

⁶ Sprawę „wzniesienia kamiennej formy” regulowała Uchwała nr 319/2016 RM z 24 lutego 2016 r.

⁷ Szczegółowy opis ścieżki: www.miejscapamiecigrodzisk.pl

W 2016 r. Fundacja Ochrony Prawnej Inicjatyw Społecznych OPIS i Powiatowy Klub Historyczno-Dziennikarski wystąpiły do władz miejskich z inicjatywą wzniesienia w mieście pomnika poświęconego pamięci Żołnierzy Wyklętych. Petycja podpisana przez inicjatorów trafiła do burmistrza, który w odpowiedzi stwierdził, że wszyscy, którzy walczyli o wolność Polski w latach II wojny światowej, jak i od 1945 r. zostaną upamiętnieni na specjalnej tablicy przy pomniku w Miejscu Straceń przy pl. Wolności.⁸ Niemniej sprawa wzniesienia pomnika pamięci Żołnierzy Wyklętych nie została definitywnie zakończona, bowiem komitet społeczny budowy pomnika kontynuuje działalność. Trzeba przy tym wspomnieć, że 3 marca 2013 r. na cmentarzu parafialnym w Grodzisku Mazowieckim odsłonięto tablicę upamiętniającą Żołnierzy Wyklętych. Tablica została umieszczona w bardzo ważnym miejscu pamięci obok Krzyża Katyńskiego i Tablicy Pamięci Ofiar Katastrofy Smoleńskiej.

Niedawno, 2 października 2017 r., odsłonięto, pierwszy w Polsce, pomnik Leonida Teligi, który usytuowano przy Stawach Goliana. Pomnik odsłanili: burmistrz Grzegorz Benedykciński, prezes Grodzkiego Klubu Żeglarskiego „Czysty Wiatr” i zarazem przewodniczący Społecznego Komitetu Budowy Pomnika Mirosław Łyszkowski oraz bratanek żeglarza Karol Teliga. Autorem pomnika, który stanął w roku setnej rocznicy urodzin słynnego żeglarza, jest Jerzy Juczkowicz. Inną ciekawą inicjatywą było kilka lat wcześniej odsłonięcie pomnika kolejarza przy dworcu PKP, co stanowiło nawiązanie do długoletnich tradycji kolejarskich miasta.

Prace związane z upamiętnianiem miejsc ważnych w historii miasta są kontynuowane. W ramach obchodów Narodowego Dnia Pamięci Żołnierzy Wyklętych odsłonięto 1 marca 2018 r. tablicę na budynku przy ul. Traugutta 19, w którym w pierwszych powojennych latach mieściła się siedziba Powiatowego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego. W piwnicach tego budynku więziono żołnierzy podziemia niepodległościowego. Podobnie jak w wielu miejscach w kraju obiekt ten powinien zostać otoczony opieką na takich samych zasadach jak inne miejsca pamięci narodowej.

Nekropolie

Cmentarz katolicki. Usytuowany w centrum miasta jest jednym z najstarszych czynnych cmentarzy w Polsce. Został założony w 1817 r., jednak prawdopodobnie pierwsze pochówki miały miejsce po poświęceniu cmentarza przez proboszcza parafii rzymsko-katolickiej w 1819 r. Obok wielu mogił zwykłych mieszkańców, znajdują się tutaj groby zasłużonych osób, powstańców styczniowych, żołnierzy poległych w wojnie polsko-bolszewickiej 1920 r. oraz podczas wojny we wrześniu 1939 r., a także zmarłych i pomordowanych w latach okupacji niemieckiej, żołnierzy Armii Krajowej, w tym uczestników Powstania Warszawskiego jak i ofiar sowieckiego bombardowania 16 stycznia 1945 r. Wyjątkowy charakter ma Pomnik-Mauzoleum żołnierzy Obwodu AK „Bażant”, Szarych Szeregów i innych organizacji walczących o niepodległość, który odsłonięto w 1982 r. Obok mauzoleum znajduje się Krzyż Katyński. 30 października 2010 r., w sąsiedztwie tego Krzyża, odsłonięto tablicę poświęconą pamięci 96 ofiar katastrofy smoleńskiej z 10 kwietnia 2010 r. Na tablicy uwidoczniono nazwiska osób związanych z Grodziskiem, Janusza Krupskiego i kpt. Arkadiusza Prota-

⁸ Patrz przypis 4.

siewicza, a także księży, którzy przed laty pełnili posługę duszpasterską w parafii pw. św. Anny – ks. Romana Indrzejczyka i ks. Zdzisława Króla. Tablicę odsłoniła Joanna Krupska. W pobliżu znajduje się także tablica pamięci grodzickich strażaków oraz kamień z wyrytym nazwiskiem Lecha Zondka.

Na cmentarzu spoczywają prochy wielu ludzi zasłużonych dla miasta, m.in. burmistrza Jana Wolframa, lekarza Michała Bojasińskiego, przemysłowca Jana Haerberlego, pedagoga Piotra Krupińskiego, nauczyciela i społecznika Hipolita Szczerkowskiego, lekarza i społecznika dr. Mateusza Chełmońskiego, fotografa Stefana Deptuszewskiego, dziennikarza i samorządowca Marka Cabanowskiego, i wielu innych. W obrębie nekropolii znajduje się wiele nagrobków, które są ciekawymi przykładami sztuki sepulkralnej. Charakterystyczne są rzeźby przedstawiające postaci Jezusa i Maryi, a także anioły płaczące nad grobami dzieci. Można tutaj zapoznać się z wszystkimi stylami i kanonami sztuki, w jakich w XIX i XX w. wykonywano pomniki i nagrobki. W wielu miejscach grodzicki cmentarz przywodzi na myśl warszawskie Powązki. Nekropolia jest niewątpliwie bardzo ważnym miejscem, które stanowi niezwykłą część dziedzictwa. Jako miejsce pamięci, zadumy i refleksji służy poznawaniu dziejów miasta XIX-XX w. W roku obchodów 100. rocznicy odzyskania niepodległości Ośrodek Kultury przeprowadzi renowację kilku zabytkowych nagrobków.

Kirkut. Nekropolia położona jest na działce o kształcie wydłużonego prostokąta nieopodal dworca kolejowego przy ul. Żydowskiej. Do dziś przetrwało ponad dwieście macew lub ich fragmentów, w dużej części potłuczonych, poprzewracanych i przemieszczonych względem właściwego miejsca pochówku. Z całą pewnością pewna liczba płyt nagrobnych znajduje się jednak *in situ*. Są to nagrobki pochodzące w większości z przełomu XIX i XX wieku, można też odnaleźć pojedyncze pomniki z pierwszej połowy XIX wieku oraz z czasów II wojny światowej. Nieliczne nagrobki z kamieni granitowych pozwalają wysnuć wniosek, że najstarsza część nekropolii uległa całkowitej dewastacji i znajduje się na terenie zabudowanym. Nie zachował się nagrobek zmarłego 17 marca 1892 r. cadyka Elimelecha z Grodziska. Przez wiele lat miejsce pochówków ludności żydowskiej znajdowało się w stanie postępującej dewastacji. Cmentarz żydowski (*kirkut*), założony w 1780 r., niszczał przez kilka dekad, znaczna jego część została zniszczona w czasie okupacji niemieckiej w latach 1939-1944, a po wojnie nadal była degradowana od połowy lat 50. XX w. na skutek magazynowania na tym terenie materiałów budowlanych przez GS „Samopomoc Chłopska”. W 1981 r. powstał w mieście Społeczny Komitet Odbudowy i Rekonstrukcji Cmentarza Żydowskiego. Po roku 1989 Komitet kontynuował swoje prace pod kierunkiem przewodniczącego Zygmunta Nadstawnego, a następnie Edwarda Polaszka. Apele Komitetu kierowane do władz i mieszkańców o udzielenie pomocy w dziele ratowania cmentarza przed dalszą dewastacją zaczęły przynosić pozytywne efekty. Od osób prywatnych i instytucji zaczęły wpływać pieniądze na konto Komitetu. Dzięki temu opracowany został projekt architektoniczny cmentarza. W 1995 r. Rada Miejska przyznała dotację na rozpoczęcie odbudowy kirkutu. Ogłoszony w maju 1998 r. apel przez przewodniczącego Rady Miejskiej, burmistrza i przewodniczącego Komitetu E. Polaszka o dobrowolne kwoty pieniędzy na ewidencję, rekonstrukcję i konserwację zabytkowych macew, wzbudził kontrowersje. Znalazły one odbicie na łamach „Gazety Grodzickiej”. Swoje uwagi w tej kwestii nadesłali do redakcji Bogdan Kakietek i kpt. WiN dr Zdzisław Burakowski. Kwintesencja listu B. Kakietka została zawarta w ogólnym stwierdzeniu, iżby władze miasta zadbały o uporządkowanie terenu cmentarza, pozostawiając groby „w spokoju”. W drugim z listów znalazły się znacznie mocniejsze stwierdzenia sugerujące, by opieką nad kirkutem zajęła się gmina żydowska, natomiast władze i społeczeństwo miasta zadbały przede wszystkim o cmentarz katolicki. Swoje stanowisko autor listu umotywywał w szczegól-

ny sposób: „Może jest to okazja pokazania Żydom, że są miejsca, o które nie dbają – zapomnieli o nich lub nie chcą pamiętać. To jest ich cmentarz i tu jest część ich historii i temu winni okazać szacunek i pamięć. A może, ich zdaniem, lepiej niech zrobią to inni; a jak zrobią źle, będzie sposobność podniesienia wrzawy o antysemityzm. My już dmuchamy na zimne”.⁹ Co znamienne, list ten podpisał dr Z. Burakowski w imieniu Ognia ROP w Grodzisku Mazowieckim oraz lokalnych struktur Ruchu Narodowo-Niepodległościowego, Rodziny Polskiej, WiN, Stronnictwa Patriotycznego, Porozumienia Centrum, ZChN oraz KPN. Szkoda, że autorzy listu zapomnieli o wielowiekowym udziale ludności żydowskiej w rozwoju Grodziska Mazowieckiego, jak też i o tym, iż po wywiezieniu Żydów z miejscowego getta, gmina żydowska przestała istnieć. W pewnej mierze w sukurs stanowisku wyrażonemu w liście dr. Z. Burakowskiego, przyszedł Bolesław Witek, który w swojej wypowiedzi na łamach „Gazety Grodzkiej” stwierdził jednoznacznie, że należy zająć się ratowaniem „własnego cmentarza”, natomiast cmentarz żydowski powinien odbudować ten kto go „zniszczył”.¹⁰

W 1996 r. grodziski kirkut w tym niewielkim fragmencie gdzie zachowały się macewy został wpisany do rejestru zabytków. Pozostała część nadal znajdowała się w prywatnym władaniu, pozostając terenem mocno zdewastowanym. Urządzono tu składowisko złomu, prowadzone były warsztaty. Przez kilka lat niewiele działo się nowego w sprawie ratowania kirkutu. Swoisty przełom nastąpił dopiero w 2014 r., kiedy podczas konsultacji społecznych miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Robert Augustyniak zgłosił problem ustalenia i zachowania historycznych granic kirkutu. W porozumieniu z Naczelnym Rabinem Polski Michaeliem Schudrichem władze miasta przystąpiły do prac zmierzających do ustalenia historycznych granic cmentarza żydowskiego. Z dniem 1 lutego 2016 r. gmina Grodzisk Mazowiecki stała się dzierżawcą jeszcze nie wygrodzzonej części dawnego cmentarza żydowskiego. Teren ten ma zostać wykupiony od właścicieli i urządzony w sposób odpowiedni dla miejsca, które ma charakter nekropolii. Tymczasem jednak, mimo umieszczenia tablicy „Teren dawnego cmentarza żydowskiego objęty ochroną konserwatora zabytków. Prosimy o uszanowanie miejsca spoczynku”, znaleźli się ludzie, którzy na części tego cmentarza parkują samochody. Natomiast od kilku lat Zakład Gospodarki Komunalnej zajmuje się remontowaniem muru ogrodzonej części cmentarza. Z kolei pracownicy Ośrodka Edukacyjnego willi „Radogoszcz” prowadzą lekcje historii dla uczniów miejscowych szkół, w ramach których przekazują wiedzę o dziejach społeczności żydowskiej w mieście oraz o kirkucie.

Cmentarz ewangelicki istnieje przy ul. Fabrycznej. Jest ogrodzony i dość zadbane, nie znajdują się na nim nagrobki o ciekawej formie. W pewnej mierze ta skromna nekropolia zaświadcza o niedysiejszej obecności protestantów na tym terenie.

Obiekty zabytkowe

W zaktualizowanej w 2016 r. gminnej ewidencji zabytków znajduje się 113 obiektów o znaczących, w części unikatowych walorach historycznych, architektonicznych czy artystycznych. Najstarszym zabytkiem jest w gminie grodzisko w Chlebnii, znane pod nazwą „Szwedzkie Góry”. Gro-

9 GG, 26 VI 1998, nr 206, s. 5.

10 GG, 10 VII 1998, nr 207, s. 7.

dzisko datowane jest na XI-XIII w., stanowi pozostałość całego kompleksu osadniczego. Najpierw został wzniesiony gród pierścieniowaty, który później uzupełniono grodem stożkowatym. Od terminu „grodzisko” pochodzi nazwa miasta, które zostało ulokowane w niewielkiej odległości. Trzeba podkreślić, że dotychczasowe badania archeologiczne nie zweryfikowały i nie uzupełniły dotychczasowej wiedzy o średniowiecznym grodzisku, natomiast wskazały na istnienie na tym terenie jeszcze wcześniejszych siedzib ludzkich, tj. osady kultury łżyckiej w epoce brązu przed 650 r. p.n.e. lub na początku epoki żelaza (po 650 r. p.n.e.).

Do najważniejszych obiektów zabytkowych epoki nowożytnej zaliczają się: kościół parafialny pw. św. Anny, kapliczka pw. św. Krzyża, Dworek Skarbków, willa „Foksal”, willa „Radogoszcz”, willa Haerberlego, budynek d. Zakładu Leczniczego Bojasińskich, dworzec kolejowy PKP, oraz kilkanaście willi, w tym tak oryginalne architektonicznie, jak „Niespodzianka”, ponadto dwory i dworki, parki dworskie oraz pozostałości zabudowań gospodarczych usytuowane na terenach wiejskich.

Po 1989 r. znaczną część najcenniejszych obiektów poddano remontom i renowacjom, przywracając im piękny wygląd. Willa „Foksal”, wybudowana przy stacji kolejowej jako dom gościnny, służyła po 1945 r. przez lata jako mały szpital, później pełniła funkcję przychodni lekarskiej. Po wyprowadzeniu przychodni, zdewastowany obiekt przejęło jako własność Skarbu Państwa Ministerstwo Kultury i Sztuki. Po przeprowadzonym remoncie i modernizacji willę „Foksal” otrzymał do użytkowania Ośrodek Dokumentacji Zabytków (obecnie Narodowy Instytut Dziedzictwa), lokując tutaj własne archiwum. Teren wokół willi ogrodzono, mieszkańcy Grodziska nie mają tam wstępu. Instytucja nie pełni żadnych funkcji służących miastu. Podejmowane przez samorząd gminy liczne próby przejęcia obiektu, szczególnie nasilone w latach 1996-1997, przy wsparciu m.in. miejscowego koła Towarzystwa Opieki nad Zabytkami, nie przyniosły rezultatu korzystnego dla miasta. Propozycje umieszczenia w willi „Foksal” muzeum regionalnego lub Publicznego Ogniska Plastycznego im. J. Skotnickiego nie doczekały się zatem realizacji.

Najstarszym zabytkiem architektury jest w Grodzisku kościół parafialny pw. św. Anny, który zbudowano z fundacji Wojciecha Mokronoskiego w 1688 r. Później świątynia była kilkakrotnie przebudowywana. Wewnątrz znajdują się cenne obrazy, w tym Castaldiego, unikatowe tablice epitafijne świadczące o dawnej historii miasta i obecności na tym terenie rodów Mokronoskich i Okuniów.

Drugim, jeżeli chodzi o wiek, jest kapliczka pw. św. Krzyża, zbudowana w 1713 r., jako wotum dziękczynne po epidemii cholery. W związku z przebudową skrzyżowania ul. Kościuszki i Sienkiewicza, w całości została przetransportowana na skwer przy kościele pw. św. Anny, w nocy z 15 na 16 listopada 1995 r.

Trzecim z najstarszych obiektów jest Dworek Skarbków, wzniesiony w końcu XVIII w. przez Mokronoskich. Jest jednym z ciekawszych na Mazowszu zachodnim przykładów budownictwa dworskiego. Wnętrze (westybul) zdobią polichromie autorstwa Jana Bogumiła Plerscha. Zostały one wspaniale odrestaurowane w latach 1998-2002. W drugiej połowie lat 90. XX w. miasto odkupiło dworek od PTTK. Muzeum regionalne przestało funkcjonować, a zainstalowana w obiekcie Fundacja Zdrowie nie sprostала zadaniu odnowienia dworku. Po kilku latach, po przeprowadzeniu gruntownego remontu, samorząd ulokował w dworku Szkołę Muzyczną I st. im. T. Bairda.¹¹ 31

11 Projekt koncepcji remontu i modernizacji dworku wykonała Pracownia Projektowa „Architraw” Macieja i Feliksa Dzierżanowskich.

października 2000 r. Gmina Grodzisk Mazowiecki zawarła porozumienie z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie dalszego funkcjonowania tej szkoły. Ministerstwo zobowiązało się do wsparcia remontu dworku oraz dalszego finansowania działalności szkoły ze swojego budżetu, pod warunkiem nieodpłatnego udostępniania pomieszczeń dworkowych na cele kulturalne i reprezentacyjne Gminy według ustalanego corocznie harmonogramu.

Na osobne omówienie zasługuje też dworzec kolejowy PKP. Obiekt wyróżnia się architekturą, gabarytami, przestronnością. Jest świetnym przykładem obiektów zbudowanych we wczesnych latach 20. XX w. w tzw. stylu narodowym. Dworzec kolejowy jest budynkiem – „wizytówką miasta”. Co więcej, w ostatnich latach przydano obiektowi nowe funkcje, umieszczając tutaj stanowisko informacji turystycznej, a także salę wystawową (Poczekalnia PKP), w której odbywają się liczne imprezy kulturalne. Tym samym nawiązano do tradycji sprzed ponad 170 lat, kiedy to na ówczesnym dworcu odbywały się koncerty.

Natomiast najstarszym obiektem sakralnym w gminie poza Grodziskiem jest drewniany kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Żukowie, zbudowany w latach 1676-1677. O sto lat młodszy jest drewniany kościół pw. św. Michała Archaniola w Izdebnie Kościelnym, który wzniesiono w latach 1772-1776.

Niewątpliwie wśród kilkudziesięciu obiektów zabytkowych na uwagę zasługują: dwór Wieniawskich w Chleśni, dworki Chełmońskich w Adamowiźnie, a w mieście willa „Radogoszcz”, willa „Niespodzianka”, willa „Kaprysta”.

Wśród pozostałych obiektów z pewnością wyróżnia się willa Haeberlego z końca XIX w., która została wpisana do rejestru zabytków w 2008 r. Budynek jest unikatowym przykładem rezydencji fabrykanta, niestety, znajduje się od kilku dekad w stanie postępującej dewastacji. Ani poprzedni użytkownik (Fabryka Tarcz Ściernych), ani grodziski samorząd nie poczyniły starań o przeprowadzenie remontu i przywrócenie świetności tego bardzo ciekawego architektonicznie zabytku. Sprawa odrestaurowania willi jest trudna, chociażby z tego powodu, że gmina nie ma tytułu własności nieruchomości. Zupełnie odmiennie przedstawia się przypadek dworku w Adamowiźnie, który został wykupiony przez gminę i poddany gruntownej renowacji. Po zakończeniu remontu dworek ten, znany mieszkańcom miasta i okolic jako dworek dr. Mateusza Chełmońskiego, stanie się gminną placówką kultury.

Nie wszystkie najciekawsze obiekty zabytkowe można dziś zwiedzać. Część publicznie dostępnych obiektów służy głównie instytucjom kultury i oświaty, mając swój znaczny udział w popularyzowaniu historii miasta i regionu, jak też inicjowaniu wielu przedsięwzięć edukacyjnych i kulturalno-artystycznych. Działania miejscowego samorządu, poczynając od 1990 r., przyniosły wiele pozytywnych decyzji, które uratowały kilka zabytkowych obiektów przed zniszczeniem. Zgodnie z obowiązującymi przepisami prowadzony jest gminny rejestr zabytków. 31 maja 2017 r. radni przyjęli Program Ochrony Zabytków na lata 2017-2020.

Bardzo ważne znaczenie dla zachowania dziedzictwa o charakterze materialnym ma objęcie ochroną konserwatorską obszaru miasta, który został wyznaczony: od północy terenami PKP, od zachodu rzeką Mrowną, od południa ulicami Wólcząską, Tylną, J. Montwiłła, H. Sienkiewicza i Królewską, od wschodu ulicami Szkolną, M. Kopernika, gen. L. Okulickiego, 3 Maja i Przejazdową. W szczególności ochronie konserwatorskiej podlegają place Wolności i Zygmunta Starego, ciąg pierzei rynku pl. Wolności, fragmenty pierzei ul. H. Sienkiewicza, Spółdzielczej, 11 Listopada,

Harcerskiej i 1 Maja, a także obiekty architektury i charakter zabudowy ulic Pańskiej, J. Kilińskiego, T. Kościuszki, 3 Maja i Lutnianej. Natomiast postuluje się od dawna o objęcie ochroną konserwatorską układu urbanistycznego wsi Izdebnio Kościelne i Żuków, zespołu willowo-ogrodowego wokół willi „Kaprys” przy ul. Okólnej oraz wokół willi przy ul. Szczęsnej, terenów wokół zabytkowych założeń dworsko-parkowych w Izdebnie Kościelnym, Żukowie, Chlebni, Radoniach, Adamowiźnie, Kraśniczej Woli i Zabłotni.

Zbiory archiwalne i muzealne. W Grodzisku Mazowieckim od 2000 r. funkcjonuje Oddział Archiwum Państwowego w Warszawie, przeniesiony tutaj z Żyrardowa. Zgromadzone w nim zbiory mają ogromny walor historyczny, są cenne dla poznawania dziejów nowożytnych znacznej części Mazowsza. Archiwalia dotyczące Grodziska Mazowieckiego i jego okolic liczą wiele tysięcy dokumentów. Do ważniejszych zespołów należą: akta miasta, akta gminy, starostwa powiatowego, różnych organów władzy z czasów PRL, akta stanu cywilnego, zbiory planów zakładów przemysłowych, akta hipoteczne i kancelarii notarialnych, akta sądowe, dokumenty szkolne, instytucji finansowych, spuścizny osób zasłużonych dla miasta i regionu (m.in. Hipolita Szczerkowskiego).

Zbiory pochodzące z nie istniejącego od ponad 20 lat Muzeum Regionalnego PTTK przejęła Galeria Edukacyjno-Etnograficzna w willi „Radogoszcz”. Galeria kontynuuje gromadzenie zbiorów archiwaliów i muzealiów, głównie dokumentujących historię miasta i gminy w XX w. i początkach XXI w. Co pewien czas ponawiane są apele do mieszkańców o przekazywanie dokumentów, fotografii i pamiątek związanych z miastem.

Ciekawe i ważne dla poznawania historii miasta dokumenty czy pamiątki historyczne znajdują się w innych instytucjach, takich jak Rejonowy Cech Rzemiosł Różnych, Zakłady Gedeon Richter (dokumenty archiwalne GZF „Polfa”) czy Muzeum (d. Izba Tradycji) EKD/WKD, a także w Galerii PRL przy Galerii Instrumentów Folkowych.

Dziedzictwo niematerialne

W ramach dziedzictwa o charakterze niematerialnym mieszczą się zarówno nazwy własne (nazwiska) i geograficzne (toponomastyka), herby ziemskie i inne znaki symboliczne, folklor (ludowy i miejski), tradycja oralna, w tym legendy i opowieści przekazywane z pokolenia na pokolenie, jak też obrzędy i obyczaje, czy też unikatowe już dziś umiejętności związane z dawnymi formami rękodzielnictwa. W gminie Grodzisk Mazowiecki dziedzictwo niematerialne reprezentowane jest w stosunkowo niewielkim zakresie. Z pewnością zaliczyć w tej mierze można umiejętność wytwarzania prostych instrumentów folkowych (Antoni Kania) oraz tworzenia rzeźb, które w swej formie nawiązują do tradycyjnej sztuki ludowej (Adam Szczepanik). Pewnych elementów o charakterze niematerialnym (zwyczaje, pieśni) możemy doszukiwać się w praktykowanych obrzędach, np. dożynkach, obchodzeniu pól, czy podczas innych uroczystości. Jeżeli chodzi o twórczość folklorystyczną, zwaną współcześnie folkową, to niewątpliwie znaczący pozostaje dorobek grupy Syrbacy, częściowo zapisany na CD i w Internecie (YouTube). Zorganizowana niedawno „Kapela od Grodziska” podjęła wyzwanie ocalenia od zapomnienia szerokiego repertuaru piosenek i innych utworów o ludowym rodowodzie. Istotne znaczenie mają w tym wypadku także nowe utwory, które nawiązują do tematyki i form słownej i muzycznej spuścizny kultury ludowej.

Bardzo ciekawym przedsięwzięciem, w którym wykorzystano dawny folklor okolic Grodziska (m.in. zapisany przez Oskara Kolberga), okazało się widowisko pt. „Ja, Indianin z Mazowsza”. Spektakl zorganizowano z okazji obchodów 100. rocznicy śmierci Józefa Chełmońskiego w 2014 r.

Patroni. Utrwalaniu pamięci historycznej wśród mieszkańców służą w mieście patroni szkół, instytucji, ulic i placów. Po roku 1989, już bez cenzury politycznej, można było honorować w ten sposób postacie historyczne, zasłużone dla kraju, dla miasta, niejednokrotnie znane w swoim czasie w świecie. W ten sposób upamiętnieni zostali zarówno wielcy Polacy (m.in. św. Jan Paweł II, Piłsudski, Kościuszko, Traugutt, Sienkiewicz, Narutowicz i in.). Ale dla kształtowania świadomości historycznej mieszkańców, tak ważnej dla tożsamości lokalnej, istotne znaczenie mają nazwy ulic, które noszą imiona i nazwiska tych osób, które w wyjątkowy sposób zaznaczyły swoje związki z miastem czy poniosły zasługi dla rozwoju miasta. Wymienić trzeba takie nazwy ulic (w porządku alfabetycznym nazwisk):¹² Tadeusza Bairda, Władysława Bartniaka, ks. Mikołaja Bojanka, dr. Michała Bojasińskiego, Józefa Chełmońskiego, Adolfa Dygasińskiego, Kierlańczyków, Piotra Krupińskiego, prof. K. Mloska, Mokronoskich, gen. Leopolda Okulickiego, Braci Okuniów, Stanisława Rembeka, Henryka Skarbka, Hipolita Szczerkowskiego, dr. Jerzego Szpakowskiego, Leonida Teligi, ks. Mariana Tokarzewskiego, Witolda Westfala, Lecha Zondka, pl. Króla Zygmunta Starego. Wyraźnie przy tym brakuje opracowania, które w ciekawej formie przekazałoby mieszkańcom biografie wymienionych osób, jako biografie ludzi, którzy wpisali się w dzieje miasta.

Dziedzictwo przyrody, krajobraz chroniony

Pod względem zasobów przyrodniczych gmina Grodzisk Mazowiecki nie wyróżnia się zbyt korzystnie wśród innych gmin tej części Mazowsza. Przyczyn takiego stanu rzeczy jest wiele, m.in. wycinka lasów w XIX i początkach XX w., dewastacje z czasu I i II wojny światowej, a także pierwszych lat powojennych (np. wycinanie drzew w parkach dworskich na opał przez mieszkańców wsi). Obszarów zalesionych jest zatem niewiele: las łęgowy przy Stawach Walczewskiego w Grodzisku, las sosnowy w Makówce, las olszowy wzdłuż rzeki Rokicianki w Radoniach i las w uroczysku „Rozłogi”. W samym mieście dopiero niedawno we właściwy sposób zagospodarowano dwa parki (im. hr. Skarbków, Stawy Walczewskiego), na terenach wiejskich zachowało się w przyzwoitym stanie tylko kilka parków dworskich, w tym „Chełmonie” w Adamowicznie z „Dębami Chełmońskiego”, parki w dawnych majątkach w Chlebni, Radoniach, Garbowie i Kłudnie Starym. Zaledwie w kilku miejscach zachowały się pojedyncze drzewa-pomniki przyrody (dęby, jesiony, wiązy, lipy, grusze). W miejskim Parku im. hr. Skarbków ocalałym dębom jako pomnikom przyrody nadano charakterystyczne imiona: „Hieronim”, „Wojciech”, „Henryk”, „Aleksander”. Upamiętniają one dawnych właścicieli miasta – Okuniów, Mokronoskiego i Skarbka. Przy ul. Topolowej znajduje się aleja 160 grabów pospolitych, tworzących pomnik przyrody. Z kolei na brzegach zrewitalizowanych Stawów Goliana rosną rośliny typowe dla środowiska wodnego, w tym wierzby. Ciekawym miejscem jest uroczysko „Rozłogi” w Kraśniczej Woli. Rośnie tam las podobny do łągu jesionowo-olszowego. Oprócz przeważającego drzewostanu olszy czarnej, brzozy brodawkowej i czarernchy są tam wierz-

12 W Grodzisku Mazowieckim przyjęto skróconą formę zapisu nazw ulic: inicjał imienia i nazwisko.

by, dzikie wiśnie, klony i jesiony. Ze świata fauny usłyszeć tu można ptaki, spotkać stada gęsi i żurawi, ponadto mieszkańcami są borsuki i bobry.

Na ponad 770 pomników przyrody na terenie powiatu grodziskiego, zaledwie 37 znajduje się w gminie Grodzisk Mazowiecki. Istotne znaczenie ma fakt, iż południowa część gminy wchodzi w skład Warszawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Zasoby środowiska naturalnego obszaru gminy są dziś stosunkowo niewielkie, niemniej służą mieszkańcom i przyjezdnym dla celów rekreacyjnych i turystycznych.

Gmina Grodzisk Mazowiecki zapewniła wiele możliwości korzystania z dziedzictwa zarówno przez mieszkańców, jak i innych osób odwiedzających te strony. Niewątpliwie istotną zaletą dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego jest we współczesności to, iż służą one zapewnieniu wszystkim zainteresowanym godziwego spędzania czasu wolnego. W tym zakresie Gmina wykorzystała już wiele możliwości (edukacja, rekreacja), chociaż nadal winna jeszcze większą wagę przykładąć do rozwoju turystyki. Zarówno walory obiektów zabytkowych (sakralnych i dworskich), jak i walory przyrodnicze (zabytkowe parki, malowniczo wijące się rzeczki i liczne stawy, leśne uroczyska czy ostaje dzikiej zwierzyny) zachowują znaczną moc przyciągania turystów. Najbardziej popularny niebieski szlak turystyczny „Śladami Chełmońskiego” został uzupełniony sześcioma innymi trasami: „Dawny Grodzisk”, „Jacy jesteście”, „Grodzisk pamięta”, „Grodzisk szlachecki”, (cz. I i II), „Zielony Grodzisk”. Można na tych terenach odbywać nie tylko wycieczki rowerowe i piesze, wędkować w licznych stawach, cieszyć się przejażdżkami konnymi (wierzchem lub bryczką), a nawet odbywać przeloty widokowe motolotnią.

Wypada mieć nadzieję, że w niedługim czasie zarówno dziedzictwo, jak i współczesna twórczość miejscowych artystów oraz efekty innowacyjnych działań w wielu dziedzinach życia gospodarczego, społecznego, kulturalnego przydadzą Grodziskowi Mazowieckiemu walor *genius loci*.

ZAKOŃCZENIE

Lata 1989-2018 przyniosły bardzo wiele zmian, które niemal zupełnie odmieniły Grodzisk Mazowiecki. Miasto stało się nowoczesnym ośrodkiem, w którym zachodzą istotne procesy zmian na miarę nowej epoki. Podjęto rewitalizację historycznego śródmieścia i części zdegradowanych terenów wiejskich, wybudowano wiele budynków mieszkalnych o różnorodnej zabudowie osiedlowej, zadbane o nowe obiekty kultury, sportu, rekreacji, uratowano przed zniszczeniem znaczną część zabytków architektury (niektóre z nich są swoistymi „perełkami”). Skutecznie podźwignięto z krytycznej sytuacji takie dziedziny, jak infrastruktura techniczna (wodociągi, kanalizacja, gazociągi, oczyszczalnia ścieków, kompostownia, drogi itd.) i ochrona środowiska. Miasto już w bardzo niewielu fragmentach przypomina jak wyglądało 25-30 lat temu. Mieszkańcy mogą być dumni z dzisiejszego wizerunku miasta, z wielu osiągnięć, znacznie lepszych niż przedtem warunków życia czy też bardzo wielu urozmaiconych możliwości kulturalnego spędzania czasu wolnego. Dzięki wielu inwestycjom zasadniczo nie ma już problemów ze znalezieniem pracy w mieście lub w jego okolicy. Niewątpliwie Grodzisk Mazowiecki odniósł wielce znaczący sukces na współczesnej drodze rozwoju – zdecydowanie największy w swojej dotychczasowej historii.

W niniejszej książce starałem się pokazać w zarysie możliwie najwięcej istotnych faktów, zdarzeń i wydarzeń, które *summa summarum* przyczyniły się do spektakularnego sukcesu. Nie zamierzam jednak w zakończeniu książki dokonywać specjalnego podsumowania. Jest na to jeszcze za wcześnie, ponieważ powinny w niedługim czasie powstać następne prace, najlepiej o charakterze studialnym, w których dogłębnie zostaną przeanalizowane wszystkie istotne aspekty zmian. Wiedza musi być w tej materii wydatnie powiększona. Praktycznie każda z dziedzin życia współczesnego miasta powinna być opisana i zinterpretowana naukowo, bezwzględnie przy udziale specjalistów wielu dyscyplin. Grodzisk Mazowiecki niewątpliwie na takie badania zasługuje i to nie tylko ze względu na metamorfozę, jakiej doświadczył, ale z uwagi na to, iż stanowi jeden z fenomenalnych przykładów skorzystania z rozwiązań jakie wprowadzone zostały wraz ze zmianami ustrojowymi w ponownie niepodległej Rzeczypospolitej. Przykład Grodziska Mazowieckiego jednoznacznie wskazuje na niezwykle znaczenie samorządności w dziele tworzenia podstaw w pełni nowoczesnego państwa – właśnie od dołu, na tym poziomie, gdzie

lokalna władza wyłaniana w pełni demokratycznie musi być stale blisko mieszkańców i działać nieustannie na korzyść społeczności w ich „małej ojczyźnie”. Ale to dopiero początek drogi zmierzającej do w pełni obywatelskiego społeczeństwa i osiągnięcia optymalnego rozwoju ośrodka. Zapewne w ciągu siedmiu kadencji nowych władz miasta i gminy popełniano błędy, dochodziło do odkładania niektórych projektów na później, wycofywania się z różnych przyczyn z realizacji niektórych zadań. Jednak zdecydowanie przeważają pozytywne efekty wielu racjonalnie podejmowanych decyzji i realizowanych na ich podstawie bardzo wielu przedsięwzięć. Jeżeli w mieście nadal samorządowcy będą skutecznie służyć zaspokajaniu wielu różnorodnych potrzeb mieszkańców, zaś mieszkańcy w coraz większym stopniu będą uczestniczyć w życiu miasta, angażować się w konsultowanie nowych projektów, to o przyszłość grodziskiej wspólnoty można być w miarę spokojnym. Oczywiście należy brać pod uwagę wiele czynników zewnętrznych, niezależnych od lokalnej społeczności. Takich jak niekorzystne rozwiązania prawne, umniejszające istotne dla rozwoju gminy kompetencje samorządu, czy też załamanie koniunktury gospodarczej lub kryzys finansów publicznych.

Każdy mieszkaniec Grodziska Mazowieckiego ma własne spojrzenie i własne, zapewne w mniejszej czy większej mierze krytyczne, oceny dotyczące zmian jakie dokonały się w mieście w ciągu ostatniego czasu. Spodziewam się, że jakaś część Czytelników mojej książki nie wszystkie ustalenia uzna za rzeczywiście ważne, może nawet – ze swojego punktu widzenia – zakwestionuje. W takim wypadku zyskamy podstawę do dyskusji, do wymiany poglądów na istotne sprawy miasta i perspektywy jego dalszego rozwoju – gospodarczego, społecznego, cywilizacyjnego i kulturowego.

Jeżeli jednak trzeba w jakiś sensowny sposób podsumować efektywność działań, które przyniosły miastu tak ogromne zmiany, to chciałbym wskazać na przynajmniej dwa kryteria mogące służyć ocenie w tym zakresie. Te kryteria to „łańcuch wartości gminy” i „jakość życia mieszkańców”. Rzecz jasna każdy mieszkaniec ma prawo w ramy tych kryteriów dodać własne, indywidualne parametry, z natury rzeczy mniej lub bardziej obiektywne, jak i subiektywne. W moim odczuciu pierwsze z kryteriów, „łańcuch wartości gminy”, wydaje się być coraz wydatniej doprecyzowywane przez badaczy, zarówno w kategoriach ujęć statystycznych, jak i analiz jakościowych. Z powodzeniem można w tym wypadku brać pod uwagę wymierne dane o rozmiarach budżetu i majątku, jakimi dysponuje gmina, jak i np. o marce gminy, stopniu zaangażowania samorządowców w realizację zadań gminy, aktywności szeregu lokalnych instytucji, czy też stopniu i zakresie zaangażowania mieszkańców („kapitał społeczny”!) w działania na rzecz rozwoju miasta i gminy. Ale nade wszystko liczą się w tej materii trzy elementy: wizja, ciągłość działań i przywództwo. Kluczowe znaczenie ma przede wszystkim czynnik zaufania – społeczności do samorządu, w tym jego lidera, jak i zaufania władz stanowiących lokalne prawo do realizatorów zadań gminy. Grodzisk Mazowiecki to wszystko wypracował w kolejnych kadencjach swoich władz po 1989 r. Wizja i strategia rozwoju gminy i miasta ukształtowana została w ramach prac samorządu i coraz częściej przeprowadzanych konsultacji społecznych już w latach 90. ubiegłego stulecia. Założono wówczas, że gmina Grodzisk Mazowiecki utworzy strefę przemysłową i będzie otwarta, przyjazna dla przedsiębiorczości. Z drugiej strony gmina zadba o dobre warunki osiedlania się tutaj przybyszy z zewnątrz, którzy znajdą pracę na miejscu. Tym samym stworzone zostały podwaliny dla podniesienia atrakcyjności gminy funkcjonującej na obrzeżach metropolii Warszawy. Zapewne Grodzisk Mazowiecki nie mógłby osiągnąć tak wielu sukcesów, gdyby nie ciągłość władz samorządowych, które ze znaczną

konsekwencją i systematycznością zmieniały miasto i właściwie całą gminę zgodnie z założoną wizją oraz przyjętą i korygowaną strategią działania. Ciągłość działania, to zarówno dzieło niekwestionowanego od 24 lat lidera, czyli Burmistrza Grzegorza Benedyckińskiego, jak i mocno wspierającej go grupy samorządowców funkcjonujących ponad podziałami politycznymi swoistego ugrupowania Ziemia Grodziska. Wyniki wyborów na kolejne kadencje lokalnego samorządu, począwszy od 1994 r., wykazały utrzymywanie się na wysokim poziomie zaufania wyborców do władz gminnych, jak i docenianie wagi przez większą część obywateli biorących udział w wyborach zmian zachodzących w ich społeczności.

Natomiast jakość życia mieszkańców gminy czy samego miasta możemy mierzyć na podstawie wielu kryteriów. Jednymi z najbardziej podstawowych są: możliwości pracy na miejscu, warunki mieszkaniowe, dostępność dóbr materialnych i kulturowych, możliwości korzystania z obiektów sportowych, czy służących kulturze fizycznej, rekreacji i wypoczynkowi. Bardzo ważne są też takie czynniki, jak poziom bezpieczeństwa publicznego, skuteczność działań służących ochronie środowiska, czy wreszcie poziom i standard świadczenia usług w zakresie ochrony zdrowia, udzielania pomocy społecznej najbardziej potrzebującym. Kluczowe znaczenie dla przyszłości całej gminy ma, w moim przekonaniu, stworzenie lokalnego systemu edukacji, w szczególności szkolnej, który będzie uczył samodzielności myślenia, innowacyjności, szacunku dla inności w życiu codziennym, jak i przywiązania do wartości wspólnych dla całej społeczności. Zapewne trudno porównywać znaczenie tych dziedzin dla poszczególnych osób i rodzin. Dlatego każdy mieszkaniec gminy musi sobie odpowiedzieć sam na pytanie, czy w jego odczuciu jakość życia w tym konkretnym miejscu uległa poprawie (i na ile) lub też nie zmieniła się, albo wręcz pogorszyła. W każdym razie każdy Czytelnik książki ma możliwość skonfrontowania własnych obserwacji, opinii i doświadczeń z treściami zawartymi w tej publikacji, a dotyczącymi ważnych sfer życia mieszkańców miasta, jak i całej gminy Grodzisk Mazowiecki.

Wraz z kolejną kadencją samorządu Grodzisk Mazowiecki wkroczy w następny okres rozwoju. Należy mieć nadzieję, a w wypadku takiego wyniku wyborów, który zapewni ciągłość dotychczasowych władz gminy, pewność, że wszystkie programy zapoczątkowane w poprzednich latach będą dalej realizowane. Oczywiście w każdym wypadku możliwe są korekty, uzupełnienia, czy wręcz nowe rozwiązania, o ile mogą posłużyć jeszcze lepszej realizacji wielu potrzeb mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że mimo ogromu zmian jakie zaszły w ciągu ostatnich prawie 30 lat, występują nadal istotne ograniczenia mające wpływ na dalszy rozwój gminy. Są to przede wszystkim: stosunkowo niski poziom innowacyjności w gospodarce i życiu społecznym, zbyt mała liczba instytucji i organizacji w otoczeniu biznesu, niewielki zakres współpracy z sąsiednimi gminami, stosunkowo słabo wykorzystywany potencjał służący działalności w usługach turystycznych. Niekiedy podnoszona jest w związku z tym ostatnim ograniczeniem kwestia, że gmina Grodzisk Mazowiecki dysponuje dziedzictwem o niewielkich walorach zabytkowych, historycznych i przyrodniczych. Stanowczo się z tym nie zgadzam, ale rzecz w tym, by w najbliższej kadencji samorząd wspólnie z innymi podmiotami, w tym także organizacjami pozarządowymi, skuteczniej zadbał o stworzenie programu w pełni racjonalnego zagospodarowania obiektów zabytkowych (historycznych i przyrodniczych) z myślą o ich funkcjach służących różnym potrzebom zarówno mieszkańców, jak i osób przyjezdnych, które będą zainteresowane osobistym zweryfikowaniem „atrakcyjności” Grodziska Mazowieckiego i jego okolic. Koniecznym staje się stałe dokumentowanie wszystkich dziedzin ży-

cia miasta, poszerzanie i upowszechnianie wiedzy o historii i współczesności ośrodka. W tej kwestii również potrzebne są kolejne innowacyjne formy działania.

Wydaje się jednak, że chyba najtrudniejszym problemem jest zintegrowanie społeczności gminy i ukształtowanie tożsamości społeczno-kulturowej jeżeli już nie ogółu, to przynajmniej większości mieszkańców. Wypracowana w ciągu ostatnich kilkunastu lat współpraca z organizacjami pozarządowymi przynosi coraz lepsze efekty, jednak jak się wydaje ma ona w dalszym ciągu w zbyt małym stopniu wpływ na budowanie kapitału społecznego i upowszechnienie postaw obywatelskich w gminie. Jedną z szans poprawy tej sytuacji będzie zapewne zrealizowanie pełnego programu rewitalizacji gminy.

ANEKS 1

HONOROWI OBYWATELE GRODZISKA MAZOWIECKIEGO

JANUSZ SOBIERAJ

Urodzony 15 stycznia 1946 r. w Grodzisku Mazowieckim. Działacz grodziskiego oddziału Polskiego Towarzystwa Turystyczno Krajoznawczego, współzałożyciel Towarzystwa Przyjaciół Grodziska. Współautor wielu publikacji i książek, wystaw i prelekcji o historii miasta. Opiekun Miejsc Pamięci Narodowej wyróżniony srebrnym i złotym medalem. Wychowawca wielu pokoleń dzieci i młodzieży. Animator ruchu turystycznego i jako zasłużony działacz Związku Harcerstwa Polskiego również i harcerskiego. Człowiek z pasją dokumentujący historię naszego miasta i jego okolic zarówno tę współczesną jak i tę dawno minioną. Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą

Nr 401/98 RM z dnia 25 marca 1998 r.

MAREK JANUCHOWSKI

Działalność gospodarcza Pana Marka Januchowskiego, działania podejmowane na rzecz mieszkańców Grodziska Maz. oraz wspieranie wielu form działalności społecznej oto główne przesłanki do uhonorowania jego Osoby. Kierując największym zakładem pracy, czyli Grodziskim Zakładem Farmaceutycznym „Polfa” doprowadził do uruchomienia najnowocześniejszego na ówczesne czasy w pełni zautomatyzowanego wydziału produkcji leków gotowych, czym wprowadził zakład w XXI wiek i wypromował Grodzisk Mazowiecki. „Polfa”, jako nierozzerwalnie związana z Grodziskiem wspiera grodziski sport, oświatę, kulturę, służbę zdrowia, wspomagając finansowo i patronując wielu przedsięwzięciom.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą

Nr 114/99 RM z dnia 28 kwietnia 1999 r.

ZDZISŁAW SADOWSKI

Od wczesnych lat harcmistrz Zdzisław Sadowski ukierunkował swoje życie na niesienie pomocy i radości innym: chorym, niepełnosprawnym, zagubionym w życiu. Wieloletni instruktor i wychowawca dzieci i młodzieży pełen szczególnej empatii dla tych, którzy potrzebują pomocy i wsparcia, czyli dzieci ze schorzeniami sprzężonymi. Niepełnosprawni harcerze pod kierownictwem druha „Zdzisia” biorą udział w wielu rajdach, biwakach oraz akcjach hufcowych i chorągwianych. Przybywa dyplomów, nagród, pomnaża się majątek szerepu, a pozycja dzieci niepełnosprawnych w lokalnym środowisku umacnia się dzięki Jego poświęceniu i aktywnej działalności, która trwa nieprzerwanie od wielu lat. Za pracę zawodową i społeczną został uhonorowany między innymi Krzyżem Zasługi i Złotym Krzyżem Zasługi dla ZHP.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą

Nr 115/99 RM z dnia 28 kwietnia 1999 r.

JÓZEF HENRYK TOMCZAK

Wieloletni nauczyciel Liceum Ogólnokształcącego w Grodzisku Mazowieckim. W latach 1972-1989 jego dyrektor. Wychowawca i nauczyciel wielu pokoleń grodziszczan, dbający zarówno o placówkę, którą kierował jak i o poziom nauczania oraz kadrę nauczycielską. Za swoją pracę nauczycielską był wielokrotnie nagradzany i wyróżniany nagrodami resortowymi.

Uehonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą
Nr 577/2006 RM z dnia 29 marca 2006 r.

MARIA MICHALAK

Radna miejska i powiatowa szczególnie uuiłowała pracę nauczycielską. Wieloletni dyrektor Szkoły Podstawowej Nr 4 niezwykle oddana swojej placówce, dla której zawsze na pierwszym miejscu był uczeń, jego potrzeby i rozwój intelektualny. Była bardzo oddana dzieciom z rodzin o niskich dochodach i rodzin patologicznych. Jako samorządowiec swoimi działaniami wspierała rozwój grodziskiej oświaty. Rzetelna i sumienna w przekazywaniu wiedzy potrafiła łączyć pracę zawodową z pasją nigdy nie tracą z oczu tego, co najważniejsze – życzliwości i wrażliwości na innego człowieka.

Uehonorowana tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą
Nr 153/2007 RM z dnia 24 września 2007 r.

KS. LUCJAN RUTKOWSKI

Urodzony w 1943 r. Wieloletni Proboszcz Parafii pw. św. Anny w Grodzisku Mazowieckim. Pomyśłodawca i współtwórca nowych parafii w dzielnicy Łąki, w osiedlu Kopernika oraz przy ul. Piaskowej. Podczas pełnienia przez 50 lat posługi kapłańskiej Ksiądz Prałat Lucjan Rutkowski zapadł w serca mieszkańców, jako człowiek niezwykle skromny, mądry, serdeczny i życzliwy. Wpisał się w historię naszego miasta i z tym miastem związał swoje losy.

Uehonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą
Nr 550/2009 RM z dnia 16 grudnia 2009 r.

ZBIGNIEW PEŁCZYŃSKI

Urodzony w 1925 r. w Grodzisku Mazowieckim. W czasie II wojny światowej walczył w Armii Krajowej. Po wojnie wyemigrował do Wielkiej Brytanii, gdzie mieszka do dnia dzisiejszego. Wykładowca nauk politycznych na Uniwersytecie Oksfordzkim. Autor wielu publikacji poświęconych filozofii politycznej i historii Polski powojennej.

Uehonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą
Nr 655/2010 RM z dnia 30 czerwca 2010 r.

ADAM SZCZEPANIK

Twórca ludowy mieszkający na terenie gminy Grodzisk Mazowiecki. Autor wielu prac, w których utrwała sceny z życia wsi, a jako pasjonat folkloru tworzy również instrumenty-ligawki. Zwieńczeniem Jego dorobku artystycznego było przyznanie nagrody im. Oskara Kolberga „Za Zasługi dla Kultury Ludowej”. Poprzez swoje prace i uczestniczenie w wielu wystawach na terenie całego kraju promuje miasto Grodzisk Mazowiecki.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 299/2016 RM z dnia 27 stycznia 2016 r.

HELMUT KIENREICH

W podziękowaniu za okazywaną przyjaźń podczas trwającej przez wiele lat współpracy nawiązanej z miastem Weiz w Austrii uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 292/2012 RM z dnia 29 lutego 2012 r.

ENGELBERT MAIER

W podziękowaniu za okazywaną przyjaźń podczas trwającej przez wiele lat współpracy nawiązanej z miastem Weiz w Austrii uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 293/2012 RM z dnia 29 lutego 2012 r.

VYTAUTAS SIMELIS

W podziękowaniu za okazywaną przyjaźń podczas trwającej przez wiele lat współpracy nawiązanej z miastem Radziwiliszki na Litwie uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 263/2004 RM z dnia 26 kwietnia 2006 r.

JANINA SOPOREK

Urodzona 4 czerwca 1922 r. w Grodzisku Mazowieckim. Szefowa Środowiska „Gąbka-Osa” Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej w Grodzisku Mazowieckim. W roku 1940 Pani Janina wstępuje do Związku Walki Zbrojnej, który po przekształceniu zmienia się w Armię Krajową, gdzie Pani Janina prowadzi aktywną działalność konspiracyjną, zostając łączniczką Komendy Ośrodka „Gąbka-Osa”. Zmiany ustrojowe zapoczątkowane w 1989 r. umożliwiły Pani Janinie kontynuowanie działalności kombatanckiej poprzez aktywne włączenie się w działalność środowiska byłych żołnierzy Armii Krajowej. W 2007 roku obejmuje przewodniczenie Grodziskim Oddziałem Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej. W uznaniu zasług, w tym samym roku, zostaje awansowana na pierwszy stopień oficerski porucznika. Całe życie Pani Janiny Soporek związane jest z Grodziskiem Mazowieckim, a Jej postawa może być wzorem dla kolejnych pokoleń.

Uhonorowana tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 587/2017 RM z dnia 27 września 2017 r.

Dr KLAUS FEICHTINGER

Urodzony 18 listopada 1970 r. w Graz (Austria). Poseł do Parlamentu Austrii z ramienia SPO (socjaldemokrata). Aktywny członek koła polskiego w parlamencie austriackim w Wiedniu. Klaus Feichtinger był od zawsze motorem rozwoju stosunków partnerskich pomiędzy gminą Grodzisk Mazowiecki a Weiz. Jego zasługi dla partnerstwa obu miast są bardzo ważne i cenne.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 588/2017 RM z dnia 27 września 2017 r.

NIEŻYJĄCY HONOROWI OBYWATELE GRODZISKA MAZOWIECKIEGO

JERZY KOWALCZYK

Urodzony 24 listopada 1922 r. Agronom wiejski. Wieloletni, aktywny działacz Związku Harcerstwa Polskiego. Komendant Hufca, działającego na terenie Grodzisk Mazowieckiego. Działacz Ligi Ochrony Przyrody oraz Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Kierował Muzeum Regionalnym PTTK w Grodzisku Mazowieckim, prowadząc działalność wystawienniczą oraz pozyskując wiele nowych eksponatów. Autor książek o historii Grodziska Mazowieckiego. Dzięki działalności Pana Jerzego uczczono pamięć Adolfa Dygasińskiego, Józefa Chelmońskiego oraz rozstrzelanych przez Niemców w 1939 r. mieszkańców Grodziska. Zmarł w 2005 r.

Uehonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą
Nr 296/97 RM z dnia 26 marca 1997 r.

WIESŁAW KAMIŃSKI

Urodzony w 1943 r. Działacz samorządowy w pamięć grodziszczan zapadł głównie jako starosta powiatu grodziskiego, który podejmował wiele inicjatyw mających na celu rozwój i promocję naszego regionu. To między innymi dzięki Jego staraniom zakończono budowę Szpitala Zachodniego. W trakcie wieloletniej pracy samorządowej angażował się we wspieranie takich inwestycji jak: budowa Szkoły Podstawowej Nr 4, budowa Szkoły Podstawowej Nr 2, budowa trzech nowych parafii rzymsko-katolickich w osiedlach Piaskowa, Kopernik oraz Łąki. Był człowiekiem wielkiego serca, wrażliwym na sprawy ludzkie, który chętnie niósł pomoc wszystkim jej potrzebującym. Zmarł w 2004 r.

Uehonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą
Nr 302/2004 RM z dnia 25 sierpnia 2004 r.

MAREK CABANOWSKI

Urodzony w 1935 r. Był autorem wielu publikacji popularyzujących wiedzę o historii Grodziska Mazowieckiego, w których przedstawiał zarówno ludzi jak i wydarzenia związane z naszym miastem. Na trwałe zapisał się w pamięci mieszkańców jako zagorzały obrońca grodziskich zabytków. Walcząc o ich rekonstrukcję i odbudowę wielokrotnie powtarzał: „Kto zaciera przeszłość, ten traci tożsamość”. Przez wiele lat sprawował mandat radnego Rady Miejskiej, piastując również stanowisko przewodniczącego Rady Miejskiej. Zmarł w 2006 r.

Uehonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą
Nr 304/2004 RM z dnia 25 sierpnia 2004 r.

FELIKS KUCHARSKI

Urodził się 6 kwietnia 1909 r. w Kadach w gminie Grodzisk Mazowiecki. Wybitny, godny naśladowania typ społecznika bezinteresownie działającego na rzecz lokalnej społeczności. Wieloletni sołtys i opiekun mieszkańców wsi Kady i Książenice. Za swoją działalność odznaczony między

innymi Złotym Krzyżem Zasługi oraz Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarł w 2000 r.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 297/97 RM z dnia 26 marca 1997 r.

STEFAN DEPTUSZEWSKI

Urodzony w 1912 r. Utrwalał na swoich fotografiach ginącą tradycyjną kulturę ludową, zabytki i piękno rodzimego krajobrazu. Na przełomie lat 50. i 60. utrwalił na fotografiach Grodzisk Mazowiecki i jego okolice. Artysta otrzymał wiele odznaczeń, odznak i medali, między innymi Złoty Krzyż Zasługi, Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Nagrodę Oskara Kolberga i wiele innych. W uznaniu Jego zasług dla miasta i regionu uhonorowany w roku 1996 tytułem Zasłużony dla Grodziska Mazowieckiego. Zmarł w 1998 r.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 202/96 RM z dnia 25 września 1996 r.

JERZY JACHIMSKI

Urodzony 28 listopada 1923 r., w Grodzisku Mazowieckim. W roku 1990 objął mandat radnego Rady Miejskiej i funkcję przewodniczącego tej Rady. Był redaktorem naczelnym miesięcznika lokalnego „Bogoria”, w którym publikował swoje artykuły. Za działalność wojskową i konspiracyjną odznaczony między innymi Odznaką Weterana Walk o Niepodległość, Złotym Krzyżem Zasługi. Zmarł w 1997 r.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 201/96 RM z dnia 29 maja 1996 r.

STEFANIA STUDZIŃSKA

Urodzona 30 lipca 1909 r. Pracę pedagogiczną łączyła z pracą społeczno-wychowawczą w ZHP. Po wybuchu II wojny światowej wstąpiła w szeregi Związku Walki Zbrojnej, a po jego przekształceniu do Armii Krajowej. Szkoląc kadry sanitariuszek i łączniczek zapisala się na kartach historii naszego miasta. Prowadziła również konspiracyjną pracę nauczycielską w ramach Tajnej Organizacji Nauczycielskiej. Pani Stefania całe swoje życie oddała Polsce i polskiej młodzieży, wychowując ją w duchu patriotyzmu i najwyższych wartości moralnych. Zmarła w 1998 r.

Uhonorowana tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 280/XLI/94 RM z dnia 16 maja 1994 r.

JADWIGA WÓJTOWICZ

Urodzona w 1903 r. Działalność konspiracyjna Pani Jadwigi w podziemnej organizacji podczas okupacji niemieckiej pod pseudonimem „Jasna” uchroniła wielu grodziszczan od aresztowania i męczarni w obozach koncentracyjnych. O uhonorowaniu Osoby Pani Jadwigi zdecydowało Jej bohaterstwo i codziennie dawane dowody wielkiego patriotyzmu. Jadwiga Wójtowicz uratowała wielu mieszkańców Grodziska od tortur i okrutnej śmierci, uprzedzając w porę o aresztowaniach, łapankach i podejrzeniach wobec mieszkańców miasta. Zmarła w 2000 r.

Uhonorowana tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 281/XLI/94 RM z dnia 16 maja 1994 r.

TADEUSZ WENC

Urodzony 29 stycznia 1929 r. Założyciel koła Środowiska „Gąbka-Osa” Armii Krajowej. Działacz i członek Związku Walki Zbrojnej, Armii Krajowej, a po wkroczeniu do Polski Armii Czerwonej wstąpił do konspiracyjnej grupy „Krzysztof”. Piastując funkcję prezesa koła Środowiska „Gąbka-Osa” pomagał i opiekował się wszystkimi członkami koła. To dzięki Jego staraniom członkowie tego środowiska byli widoczni, czuli się potrzebni i mogli liczyć na wsparcie władz miejskich. Zmarł w 2004 r.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 303/2004 RM z dnia 25 sierpnia 2004 r.

BARBARA WOLNIEWICZ

Urodzona 3 października 1923 r. Wybitny pedagog pracujący nieprzerwanie w latach 1947-1958 w grodzkim Liceum Ogólnokształcącym. Wychowawca wielu pokoleń grodzkiej młodzieży. Służąca swoją wiedzą i ogromnym doświadczeniem zarówno szkole jak i środowisku nauczycielskiemu. Za całokształt pracy uhonorowana między innymi Złotym Krzyżem Zasługi. Zmarła w 2007 r. Uhonorowana tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 402/98 RM z dnia 25 marca 1998 r.

JANINA FEDEROWICZ

Urodzona w 1919 r. Uczestniczka walk o wyzwolenie Polski, członek AK. W latach 1974-1982 radna Grodziska Mazowieckiego. Całą swoją energię Pani Janina poświęciła, pracując na rzecz ludzi biednych i potrzebujących, w szczególności dzieci, co zostało zauważone i docenione przyznaniem wielu odznaczeń i tytułów, wśród których najważniejszymi były Złoty Krzyż Zasługi przyznany w roku 1978 oraz Medal 40-lecia Polski Ludowej nadany w roku 1984. Zmarła w 2010 r.

Uhonorowana tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 400/98 RM z dnia 25 marca 1998 r.

BOLESŁAW STĘPNIEWSKI

Urodzony 9 kwietnia 1929 r. Animator kultury, oświaty i wychowania. Za najwyższe osiągnięcia pedagogiczno-wychowawcze otrzymał Medal Komisji Edukacji Narodowej. Wieloletni dyrektor Szkoły Podstawowej Nr 1 „jedyński” w swojej pracy zawsze kierował się dobrem dziecka i demokratyczną ideą wychowania, nie zapominając również o modernizowaniu placówki, którą kierował. Otaczał opieką młodzież niedostosowaną społecznie. Podejmował wiele inicjatyw na rzecz organizacji wypoczynku, rozwoju sportu. Dzięki Dyrektorowi rozwinęło się na terenie szkoły harcerstwo i turystyka. W roku 1985 władze państwowe uhonorowały Bolesława Stępniewskiego Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Dyrektor Stępniewski „Bolek” przyjaciel dzieci, społecznik, wzorowy dyrektor szkoły odszedł na emeryturę ze słowami „swoje serce zostawiam w szkole”. Zmarł w 2008 r.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 356/2001 RM z dnia 30 maja 2001 r.

ZBIGNIEW SZCZERKOWSKI

Urodzony 26 marca 1919 r. w Grodzisku Mazowieckim. W czasie II wojny światowej był aktywnym uczestnikiem konspiracji oraz uczestnikiem powstania warszawskiego. Od 13. roku życia pracował ak-

tywnie w wielu organizacjach patriotycznych takich jak: Związek Harcerstwa Polskiego, Liga Obrony Przeciwpowietrznej i Przeciwgazowej, ratownictwo sanitarne i szybowcowe. W okresie międzywojennym zbudował wraz z Tadeuszem Mathia pełnosprawny szybowiec, czym rozslawił Grodzisk na cały kraj. Jako wieloletni działacz ruchu turystycznego i Strażnik Ochrony Przyrody samodzielnie sklasyfikował 454 parki podworskie w województwie mazowieckim. Uhonorowany między innymi Krzyżem Kawalerskim Odrodzenia Polski. Zmarł w 2011 r.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 225/96 RM z dnia 28 sierpnia 1996 r.

JERZY REDEL

Urodzony 22 sierpnia 1921 r. w Grodzisku Mazowieckim. Jako członek Związku Walki Zbrojnej oraz jeden z najaktywniejszych członków dywersji Ośrodka „Gąbka-Osa” w Grodzisku Maz. brał udział w głośnych akcjach sabotażowych, takich jak wysadzanie pociągów. Uczestniczył we wszystkich akcjach odbioru zrzutów. Wchodził w skład grupy likwidacyjnej wykonującej wyroki na zdrajcach i renegatach. Jego bohaterstwo w pełni zasługuje na najwyższą ocenę i uhonorowanie Jego osoby zaszczytnym tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego. Zmarł w 2001 r.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 228/2000 RM z dnia 29 marca 2000 r.

JOSEPH BONMARIAGE

W podziękowaniu za okazywaną przyjaźń podczas trwającej przez wiele lat współpracy nawiązanej z miastem Aywaille w Belgii uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 264/2004 RM z dnia 26 kwietnia 2004 r. Zmarł w 2012 r.

WACŁAWA ADELA OBLĘKOWSKA

Wacława Oblękowska urodziła się w Radoniach (gmina Grodzisk Mazowiecki) 15 listopada 1920 r. W okresie okupacji działała w Polskim Czerwonym Krzyżu. Wstąpiła w szeregi Armii Krajowej, przyjmując konspiracyjny przydomek „Hela”. W latach 1942-1945 prowadziła tajne nauczanie w szkole w Starem. Po wojnie ukończyła Państwowy Kurs Nauczycielski. Zatrudniona w grodziskim Inspektoracie Oświaty, skąd przeniosła się do grodziskiej Szkoły Podstawowej nr 2, obejmując etat nauczycielski. Po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Warszawskim podjęła pracę w Państwowym Liceum Pedagogicznym w Grodzisku Mazowieckim. W liceum wykładała psychologię, pedagogikę, metodykę nauczania oraz kierowała praktykami pedagogicznymi. W 1964 r. rozpoczęła pracę wykładowcy w Studium Nauczycielskim w Grodzisku Mazowieckim, będąc zarazem organizatorem i kierownikiem praktyk studenckich. Po zmianie systemu kształcenia nauczycieli pracowała w grodziskim Wydziale Oświaty jako Instruktor metodyki nauczania początkowego. Poza działalnością oświatową, pracowała także dla dobra społeczności Grodziska Mazowieckiego. W latach 80. była radną Miejskiej Rady Narodowej, w której przewodniczyła Komisji Oświaty i Wychowania. Zabiegała o gazyfikację ulic: Montwiłła, Waryńskiego, Kłopot, Zaścianek i innych. W tym okresie, dzięki Jej staraniom, został zagospodarowany i utwardzony teren targowiska miejskiego przy ul. Montwiłła. Była także inicjatorką budowy pomnika upamiętniającego nauczycieli, którzy zginęli w czasie niemieckiej okupacji, który znajduje się przy ulicy Kościuszki róg Zondka.

Pani Wacława Oblękowska to znany i ceniony pedagog, wychowawca pokoleń nauczycieli, wzór dla licznej rzeszy uczniów i studentów. Za całokształt pracy została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Zmarła w 2015 r.

Uhonorowana tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 399/98 RM z dnia 25 marca 1998 r.

KRYSTYNA KUCHARSKA

Urodzona w 1926 r. Swoje losy nierozdzielnie związała z grodzką oświatą będąc nauczycielem i wychowawcą wielu pokoleń dzieci i młodzieży. Aktywnie włączała się również w pracę związkową, prowadząc koło emerytów i rencistów przy Oddziale Związku Nauczycielstwa Polskiego. Za tę działalność wielokrotnie odznaczana odznaczeniami resortowymi i związkowymi. Pani Krystyna bardzo skrupulatnie gromadziła wszelkie materiały dokumentujące działalność Liceum Pedagogicznego, w którym pracowała od 1952 roku. Na bazie zgromadzonej przez Nią wiedzy udało się napisać wiele prac magisterskich oraz na 100-lecie placówki zorganizować zjazd jej absolwentów i nauczycieli. Zmarła w 2015 r.

Uhonorowana tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 154/2007 RM z dnia 24 września 2007 r.

TADEUSZ ŁAPIŃSKI

Urodzony w 1928 r. w Rawie Mazowieckiej. Obywatel świata, artysta malarz na stałe zamieszkujący w Stanach Zjednoczonych Ameryki. Profesor na Wydziale Sztuki Uniwersytetu stanu Maryland. O Jego związkach z Grodziskiem świadczy fakt, że zarówno On sam jak i Jego małżonka – wnuczka wielkiego malarza Chełmońskiego Maja Aust-Łapińska – mówią, że dom pod Grodziskiem, gdzie spędzają około 3 miesiące w roku jest ich najważniejszym domem, w którym czują się najlepiej, bo mają tu przyjaciół. Grodziszczanie docenili dorobek artystyczny artysty. Zmarł w 2016 r.

Uhonorowany tytułem Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego uchwałą Nr 180/2011 RM z dnia 28 września 2011 r.

Źródło: www.grodzisk.pl/samorząd/miejski

ANEKS 2

LAUREACI STATUETKI „ZŁOTA BOGORIA” I TYTUŁÓW „CZŁOWIEK ROKU”, „FIRMA ROKU”, „ORGANIZACJA ROKU”

Lp.	Laureat	Wyróżnienie/tytuł
1	GZF „Polfa” Prezes Andrzej Górski	Złota Bogoria
2	Firma CARDAN Ryszard Górski	Złota Bogoria
3	CZARPOL Grzegorz Łyko	Złota Bogoria
4	Firma WZOREK Tadeusz Wzorek	Złota Bogoria
5	Ksiądz Julian OLEJARZ	Złota Bogoria
6	Klub Kolarski OPTY MAZOWSZE Janusz Zieliński	Złota Bogoria
7	Koło Polskiego Związku Niewidomych Jerzy Orzeł	Złota Bogoria
8	Gazeta Grodziska Agenor Jastrzębiec Kostka	Złota Bogoria
9	Zdzisław TOKARSKI	Złota Bogoria
10	Lech SZYMAŃCZYK	Złota Bogoria
11	Muzeum Niepodległości Andrzej Stawarz	Złota Bogoria
12	Firma KARGAS Ryszard Karpul	Złota Bogoria
13	Małgorzata i Wojciech DZIKOWSCY	Złota Bogoria
14	Stefan PASZCZYK	Złota Bogoria
15	Centrum Pomocy Rodzinie Ewa Magdziak	Złota Bogoria
16	Firma BUDOKRUSZ Zbigniew Charzyński	Złota Bogoria
17	Grodziska Spółdzielnia Mieszkaniowa Krzysztof Kozera	Złota Bogoria
18	Orkiestra GZF „Polfa” Wacław Karoń	Złota Bogoria
19	Antoni KANIA	Złota Bogoria

Lp.	laureat	Wyróżnienie/tytuł
20	PSS „Społem” Władysław Danieluk	Złota Bogoria
21	Edwin NARTONOWICZ	Złota Bogoria
22	Ireneusz i Paweł SIEROCIŃSCY	Złota Bogoria
23	Hufiec ZHP Grodzisk Maz. Justyna Pieńkowska	Złota Bogoria
24	Fabryka Tarcz Ściernych Jerzy Skorykow	Złota Bogoria
25	GKS „Pogoń”	Złota Bogoria
26	Firma KODAK EKSPRES Marcela Krysińska	Złota Bogoria
27	Zakład Energetyczny Pruszków Jan Paczusi	Złota Bogoria
28	Tadeusz STECKIEWICZ	Złota Bogoria
29	Grodziska Spółdzielnia Mleczarska Tadeusz Proczek	Złota Bogoria
30	FRITOLAY Jerzy Szyszko	Złota Bogoria
31	Bezpieczne Miasto Jolanta Biela	Złota Bogoria
32	Towarzystwo Przyjaciół Dzieci Grodzisk Maz. Mirosław Gajowniczek	Złota Bogoria
33	Cukiernia Edward Błaszczuk	Złota Bogoria
34	BREWITER Wojtas	Złota Bogoria
35	Totalizator Sportowy	Złota Bogoria
36	Cukiernia Władysław Czapla	Złota Bogoria
37	Polski Związek Emerytów, Rencistów i Inwalidów Koło w Grodzisku Maz. Jerzy Borzewski	Złota Bogoria
38	Liceum Ogólnokształcące Stanisław Szufliński	Złota Bogoria
39	Danfoss	Firma Roku 2007
40	Magdalena Wójcik	Człowiek Roku 2007

Lp.	laureat	Wyróżnienie/tytuł
41	Szpital Zachodni im. Jana Pawła II	Firma Roku 2008
42	Dariusz Szumacher	Człowiek Roku 2008
43	Władysław Wdowiak	Człowiek Roku 2006
44	Rejonowa Spółdzielnia Rolniczo-Handlowa Samopomoc Chłopska	Firma Roku 2006
45	Grodziski Chór Bogoria	Organizacja Roku 2006
46	Teresa Kucharska - Caritas	Człowiek Roku
47	Zgromadzenie Sióstr Opatrzności Bożej	Firma Roku
48	Joanna Krupska Prezes Związku Dużych Rodzin 3+	Człowiek Roku
49	Wiesław Forkasiewicz Honorowy Konsul w Nicei	Człowiek Roku
50	Carpol – Marzanna Stańczuk	Firma Roku
51	Ewa Jędrychowicz – Prezes firmy Makbud	Firma Roku
52	Hotel Cyprus – Państwo Frontczak	Firma Roku
53	Wojciech Hardt – Przewodniczący Rady Powiatu Grodziskiego	Człowiek Roku
54	Restauracja Gniazdo Magdalena Pelc	Firma Roku
55	Kasta Mrówka Sp. z o.o. Katarzyna Zaradkiewicz	Firma Roku
56	Elemental Holding Paweł Jarski	Firma Roku

Źródło: Wydział Promocji Urzędu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim.

ANEKS 3

WAŻNIEJSZE NAGRODY I WYRÓŻNIENIA PRYZNANE SAMORZĄDOWI GRODZISKA MAZOWIECKIEGO 2007-2018

2007

1. III. Nagroda w Konkursie dla Urzędu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim – „Najlepiej oświetlona gmina” zorganizowanym przez Związek Pracodawców Warszawy i Mazowsza.
2. Wyróżnienie i certyfikat „Gmina Fair Play” 2007 przyznane przez Krajową Izbę Gospodarczą.

2008

3. Polskie Godło Promocyjne „Teraz Polska” 2008 dla Gminy Grodzisk Mazowiecki przyznane przez Kapitułę Polskiego Godła Promocyjnego.
4. I. miejsce oraz Złota Statuetka dla Gminy Grodzisk Mazowiecki w konkursie Samorząd Przyjazny Przedsiębiorczości (w kat. gmina miejska i miejsko-wiejska).
5. III. Nagroda w konkursie „Najlepiej oświetlona gmina” (za oświetlenie Centrum Kultury), przyznana Gminie Grodzisk Mazowiecki przez Związek Pracodawców Warszawy i Mazowsza.
6. I. miejsce dla Gminy Grodzisk Mazowiecki w kat. gmina miejska i miejsko-wiejska w Konkursie „Mazowiecka Gmina Roku” 2008.

2009

7. Wyróżnienie – Europejska Nagroda Przedsiębiorczości (kat. „Rozwój przedsiębiorczości”), przyznana przez Ministerstwo Gospodarki.
8. I. miejsce dla Gminy Grodzisk Mazowiecki w kat. gmina miejska i miejsko-wiejska w konkursie „Mazowiecka Gmina Roku” 2009.
9. I. miejsce i Złota Statuetka dla Gminy Grodzisk Mazowiecki w kat. gmina miejsko-wiejska w konkursie „Samorząd Przyjazny Przedsiębiorczości” 2009.
10. I. miejsce w Rankingu Samorządów, tytuł „Najlepsza Gmina Miejska” 2009 (Ranking dziennika „Rzeczpospolita”).
11. Tytuł „Najlepszy Burmistrz Roku” 2009 dla Grzegorza Benedykcińskiego (Konkurs „Burmistrz Roku 2009”).
12. III. miejsce miasta Grodzisk Mazowiecki w rankingu inwestycyjnym samorządów za lata 2007-2009 w kat. miasta powiatowe (Ranking Pisma Samorządu Terytorialnego „Wspólnota”).

2010

13. II. miejsce i Srebrny Orzeł w Konkursie „Mazowiecka Gmina Roku” 2010, kat. gmina miejsko-wiejska.
14. I. miejsce i Złota Statuetka dla Gminy Grodzisk Mazowiecki w kat. gmina miejsko-wiejska (Samorząd Przyjazny Przedsiębiorczości 2010).

15. Statuetka Polish National Sales Awards 2010 dla Grzegorza Benedykcińskiego w Konkursie „Lider Samorządowy”.
16. II. miejsce w kat. miasta powiatowe w Rankingu Pisma Samorządu Terytorialnego „Wspólnota” – pod hasłem „Sukces mijającej kadencji 2006-2010” – Grzegorz Benedykciński burmistrz Grodziska Mazowieckiego.
17. III. miejsce oraz tytuł Najlepszej Gminy Miejskiej w Rankingu Samorządów 2010 dziennika „Rzeczpospolita”.
18. III. miejsce w rankingu inwestycyjnym samorządów za lata 2008-2010, kat. miasta powiatowe (Pismo Samorządu Terytorialnego „Wspólnota”).
19. Tytuł „Najlepszy Burmistrz Roku” 2010 (Konkurs „Burmistrz Roku” 2010).
20. Award of Excellence in IP Management. Polish Intellectual Capital Top 20 in 2010.
21. Wyróżnienie i tytuł laureata Konkursu „Gmina Przyszłości” za projekt „Darmowy dostęp do Internetu”
22. Tytuł „Złota Gmina Miesiąca” – I miejsce w Konkursie „Na wagę złota” w kat. „Najpełniejszy i Najlepszy Wizerunek Jednostki Samorządu Terytorialnego”, zorganizowany przez Serwis samorządowy PAP.

2011

23. Gmina Grodzisk Mazowiecki – Laureat Rankingu Samorządów „Rzeczpospolitej” 2011, w kategorii Najlepsza Gmina Miejska.
24. I. nagroda w konkursie „Mazowiecka Gmina Roku 2011”, kat. gmina miejsko-wiejska. Konkurs został zorganizowany po raz piąty przez Mazowieckie Zrzeszenie Handlu Przemysłu i Usług, Naczelną Radę Zrzeszeń Handlu i Usług oraz firmę Europa 2000 Consulting Sp. z o.o.
25. II. miejsce Grodzisk Mazowiecki zdobył w konkursie „Samorząd Przyjazny Przedsiębiorczości 2011”. Konkurs został zorganizowany po raz piąty przez Mazowieckie Zrzeszenie Handlu Przemysłu i Usług, Naczelną Radę Zrzeszeń Handlu i Usług oraz firmę Europa 2000 Consulting Sp. z o.o.
26. III. miejsce w skali kraju w rankingu inwestycyjnym samorządów za lata 2008-2010 w kategorii miasta powiatowe Pisma Samorządu Terytorialnego „Wspólnota”
27. Statuetka w Plebiscycie „Euro Gmina” dla burmistrza Grzegorza Benedykcińskiego.
28. Tytuł „Najlepszy Burmistrz na Mazowszu 2011” dla Grzegorza Benedykcińskiego.

2012

29. Gmina Grodzisk Mazowiecki – Laureat Rankingu Samorządów „Rzeczpospolitej” 2012 w kategorii Najlepsza Gmina Miejsko-Wiejska.
30. I. nagroda w Konkursie „Mazowiecka Gmina Roku 2012”, w kat. gmina miejsko-wiejska. Konkurs zorganizowany po raz szósty przez Mazowieckie Zrzeszenie Handlu Przemysłu i Usług, Naczelną Radę Zrzeszeń Handlu i Usług oraz Europa 2000 Consulting Sp. z o.o.
31. I. miejsce w konkursie „Samorząd Przyjazny Przedsiębiorczości 2012” w kat. gmina miejska i gmina miejsko-wiejska. Konkurs zorganizowany po raz szósty przez Mazowieckie Zrzeszenie Handlu Przemysłu i Usług, Naczelną Radę Zrzeszeń Handlu i Usług oraz Europa 2000 Consulting Sp. z o.o.

32. Statuetka „Lider Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego dla rozwoju Mazowsza”, przyznana przez Mazowiecką Jednostkę Wdrażania Programów Unijnych (2012).
33. Nagrodą „Tulipany Narodowego Dnia Życia” w kat. samorząd przyjazny rodzinie wyróżniono Gminę Grodzisk Mazowiecki, która jako pierwsza w Polsce wprowadziła Kartę Dużych Rodzin 3+, przyczyniając się do poprawy kondycji materialnej rodzin wielodzietnych i ich wizerunku w społeczności lokalnej (Fundacja Narodowego Dnia Życia)
34. Tytuł „Najlepszy Burmistrz Roku” 2012 dla Grzegorza Benedykcińskiego.
35. I. miejsce w Rankingu „Samorządowy Menedżer Roku 2011” w województwie mazowieckim dla Grzegorza Benedykcińskiego (Ranking „Filary Polskiej Gospodarki” – redakcja „Puls Biznesu”).
36. Nagroda im. Grzegorza Palki dla Grzegorza Benedykcińskiego za skuteczne pozyskiwanie i efektywne wykorzystanie środków unijnych i państwowych na realizację inwestycji, przyznana przez stowarzyszenie Liga Krajowa w Częstochowie.
37. Grzegorz Benedykciński został odznaczony Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski.

2013

38. I. nagroda w konkursie „Mazowiecka Gmina Roku 2013”. (Mazowieckie Zrzeszenie Handlu Przemysłu i Usług, Naczelna Rada Zrzeszeń Handlu i Usług oraz firma Europa 2000 Consulting Sp. z o.o.).
39. I. miejsce w konkursie „Samorząd Przyjazny Przedsiębiorczości 2013” w kat. gmina miejska i gmina miejsko-wiejska. (Mazowieckie Zrzeszenie Handlu Przemysłu i Usług, Naczelna Rada Zrzeszeń Handlu i Usług oraz firma Europa 2000 Consulting Sp. z o.o.).
40. Tytuł „Lider Samorządu” – „Najlepszy Samorządowiec” 2013 otrzymał Grzegorz Benedykciński (Forum Regionów „Rzeczpospolita”).
41. Wyróżnienie dla Grodziska Mazowieckiego w Konkursie „Najpiękniejsze Parki Mazowsza” zorganizowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego.
42. Specjalne wyróżnienie w konkursie „Liderzy Wzrostu” w kategorii Innowacyjny Projekt, za rewitalizację Parku Skarbków, Stawów Goliana i Willi Radogoszcz. Nagroda została przyznana przez spółkę medialną Eurobuild CEE, wydawcę miesięcznika „Eurobuild Central & Eastern Europe”.
43. Tytuł „Najlepszy Burmistrz Roku” 2013 dla Grzegorza Benedykcińskiego („Samorząd Przyjazny Przedsiębiorczości” 2013).

2014

44. Statuetka w Konkursie „Dobry Klimat dla Rodziny” w kat. Rodziny wielodzietne wartością dla wspólnoty lokalnej: Gmina Grodzisk Mazowiecki za Kartę Dużej Rodziny 3+ i 4+, nagroda przyznana przez Parę Prezydencką.
45. Gmina Grodzisk Mazowiecki znalazła się na 4. miejscu w Polsce wśród najlepszych samorządów ostatniego dziesięciolecia 2005 – 2014 w rankingu dziennika „Rzeczpospolita”. Grodzisk Mazowiecki jest jedynym samorządem z Mazowsza w kat. gmin miejskich i miejsko-wiejskich.

46. Gmina 25-lecia Wolności RP – Gmina została uhonorowana Statuetkami „25-lecia Wolności RP” dla Gminy i nagrodą dla Grzegorza Benedykcińskiego.
47. „Lider Rozwoju Regionalnego 2014” – Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim uzyskał nominację do tego tytułu w promocyjnym programie prowadzonym przez Polską Agencję Przedsiębiorczości oraz redakcję „Forum Przedsiębiorczości”.
48. Tytuł „Samorządowy Menedżer Regionu” otrzymał Grzegorz Benedykciński „za umiejętne zarządzanie finansami, skuteczne pozyskiwanie zewnętrznych funduszy, inwestowanie w ochronę środowiska i budowanie aktywności społecznej”. (Redakcja „Puls Biznesu”).
49. Statuetka „Przyjaciół Dużej Rodziny” dla Grzegorza Benedykcińskiego i Nagroda specjalna „Miasto Przyjazne Dużej Rodzinie” dla Grodziska Mazowieckiego, przyznane przez Zarząd Związku Dużych Rodzin Trzy Plus.

2015

50. Gmina Grodzisk Mazowiecki zajęła 26. miejsce w rankingu wydatki finansowane ze środków unijnych w latach 2004-2014 organizowanym przez czasopismo „Wspólnota”.
51. I. miejsce w rankingu „Samorządowy Menedżer Regionu” otrzymał Grzegorz Benedykciński (dziennik „Puls Biznesu”).

2016

52. Wyróżnienie dla Grodziska Mazowieckiego w Konkursie „Perły Samorządu 2016” w kat. gmina miejsko-wiejska, przyznane przez „Dziennik Gazeta Prawna”.
53. IX. miejsce w rankingu „Najlepsze Samorządy” 2016 w kat. gmina miejsko-wiejska, przyznane przez dziennik „Rzeczpospolita”.
54. VIII. miejsce w rankingu „Najbardziej innowacyjny samorząd” 2016 w kat. gmina miejsko-wiejska, przyznane przez dziennik „Rzeczpospolita”.
55. X. miejsce w „Rankingu samorządów” 2016 najlepiej wykorzystujących fundusze unijne w kat. gmina miejsko-wiejska, przyznane przez dziennik „Rzeczpospolita”.
56. I. miejsce w ogólnopolskim konkursie na „Modernizację Roku 2015” za przebudowę i rozbudowę zabytkowego budynku Szkoły Podstawowej nr 1 przy ul. Kilińskiego 8B przyznane przez Stowarzyszenie Ochrony Narodowego Dziedzictwa Materialnego i Targi Pomorskie przy współudziale Związku Powiatów Polskich i Polskiej Izby Przemysłowo-Handlowej Budownictwa.
57. Burmistrz Grzegorz Benedykciński został „Samorządowym Menedżerem Roku na Mazowszu” w V. Rankingu samorządowych menedżerów regionów na podstawie badania przeprowadzanego dla „Pulsu Biznesu” przez firmę ARC Rynek i Opinia.

2017

58. Wyróżnienie dla Burmistrza Grzegorza Benedykcińskiego jako aktywnego partnera wspierającego podmiot ekonomii społecznej przyznane przez Zarząd Województwa Mazowieckiego
59. Wyróżnienie dla Grodziska Mazowieckiego jako gminy miejsko-wiejskiej (5 miejsce) w Rankingu Aktywizacji Sportowej dzieci i młodzieży „Dziennika Gazety Prawnej”.
60. Grodzisk Mazowiecki najlepszym miastem w bezpłatnym rankingu fDi Intelligence na Polskie Miasto Przyszłości 2017/2018 w kat. miast do 100 tys. mieszkańców.

61. Grodzisk Mazowiecki po raz kolejny otrzymał tytuł „Gmina na 5!” w Rankingu, który został opracowany przez Studenckie Koło Naukowe Akceleracji funkcjonujące przy Instytucie Przedsiębiorstwa Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie
62. Tytuł „Symbol Innowacji 2017” Programu Promocyjnego „Symbol 2017” prowadzonego przez redakcję „Monitora Rynkowego” i „Monitora Biznesu”, przyznany Miastu i Gminie Grodzisk Mazowiecki.

2018

63. V miejsce w rankingu Zrównoważonego Rozwoju Jednostek Samorządu Terytorialnego w kategorii gmina miejsko-wiejska w województwie mazowieckim. Organizatorzy oceniali miasta i gminy Mazowsza na podstawie 15 wskaźników, których źródłem są dane GUS. Pod uwagę brane były m.in. wydatki na projekty inwestycyjne, liczba osób pracujących, podmiotów gospodarczych czy absolwentów szkół ponadgimnazjalnych. Organizator – Marszałek Województwa Mazowieckiego.
64. Grodzisk Mazowiecki po raz kolejny otrzymał tytuł „Gmina na 5!” w Rankingu, który został opracowany przez Studenckie Koło Naukowe Akceleracji funkcjonujące przy Instytucie Przedsiębiorstwa Kolegium Nauk o Przedsiębiorstwie Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie
65. Finalista konkursu „Modernizacja Roku 2017” za rewaloryzację zabytkowej willi „Niespodzianka” organizowanego przez Stowarzyszenie Ochrony Narodowego Dziedzictwa Materialnego Targi Pomorskie Sp. z o.o.

Źródło: Wydział Promocji Urzędu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim.

ANEKS 4

WYKAZ PROJEKTÓW, KTÓRE OTRZYMAŁY DOTACJE ZEWNĘTRZNE

Dotacje unijne otrzymane przez Gminę Grodzisk Mazowiecki w roku 2003 (przed akcesją do UE)			
Tytuł Projektu	Fundusz	Kwota	Opis Projektu
Budowa sieci wodociągowej Adamowizna, Radonie i Odrano Wola I etap	SAPARD	236 063,17 zł	Budowa sieci wodociągowej

Dotacje unijne otrzymane przez Gminę Grodzisk Mazowiecki w roku 2004 (przed akcesją do UE)			
Tytuł Projektu	Fundusz	Kwota	Opis Projektu
Budowa sieci wodociągowej Adamowizna, Radonie i Odrano Wola II etap	SAPARD	139 912,00 zł	Budowa sieci wodociągowej
Budowa sieci wodociągowej Kozerki, Władków, Janinów, Kałęczyn	SAPARD	414 177,89 zł	Budowa sieci wodociągowej

Dotacje unijne otrzymane przez Gminę Grodzisk Mazowiecki w roku 2005 i 2006			
Tytuł Projektu	Fundusz	Kwota	Opis Projektu
Gospodarka wodno – ściekowa w Grodzisku Mazowieckim	Fundusz Spójności	11 045 685 EURO	W ramach projektu powstało ponad 40 km kanalizacji sanitarnej i prawie 8 km sieci wodociągowej, wraz z modernizacją oczyszczalni ścieków
Kursy językowe i komputerowe dla pracujących mieszkańców gminy.	Europejski Fundusz Społeczny	196 276,89 zł	W ramach projektu przeprowadzone zostały 9-miesięczne szkolenia z języka angielskiego obejmujące grupę 90 osób oraz szkolenia informatyczne dla łącznie 60 osób
Budowa wielofunkcyjnego budynku dla potrzeb kultury w Grodzisku Mazowieckim	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	9 229 848,00 zł	W centrum miasta powstał nowoczesny 3-kondygnacyjny budynek, w którym znalazły swoją siedzibę m.in.: sala kinowo-koncertowa ze sceną i garderobą, biblioteka, siedziba lokalnego radia i gazety oraz sale tematyczne ognisk artystycznych. W ramach części usługowej Centrum powstała również wielofunkcyjna sala z kawiarnią i galeriami grodziskich artystów.
Budowa drogi dojazdowej do strefy przemysłowej w gminie Grodzisk Mazowiecki	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego	2 199 224,74 zł	Budowa drogi we wsi Chlebnia i Natolin prowadząca na zachód od drogi wojewódzkiej nr 579 w głąb terenu Strefy Przemysłowej

Dotacje unijne otrzymane przez Gminę Grodzisk Mazowiecki w dziale oświata w 2006-2008			
Tytuł Projektu	Fundusz	Wartość	Opis Projektu
Pracownie komputerowe dla szkół	Europejski Fundusz Społeczny	ok. 450 000 zł	Sześć szkół podstawowych i trzy gimnazja z terenu naszej Gminy zostały wyposażone w nowoczesny sprzęt do pracowni komputerowych. Każda z szkół otrzymała 10 stanowisk komputerowych wraz z oprogramowaniem podstawowym, serwer dla pracowni wraz z systemem sieciowym, drukarkę sieciową, skaner, wideoprojektor, komputer przenośny, urządzenia sieciowe i oprogramowanie edukacyjne.
Internetowe centra informacji multimedialnej w bibliotekach szkolnych i pedagogicznych	Europejski Fundusz Społeczny	ok. 150 000 zł	Centra informacji multimedialnej w bibliotekach powstały w roku 2005 w: - Gimnazjum Nr 1 - Gimnazjum Nr 2 - Gimnazjum Nr 3 oraz - Szkole Podstawowej Nr 1 w roku 2006 w: - Szkole Podstawowej Nr 4 - Szkole Podstawowej Nr 6 - Szkole Podstawowej w Admowicznie oraz w Gimnazjum Nr 3. Gimnazjum Nr 3 otrzymało podwójną ilość sprzętu, ponieważ złożyło dwa wnioski. Każda z wytypowanych do projektu szkół otrzymała 4 stanowiska komputerowe dla czytelnika, skaner, drukarkę oraz oprogramowanie multimedialne (atlas, encyklopedię, słownik).
Start w dorosłość – zintegrowany system działań profilaktycznych w gminie Grodzisk Mazowiecki	Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego	1 000 000,00 zł	W ramach projektu zrealizowany został Szkolny Program Profilaktyczny mający na celu promocję zdrowego stylu życia i przeciwdziałanie uzależnieniom wśród dzieci i młodzieży. Dzięki pozyskanym środkom rozszerzona została działalność świetlic środowiskowych poprzez utworzenie nowych sekcji sportowych. Utworzone zostały także specjalnie grupy wsparcia dla dzieci z problemami wychowawczymi oraz ich rodziców. Projekt zakłada realizację następujących zadań: • wprowadzenie do szkół gimnazjalnych nowatorskich programów profilaktycznych, • prowadzenie siedmiu środowiskowych Ognisk Wychowawczych TPD oraz utworzenie przy nich sportowych kół zainteresowań, • uruchomienie „grup wsparcia” dla dzieci i młodzieży oraz ich rodziców w Poradni Leczenia Uzależnień, • przygotowanie międzynarodowej konferencji dotyczącej zagadnień profilaktyki uzależnień oraz pracy z dzieckiem, • przeprowadzenie cyklu szkoleń dla grup społecznych wspierających realizację projektu, działań promocyjnych i informacyjnych dotyczących projektu oraz jego realizacji.

Darmowy dostęp do Internetu drogą do budowania społeczeństwa informacyjnego	Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka (PO IG), 8 Oś Priorytetowa: społeczeństwo informacyjne-zwiększenie innowacyjności gospodarki, działanie 8.3. przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – eInclusion	1 142 706,00 zł	W ramach projektu zakupionych zostało: • 100 komputerów wraz z oprogramowaniem (przewidziana jest dostawa, instalacja, doradztwo techniczne, konfiguracja, konserwacja oprogramowania, opieka serwisowa – posprzedażna sprzętu). • usługa dostawy Internetu szerokopasmowego o przepływności 512 kb/s bezpośrednio do wskazanych użytkowników, doradztwo techniczne, konserwacja oraz podłączenie wszystkich zakupionych i zainstalowanych komputerów. • usługa przeprowadzenia szkoleń z obsługi komputera i Internetu dla 100 osób (szkolenia z obsługi zainstalowanego systemu operacyjnego, zainstalowanych programów dodatkowych: Pakietu Office; korzystania z zasobów sieci Internet). W ramach szkoleń przewiduje się dostarczenie materiałów szkoleniowych. Projekt zakłada 80 godzin szkolenia dla każdego uczestnika projektu.
---	--	-----------------	--

Dotacje unijne otrzymane przez Gminę Grodzisk Mazowiecki w dziale oświata w 2009

Tytuł Projektu	Fundusz	Wartość	Opis Projektu
Przygotowanie terenów pod działalność inwestycyjną w strefach przemysłowych gminy Grodzisk Mazowiecki	RPOWM, działanie 1.3. Kompleksowe przygotowanie terenów pod działalność inwestycyjną	5 557 423,12 zł	
Budowa miejskiej strefy aktywności gospodarczej przy ul. Montwiłła rejon ul. Spokojnej w Grodzisku Mazowieckim	RPOWM, działanie 1.3. Kompleksowe przygotowanie terenów pod działalność inwestycyjną	10 112 462,94 zł	Przedsięwzięcie dotyczące budowy miejskiej strefy aktywności gospodarczej przy ul. Montwiłła, rejon ulicy Spokojnej w Grodzisku Mazowieckim, obejmuje następujące działania: • przebudowa targowiska miejskiego przy ulicy Montwiłła w Grodzisku Mazowieckim; • wykonanie utwardzeń pod powierzchnię sprzedaży na terenie targowiska miejskiego w Grodzisku Mazowieckim; • budowa budynku handlowo-gastronomicznego z sanitariatami; • budowa odcinka kanalizacji sanitarnej dla potrzeb podłączenia ścieków z pawilonów handlowych do kolektora kanalizacji sanitarnej zlokalizowanej w ul. Montwiłła; • budowa przykrycia/zadaszenia na targowisku; • rozbudowa systemu kanalizacji deszczowej i wykonanie uzupełnienia kanalizacji deszczowej o dodatkowe wpusty na ok. 400 m² odwadnianej powierzchni; • modernizacja oświetlenia targowiska miejskiego; • przebudowa parkingu przy ulicy Spokojnej w Grodzisku Mazowieckim; • modernizacja ulicy dojazdowej – ul. Spokojna; • wykonanie utwardzeń pod powierzchnię drogi asfaltowej; • wykonanie utwardzeń pod chodniki; • wykonanie chodników; • wykonanie nawierzchni ul. Spokojnej; • modernizacja i dobudowa oświetlenia. • budowa placu manewrowych/parkingów przy ul. Spokojnej. • zagospodarowanie zieleni terenu targowiska miejskiego, parkingu oraz ulicy dojazdowej (ul. Spokojna); • wprowadzenie elementów małej architektury; • wymiana ogrodzenia obiektu; wymiana bram wjazdowych

Rewitalizacja wielofunkcyjnych obszarów centrum Grodziska Mazowieckiego, etap I – Tereny zielone i zabytki miasta	RPOWM, działanie 5.2. Rewitalizacja	17 518 400,08 zł	Projekt pn. „Rewitalizacja wielofunkcyjnych obszarów centrum Grodziska Mazowieckiego”. Etap I obejmuje tereny zielone i zabytki miasta składający się z kompleksowej rewitalizacji 3 elementów tj. • Rewaloryzacja zabytkowej willi Radogoszcz w Grodzisku Mazowieckim połączona z adaptacją obiektu na potrzeby galerii etnograficznej; • Rewaloryzacja Parku imienia hr. Skarbków przy ulicy Bartniaka w Grodzisku Mazowieckim; • Rewaloryzacja i adaptacja na cele rekreacyjno-sportowe terenu stawów Goliana wraz z ulicami dojazdowymi w Grodzisku Mazowieckim, • realizowany jest w Grodzisku Mazowieckim, który jest miastem powiatowym, siedzibą powiatu grodziskiego. Rewitalizacja terenów przestrzeni publicznej jaką są niewątpliwie tereny zielone miasta, oraz zabytki, które będą dostępne dla wszystkich mieszkańców powiatu wraz z całą ich ofertą kulturalną przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców całego powiatu grodziskiego i powiatów ościennych (pruskowski, żyrardowski, warszawsko-zachodni, skierniewicki – woj. łódzkie).
--	--	-------------------------	---

Projekty, które otrzymały dofinansowanie w roku 2015 i 2016		
Tytuł Projektu	Fundusz	Wartość
Kompleksowe uzbrojenie obszarów inwestycyjnych gminy Grodzisk Mazowiecki w tym terenu przeznaczonego pod utworzenie Interdyscyplinarnego Centrum Innowacji dla rozwoju innowacyjności i przedsiębiorczości na Mazowszu	RPO WM Działanie 1.3. Kompleksowe przygotowanie terenów pod działalność gospodarczą.	13 879 939,67 zł
Przebudowa ulicy Niedźwiedziej ze ścieżką rowerową w m. Adamowizna, Gmina Grodzisk Mazowiecki.	RPO WM 2007-2013 Działanie 3.1. Infrastruktura drogowa.	935 653,12 zł
Modernizacja ul. Radońskiej – połączenie drogi 719 z drogą powiatową nr 01416 (w Radoniach przy nowym osiedlu).	RPO WM 2007-2013 Działanie 3.1. Infrastruktura drogowa.	4 503 584,71 zł
Budowa budynku mieszkalnego jednorod. z lokalami socjalnymi przy ul. Traugutta 24	Bank Gospodarstwa Krajowego	2 161 411,98 zł
Wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa poprzez propagowanie otwartej edukacji ekologicznej	WFOŚiGW	5 579,28 zł
E-usługi w gminie Grodzisk Mazowiecki	RPO 2014-2020 2.1.1. E-usługi dla Mazowsza	1 222 520,00 zł
Aktywna rodzina w gminie Grodzisk Mazowiecki	RPO 2014-2020 9.1. Aktywizacja społeczno-zawodowa osób wykluczonych i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	276 774,00 zł
Przebudowa zbiorników wodnych zwanych „Stawy Walczewskiego” w Grodzisku Mazowieckim	WFOŚiGW Budowa i przebudowa urządzeń oraz obiektów hydrotechnicznych	609 130,14 zł
Budowa budynku mieszkalnego z lokalami socjalnymi (44 lokale) we wsi Natolin.	BGK	2 131 000,00 zł
Podniesienie standardów życia poprzez poprawę jakości przestrzeni publicznej, w tym terenów zieleni gminy Grodzisk Mazowiecki (I etap)	POiŚ 2014-2020 Działanie 2.5. Poprawa jakości środowiska miejskiego.	5 700 007,41 zł
Wzrost potencjału turystycznego Gminy Grodzisk Mazowiecki dzięki adaptacji zabytkowych obiektów na potrzeby kulturalne	RPO WM 2014-2020 Działanie 5.3. Dziedzictwo kulturowe Typ. Wzrost regionalnego potencjału turystycznego poprzez ochronę obiektów zabytkowych	4 177 249,21 zł
Poprawa dostępu do zasobów kultury na obszarach wiejskich gminy Grodzisk Mazowiecki dzięki dostosowaniu obiektu w Izdebnie Kościelnym	RPO WM 2014-2020 Działanie 5.3. Dziedzictwo kulturowe Typ. Poprawa dostępności do zasobów kultury poprzez ich rozwój i efektywne wykorzystanie	552 111,10 zł
Wsparcie systemu ratowniczo gaśniczego na obszarze Gminy Grodzisk Mazowiecki w celu zwiększenia skuteczności działań ratowniczych i usuwania skutków zagrożeń naturalnych i poważnych awarii poprzez zakup specjalistycznego sprzętu dla jednostek OSP	RPO WM 2014-2020 Działanie 5.1. Dostosowanie do zmian klimatu Typ.: Wzmocnienie potencjału OSP	666 628,31 zł

Redukcja emisji zanieczyszczeń powietrza w gminach południowo-zachodniej części Warszawskiego Obszaru Funkcjonalnego poprzez budowę Zintegrowanego Systemu Tras Rowerowych - Etap 1	RPO WM 2014-2020 Działanie 4.3. Podziałanie 4.3.2. Mobilność miejska w ramach ZIT Lider: Gmina Grodzisk Maz. Partnerzy: Żyrardów, Michałowice, Milanówek, Podkowa Leśna, Milanówek	6 995 142,30 zł
Redukcja emisji zanieczyszczeń powietrza w Żyrardowie i Grodzisku Mazowieckim poprzez Budowę parkingów „Parkuj i Jedź”.	RPO WM 2014-2020 Działanie 4.3. Podziałanie 4.3.2. Mobilność miejska w ramach ZIT Lider: Żyrardów Partnerzy: Gmina Grodzisk Maz.	13 154 619,51 zł
Poprawa spójności układu komunikacyjnego Gminy Grodzisk Mazowiecki poprzez budowę drogi gminnej nr 150866W (ul. Okrężna) w Grodzisku Mazowieckim	PROGRAMU ROZWOJU GMINNEJ I POWIATOWEJ INFRASTRUKTURY DROGOWEJ NA LATA 2016 - 2019	119 312,01 zł
Przebudowa pomieszczeń Szkoły Podstawowej w Książenicach ze zmianą sposobu użytkowania na budynek usług społecznych z mieszkaniami chronionymi w gminie Grodzisk Mazowiecki, na działce o nr ew.13/4, obręb Książenice PGR. stanowiącej własność Gminy	BGK	119 312,01 zł
Projekty, które otrzymały dofinansowanie w roku 2017		
Podniesienie standardów życia poprzez poprawę jakości przestrzeni publicznej, w tym terenów zieleni gminy Grodzisk Mazowiecki (II etap)	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 Działanie 2.5. Poprawa jakości środowiska miejskiego.	4 634 525,38 zł
Nowoczesne narzędzia technologii informacyjno-komunikacyjnej w procesie kształcenia w placówkach oświatowych na terenie gminy Grodzisk Mazowiecki	RPO WM 2014-2020 10.1. Edukacyjna ogólna i przedszkolna 10.1.1. Edukacja ogólna	651 592,11 zł
Przebudowa drogi gminnej nr 150210W stanowiącej dojazd do gruntów rolnych we wsi Chlebia w Gminie Grodzisk Mazowiecki	Terenowy Fundusz Ochrony Gruntów Rolnych	236 278,97 zł
Zagospodarowanie na cele społeczne terenu zbiorników wodnych Stawy Walczewskiego w Grodzisku Mazowieckim	RPO WM 2014-2020 działanie 6.2. Rewitalizacja obszarów zmarginalizowanych, typ projektu: Rozwój infrastruktury technicznej na obszarach rewitalizowanych w celu ich aktywizacji społecznej i gospodarczej	4 997 008,45 zł
Budowa i rozbudowa systemu wczesnego ostrzegania i alarmowania ludności przed zjawiskami katastrofalnymi w gminie Grodzisk Maz.	RPO WM 2014-20 5.1. Dostosowanie do zmian klimatu	416 533,96 zł
Podniesienie atrakcyjności turystycznej na obszarze LSR poprzez budowę siłowni plenerowej i placu zabaw dla dzieci i młodzieży w gminie Grodzisk Mazowiecki w m. Szczesne	Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 LEADER Infrastruktura	227 456,24 zł

Utworzenie mieszkań chronionych w Książenicach	Ministerstwo Polityki Społecznej MUW	58 892,00 zł
Pociąg do kultury. Europejska strefa kulturalno-edukacyjna w Grodzisku Mazowieckim	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 Działanie 8.1. Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury	2 068 956,29 zł
Szkoła bliżej nauki. Centrum Nauki Kopernik	RPO WM 2014-2020 10.1.2.	285 236,70 zł
Bliżej rynku pracy zintegrowany system doradztwa edukacyjno-zawodowego ZIT WOF	RPO WM 2014-2020 10.3.3.	30 120,00 zł
E-mocni	PO PC 2014-2020 Działanie 3.1.	314 500.00 zł

Oprac. Wydział Przygotowania Inwestycji i Funduszy Zewnętrznych Urzędu Miejskiego w Grodzisku Mazowieckim.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Główny Urząd Statystyczny

Narodowy Spis Powszechny 2002, 2011

Bank Danych Lokalnych (Powiat Grodziski 2015, 2016)

Biuro Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim

Uchwały Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim 1990-2018

Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim

Materiały informacyjne Wydziałów:

– Promocji

– Planowania Przestrzennego

– Ochrony Środowiska

– Przygotowania Inwestycji i Funduszy Zewnętrznych

– Centrum Obsługi Przedsiębiorcy

Biuro Oświaty w Grodzisku Mazowieckim

Materiały informacyjne 2015-2018

Urząd Stanu Cywilnego w Grodzisku Mazowieckim

Dane statystyczne 1990-2018

Biuro Rady Powiatu Grodziskiego

Wyniki wyborów do Rady Powiatu (1998, 2002, 2006, 2010, 2014)

Starostwo Powiatu Grodziskiego

Materiały informacyjne i promocyjne

Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim

Analiza funkcjonowania Ośrodka Kultury po 2008 r.

Biblioteka Publiczna Gminy Grodzisk Mazowiecki

Materiały informacyjne o działalności Biblioteki (1990-2018)

Ośrodek Pomocy Społecznej w Grodzisku Mazowieckim

Dane statystyczne 2009-2017

P R A S A

„Gazeta Grodziska” 1990-2007

„Bogoria” 1992-2018

„Wspólny Powiat” (wybrane numery dostępne w Internecie)

Prasa krajowa i regionalna (różne tytuły, wycinki prasowe z lat 1992-2002)

LITERATURA PRZEDMIOTU

Publikacje

70 lat Biblioteki Publicznej w Grodzisku Mazowieckim, red. J. Pietrzak, Grodzisk Mazowiecki 2016

80 lat Grodziskiego Klubu Sportowego „Pogoń” 1922-2002, Grodzisk Mazowiecki, [2002]

100 lat Grodziskich Zakładów Farmaceutycznych „Polfa”, red. A. Stawarz, Grodzisk Mazowiecki 1987

Bąkała, K., *Tradycja Mazowska. Powiat grodziski. Przewodnik subiektywny*, Warszawa 2011, s. 19-25, 44-54

Bońkowski, K. (red.), *Szliśmy po zwycięstwo. Wspomnienia założycieli Obywatelskiego Komitetu „Solidarność” w Grodzisku Mazowieckim*, Grodzisk Mazowiecki 2009

Cabanowski, M., *Mój Grodzisk*, Grodzisk Mazowiecki 1996

Cabanowski, M., *Opowieści o kościołach dawnego dekanatu grodziskiego*, Grodzisk Mazowiecki 1996

Cabanowski, M., *Gawędy o Grodzisku*, Grodzisk Mazowiecki 1997

Cabanowski, M., *Trzy kadencje samorządu terytorialnego w Grodzisku Mazowieckim*, w: *Grodzisk Mazowiecki i Ziemia Grodziska na drogach rozwoju w XIX-XX w.*, red. A. Kołodziejczyk, A. Stawarz, Grodzisk Mazowiecki 2003, s. 169-180

Dudzińska, B., Rakowski, W., *Migracje ludności miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki w latach 1990-2000*, „Rocznik Żyrdowski”, t. II, 2003, s. 253-265

Dzieje Liceum Ogólnokształcącego w Grodzisku Mazowieckim w latach 1907-1997, Grodzisk Mazowiecki 1997

Gajdos, A., *Raport z badania dotyczącego działań podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego na rzecz wzmocnienia poczucia wspólnoty mieszkańców – Karta Mieszkańca, „Badania i Raporty” (NIST)*, 2017, s. 19

Grodzisk. Wartość gminy, w: *Łańcuch wartości gminy*, red. W. Dziemianowicz, J. Szlachta, Studia KPZK PAN, t. CLXIX, Warszawa 2016, s. 160-164

Gryciuk, A., *Rozwój przestrzenny miasta, zabudowa, infrastruktura i gospodarka komunalna*, w: *Dzieje Grodziska Mazowieckiego*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1989, s. 277-285

Historia tenisa w Grodzisku Mazowieckim i okolicach, red. A. Szurek, Grodzisk Mazowiecki 2017

Kalwarczyk, G., ks., *Dekanat grodzicki w archidiecezji warszawskiej*, Warszawa 2001

Matrzak, J., *Ochotnicza Straż Pożarna w Grodzisku Mazowieckim 1897/99 – 1996*, Grodzisk Mazowiecki [1996], s. 102-105

Monografia jubileuszowa. 50 lat kształcenia muzycznego w Grodzisku Mazowieckim. 25 lat Państwowej Szkoły Muzycznej I st. im. Tadeusza Bairda, Grodzisk Mazowiecki 1997

Niepokorni 1976-1989. Mieszkańcy powiatu grodziskiego na rzecz wolności, red. M. Jurgo-Puszcz, W. Hardt, J. Louchin, Milanówek 2012

Niepokorni 1976-1989. Mieszkańcy powiatu grodziskiego na rzecz wolności, red. W. Hardt, M. Jurgo-Puszcz, Warszawa 2014

Oświata grodziska wczoraj i dziś [Grodzisk Mazowiecki 2013]

Pakulska, T., *Atrakcyjność lokalizacyjna Grodziska Mazowieckiego na tle strefy wpływów aglomeracji warszawskiej – ocena potencjału gospodarczego*, w: *Grodzisk Mazowiecki*

- i Ziemia Grodziska na drogach rozwoju w XIX-XX w., red. A. Kołodziejczyk, A. Stawarz, Grodzisk Mazowiecki 2003, s. 133-153
- Poniatowska-Jaksch, M., *Atrakcyjność lokalizacyjna Grodziska Mazowieckiego na tle pozostałych miast aglomeracji warszawskiej – uwarunkowania infrastrukturalne*, w: *Grodzisk Mazowiecki i Ziemia Grodziska na drogach rozwoju w XIX-XX w.*, red. A. Kołodziejczyk, A. Stawarz, Grodzisk Mazowiecki 2003, s. 155-168
- Potocka, A.D., Jan Bogumił Plersch. *Polichromie w Grodzisku Mazowieckim*, Grodzisk Mazowiecki 2004
- Powiat grodziski. Informator 2010*, Grodzisk Mazowiecki
- Pół wieku szóstki. 50-lecie Szkoły Podstawowej z Oddziałami Integracyjnymi nr 6 im Szarych Szeregów w Grodzisku Mazowieckim*, Grodzisk Mazowiecki 2009
- Promocja zdrowia i wczesne wykrywanie chorób przewlekłych wśród mieszkańców powiatu grodziskiego*, red. W. Rakowski, 2006
- Pytlak, M., *Sytuacja mieszkaniowa Grodziska Mazowieckiego i Pruszkowa w świetle wyników NSP z 2002 r.*, „Rocznik Żyrardowski”, t. III, 2005, s. 131-228
- Pytlak, M., *Grodziska Spółdzielnia Mieszkaniowa (1958-2008)*, „Rocznik Żyrardowski”, t. VIII, 2010, s. 425-466
- Pytlak, M., *Przemiany społeczno-gospodarcze miasta w strefie podmiejskiej aglomeracji na przykładzie Grodziska Mazowieckiego*, Żyrardów 2011
- Pytlak, M., Rakowski, W., *Atrakcyjność lokalizacyjna miasta i gminy Grodzisk Mazowiecki w latach 1995-2000*, „Rocznik Mazowiecki”, t. XVII, 2005, s. 77-103
- Pytlak, M., Rakowski, W., *Społeczeństwo Grodziska Mazowieckiego i Pruszkowa w świetle NSP z 2002 r.*, „Rocznik Żyrardowski”, t. III, 2005, s. 147-179
- Pytlak, M., Rakowski, W., *Poziom rozwoju Grodziska Mazowieckiego na tle wybranych miast warszawskiego pasma zachodniego*, „Rocznik Żyrardowski”, t. III, 2005, s. 229-265
- Rakowski, W., Sadowska, K., *Szpital Zachodni w Grodzisku Mazowieckim – jego działalność i sytuacja finansowa*, „Rocznik Żyrardowski”, t. VIII, 2010, s. 467-495
- Silni rodziną. Rodzina bogactwem i nadzieją społeczności lokalnej*, red. I. Wiąckowska, J. Krupska, I.M. Kamińska, Grodzisk Mazowiecki 2008
- Smoleń, M., *Straże pożarne w powiecie grodzkim*, Grodzisk Mazowiecki 2014, s. 6-14, 120-127
- Stawarz, A., *Z kart najnowszej historii Grodziska Mazowieckiego (1945-1985)*, w: *Dzieje Grodziska Mazowieckiego*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1989, s. 209-244
- Stawarz, A., *Powiat grodzisko-mazowiecki w rozwoju historycznym (XIX-XX w.)*, Grodzisk Mazowiecki 1995
- Stawarz, A., *Społeczeństwo Grodziska Mazowieckiego w XIX-XX w.*, w: *Grodzisk Mazowiecki i Ziemia Grodziska na drogach rozwoju w XIX-XX w.*, red. A. Kołodziejczyk, A. Stawarz, Grodzisk Mazowiecki 2003, s. 95-132
- Stefan Deptuszewski *Honorowy Obywatel Grodziska Mazowieckiego. Życie – działalność – twórczość. W 85-lecie urodzin*, oprac. tekstu A. Stawarz, Grodzisk Mazowiecki 1997
- Urmański, J., Gajdała, A., *Grodzisk Mazowiecki, woj. mazowieckie*, w: A. Dziemianowicz-Bąk, I. Bochmo i in. (red.), *Gminy wobec wyzwań oświatowych – przykłady strategicznych działań samorządów w zakresie edukacji*, Warszawa 2012, s. 22-24
- Wukade 1927-2002. Wspomnienia, dokumenty, zdjęcia. Wydane w 75-lecie uruchomienia kolejki EKD/WKD*, Podkowa Leśna 2002
- Z kroniki wspomnień. Jubileusz 55-lecia Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów Oddział Rejonowy w Grodzisku Mazowieckim*, Grodzisk Mazowiecki 2015
- Informatory i publikacje promocyjne dotyczące Grodziska Mazowieckiego i powiatu grodziskiego
- Opracowania niepublikowane
- Grudniewski, J., NSZZ „Solidarność” Oddział Grodzisk Mazowiecki, 2018
- Hardt, Ł., *Instytucjonalne bariery transformacji systemowej. Przykład Grodziska Mazowieckiego* (praca magisterska, Wydział Nauk Ekonomicznych UW, Warszawa 2002)
- Sobieraj, J. [ZHP w Grodzisku Mazowieckim 1990–2018, rękopis]
- Strypikowska, A., *Monografia kościoła św. Anny w Grodzisku Mazowieckim*, Łódź 2014 (praca licencjacka, Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, Katedra Historii Sztuki)
- Śliwiński, M. [Sport i kultura fizyczna w Grodzisku Mazowieckim, 1990-2018]

STRONY INTERNETOWE (wybór)

<https://geo.stat.gov.pl/bdl>
https://pepsicopoland.com/pl/Strona,Frito_Lay,49.html
www.dartom.com.pl
www.galeria-folk.pl
www.gedeonrichter.pl
www.grodzisk.pl
www.ipiss.com.pl/opracowania
www.liceum.pl/rankingi
www.malwa.pl
www.modernizacjaroku.org.pl
www.obiektywna.pl/Grodzisk-Mazowiecki
www.obiektywna.pl/Powiat-Grodziski
www.powiat-grodziski.pl
www.szpitalzachodni.pl
www.TuGrodzisk.pl
www.wybory.pkw.org.pl

INDEKS OSOBOWY*

A

Abgarowicz Łukasz 107, 108
Abramczyk Lidia 28, 32, 62, 135
Acs Peter 182
Adamczyk Józef 175
Adamczyk Tadeusz 141
Adamowicz Krystyna 197
Adamski Jan 182
Adamus Mirosław 28
Adwent Filip 107
Alwast Krzysztof 200
Andersen Hans Christian 145
Andrzejewski Piotr 107, 155
Antolak Andrzej 152
Antoniak Waldemar 179
Augustyniak Robert 121, 203
Aust-Lapińska Maja 151, 220

B

Baird Tadeusz 136, 151, 207
Bajurska Wiesława 113
Bał Michał 176
Banasiak Bogdan 15, 16, 25, 28, 31
Barańska-Szafrańska Alicja 154, 155
Barczyński Tomasz 177
Bartel Mateusz 182
Bartniak Henryk 207
Bartosiak Elżbieta 134
Bartosiewicz Bartosz 178
Bartoszewski Władysław 106
Basiak Tomasz 183
Bąbik Sylwia 135
Bednarek Piotr 176
Benedykciński Bartosz 177
Benedykciński Grzegorz 5, 15, 16, 17, 20, 28, 29, 33, 34, 36, 39, 41, 46, 47, 49, 51, 52, 55, 56, 60, 89, 110, 119, 121, 123, 129, 136, 153, 155, 159, 171, 181, 182, 184, 197, 201, 211, 224-227
Berger Irena 134
Beszczyńska Zofia 145
Betlejewski Eugeniusz 179
Biegała Joanna 46, 52
Biegun Elżbieta 135
Biela Jolanta 222
Bielanowska Agnieszka 5
Bielicka Hanka 141
Błaszczak Edward 116, 222
Błaszyńska Urszula 143

Boczek Agnieszka 166
Bodych Robert 172
Bojanek Mikołaj ks. 156, 207
Bojarska Barbara 155
Bojasiński Michał 194, 202, 207
Bolewski Filip 183
Bonfilia Hryciuk p. Bonfilia s.
Boniecki Andrzej 177
Bonikowska Barbara 129, 134
Bonmariage Joseph 29, 43, 219
Bońkowski Krzysztof 153, 155
Borkowska Barbara 134
Borusewicz Bogdan 156
Borzewski Jerzy 22, 28, 31, 62, 119, 222
Brochocki Radosław 106, 122
Broniewski „Orsza” Stanisław 130
Brozych Szczepan 141, 142, 151
Brudziński Robert 176, 177
Bryll Ernest 137
Brzóska Małgorzata 134
Bugala Małgorzata 5
Burakowski Zdzisław 202, 203
Burzyk Ewa 5, 34, 125, 135
Buzalski Jaromir 182-184

C

Caban Aneta 5
Cabanowski Marek 28, 29, 33, 34, 36, 37, 39, 40, 109, 120, 128, 141, 142, 144, 151, 154, 155, 202, 216
Cabanowski Paweł 150, 156, 197
Cackowska Joanna 155
Castaldi Filippo 204
Cegliński Norbert 56
Cejrowski Wojciech 146
Chajneta Małgorzata 119
Charzyński Zbigniew 221
Chełmońscy 53
Chełmoński Józef 145, 148, 151, 194, 198, 199, 207, 216
Chełmoński Mateusz 202
Cheng Yuk 180
Chmielecki Hubert 173
Chmielecki Wojciech 172
Chmielewska Joanna 145
Chmielewski Ryszard J. 154
Chmura Sławomir 183
Chojnacki Michał 176
Chojnacki Robert 143
Chotomska Ewa 145

Chrobak Krzysztof 176
Chróstowski Paweł 169
Chrzanowska Urszula 5
Chuangxi Han 180
Chwieszczennik Alina 151
Chyży Zenon 176
Cichocki Stefan 62
Ciechomska Małgorzata 156
Ciećwierska Aneta 151
Ciesielski Leszek 176
Cieślukowski Piotr 152
Ciuciura Leoncjusz 151
Clinton Bill 119
Cobham Billy 144
Curlej Wojciech 15, 16, 17, 26
Curoł Katarzyna Jolanta 56
Cwieczkowski Jakub 136, 151
Cyborowski Łukasz 182
Czapla Władysław 222
Czarnecki Marek 28, 39, 46, 48, 52, 63
Czubaszek Maria 146

D

Damaziak Joanna 5, 65
Daniel Artur 181
Davies Norman 137
Dąbrowski Paweł 5
Deptuszcowski Stefan 29, 149, 151, 155-6, 202, 217
Dębiec Artur 176
Dębiec Jakub 176
Dębski Artur 176
Dłużyńska Janina 150
Dobrowolska Marta 183
Domański Dariusz 176
Domański Sławomir 176
Dorn Ludwik 107
Drzewiecki Dariusz 169, 173
Drzycimski Andrzej 91
Duda Andrzej 108
Dudek Elżbieta 166
Dudziak Urszula 146
Dunajewski Zbigniew 128
Dutkiewicz Stanisław 150, 151
Dygas Jacek 16
Dygasiński Adolf 207, 216
Dyjas Jakub 181
Dziedzic Eugeniusz ks. 5, 159, 160, 162, 163
Dziekańska Irminda 52, 56, 135
Dziekański Robert 52, 56, 135
Dziewit-Meller Anna 146
Dzięciołowski Wiesław 34, 36, 57, 135
Dzikowska Małgorzata 221
Dzikowski Kazimierz 15, 16, 17, 20, 21, 22, 24, 25, 106
Dzikowski Wojciech 221

E

Ejsmont Stanisław 176
Elimelech p. Szapiro Elimelech
Emeschajmer Wojciech 178
Etmanowicz Krzysztof 176

F

Faliszewski Andrzej 182-184
Federowicz Janina 29, 218
Feichtinger Klaus 58, 215
Feliga Maciej 177
Feliński Tomasz 176
Fertikowski Paweł 180
Filipiak Krzysztof 65
Finkowska Katarzyna 179
Finkowski Marek 15, 17, 22, 39, 46, 47, 176
Floras Robert 180
Florczak Bogumiła 34
Florczak Zofia 128
Fok Krystyn 153
Forkasiewicz Wiesław 223
Fortini-Morawska Jonata 63
Fox Marta 145
Frąckowiak Halina 146
Frontczakowie 223
Fryderyk, książę 92

G

Gajewscy Teresa i Jerzy 76
Gajowniczek Mirosław 28, 34, 39, 40, 46, 48, 52, 56, 222
Galewski Adam 164, 165
Galiński Piotr 28, 34, 36, 39, 40, 47, 52, 57, 77, 107, 173
Gańko Teresa 28, 129, 135
Gawliński Robert 143
Gellner Dorota 145
Geppert Edyta 141
Glemp Józef kard. Prymas Polski 161, 162, 196
Gładysz Mariusz 150
Głowacka Agata 150
Głowacki Janusz 145
Gmurski Jerzy 154
Godula Arkadiusz 47
Gogol Mikołaj 131
Gogolewski Wojciech 152
Golonka Zdzisław 39
Gołaszewski Mateusz 181
Gorczyca Stefan 16
Gortat Sławomir 122
Górac Daniel 180
Górecki Piotr 140
Górecki Stanisław 57
Górniak Edyta 144
Górnicka Krystyna 39, 135

Górska Ewa 52, 56
 Górski Andrzej 16, 221
 Górski Bogdan 200
 Górski Henryk 178
 Górski Jan 200
 Górski Kazimierz 177
 Górski Ryszard 221
 Grabarczyk Bogdan 182
 Grabarczyk Mirosław 182
 Grabowska Maria 5, 37, 40, 45, 47, 52, 57, 110, 125
 Grabowski Igor 179
 Grabowski Jacek 28, 30, 153
 Graczyk Sławomir 179
 Grochala Katarzyna 146
 Grohman Jerzy 91
 Groński Kamil 177
 Grudkowski Krzysztof 176
 Grudniewski Janusz 5, 34, 122-124
 Grzebalska Elżbieta 134

H

Hadala Weronika 118-9
 Haeberle Jan 91, 202
 Hajdas Wioletta 136
 Hardt Maria 109, 121
 Hardt Wojciech 5, 13-17, 20, 21, 23, 27, 28, 29, 51, 63, 65, 84, 106, 109, 156, 173, 198, 200, 223
 Harper Billy 144
 Heberla Bartłomiej 182
 Hensoldt Halina 150
 Holda Barbara 134
 Hołownia Szymon 146
 Hopko Danuta 129
 Hopko Tomasz 28, 30, 34, 169
 Horszczaruk Józef 122
 Hryciuk Bonifilia s. 126, 134
 Hugo-Bader Jacek 146
 Hume Christopher Owen 170
 Hübner Danuta 107, 137

I

Ignasiak Roman 46, 52
 Indrzejczyk Roman ks. 159, 198, 202
 Ircha Adam 134

J

Jabłoński Andrzej 63
 Jachimski Jerzy 15, 16, 19, 23, 26, 29, 153, 164, 217
 Jackowski Jan Maria 106
 Jackowski Krzysztof ks. 172
 Jackowski Sławomir 177
 Jagielski Wojciech 145
 Jakubowska Aleksandra 63
 Jan Paweł II św. 158, 160, 161, 165, 199, 207

Janas Krzysztof 136, 155
 Janas Stanisława 155
 Janas Zbigniew 164
 Janczarski Michał 29
 Jankowski Jerzy 156
 Jankowski Mieczysław 15, 16
 Januchowska Anna 29, 37
 Januchowski Marek 15, 16, 22, 63, 109, 213
 Jarecki Piotr ks. bp 161
 Jaroń Damian 176
 Jarski Paweł 223
 Jarzyna Stefan 119
 Jastrzębiec-Kostka Agenor 9, 14-16, 23, 29, 150, 153, 156, 221
 Jaworska-Janina 15, 16
 Jaworski Grzegorz 172
 Jezierska Katarzyna 134
 Jędrychowicz Ewa 223
 Jędrzejewski Sebastian 183
 Jonkisz Kazimierz 141
 Józefowicz Jarosław 52, 56
 Juczkowicz Jerzy 201
 Jurgo-Puszcz Monika 156

K

Kaczmarek Wiesław 164
 Kaczmarek Jacek 140
 Kaczorowska Barbara 130
 Kaczorowski Stanisław 34, 39, 51
 Kaczyński Bogusław 137
 Kaczyński Jarosław 107
 Kaczyński Lech 107, 159, 198
 Kajak Zbigniew 65
 Kakiet Zygmunt 15, 16
 Kakietek Bogdan 34, 39, 202
 Kalwarczyk Grzegorz ks. 157
 Kamiński Sławomir 63, 65
 Kamiński Wiesław 28, 63, 65, 109, 173, 216
 Kamiński Wojciech 141
 Kamionkowski Robert 92
 Kania Antoni 149, 152, 206, 221
 Kapuściak Aleksandra 34, 40, 46, 52, 56, 135, 197
 Kapuściak Łukasz 5
 Kapuściński Ryszard 145
 Karczewski Marek 153
 Kardas Marian 134
 Karoń Aleksandra 150
 Karoń Wacław 221
 Karpul Ryszard 221
 Kasdepke Grzegorz 145
 Kasprzak-Karwot Lila 134
 Kazimierski Józef 153
 Kazubek Robert 176
 Kędziński Mieczysław 63

Kiciński Jacek 182
Kienreich Helmut 43, 54, 215
Kierłańczycy 207
Kierzkowscy 177
Kietlińska Maria 34, 40
Kirkowski Marek 182
Kisiel Stanisław 172
Klimczewski Janusz 176, 177
Klimkiewicz Jan 63
Klonowska Maja 179
Kokoszko Edward 135
Kolasa Stanisław 52, 56, 135
Kolberg Oskar 207
Kolberger Krzysztof 145
Kołaczek Jakub 176, 182
Kołaczek Sławomir 177, 183
Kołodziejczyk Arkadiusz 154
Kołodziejski Tomasz 176
Komorowska Maja 145
Komorowski Bronisław 107, 108, 196
Konieczny Marian 199
Konieczny Witold 16, 92
Końko Marek 176
Kopeć Jerzy 63
Koper Sławomir 146
Kopółka Grzegorz 152
Kora Zbigniew 172
Korbecka Alicja 28
Korbowski Jacek 140
Korc Włodzimierz 51
Korwin-Piotrowska Karolina 146
Korzeniowska-Matraszek Beata 156
Kossakowski Andrzej 135
Kossakowski Bogdan 119
Koszałka Elżbieta 16
Koszutski Oskar 70
Kościszko Tadeusz 207
Kowalczyk Jerzy 29, 109, 120, 154, 216
Kowalczyk Krzysztof 46, 52, 56
Kowalski Marek 96
Kozakiewicz Dariusz 143
Kozdrak Joanna 134
Kozera Krzysztof 221
Koziański Wiktor 51
Kozbial Magdalena p. Wójcik Magdalena
Krawczyk Jan 134
Krawczyk Krzysztof 160
Król Zdzisław ks. 159, 198, 202
Krupiński Piotr 202, 207
Krupska Joanna 110, 202, 223
Krupski Janusz 159, 161, 198, 200, 201
Krupski Tomasz 5, 57, 125
Krzeniński Ireneusz 137
Krzysztoń Antonina 159

Krzywicki Marek 176
Krzywy Andrzej 143
Kubicka Ewa 150
Kucharska Krystyna 134, 220
Kucharska-Górska Teresa 21, 200, 223
Kucharski Andrzej 156
Kucharski Feliks 29, 216
Kuciabiński Bogdan 28, 29, 135
Kucówna Zofia 145
Kuczyński Tadeusz 94
Kulicka Małgorzata 134, 136
Kulik Jerzy 35
Kulis Iwona 178
Kuptel Michał 168-170
Kuracki Stanisław 180
Kuran Krzysztof 176
Kwaśniewski Aleksander 105
Kwiatkowska Elżbieta 116, 150
Kwiatkowska Jadwiga 134
Kwiatkowski Andrzej 122
Kwiatkowski Lechosław 154

L

Leśniewski Piotr 177
Lewandowski Bogdan „Bohun” 143
Lewandowski Józef 16
Lewandowski Robert 176
Louchin Jolanta 156

Ł

Łach Grzegorz 173
Łapiński Tadeusz 136, 151, 156, 220
Łapka Jerzy 91
Łączyński Paweł 156
Łączyński Piotr 156
Łukaszewicz-Lebiedzińska Barbara 34
Łyko Grzegorz 221
Łysuniak Dariusz 180
Łyszkowski Mirosław 181, 201

M

Macher Barbara 15, 16, 111, 138
Maciaszek Aleksandra 16
Macieja Bartłomiej 182
Macierewicz Antoni 106
Magdziak Ewa 221
Maier Engelbert 54, 215
Maj Zofia 63
Majchrzak Marek 130, 134
Majchrzak Roman 168
Majewski Robert 141, 152
Malinowski Andrzej 176
Malinowski Marcin 176
Malinowski Marian 28

Malińska Hanna 155
 Marecka Mira 153
 Marędziaż Bożena 5
 Markowski Krzysztof 63, 65
 Markowski Władysław 91
 Masłowski Marek 176, 177
 Mathia Tadeusz 219
 Matracka-Kościelny Alicja 70
 Matrzak Jerzy 154
 Matuszewski Tomasz 176
 Matuszkiewicz Jan Marek 63
 Mazowiecki Tadeusz 12
 McKiney 92
 Meller Marcin 146
 Mensah Omena 146
 Mergner Piotr 52
 Michalak Maria 28, 29, 32, 63, 134, 135, 214
 Michalik Joanna 150
 Michałowski Andrzej 136
 Michałowski Edward 63
 Mickiewicz Adam 145
 Mięćus Jarosław ks. 161
 Mitoń Kamil 182
 Młosek Krzysztof 207
 Młynarski Wojciech 140
 Modrzejewski Witold 63
 Modzelewska Olga 150
 Moes Andrzej 63
 Mokronoscy 194, 204, 207
 Mokronoski Wojciech 194, 204
 Morka Bogusław 144
 Morwiński Jan 52, 56
 Mroziński Zbigniew 91
 Mrówka Katarzyna 46
 Murzyn Tadeusz Jan 155

N

Nadstawny Zygmunt 202
 Najdorf Mieczysław 182
 Nalepa Piotr 143
 Nartowicz Edwin 130, 184, 222
 Narutowicz Gabriel 207
 Nawrocka Krystyna 134
 Newen Krzysztof 173
 Niewiadomska Bożena 34, 36
 Nikitin Andrzej 156
 Nowacki Łukasz 5, 156, 200
 Nowak Bartłomiej 176
 Nowakowski Piotr 175

O

Oblękowska Wacława Adela 29, 128, 134, 219
 Oblękowski Marian 177
 Ogórek Norbert 179

Oh Sang Eun 180
 Okrasa Magdalena 5
 Okulicka-Kaczmarek Irena 199
 Okulicki Leopold „Niedźwiadek” 199, 207
 Okuniowie 204, 207
 Okurowska Małgorzata 134
 Okurowski Andrzej 5, 52, 56, 135, 141, 151, 169
 Okurowski Wiesław 172
 Olasek Krzysztof 176
 Olbromski Mariusz 70
 Olczak Mariola 125
 Olczak Tomasz ks. 197
 Olech Alicja 150
 Olech Joanna 145
 Olejarz Julian ks. 162, 221
 Olejnik Dorota 5, 145
 Olejnik Martin 180
 Olszewski Artur 63
 Orzeł Jerzy 116, 221
 Osiecka Agnieszka 145
 Ostrowski Władysław 151
 Ostrowski Zbigniew 40
 Ościłowska Barbara 134
 Owczarz Teresa 156
 Owczarek Bohdan 46, 47
 Owczarek Zofia 63, 65
 Ozimkiewicz Artur 16

P

Pachulski Grzegorz 15, 17, 24
 Paciorek Mirosław 65
 Pacuda B. 149
 Paczuski Jan 222
 Pałuba Daniel 176
 Pałucha Anna Teresa 16
 Papieska Agnieszka 153
 Paprocki Wojciech 119
 Parafian Elżbieta 16, 29, 31
 Parafianowicz Irena 150
 Parol Dominik 183
 Passent Daniel 137
 Paszczyk Stefan 221
 Paszkiewicz Barbara 56
 Patey-Grabowska Alicja 145
 Paul Łukasz 183
 Pawlak Waldemar 22
 Pawłowska Hanna 40, 41
 Pazio Jan 5, 47, 52
 Pelc Magdalena 223
 Pelczyński Zbigniew 51, 214
 Pergolesi Giovanni B. 161
 Perzyna Władysław 106, 122
 Piasecki Jerzy 170
 Pieniążek Dorota 56

Pieniążek Paweł 175, 183
 Pieńkowska Justyna 119, 222
 Pierc Tomasz 183
 Piesiewicz Krzysztof 106
 Pietraszek B. 30
 Pietraszek Maciej 176
 Pietraszek Małgorzata 134
 Pietraszek Sławomir 56
 Pietruczuk Stanisław 46, 56
 Pietrzak Jan 51, 141, 151
 Pietrzak Joanna 148, 155
 Pigulosiewicz Karol 134
 Piłsudski Józef 207
 Piotrowscy 177
 Piskorski Zenon ks. 162
 Piwowar Sławomir 143
 Plersch Jan Bogumił 148, 154, 204
 Plewińska Stefania 134
 Płaszczyński Ryszard ks. 160
 Plukis Krystyna 166
 Podlewska-Paciorek Alicja 137
 Pokropek Danuta 28, 32, 134, 135
 Pokropek Elżbieta 119
 Polaszek Edward 202
 Popiełuszko Jerzy, ks. 123
 Poraj Krystyna 155
 Potocka Anna Dorota 154
 Potyńska Elżbieta 13, 15, 16, 138-9, 142, 149
 Potyński Andrzej 13
 Prędkopowicz Daniel 137
 Proczek Tadeusz 222
 Prokopczyk Kazimierz 172
 Protasiuk Arkadiusz 159, 198, 200-202
 Przerwa Grzegorz 173
 Przybylski Maciej 177
 Pytlak Mariola 154
 Pytlińska Alicja 34, 35, 40, 46, 48, 52, 56, 135

R

Raben Evald Th.J. 97
 Radkiewicz Mieczysław 175
 Radkiewicz Nina 151
 Radoszewska-Młosek Elżbieta 34, 40
 Radzewicz Iweta 182
 Rafiński R. 76
 Rakowiecka Dominika 5
 Rakowski Witold 154
 Ranc Otylia 163
 Rasmussen Poul Nystrup 92
 Redel Jarosław 15, 16, 22, 23, 25, 40, 46, 52
 Redel Jerzy 109, 219
 Redlowie 199
 Redziński Miłosz 180
 Redziński Tomasz 180

Regulski Jerzy 137
 Reichert Roman 199
 Reluga Zbigniew 65
 Rojek Roman 134
 Rokita-Arnold Nelli 108
 Roman Karol 181
 Romanowski Ryszard 115
 Romaszewski Zbigniew 106
 Ronikier Ryszard 153
 Roszkowska Emilia 134
 Różański Czesław 134-5
 Ruciński Wojciech 152
 Rudziński Lech „Goniec” 197
 Rutkowski Lucjan, ks. 51, 160, 162, 214
 Rybka Kazimierz 51, 135
 Rymaszewska-Prędkopowicz Krystyna 137
 Rytelewska Paulina 46

S

Sadowski Krzysztof 141
 Sadowski Sławomir 156
 Sadowski Zdzisław 109, 134, 213
 Schudrich Michael 203
 Siedlecka Joanna 145
 Siedlecki Jacek 151
 Sielski Andrzej 155
 Siemion Wojciech 137, 144
 Sienkiewicz Henryk 132, 145, 207
 Sierociński Dariusz 63
 Sierociński Ireneusz 222
 Sierociński Paweł 222
 Simborowski Paweł 173
 Simelis Vytautas 43, 215
 Siruček Pavel 180
 Siwik Andrzej 63
 Skalski Piotr 63
 Skarbek Henryk 194, 207
 Składanek Andrzej 63
 Skonieczny Grzegorz Waldemar 182
 Skorykow Jerzy 222
 Skotnicki Jan 135
 Skrzypczyński Tadeusz 63
 Słoniewicz Zdzisław 119
 Słowińska Joanna 179
 Słowiński Andrzej 22, 155
 Smalec Rafał 176
 Smirnow Andrzej 106
 Smoktunowicz Robert 107
 Smoleń Maria 154
 Smołuch Wacław 46
 Smysło Mariusz 183
 Snopko Daniel 140
 Snopko Urszula 16
 Snopko Witold 15, 17, 21

Sobiecka Halina 29, 31
 Sobieraj Aurelia 142
 Sobieraj Janusz 5, 21, 29, 109, 120, 142, 148, 154, 213
 Sobieszczańska-Lissowska Anna 155
 Sobol Małgorzata 52, 56
 Socha Krzysztof 180
 Soćko Monika 182
 Sokołowski Lech 16
 Soporek Janina 58, 120, 215
 Sotkiewicz Lucyna 57, 171
 Sowa Euzebiusz 5, 15, 16, 19, 28, 89, 92, 164, 194, 200
 Sowa (Sowina) Urszula 5, 15, 17, 19, 20, 23, 140, 194
 Sprawka Robert 176
 Sroczyńska Aleksandra 181
 Stachlewski Tadeusz 15, 17, 28
 Stachurski Jan 169, 171, 172
 Stankiewicz Sylwester 56, 119, 135
 Stańczuk Marzanna 223
 Staręga Grzegorz 200
 Staręga Kinga 151, 197
 Starosta Janusz ks. 162, 163, 197
 Stasiak Anna 5
 Stawarz Andrzej 120, 154, 156, 221
 Steckiewicz Tadeusz 15, 16, 17, 20, 23, 34, 222
 Steć Amelia 183
 Stegienko Witold 63
 Stępień Elżbieta 151
 Sterlus Paweł 176
 Sterlus Piotr 176
 Stępień Elżbieta 135
 Stępień Ewa 28, 31, 35, 40
 Stępniewski Bolesław 109, 134, 218
 Strasburger Karol 146
 Struzik Adam 182
 Strzyżewska Ewa 150
 Studzińska Stefania 24, 217
 Stylski Janusz 172
 Suchowicz Jacek 16, 156
 Suchożebrski Tomasz 46, 52, 56
 Syrokomla Kasia 156
 Szafrńska Alicja p. Barańska-Szafrńska Alicja
 Szapiro Elimelech cadyk 200, 202
 Szapołowska Grażyna 146
 Szczepaniak Rafał 5, 115
 Szczepaniak Adam 151, 206, 214
 Szczerkowski Hipolit 155, 194, 202, 206, 207
 Szczerkowski Zbigniew 30, 218-9
 Szczygielski Adam ks. 162
 Szelerski Krzysztof 17, 21, 28, 31, 34
 Szmajkowska Małgorzata 129, 135
 Szosland Kazimierz 200
 Szostek Ewa 34, 156
 Szpak Helena 28, 34, 40, 46, 47
 Szpakowski Jerzy 195, 207

Szpilarski Władysław 15-17, 20, 21, 25, 28, 29, 30, 31, 34
 Sztekker Teodor 155
 Sztuka Marian 135
 Szytyk Ryszard 15, 17
 Szuflński Stanisław 41, 135, 222
 Szumacher Dariusz 180, 223
 Szumorek Bolesław 150
 Szymańczyk Lech 106, 221
 Szymańska-Kwiatkowska Anna 164
 Szymański Lech 165
 Szyndzielorz Zygmunt „Łupaszka” 197
 Szyszko Jerzy 222

Ś

Śleszyńska Wiesława 155
 Śliwińska Wiesława 28, 34, 35, 36, 40, 46, 52, 56, 135
 Śliwiński Michał 5, 63, 65, 175, 178
 Śmigielski Piotr 183
 Świderski Dariusz 177
 Świtajska Anna 181

T

Tafel Włodi 143
 Teliga Karol 198, 201
 Teliga Leonid 129, 155, 181, 194, 198, 201, 207
 Terlikowski Jerzy 5, 65
 Tischner Józef ks. 158
 Tokarski Zdzisław 165, 221
 Tokarzewski Marian ks. 197, 207
 Tomczak Józef Henryk 134, 214
 Traugutt Romuald 207
 Trąbińska Agnieszka 179
 Trąbiński Zbigniew 179
 Trojanowski Jacek 176
 Tryniszewski Krzysztof 173
 Turek Aleksander 135, 151
 Tusk Donald 107
 Tuszyńska Agnieszka 46
 Tuszyńska Mariola 40
 Tuszyński Bogdan (Bogusław?) 15, 16
 Tuszyński Henryk 15, 17, 22, 28, 34, 40, 46, 51, 52, 177, 189
 Twardoch Paweł 5, 143, 152
 Twardowski Jan ks. 158
 Tworzydło Teresa 110
 Tyszkiewicz Beata 146

U

Urtate Krzysztof 150

V

Van Dock-Van Welle A. 97

W

Wacławska Barbara 145
 Walczak Barbara 151
 Walczak Grażyna 46
 Walczyński Sławomir 28, 34
 Walendzik Piotr ks. 159
 Wałęsa Danuta 146
 Wałęsa Lech 13, 91, 105
 Wang Zeng Yi 180, 181
 Wangin Jakub 179
 Wasilewska Jolanta 21, 115
 Warneńska Jolanta 63
 Wawrzyniak Marek 16
 Wdowiak Władysław 197, 223
 Weiss Jacek 142
 Wenc Tadeusz 109, 120, 218
 Westfal Witold 127, 207
 Wiackowska Iwona 65
 Wieczorek Leopold 150
 Wieteska Mateusz 177
 Wieżbicki Marek 56, 65, 72
 Wiktorowicz Andrzej 172, 173
 Wilczak Bogumiła 34, 40
 Wiśniewska Anna Barbara 156
 Wiśniewski Artur 180
 Witczak Michał 177
 Witek Bolesław 203
 Witkowski Grzegorz 139, 140, 153, 155
 Włodarczyk Wiesław 16
 Wodecki Zbigniew 144
 Wolfram Jan 202
 Wolna Alicja 16
 Wolniewicz Barbara 29, 218
 Woźniakowski Tadeusz 141
 Woźnicki Michał 151
 Wójcicki Jacek 144
 Wójcik Magdalena 98, 141-143, 222
 Wójtowicz Jadwiga 24, 217
 Wróblewska Joanna 5, 34, 40, 46, 52, 56, 60
 Wyszyński Stefan Paweł 154
 Wytrykus Janusz 184
 Wzorek Tadeusz 179, 221

X

Xu Wenliang 180

Z

Zabieglński Janusz 141
 Zaborowski Wiesław 15, 17, 24, 25
 Zagrajek Grzegorz 173
 Zakrzewski Janusz 176
 Zalesiński Dariusz 172
 Zaleski Rajmund 125, 135, 169
 Załęcka Barbara 130
 Zanussi Krzysztof 145
 Zaradkiewicz Katarzyna 223
 Zarębska Renata 51
 Zarychta Kalina 156
 Zawadzka Magdalena 146
 Zawisza Magdalena 155
 Zdulscy 177
 Zdziarska Renata 135
 Zegarski Piotr 172
 Zegier Agnieszka 151
 Zgódka Stanisław 15, 16, 22
 Zieliński Janusz 221
 Zientala Wanda 135
 Zięba Maciej OP 163
 Zimak Małgorzata 184
 Zimmermann Angelika 156
 Złotkowska Luiza 183
 Zmitrowicz Grzegorz 176
 Zondek Lech 155, 202, 207
 Zub Marek 176
 Zygmunt Stary 196, 207
 Zygowska Małgorzata Maria 28, 34, 40

Ż

Żarkiewicz Andrzej 139, 151, 156
 Żeglińscy 177
 Żegliński Paweł 177
 Żurawiecki Marek 15-17, 26, 28
 Żylińska Izabela 109, 110
 Żyła Edyta 56

Wstęp	3
I. MIASTO I SAMORZĄD	
Rozdział 1. Odrodzenie samorządu terytorialnego	9
Grodzisk Mazowiecki na progu XXI wieku – bilans otwarcia	9
Początek drogi „ku normalności”	12
I kadencja samorządu (1990-1994)	14
Rozdział 2. Samorząd gminy w latach 1994-2002	27
II kadencja (1994-1998)	27
III kadencja (1998-2002)	34
Rozdział 3. Samorząd gminy po wejściu Polski do Unii Europejskiej	39
IV kadencja (2002-2006)	39
V kadencja (2006-2010)	46
VI kadencja (2010-2014)	52
VII kadencja (2014-2018)	56
Rozdział 4. Grodzisk Mazowiecki stolicą powiatu	62
II. MIASTO W NOWEJ EPOCE	
Rozdział 5. Przemiany oblicza miasta	75
Rozdział 6. Przemiany gospodarcze	88
Przemysł	90
Gospodarka komunalna	93
Spółdzielczość pracy	95
Rzemiosło	96
Magazynowanie i dystrybucja towarów	97
Handel	97
Rozdział 7. Społeczeństwo	99
Demografia	99
Zatrudnienie, skala bezrobocia	102
Sfera publiczna – postawy obywatelskie	104
Polityka prorodzinna	110
Opieka społeczna, przeciwdziałanie patologiom	111
Organizacje pozarządowe	117
Rozdział 8. Edukacja	125
Rozdział 9. Kultura	138
Sytuacja kultury lokalnej w początkach lat 90. XX w.	138
Ośrodek Kultury – nowe otwarcie	141
Centrum Kultury – nowa jakość	143
Biblioteka Publiczna	144
Muzea, galerie, kluby	148
Twórcy kultury	150

Lokalne media	152
Ruch edytorski	153
Rozdział 10. Życie religijne	158
Rozdział 11. Ochrona zdrowia i bezpieczeństwo publiczne	164
Ochrona zdrowia	164
Bezpieczeństwo mieszkańców	167
Rozdział 12. Kultura fizyczna, sport, rekreacja	175
Kluby sportowe	175
Obiekty sportowe i rekreacyjne	185
Rozdział 13. Ochrona środowiska naturalnego	187
Kluczowe inwestycje	188
Czystość i porządek	189
Programy ochrony środowiska	191
Edukacja ekologiczna	192
Rozdział 14. Dziedzictwo	193
Symbole miasta	193
Tradycja obchodów rocznic historycznych i miejskich świąt	194
Miejsca pamięci i pomników	199
Nekropolie	201
Obiekty zabytkowe	203
Dziedzictwo niematerialne	206
Dziedzictwo przyrody, krajobraz chroniony	207
Zakończenie	209
Aneksy	213
1. Honorowi Obywatele Grodziska Mazowieckiego	213
2. Laureaci statuetki „Złota Bogoria” i tytułów „Człowiek roku”, „Firma Roku”, „Organizacja roku”	221
3. Ważniejsze nagrody i wyróżnienia przyznane samorządowi Grodziska Mazowieckiego 2007-2018	224
4. Wykaz projektów, które otrzymały dotacje zewnętrzne	229
Bibliografia	236
Indeks osobowy	238

Ź R Ó D Ł A I L U S T R A C J I:

- Archiwum Wojciecha Hardta (1, 2)
- Archiwum Urszuli Sowiny i Euzebiusza Sowy (3-6, 14, 17, 19, 41, 66)
- Biuro Rady Miejskiej w Grodzisku Mazowieckim (7, 18)
- Ośrodek Kultury w Grodzisku Mazowieckim (15, 16, 21, 25-28, 43-45, 49, 69-73, 75, 78, 82, 83, 89)
- Ośrodek Kultury, zbiory Galerii Edukacyjno-Etnograficznej (20, 22-24, 39, 42, 46, 61, 62, 64, 65, 68, 74, 76-78, 80, 81, 86)
- Urząd Miejski w Grodzisku Mazowieckim, Wydział Promocji (8-13, 29-38, 40, 47, 48, 50-60, 63, 67, 84, 85, 87, 88, 90-96)